O'ZBEKISTON YOSHLAR ITTIFOQI

Tadqiqot.uz

O'ZBEKISTONNING UMIDLI YOSHLARI

MAVZUSIDAGI RESPUBLIKA TALABA VA MAGISTRLAR MASOFAVIY ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

1-MAY, 2020-YIL

M

Doi: 10.26739/conf_04/05/2020

CONFERENCES.UZ PLATFORMASIDA

COVID-19'NI YENGAMIZ! UYDA QOLING!

"ЎЗБЕКИСТОННИНГ УМИДЛИ ЁШЛАРИ" МАВЗУСИДАГИ 1-СОН РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ ТАЛАБА ВА МАГИСТРАНТЛАР ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯСИНИНГ МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ

1-қисм | Часть-1 | Part-1

ТОШКЕНТ-2020

"Ўзбекистоннинг умидли ёшлари" мавзусидаги 1-сон Республика илмий талабалар ва магистрантлар онлайн конференцияси [Тошкент; 2020]

"Ўзбекистоннинг умидли ёшлари" мавзусидаги 1-сон Республика илмий талабаларва магистрантлар онлайн конференциясининг материаллари тўплами, 1 май 2020 йил. - Тошкент: Tadqiqot, 2020.

Таҳрир кенгаши аъзолари:

- **Д.Каттахонова** - Ўзбекистон ёшлар иттифоқи Марказий кенгаш раисининг ўринбосари, "Камалак" болалар ташкилоти раиси
- **Ш.Файзиев** - ю.ф.д., доц. tadqiqot.uz Ҳуқуқий тадқиқотлар журнали Бош муҳарир ўринбосари
- **М.Эшонқулов** - Ўзбекистон ёшлар иттифоқи Марказий кенгаши "Талаба ёшлар ва волонтёрлар билан ишлаш" бўлими бошлиғи
- **Ж.Хусаинов** - tadqiqot.uz директор ўринбосари
- **Р.Абдуллаева** - координитор, tadqiqot.uz ёшлар бўйича масъул
- **А.Сотволдиев** - Тошкент темир йўл муҳандислари институти Ёшлар билан ишлаш, маънавият ва маърифат бўлими бошлиғи, аъзо
- **А.Бердимуродов -** Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаш муҳандисларии нститути ёшлар етакчиси
- **Ҳ. Турсунов** - Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия институти ёшлар етакчиси, аъзо
- **А.Юлдашев** - Тошкент педиатрия-тиббиёт институти Нукус филиали ёшлар етакчиси, аъзо
- **О.Олимжонов** - Андижон давлат университети ёшлар етакчиси, аъзо
- **О.Собиров** - Бухоро давлат университети, аъзо
- **М.Мирсултонов** - Тошкент давлат аграр университети, аъзо
- **Н.Пирназаров** - Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети, аъзо
- **Б.Қурбонов** - Тошкент автомобил йўлларини лойиҳалаш, қуриш ва эксплуататсияси институти, аъзо
- **А.Темиров** - Камолиддин Беҳзод номидаги миллий рассомлик ва дизайн институти, аъзо
- **З.Эшонқулов** - Қарши мухандислик иқтисодиёт институти, аъзо
- **Хусен Тўхтаев** - Самарқанд давлат университети, аъзо

Саҳифаловчи: Хуршид Мирзахмедов

Тўпламга киритилган мақола ва тезислардаги маълумотларнинг хаққонийлиги ва иқтибосларнинг тўғрилигига муаллифлар масъулдир.

© Муаллифлар жамоаси
© Tadqiqot.uz

МУНДАРИЖА \ СОДЕРЖАНИЕ \ CONTENT

ПЕДАГОГИКА

1. Abduvohidova Umidabonu Sharifjon qizi
MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING RUXIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI.....9
2. Yulduzxon Arabjonova, Muazzamxon Mo'minova
BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH.....11
3. Норқобилов Музаффар Жумаевич, Салоҳиддинова Наврўза Муродуллаевна
БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ЎРНИ.....14
4. Aslonov Shahram Sherzodovich, Ruzimurodova Zarina Dusmurod qizi
THE ROLE OF MODERN METHODS AND MODERN TECHNOLOGIES IN ENGLISH.....17
5. Risqidinova Muborak Marxamiddinovna
OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH CHORA TADBIRLARI.....19
6.Пахратдинова Арухан Керимбердиевна
КАРАНТИН ҲОЛАТИДАГИ ҲАРБИЙ ХИЗМАТНИНГ ЎЗИГА ҲОС ҲУСУСИЯТЛАРИ.....22
7. Юсупов Исламбек
ВНЕАУДИТОРНЫХ РАБОТ ПО КАРАКАЛПАКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ.....25
8. Nilufar Matkarimova
TALENTED, CREATIVE YOUTH - THE FUTURE OF THE COUNTRY.....28
9. Asila Islomova, Ziyoda Jo'rayeva
TA'LIM TIZIMI TARAQQIYOTIDA INNOVATSION YONDASHUV VAZAMONTENDENSIYALAR.....30
10. Madina Abdubositova
HOW TO TEACH ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE IN PRESCHOOL EDUCATION.....34
11. Arabboyeva Munojat O'ktamjoqizi, Rustamova Maftuna
THE ROLE OF ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE.....37
12.Bakhadirova Laylo
DARSLARDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI TARBIYALASHNING DIDAKTIK JIHATLARI.....39
13.Hasanova Mohinabonu
XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLANILISHI.....42
14.Xaytxon Isaqova, Naziraxon Abdullayeva
BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH.....44
15.Mariyam Kurbanova
BO'LAJAK TEMIR YO'L XODIMLARIDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM METODOLOGIK ASOSLARI.....47
16. Kurganova Yulduz Tulkinbayevna
BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA ESTETIK MADANIYAT ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH.....50
17. Primkulova Sevara, Ziyakulova Maftuna
THE IMPORTANCE OF INTEGRATED LESSONS IN PRIMARY EDUCATION.....53
18.Polvonova Sitora
YOSHLARDA DAXLDORLIK HISSINI TARBIYALASH.....55

19. Sa'dullayeva Shahzoda Nuriddin qizi, Rustamova Maftuna
INNOVATIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY TO CHILDREN.....59
20.Azamov Toxirjon Toshtemir o'g'li
O'QUVCHI YOSHLARNI TA'LIM-TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR YO'NALISHI SIFATIDA.....62
21.Yorkulov Mukhammadmurod
DEVELOPMENT PHASES OF TOURISM AS A DISCIPLINE IN UZBEKISTAN: PAST AND NEW PERIODS.....64
22.Yorkulov Mukhammadmurod
TEACHING TOURISM SCIENCE WITH THE INTERCONNECTION OF OTHER DISCIPLINES.....67
23.Zuhriddinova Maftuna Sirojiddin qizi
THE IMPORTANCE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN UZBEKISTAN: STRATEGIES AND BENEFITS.....71
24.Nabiyeva Gulshod Ixtiyorovna
INTELEKTUAL RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR VA ULARNI O'QITISHNING SAMARALI USULLARINI.....74
25. Сохиб Намозов, Тўлқин Худоёров
ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....80
26.Равшанова Гулхаё
МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ОИЛА, МАҲАЛЛА, ТАЪЛИМ МУАССАСИ ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ.....83
27. Рахимова Рушана Эльдаровна, Ахмедова Лайло Толибжоновна
ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ГРУППОВОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА.....86
28. Хамза Рахматов, Иброхим Нарметов
КИЧИК МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРНИНГ ЎРНИ.....89
29.Суюнов Шерзодбек Жамолович
ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ САЛОҲИЯТИ РИВОЖИДА ОИЛА ТАРБИЯСИГА КРЕАТИВ ЁНДОШУВ.....93
30.Раъногон Умаржонова, Шоирахон Дадахонова
БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....97
31. Робияхон Хасанова, Мухайёхон Далибекова
ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ.....100
32.Farangiz Eshqulova
TA'LIM JARAYONIGA ILG'OR AXBOROT-KOMMUNIKATSIYALARI VA INTERFAOL METODLARNI QO'LLASH.....103
33. Dildora Abdurazakova, Moxichexra Xudoyberdiyeva
MASOFAVIY TA'LIM - DAVR TALABI.....105
34. Холмирзаева Манзура, Барчиной Мирзалиева
ФУҚАРОЛАРДА ХУҚУҚИЙ ОНГ ВА ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ.....108
35. Мирсанов Уралбой Мухаммадиевич, Равшанова Гулҳайё Азаматовна
ИНФОРМАТИКА ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРДАН ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИГА МЎЛЖАЛЛАНГАН ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИНИ ЯРАТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР.....112

36. Nabiyeva Nodira Rustamjon qizi
ESHITISH QOBILYATINI YO'QOTGAN O'QUVCHILARGA CHET TILLAR O'QITISH METODIKASI.....114

ПОЛИТОЛОГИЯ

1.Jalilov Abdulatif Abdullayevich
YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....116
2.Бурхонов Равшан
ЖАДИД ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ПАРТИЯСИ ФАОЛИЯТИ ВА ДАСТУРИ ҲАҚИДА.....119
3.Узакбаев Ю.А.
РОЛЬ ЛИЧНОСТИ В ФОРМИРОВАНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА.....123

ФИЛОЛОГИЯ

1.Mumtozbegim Karimjonova
HOJIBOY TOJIBOYEVNING SO'ZDAN FOYDALANISH MAHORATI.....125
2. Abdiyeva Shahodat
HAJVIY XARAKTER VA BADIIY MAHORAT.....127
3. Nodira Boltayeva, Mehriniso Abuzalova
PUBLITSISTIKA TARIXI XUSUSIDA SO'Z.....129
4.Bultakova Mohinur Shuxratovna
EFFECTIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY FOR THE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS.....133
5.Fayzullo Yaxyoyev Muhammadsoli o'g'li
XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA NAVOIY LIRIKASINING O'RGANILISHI.....136
6.Zaripova Aziza Kahramonovna
THE ROLE OF SETTING IN LINGUISTIC MODELING.....139
7.Ilyos Jo'rayev
MAKTAB 5-SINF ONA TILI DARSLIGIDAGI FONETIK TERMINLARINING IZOHLI LUG'ATLAR BILAN QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI.....142
8. Karimova Dilnoza
ANVAR OBIDJON SHE'RIYATINING O'ZIGA XOSLIGI.....146
9. Nutfullayeva Mohina
XARAKTER - BADIIYAT MEZONI.....148
10. Qosimbetova Aygul
QARAQALPAQ ADEBIYATINDA JASLAR DORETIWSHILIGININ UYRENILIWI: JASLAR PROZASI HAM DRAMASININ UYRENILIW JAGDAYLARI.....150
11. Sayidmurodov Ahadjon
SAQLANING "SELFI".....153
12.Tashmuxamedova (Azimova) Dildora Aziz qizi
O'ZBEK TILIDA UNDOV SO'ZLAR BORASIDAGI NAZARIY QARASHLAR VA UNDOV SO'ZLARNING GURUHLANISH MASALASI.....155
13.To'libayeva Gulnura
RUHIYATNI YARATISHDA LIRIK KECHINMA IFODASI.....158
14.Awezmuratova Nurjamal
TILIMIZDIN TAZALIGINA ITIBARLI BOLIWIMIZ KEREK.....160
15. Абдурахмон Бойдадаев, Мунаввархон Тиллабоева
АДАБ(АДАБИЁТ) СЎЗИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ТАРИХИ.....163

16.А.И.Мусаева, М.Ибрагимова
ЯПОН ТИЛИДА МАНГА ТАРИХИ.....166
17.А.И.Мусаева, М.Ибрагимова
ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ "МАНГИ".....168
18.Шаҳноза Райимова
НУТҚ МАДАНИЯТИГА "БЕГОНА" СЎЗЛАР.....170
19. Қурбонов Содиқ.
"ГЎРЎҒЛИНИНГ ТУҒИЛИШИ" ДОСТОНИ ҚАҲҲОР РАҲИМОВ (ҚАҲҲОР БАХШИ) ИЖОДИДА.....173
20. Тўраева Зарифа
"ЮЛДУЗ БИЛАН ҚУНДУЗ" ДОСТОНИДА САЖЪ САНЪАТИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ИМКОНИЯТЛАРИ.....175
21. Nozima Ikromova Husniddin qizi
ABDULLA ORIPOV IJODIDA MUMTOZ ADABIYOT AN'ANALARI VA ALISHER NAVOIY TA'SIRI.....178
22.Mansurova Gulnora Muxriddinovna
ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA TARIXIY SHAXSLAR OBRAZI.....181
23.Durdona Uljaeva
FEMINISTIC APPROACH TO "TESTAMENT OF YOUTH", VERA BRITTAIN'S WORK OF MEMORIAL IN AGE OF WAR.....183
24. Abdullayeva Maftuna, Omanova Mubora
SHARQ ADABIYOTIDA "YUSUF" QISSALARI VA "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONLARINING ILDIZLARI.....186
25. Abdurahmonova Sarvinoz Bahodirovna
METAFORA VA UNDAGI MUAMMOLAR.....189
26.Avezova Madina
ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN IJODIDA O'RTA OSIYO XALQLARI HAQIDAGI MA'LUMOTLAR.....193
27. Bekiyeva Malika Jamoldin qizi
INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TALQINI.....195
28. Hayitboyeva Iroda Saydulla qizi
ADABIYOT DARSLIKLARIDA MUQIMIY HAYOTI VA IJODINING O'RGANILISHI.....197
29.Ibrogimova Dildora Usmonjon qizi
DRAMADA INSON VA HAYOT.....201
30. Islamova Dilnoza Shavkat qizi
MAKTABLARDA ADABIYOT DARSLARINI MULTIMEDIA ORQALI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI.....204
31.Najmiddinov Muhammadjon
ESSENTIAL FEATURES OF THE CATEGORY OF MODALITY IN LINGUISTICS...207
32. Sarvinoz Olimjonova
ADABIYOT TA'LIMIDA KOGNITIV KOMPETENSIYA.....210
33.Уразалиева Гулхайя
ЁШЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШДА УМУМИНСОНИЙ ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ.....212
34. Xaydarova Nasiba, Qaxxorova Fotima
YOSHLAR ONGGIDA TARIXIY XOTIRANI SHAKLLANTIRISH.....215
35. Qodirov Abdullojon Akbar o'g'li
O'ZBEK VA TOJIK XALQ OG'ZAKI IJODI LIRIK JANRIGA OID TERMINLARNING QIYOSI.....217

36. Rajabova Sadoqat Rasul qizi
QONUNLAR TILIDAGI AYRIM YASAMA TERMINLAR.....220
37. Teshaboyeva Bibiroziya Iqboljon qizi
TILNING IJTIMOIYLASHUVI.....222
38. Ulbosin Janabaeva
K.RAXMANOVTIN PROZALIQ SHIGARMALARINDA TENLES EKI KOMPONENTLI FRAZEOLOGIZMLER.....225
39. Umaraliyev Humoyun
O'ZBEK YOZUVI: YANGI ALIFBODAN NIMA KUTYAPMIZ?.....228
40. Umarova Zulfizar, Meliboyev Ozodbek
CONDUCTING A "SPELL BEE" COMPETITION DURING AN ENGLISH LESSON.....231
41. Aygul Umurzakova, Abdulaziz Rustamov
ARAB TILIDAGI "HARF" SO'Z TURKUMINI O'ZBEK TILI BILAN CHOG'ISHTIRMASI.....233
42. Khidirova Mukhlisa Alisher qizi
THE COMPARATIVE APPROACH TO THE FAIRYTALES OF DIFFERENT NATIONS.....235
43. Mirmuhsin Yuldashev Munavvarjon o'gli
THE SHAPE OF FLASH FICTION IN LYDIA DAVIS'S SHORT STORIES.....238
44. Ешимбетова Гузеля, Тлеубаева Гуляим
О НЕКОТОРЫХ ФАКТОРАХ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ.....242
45.Айсултан Қутыбаева
ХОТИРЖАМЛИК ЯРИМ СОҒЛИҚДИР.....245
46. Дилафруз Отахонова
АРАБ, ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИДА КЎПЛИК СОНДАГИ ОТЛАР СИНОНИМИЯСИ.....247
47.Қучқоров Ҳошимжон Ҳасанзода
АБДУЛҒАНИ ЖАВДАТ МАЪРИФАТПАРВАР ШОИР.....249
48.Мамарасулова Муқаддас
"ҚАРИЛИК" НОМЛИ ШЕРВУД АНДЕРСОН ҲИКОЯСИНИНГ ИНСОН ОНГГИДАГИ АЛМАШИНУВЛАРГА ТАЪСИРИ.....251

ПЕДАГОГИКА

MAKTABGACHA YOSHDAGI AQLI ZAIF BOLALARNING RUXIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Abduvohidova Umidabonu Sharifjon qizi
Andijon Davlat Unversiteti talabasi

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-1

Annotatsiya: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi aqliy rivojlanishida kamchiligi bor bo'lgan bolalarni ruhiyatini o'rganish va psixologik kuzatuvlar amalga oshirish xususida so'z boradi.

Kalit so'zlar: aqli zaif, idrok, xotira, diqqat, o'yin, faoliyat…

Maktabgacha bo'lgan yoshdagi rivojlanish, erta yoshdagi kuzatiladigan rivojlanishning davomi hisoblanadi. 3 yoshda ma'lum o'sish sodir bo'lishiga qaramay, kelgusi rivojlanish ilgari erishilgan darajaga tayanadi. Shu bilan birga, bu yosh xususiyatlari, o'z vazifalariga ega. Ularning ko'pchiligi ilk bor yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi me'yorda rivojlanayotgan bolada butun psixik rivojlanishida katta o'zgarishlar sodir bo'ladi. Uning idrok qilish faolligi o'ta tez o'sib boradi - zehni rivojlanadi, ko'rib fikrlashi rivojlanadi, mantiqiy fikrlashga asos olinadi. Idrok qilish imkoniyatlari o'sishiga ma'naviy xotira, ixtiyoriy diqqat-e'tiborning tiklanishiga yordam beradi..

Faoliyatning yangi turlari yuzaga keladi: o'yin- maktabgacha ta'lim muassasalari bolalari birgalikdagi faoliyatning birinchi va asosiy turi, tas'viriy faoliyati -bolaning birinchi mahsuldor faoliyati; mehnat faoliyati belgilari. Bola shaxsiningjadal rivojlanishi sodir bo'ladi. Iroda rivojlanishi belgilanadi. Bola axloqiy tasavvurlarini, xulq-atvor shakllarini o'zlashtirib, inson jamiyatining kichik bir a'zosiga aylanadi.

Maktabgacha yoshdagi aqli zaif bolalarda kechroq va ko'pincha noto'liq holda idrok qilish so'z bilan qo'shilib ketadi, bu esa o'z navbatida, atrofdagi predmet olami haqidagi tasavvurning shakllanishini to'xtatib qo'yadi. Natijada maxsus bolalar bog'chasiga keluvchi oligofren bolalar o'zlarining normal rivojlanayotgan tengdoshlaridan ancha farq qiladi. Ularda normal ko'rish qobiliyatiga ega, biroq ko'rishni bilmaydi, normal eshitish qobiliyatiga ega,biroq eshitishni bilmaydi. Aynan shuning uchun atrofdagi predmetlarni yaxshi tasavvur qila olmaydi, har doim ham kerakli predmetni boshqalari orasidan ajrata olmaydi, predmet xususiyatlari ya'ni, rangi, shakli, kattaligini yaxshi farqlay olmaydi, makonda yetarli darajada moslasha olmaydi. Maktabgacha yoshdagi bolaning asosiy faoliyati bo'lib syujet-rolli o'yin hisoblansa ham, boshqa faoliyat turlari, ayniqsa, tasviriy va tuzulmaviy turlar bolaning psixik rivojlanishida katta o'rin egallaydi. Har bir faoliyat bola shaxsiga motorika, idrok qilish, fikrlash, nutq kabi muayyan vazifalarni qo'yadi va ularning muayyan darajada rivojlanishini talab qiladi.

Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda o'yin predmet faoliyatining davomi va rivojlanishini bildiradi, bola real predmetlar va ularni tasvirlovchi o'yinchoqlarni aqliy vazifaga ko'ra ishlatadi: qo'g'irchoq kiyimini yechish va kiydirishga, tugmachalarini yechish va taqishga, taroqdan foydalanishga, mashinaga kubiklarni ortishga, so'ng esa oddiy qurilmalar qurishga, qoshiq, payola, stol va stellardan foydalanishga o'rganadi. Maktabgacha kichik yoshdagi bolalarda barcha bu harakatlar birdan bir maqsad bo'lib qolmaydi - ularni o'z- o'zidan emas, balki, nima uchundir, muayyan maqsad yo'lida bajara boshlaydilar.

Avvalo maktabgacha yoshdagi bolalarda protsessual harakatlarni kuzatishni bir necha bor takrorlash, masalan: hech qanday natija bilan tugamaydigan qo'g'irchoqni uzoq vaqt uxlatish; qo'g'irchoq uxlab qolmaydi, joyiga yotqizilmaydi, va uyg'onmaydi. Keyinchalik protsessual harakatlar, bir necha harakatlar, bola hayotida tez - tez takrorlanib turadigan odatiy vaziyatlar aks etadigan mantiqiy ketma - ketligi bilan almashtiriladi. Bu yerda syujet yo'q va odamlarning o'zaro munosabati aks etmagan. Masalan, qizcha qo'g'irchoqni yechintiradi, kravatidan ko'rpasini oladi, qo'g'irchoqni o'rniga yotqizadi va ko'rpa bilan yopib qo'yadi. Bunda qizcha ona, qo'g'irchoq esa qizi emas, qizcha hech qanday erkalash so'zlarni ishlatmaydi. Qizcha bor yo'g'i unga yaxshi tanish bo'lgan turmushdagi harakatlar ketma-ketligini takrorlaydi.

Maktabgacha o'rta yoshdagi bolalarda barchaga ma'lum bo'lgan ona-bola, syujetli-ro'lli o'yini yuzaga keladi, katta yoshda esa rivojlanadi va butun maktabgacha davrga kirib boradi. Bu yerda quyidagilar sodir bo'ladi: birinchidan, bola diqqat e'tibor markazida bo'lgan predmet va predmetli harakatlar uni qiziqtirmay qo'yadi. Ikkinchidan, bola diqqat-e'tibori markazidan odamlar munosabati joy oladi. Biroq bola kuzatadigan odamlar munosabati har doim aniq predmetli harakatlar bilan bog'liq. Binobarin aks etish xususiyati o'zgaradi: real predmet yoki o'yinchoqlar har qanday to'g'ri keladigan predmetlar bilan almashtiriladi, bola kimningdur vazifasini o'ziga ola boshlaydi. Masalan; qizcha "ona" bo'lib qo'g'irchog'ini (qizini) yuvintirmoqda. U rol o'ynayapti, u qizini boshini sovun bilan yuvayotganida qo'rqmaslikka, yig'lamaslikka ko'ndiryapti, tog'ora vazifasini to'nkarilgan stul bajarayotgani, sovun esa kubik ekanligi uni qiziqtirmaydi. O'rinbosar predmetlarning yuzaga kelishi bola rivojlanishida rolni qabul qilish va inson munosabatlarining aks etishiga qaraganda muhim qadam, bu mavhumlashtirish va almashtirishga qo'yilgan qadam, ya'ni inson fikrlashi va nutqning muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'ladi, avval o'rinbosar predmet, keyin o'rinbosar so'z paydo bo'ladi. So'zning o'zi bu yerda yangi xislatga ega bo'ladi: u hozir sodir bo'layotgan harakatni real bildirmaydi, u uning o'rnini bosadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shoumarov. G'.B "Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar haqida". -T.: o'qituvchi, 1993.
2. Sunnatova R.I, Irgasheva.N.G, Tadjiyeva. S.X " Bola taraqqiyotini psixologik tashxis qilish". T.2008.
3. Mo'minova L. xamidova. M, va boshqalar "Maxsus psixologiya",Noshir nashriyoti Toshkent 2012.

BOSHLANG'ICH SINF ONA TILI DARSLARIDA O'YINLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Yulduzxon Arabjonova
Farg'ona Davlat Universiteti talabasi
Telefon:+998(99)9943409
Muazzamxon Mo'minova
Marg'ilon shahar 1-DIUM o'qituvchisi
Telefon:+998(90)2308282

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-2

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda ona tili darsida o'yinli texnologiyalardan qanday foydalanish, bir nechta o'yinli texnologiyalardan misollar keltirilgan. Yangi pedagogik texnologiyalarda o'yinlli texnologiyalarni qo'llash qanchalik foydali ekanligi tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, yangi pedagogik texnologiya, o'yinli texnologiyalar, peadgogik mahorat.

Ta'lim mazmuni o'quv fani sifatida ona tili oldigan qo'yilgan vazifalarga qarab belgilanadi. Bu vazifalar ko'p qirrali bo'lib, o'quvchilarni aqliy va nutqiy rivojlanishiga ulaming atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirishga va axloqiy tarbiyasiga oddiy insoniy bilimlami o'zlashtirish, ongli o'qish va yozish malakalarini shakllantirishga yo'naltiriladi. Bularni amalga oshirish uchun o'quvchilarni til hodisalari haqida o'ylashga, fikrlashga, mulohaza va muhokama yuritishga, xulosa chiqarishga o'rgatiladigan samarali metod va usullardan foydalanish talab etiladi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirishda yod oldirish, so'zlarning ma'nosini tushuntirish yoki qayta hikoya qildirish kabi usullardan foydalanibgina qolmay, balki ular uchun qiziqarli bo'lgan o'yinlardan foydalanish, ayniqsa ko'zlangan maqsad, yuqori natijani qo'lga kiritishda katta yordam beradi. Chunki o'yin kichik yoshdagi o'quvchilar faoliyatida asosiy o'rinni egallaydi. Bolaning yosh va psixologik xusussiyatlaridan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, o'yin dunyoni va o'zlikni anglashda , bog'lanishli nutqni o'stirishda asosiy vosita hisoblanadi. Shunday ekan, o'qituvchi o'quvchining sevimli mashg'uloti o'yinni siqib chiqarmasdan, undan maqsadga muvofiq foydalanishi kerak. Shu jihatdan qaraganda, ta'lim jarayonida qo'llaniladigan didaktik o'yinlarning roli beqiyosdir.

O'yin bola faoliyatining uzviy qismidir. O'yin orqali bola bilim, ma'lumot oladi. Atrofdagi muhit bilan tabiat hodisasi, manzaralari, buyumlar, qushlar va hayvonlar, o'simliklar dunyosi bilan tanishadi.

O'yin jarayonida bola faqat tashqi muhit hodisalari bilan emas balki, bu voqea hodisalarga bola yaxshi va yomonni, yoqimli va yoqimsizni, maqbul yoki nomaqbulni farqlashga o'rganib boradi.

O'yinlar xilma - xil materiallar asosida tashkil qilinadi. Qo'g'irchoqlar, o'yinchoqlar va rang barang rasm va kartochkalar, tabiiy materialllar shular jumlasidandir.

O'yinlar maqsadiga ko'ra to'rt omilni o'z ichiga oladi.

1. O'yinning vazifasi; 2. O'yinning harakati
3. O'yinning qoidasi 4. O'yinning yakuni

Har bir o'yinni boshlashdan oldin o'quvchilarga o'yinning qoidasi, mazmuni, yakuni nimadan iborat ekani o'qituvchi tomonidan tushuntiriladi. O'quvchilar uni tushunib anglab shu asosida harakat qiladilar.

O'yin turlari judaham ko'p. Quyida shunday o'yinlardan namunalar keltiramiz.

"Kim ko'p so'z tanlaydi" o'yini

Bu o'yinda so'z beriladi. O'quvchilar esa yozuvda faqat bitta harf bilan farqlanadigan so'z tanlaydilar.

O't-ot-it, Toy - soy, choy, joy, moy, loy

"So'zni toping" o'yini

O'quvchilar kerakli harfni tanlaydilar va nuqtalar o'rniga qo'yadilar.

Shirmon no… ko'm-ko'k may…a katta makt..b oltin k…z

Maqolni davom ettiring

1. Aql yoshda emas,…. 2. Yetti o'lchab,….
3. otalar so'zi,… 4. bugungi ishni…..

Maqolni davom ettir o'yinida o'qituvchi maqolni birinchi yarmini aytadi, o'quvchi davom ettiradi. Xalq maqollari bamisoli oshga solingan tuzdir. Agar toz oshni mazali qilsa, xalq maqollari kishi nutqini shirali qiladi.

"So'zdan so'z hosil qilish" o'yini

O'quvchilarga kutubxona so'zi yozdiriladi. O'quvchilar guruhlarga bo'linadilar va mana shu so'zdan foydalanib, yangi so'z hosil qilib, yozuv taxtasiga yozadilar. Birinchi bo'lib to'g'ri yozgan o'quvchilar g'olib hisoblanadi.

Kutubxona.

Kut, tub, xona, ona, kitob.

"Ortiqchasini toping" o'yini

Uch ustunga so'zlar yozib qo'yiladi. O'quvchilar ana shu so'zlar qatoridan ortiqcha so'zlari aniqlab, olib tashlashlari kerak.

Bosh sigir tog'a
Burun ot xola
Quloq echki opa

Bu so'zlar qatorida o'quvchilar bosh, ot, opa so'zlarini tanlaydilar va shu so'zlami olib tashlaydiiar. (bir bo'g'inli so'zlar)

Xulosa qiladigan bo'lsak, bolani fanga qiziqtirish ochun o'qituvchi bilimli bo'lishi bilan birga ijodkor va aktiv ham bo'lishi kerak. O'qituvchi har bir darsga tayyorlanar ekan, bugungi darsni kechagi darsdan farq qilishga, bolalarning fikrini charxlashga qaratilgan ta'limiy didaktik o'yinlar ijod qilish kerak. Bu o'yinlar juda sodda bo'lib, o'qituvchidan ortiqcha mehnat talab qilmaydi. O'quvchi esa dars davomida zerikmaydi, zo'riqmaydi. Darslarni yuqoridagi o'yinlar orqali tashkillash o'quvchilar faoliyatini oshiradi, ularda mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi. Ijodiy yondashuv ko'nikmalarim shalkllantiradi. Nutqni o'stirib, to'g'ri xatosiz yozish malakalarini rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Azixo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: TDPU, "Nizomiy", 2003

2. Avliyoqulov N. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - T.: 2001
3. Ziyomuhammadov B., Tojiyev M. Pedagogik texnologiya - zamonaviy o 'zbek milliy modeli. - T.: "Lider Press", 2009.
4. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. - T.: "Turon-Iqbol", 2006
5. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. O 'quv uslubiy qo'llanma// Ta'limda innovatsion texnologiya seriyasi. - T.: 2010.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМДА ТАЪЛИМ СИФАТИНИ БАҲОЛАШ СОҲАСИДАГИ ХАЛҚАРО ТАДҚИҚОТЛАРНИНГ ЎРНИ

Норқобилов Музаффар Жумаевич-ТерДУ катта ўқитувчиси,
Салоҳиддинова Наврўза Муродуллаевна- ТерДУ магистранти
Электрон манзил: salokhitdinovanavruza@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-3

Аннотация: Ушбу мақола халқаро баҳолаш дастурларининг аҳамиятини ёритишга асосланган. Бунда дастурларнинг таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги вазифаларига ҳам урғу бериб ўтилган. Мақолада берилган маълумотларга статистик тус берилганлиги ифодаланаётган фикрлар моҳиятини очиб беришда асос сифатида фойдаланилган.

Калит сўзлар: халқаро баҳолаш дастури, тадқиқот, бошланғич таълим, PISA, TIMSS, PIRLS, TALIS, саводхонлик, таълим сифати, табиий йўналиш.

Республикамизда таълим соҳасида олиб борилаётган ислоҳотлар таълим тизимини тўлиқ ахборотлаштиришни, анъанавий ўқитиш мазмунини қайта кўриб чиқиш, ўқув фанларини интеграциялаш, ўқитишда инновацион педагогик технологиялардан самарали фойдаланиш асосида ташкил этишни тақозо этмоқда. Бу ўз навбатида таълим муассасасида ягона ахборот таълим муҳитини шакллантириш, ахборотлар базасини яратиш ва ундан самарали фойдаланиш, ўқув-меъёрий ҳужжатларни фанлар интеграцияси асосида такомиллаштириш заруриятини туғдиради.

"Фарзандларимизнинг қобилиятини рўёбга чиқаришга болаликдан эътибор бериб, уларнинг камолоти учун барча имкониятларимизни сафарбар этсак, юртимиздан яна кўплаб Берунийлар, Ибн Синолар, Улуғбеклар етишиб чиқади. Мен бунга ишонаман"[1.16].

Таълим сифатини яхшилаш, ўқувчиларнинг интеллектуал фаоллигини ошириш бугунги кунда педагогларнинг бош вазифаси ҳисобланади.Таълимнинг асосий бўғини ҳисобланган бошланғич синфларда ўқувчиларни баркамол авлод қилиб вояга етказишда дарс муҳим восита ҳисобланади. Дарс - таълим-тарбия жараёнини амалга оширишнинг энг қулай, энг зарур омилидир[2.3]. Бугун туб бурилишлар даврида дарснинг шакли ва мазмуни, унинг ғоявийлиги, таъсирчанлиги, самарадорлиги ҳам ўзгармоқда. Бугун мамлакатимизда таълим сифатини баҳолашда янгича мониторинг тизимини халқаро баҳолаш дастурлари ёрдамида аниқлаш ва қиёслашга асосланган тизим шаклланиши ҳам шу асосда вужудга келди. Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тажрибаларни ўрганиш, мавжуд тизим билан қиёсий ва ҳар томонлама таҳлил қилиш, тегишли йўналишдаги халқаро ва хорижий ташкилотлар, агентликлар, илмий-тадқиқот муассасалари билан яқиндан ҳамкорлик қилиш, таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро лойиҳаларни жорий

қилиш, замон талабларига жавоб берадиган муносиб миллий баҳолаш тизимини такомиллаштириш муҳим саналади. Шунга мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 8 декабрда "Халқ таълими тизимида таълим сифатини баҳолаш соҳасидаги халқаро тадқиқотларни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги қарори асосида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Таълим сифатини назорат қилиш давлат инспексияси ҳузурида халқаро тадқиқотларни амалга ошириш Миллий маркази ташкил этилди[4.14].Ўз навбатида келгусида мамлакатимиз таълим сифатини баҳолаш бўйича қуйидаги халқаро тадқиқотларда иштирок этиши кўзда тутилди:

- PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) - бошланғич 4-синф ўқувчиларининг матнни ўқиш ва тушуниш даражасини баҳолаш;
- TIMSS (Trends in International Mathematics and Science Study) - 4 ва 8-синф ўқувчиларининг математика ва табиий йўналишдаги фанлардан саводхонлик даражасини баҳолаш;
- PISA (The Programme for International Student Assessment) - 15 ёшли ўқувчиларнинг ўқиш, математика ва табиий йўналишдаги фанлардан саводхонлик даражасини баҳолаш;
- TALIS (The Teaching and Learning International Survey) - умумий ўрта таълим мактаблари раҳбарлари ва ўқитувчилари билан сўровнома ўтказиш орқали мактабда ўқитиш ва таълим олиш жараёнлари самарадорлигини баҳолаш.

Хусусан, PISA дастурини мисол қилиб олсак,мамлакатимиз таълим муассасалари бу халқаро тадқиқотларида 2021 йилда илк маротаба иштирок этади ва бу жараёнда таълим тизими ходимлари олдида турган асосий муаммолар нималардан иборат?

Биринчиси - ўқувчиларнинг билим даражасидаги нуқсонлар. Жорий йил мамлакатимиз 1035 та мактабда ўтказилган мониторинг натижаларига кўра ўқувчиларнинг ўртача ўзлаштириши 70 фоизни, сифат кўрсаткичи 44,8 фоизни ташкил этган, холос.

Иккинчиси - бизда мавжуд дарсликларда PISA топшириқларига ўхшаш масала ва мисолларнинг камлиги. PISA топшириқлари (матнли, расмли, диаграмма ва жадваллар, реал боғланиш графикалари) турли шаклларда таклиф қилинади. Уларни математик тилга ўгириш ва ечим топилгандан сўнг уни яна реал шароит билан боғлаб баҳолаш ҳамда шарҳлаш талаб қилинади. Биздаги математика дарсликларида стандарт масалалар берилади ва улар стандарт усуллар ёрдамида ечилади.

Бу дастур бизга нега керак?

- ўқувчиларнинг саводхонлиги ҳамда билимларини амалиётда қўллаш қобилиятини ривожлантириш бўйича давлат ва нодавлат ташкилотлар ҳамда ота-оналар ҳамкорликдаги фаолиятини мувофиқлаштириш амалиёти кучаяди;
- умумтаълим мактабларида яратилган шарт-шароитларни баҳолаш юзасидан миқдорий кўрсаткичлар аниқланади;

Шу ўринда қайд этиш жоизки, PISA бўйича ўқувчилар билимига қўйилган баҳонинг ҳар 50 баллга ошиши йиллик ялпи ички маҳсулотнинг бир фоизга ўсишини таъминлаши халқаро тажрибаларда кузатилади[3.5]. Шу асосда, айнан ёш тадқиқотчимиз ўз магистрлик диссертациясининг методик қисмида PISA топшириқларини ўқувчилар билим самарадорлигини баҳолаш учун "Янги мавзуни мустаҳкамлаш" қисмида бажаришни тавсия этган бўлса, тажриба-синов қисмида эса, бевосита эксперимент синфларида тажриба қилиб кўришни режалаштирган. Шунингдек, бу дастурлар Бошланғич таълим мутахассисликларида "Бошланғич

таълимда PISA, TIMSS дастурлари асосида баҳолаш тизими"номли алоҳида фан сифатида ўтилганлиги бу жараёнга янада чуқурроқ кириб боришимизда асос бўлди. Бир сўз билан айтганда, ушбу дастурлар мамлакатимиз ёшлари интеллектуал салоҳияти янада ошишига хизмат қилиши, шубҳасиз.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. "Билимли авлод - буюк келажакнинг,тадбиркор халқ - фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир" Президент Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 26 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси 2018 йил 7 декабр Б.16
2. Салоҳиддинова Н.М "Бошланғич синфларда интерфаол дарсларни ташкил этиш усуллари"-Т.: "Ноширлик ёғдуси" 2018 Б.3
3. "TERMIZ UNIVERSITETI" Маънавий-маърифий, ижтимоий-бадиий газета. 03(315)-сон 2020-йил 17-феврал Б.5
4. Таълим сифатини баҳолаш бўйича халқаро тадқиқотларни амалга ошириш миллий маркази "Халқаро ўқувчиларнинг саводхонлигини баҳолаш дастури"-Тошкент-2019. Б.14

THE ROLE OF MODERN METHODS AND MODERN TECHNOLOGIES IN ENGLISH

Aslonov Shahram Sherzodovich
student of Samarkand state institute of foreign languages
Ruzimurodova Zarina Dusmurod qizi
student of Samarkand state institute of foreign languages

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-4

Annotation: Innovative technologies and modern intensive techniques are becoming increasingly common in all areas of science today. Teaching foreign languages, including English, is fast and easy, using modern technology and intensive methods. This method made it easier and easier to learn English in a less period with an interesting way, using a variety of methods. Many researchers are doing research in this regard currently serving to make a better picture in that sphere.

Key words: English, intensive methods, modern technology,

The organization of educational process based on new pedagogical technologies and modern media has a significant impact on the content, quality and effectiveness of the educational process. The introduction of new pedagogical technologies, media tools: multimedia technologies, new pedagogical technologies, electronic textbooks, etc. in the process of teaching English language is important for satisfying everyone's desire to learn

Each subject is a technique of teaching, and it consists of a set of known concepts. The basic concepts adopted in foreign language methodology include: education system, teaching method, educational principle, teaching tool, methodology[1].

Foreign language teaching refers to a set of teacher and student activities that achieve the practical, universal, educational and developmental objectives of foreign language teaching.

In secondary school, foreign language learning is provided with a thematic minimum. The introduction of topics in the school curriculum is based on the "learner and his environment - the methodology." In short, a student must first refer to himself or her in a foreign language with friends, teacher, home, or family. They should be able to comment on their members, class, and schools, and then be able to think in a wider context (village, city), and finally, to provide information about the country in which they are studying. The methodological classification of these topics consists of three major titles: Student Learner, Our Motherland, and Countries.

The choice of these topics for foreign speaking is based on several scientific and methodological criteria .

First, the learner does not know any language units at the time he or she first learns a foreign language. Criterion: language unknown, topic familiar.

Secondly, oral language is taught in a foreign language because listening and

understanding are the basis for other types of speech activities and oral speech is the leading activity. Criteria: Speech is the foremost theme.

Third, the topics are highlighted for speaking (and listening) and reading (and listening). Criteria: Speech is the basis for reading and writing[2].

The above should be taken into account when teaching foreign language to middle school students. Nowadays teachers use different methods and interactive methods. However, it is also important to take into account students' interests and ideas in the use of each method or innovative technology, which means that students will quickly and easily master the subject, whatever the course of study, it is advisable to pay attention.

A number of studies have been carried out in our country and abroad to intensify the teaching of foreign languages. These have led to the emergence of new intensive techniques. What is a good intensive method? How can it be understood?

The first meaning of intensive learning is to teach students to act in a short time, in other words, to learn or communicate in the language they are learning. This is mainly done by relying on the students' internal psychological capabilities and memory (Leonov A, A. Kitaygorodskaya). Consequently, the following two features of intensive method training are:

Study a short amount of training materials and perform appropriate foreign language activities:

Maximize the use of all the resources (psychological capabilities) of memory, that is, to increase student activity.

If we briefly dwell on the formation of intensive methods, it began to take shape in the early 20th century on the basis of the "Right" method. According to Professor Egiz, "The right method has provided a good basis for the intensive study of a foreign language." In recent years, vocabulary, audiovisual, hypnopedic, relaxed, comedic, rhythmopedic expressions have become increasingly common in methodological literature.

The methods mentioned above are important for intensive study. At the same time, the importance of modern technology in learning foreign languages is very important. Including a variety of topics in modern information technology, as well as a variety of gadgets and new software, will also be a great way for independent learners of English and to replicate the topic and develop independent skills. In conclusion, in today's globalization, the importance of modern techniques and modern technology in every subject area is increasing, and their effective use helps to improve the quality of the teaching process and the rapid and easy learning of foreign languages.

List of references:

1.Jalolov J. Method of teaching language. T., "Teacher", 2012. -B.77

2.Innovative technologies of learning foreign languages. Innovative technologies of learning foreign languages. Scientific conference on the theme of higher education and research institutions. Samarkand-2019.

3.Rahmatova M. The Importance of Circular Lessons in the Study of English. International Scientific journal.

4.www.ziyonet.uz

OZBEKISTON RESPUBLIKASIDA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMINI RIVOJLANTIRISH CHORA TADBIRLARI

Risqidinova Muborak Marxamiddinovna
Chirchiq Davlat pedagogika instituti
1-bosqich talabasi
Telefon: +998949362917

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-5

Annotatsiya: Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning maqsadlari,vazifalari, ustuvor yo'nalishlari o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini takomillashtirish.

Kalit so'zlar: go'zal axloq, tarbiya, maktabgacha ta'lim, ta'lim tizimi, konsepsiya, o'quv qo'llanmalar, o'quv metodik reja, trening, pedagog

Hamma zamonlarda, hamma o'lkalarda, yaxshi xulqli, oliyjanob, shirinso'z insonlar jamiyatning ko'rki, odamlarning a'losi bo'lib kelgan va bundan keyin ham butun insoniyatga namuna bo'ladi. Halol mehnat, muhtojlarga yordam, g'azab vaqtida yomon so'zlardan tilni va birovga ozor berishdan qo'lni tiyish, go'zal axloq sohibi bo'lish eng yaxshi saodatdir.Va bu ulug' yo'lda ustoz,murabbiylarga qo'yilgan talab juda katta chunki kelajak yoshlar qo'lidadir.Yoshlarni to'g'ri tarbiyalash, ularni komil inson jamiyatning faol a'zosi bo'lishga ko'maklashish ota-onalar bilan bir qatorda ustoz murabbiylarning say -harakatlariga bog'liq . Kelajak bugundan boshlanadi deyishganidek, bolalarni kichik yoshdan tarbiya masalasiga e'tibor berilmasa kelajak boy beriladi. Ta'lim tarbiyaning sifati albatta mamlakatning kuch qudratini bildiradi. Mustaqil O'zbekistonimiz kelajak avlodni to'g'ri tarbiyalash maqsadida eng avvalo kadrlar tayyorlash tizimini ilk bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimiga katta e'tibor qaratmoqda. Xususan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-may dagi O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish to'g'risidagi Prezident qarori-4312- sonli qarori qabul qilindi . Ushbu konsepsiya O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirish ning maqsadlari,vazifalari, ustuvor yo'nalishlari o'rta va uzoq muddatli istiqboldagi bosqichlarini belgilaydi. O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida quydagilarni amalga oshirish belgilandi:

- Maktabgacha ta'lim sohasidagi normativ huquqiy bazani yanada takomillashtirish.
- Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intelektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart sharoitlar yaratish .
- Bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovini oshirish ,undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash,mazkur sohada davlat-xususiy sherikchiligini rivojlantirish.
- Maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogig va axborot telekomunikatsiya texnologiyalarini joriy etish.

- Maktabgacha ta'limni boshqarish tizimini takomillashtirish, maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini moliyalashtirish shaffofligini va samaradorligini ta'minlash.
- Maktabgacha ta'lim tizimiga maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarini tayyorlash, malakasini oshirish, tanlab olish va rivojlantirishga mutlaqo yangi yondashuvlarni jalb etish.
- Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalarning sog'lom va balanslashtirilgan ovqatlanishini, sifatli tibbiy parvarishini ta'minlash.

Ushbu konsepsiyaning maqsadi bola hayoti va faoliyatini barcha sohalarini rivojlantirishni ta'minlovchi muhim manba bo'lgan sifatli maktabgacha ta'limdan foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqarishdan iborat. Maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari quydagilar: Xalqaro talablarga javob beradigan ko'p darajali uzluksiz ta'limni yaratish va tarbiyani integrasiyalashtirilgan holda xalqaro ta'lim standartlari, o'quv metodik reja va dasturlar interaktiv va muammoli vaziyatli o'qitish usullari va treninglari ilg'or axborot kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish. Maktabgacha ta'lim tizimi xodimlariga qo'yiladigan malaka talablarini yanada takomillashtirish, ularning faoliyati samaradorligini baxolash mezonlarini hamda pedagog xodimlarining kasbiy standartini ishlab chiqish va tasdiqlash. Ta'lim jarayonini xorijiy mutaxasislarni jalb qilish yo'li bilan maktabgacha ta'lim sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, shuningdek, maktabgacha ta'lim sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini tashkil qilish uchun shu jumladan mamlakat hududida ta'lim muassasalari sonini oshirish. Maktabgacha ta'lim tizimi xodimlarining xorijdagi yetakchi unvesitetlarda, ilmiy markazlarda va boshqa ta'lim tashkilotlarida stajirovka o'tashini ta'minlash. Xorijiy mamlakatlarning yetakchi oliy ta'lim muassasalari bilan uzoq muddatli munosabatlarini yanada rivojlantirish, maktabgacha ta'lim sohasida yuqori malakali mutaxasislar tayyorlash uchun O'zbekiston Respublikasida ularning filliallarini ochish.Tajriba almashish, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini oshirish bo'yicha say-harakatlarni birlashtirish maqsadida pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bilan shug'ullanuvchi ta'lim va ilmiy tadqiqot, shu jumladan xorijiy mamlakatlarning muassasalari bilan samarali idoralar aro hamkorlikni chuqurlashtirishdan iborat. Maktabgacha ta'lim muassasalarida o'yin bilan birga bolalarga bilim ham berib borish kerak.Yani ularni maktab ta'limiga tayyorlash, xorijiy tillarni,hamda bir qator boshlang'ich bilimlarni berib borishni tashkil qilish lozim.Maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarida jismoniy rivojlanish va sog'lom turmush tarzini shakllantirish lozim.Buning uchun kun tartibida jismoniy mashg'ulotlar uchun alohida vaqt ajratish va ushbu vazifaga mohir pedagoglarni jalb etish ta'lab qilinadi. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarini sog'lom va xavfsiz ovqatlanishini tashkil qilish ,ularning ovqat ratsionida vitamin minerallar, bolalarning salomatligiga ijobiy ta'sir ko'rsatuvchi tabiiy mahsulotlar bo'lishi talab etiladi.Bundan tashqari bolalarni kun tartibini to'g'ri tashkil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.Maktabgacha ta'lim muassasalarida xodimlar malakasini oshirish, ushbu sohaga oliy malumotli pedagog xodimlarni jalb qilish asosiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Maktabgacha ta'lim tizimida manan mukammal va intelektual shaxsni tarbiyalash uchun xorijiy mamlakatlar ilg'or tajribasi hamda ilm-fan yutuqlari va zamonaviy informatsion kommunikativ texnologiyalarini inobatga olish lozim.Maktabgacha ta'lim muassasalari bolalarni individual extiyojlarini hisobga olgan holda ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni rivohlanishiga qo'yilgan davlat talablari asosida hamda maktabgacha ta'lim muassasalari davlat o'quv dasturiga muvofiq bolalarning har tomonlama yetuk va barkamol bo'lib rivojlanishi uchun qulay shart sharoitlar yaratish lozim.Bolalarning ilk rivojlanish masalalarida ota-onalar va jamiyatga tegishli bilimlar berishni tashkil etish va amalga

oshirish lozim. Maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi iqtidori individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari madanit ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma'naviy meyorlarni shakllantirishni hayotiy va ijtimoiy tajriba egallashni ko'zda tutgan holda integratsion mashg'ulotlarni tashkil qilish lozim. Bundan tashqari maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlari ota -onlalar bilan hamkorlikni ham tashkil qilishlari lozim. Ota-onalarning maktabgacha ta'lim muassasalari borasidagi fikrlarini hisobga olish ilk rivojlanish masalalarida ota-onalarga o'quv-tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishga jalb qilish, ota-onalarni muassasa hayotida ishtirok etish borasidagi tashabbuslarini qo'llab quvvatlash lozim. Agar biz asosiy e'tiborni bolalarga qaratsak kelajakda haqiqiy komil shaxsni tarbiyalash uchun ilk qadamni qo'ygan bo'lamiz.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bolalar adabiyoti-Mamasoli Jumaboyev O'qituvchi nashiryoti Toshkent 2008
2. Ilk qadam davlat o'quv dasturi-IV Grosheva Maxmudova Nabixonova Djanpeisova.

КАРАНТИН ҲОЛАТИДАГИ ҲАРБИЙ ХИЗМАТНИНГ ЎЗИГА ҲОС ҲУСУСИЯТЛАРИ

Пахратдинова Арухан Керимбердиевна
Ўзбекистон Миллий гвардияси ҳарбий хизматчиси, кичик сержант
+99893 369-94-93
+99893-485-27-93

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-6

Аннотация: Мақолада карантин пайтида ҳарбий хизматнинг ўзига ҳос хусусиятлари, касалликдан сақланиш масалалари сўз этилган.

Калит сўзлар: Коронавирус инфекцияси, ҳарбий хизматнинг карантин пайтидаги ҳолати, ўз соғлигига эътибор қаратиш.

Барчамизга маълумки 2019-йилнинг декабрь ойида Хитой Халқ Республикасининг Ухан шаҳрида фанга номаълум касаллик аниқланди ва бу касаллик кўплаб инсонларнинг ҳаётдан кўз юмишига сабабчи бўлди. Бутун дунё олимлари касалликга Коронавирус инфекцияси ёки COVID-19 дея номланиб, ушбу касаллик бутун дунёни саросимага солганлиги сабабли, унга коронавирус пандемияси деб ҳам ном беришди .

Олиб борилган саъй-ҳаракатларга қарамай коронавирус инфекцияси Республикамиз ҳудудига ҳам кириб келди. Президентимиз Ш.М.Мирзиёев бошчилигида "Ўзбекистон Республикасида коронавирус инфекцияси кенг тарқалишини олдини олишга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида" қарори қабул қилинди. Бу бўйича Республика Махсус комиссияси тузилиб вазифалар белгиланди ва карантин жорий этилди.

Карантин- (италянча quarantena-қирқ кун) деган маънони англатади. Карантинлаш тиббиётда ўта хавфли юқумли касалликлар тарқалишининг олдини олишга қаратилган санитария ва эпидемиялогик тадбирдир. Карантин маълум бир касалликнинг тарқалиб кетишига йўл қўймаслик ва ўни йўқотишга қаратилган ҳаракатлар мажмуосидир. Бу пайтда ҳамма нарса чекланади. Борди-келди тўхтайди. Карантин эпидемияга қарши курашиш фавқулотда комиссия томонидан эълон қилинади ва "Халқаро тиббий-санитария қоидаларига (конвенция асосида)кўра амалга оширилади. Бу ҳужжат 1951-йил Парижда Жаҳон соғлиқни сақлаш ташкилотининг -сессиясида қабул қилинган. Ҳужжатга 1973, 1981-йиллари қўшимчалар киргизилган."

Касалликнинг кириб келиши шифокорларимиз билан бирга Ички ишлар вазирлиги идоралар ходимларига, Ўзбекистон Миллий гвардияси ҳарбий хизматчиларига катта маъсулят юклади. Аҳолини касалликдан хабардор қилиш ва маълумотлар олиб туриш учун koronavirusinfo.uz сайти ва ишонч телефонлари

ишга туширилди.

Карантин эълон қилинган кундан бошлаб, ҳарбий қисмда кучайтирилган ҳолат жорий этилди. Эр-йигитлар билан бирга аёл ҳарбий хизматчиларимиз хизматга жалб қилинди. Амир Темур бобомиз "Темур Тузуклари" асарида: "Тажрибамдан кўрилганким, азми қатъий, тадбиркор, ҳушёр, мард шижоатли бир киши мингта тадбирсиз, лоқайд кишидан яхшироқдир" -деган эди. Давлатимиз томонидан тиббий ниқоб ва перчаткаларсиз кўчага чиқмаслик, иложи борича уйда қолиш, автотранспорт воситалараини ҳайдамаслик талаблари қўйилган бўлса да, бунга амал қилмаган фуқароларимиз ҳам орамизда учрашиб туради. Аёл ҳарбий хизматчиларимиз ҳам барча ҳарбий хизматчилар билан биргаликда Нукус шаҳрида жойлашган маҳаллалар, аҳоли яшаш пунктларида бўлиб тушунтириш ишларини олиб бормоқда.

Тушунтириш ишларини олиб борилганлигига қарамасдан, жамоат жойларида тиббий ниқоб ва перчаткаларсиз юрган фуқаролар жаримага тортилди. Ҳарбий хизматчиларимизнинг тун-у-кун меҳнат қилишга қарамай, айрим фуқароларимиз карантин талабларини бузиб, тунда кўчага тиббий ниқобларсиз ва қўлқопларсиз чиққан ҳолати аниқланиб, тунги рейдлар вақтида барчаси бартараф этилди. Улар орасида балоғатга етмаган ёшларнинг ота-оналари билан тушунтириш ишлари олиб борилди.

2020-йил 6-апрель санасидан бошлаб, Республикамиз ҳудудида автотранспорт воситаларида ҳаракатланишни вақтинча чеклаш ҳақида қарор қабул қилинди. Шу сабабли Республикамиз ҳудудидаги блокпостларда ҳарбий хизматчиларимизнинг назорати кучайтирилди. Миллий гвардия ҳарбий хизматчилари пандемиялогик ҳолатда хизматга чиқар экан, улар кунлик хизмати давомида фуқаролар билан мулоқотда бўлади. Бу вазиятда ҳарбий хизматчилар соғлигига эҳтиёткор бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Умумҳарбий Низомларининг "Ҳарбий хизматчилар соғлигини сақлаш ва мустахкамлаш бўлимида": "Ҳар бир ҳарбий хизматчи ўз соғлигини сақлаш ҳусусида қайғриши, касалликларни яширмаслигини, шахсий ва жамоат гигиенаси қоидаларига қатъий риоя қилиши ва зарарли одатлардан (чекиш ва ичкилик ичишдан) тийилиш кераклиги айтилган" бўлса, мобода касаллик ҳарбий қисмда пайдо бўлса қандай чора кўриш кераклиги ҳам Низомда кўрсатиб ўтилган: "Тиббиёт хизмати бошлиғи бригадада юқумли касалликга чалинган бемор аниқланганда бу тўғрида бригада ва катта тиббий бошлиқга билдирув беради, хасталарни фаол аниқлаш, изолятор ва касалхонага ётқизиқшни, бўлинмаларда дезинфекция, касал билан мулоқотда бўлган кишилар устидан кузатув ўтказади ва санитария-гигиена назоратини кучайтиради.

Зарур бўлганда бригада кузатиш ёхуд карантин режими жорий этилади, ноҳарбий аҳоли билан мулоқот тўхтатилади ёхуд чеклаб қўйилади., бригада ичкарисида шахсий таркиб йиғилиши ва оммавий-маданийтадбирлар ман этилади, қўшимча изолятор қурилади "-деб кўрсатилган. Ўзбекистон Миллий гвардияси Қорақалпоғистон Республикаси бўйича бошқармасида Тиббий хизмати бўлими томонидан дезинфекция ва тушунтириш ишлари тинимсиз олиб борилмоқда.

Республикамизда инфекция туфайли бўлаётган карантин бу биринчиси эмас. Собиқ иттифоқ даврида Қорақалпоғистон Республикасида 1965-йил Холера касаллиги тарқалганда ҳам карантин ҳолати жорий қилинган. Ўша пайтда ҳам шифокорлар билан бирга милиция ходимлари тинимсиз меҳнат қилган ва касалликни енгиб ўтган.

Республикамизда ҳозирги пайтда касалликни енгиш учун соҳа ходимлари, шифокорлар, ички ишлар идоралари ходимлари, Миллий гвардия ҳарбий хизматчилари 12-13 соат тинимсиз хизмат олиб бормоқда. Улар ҳам соғлигидан қайғуриши, шахсий гигиена қоидаларига қатъий риоя қилиши керак. Иш вақтининг чекланмаганлиги ва чарчақ инсон организмининг нимжонланишига олиб келади. Бу ҳолатда ҳарбий хизматчилар ҳар куни тозаликга риоя қилишлари ва мунтазам, ўзларини толиқтирмаган ҳолда жисмоний машқлар билан шуғулланиб боришлари керак.

Давлатимиз томонидан халқ соғлигини ўйлаб амалга оширилган ишларда камарбаста бўлиш, аҳолига тушунтириш ишларини олиб бориш ҳарбий хизматчиларга катта масъулият юклайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.www.wikipediya.com

2."Темур Тузуклари" асари; "Ўзбекистон", Тошкент-2018 йил; 14-бет

3.Ўзбекистон Республикаси Қуролли Кучларининг Умумҳарбий Низомлари. "Шарқ", Тошкент 2007 йил, 135-138-бетлар

ВНЕАУДИТОРНЫХ РАБОТ ПО КАРАКАЛПАКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Юсупов Исламбек
Каракалпакский государственный университет
филологический факультет 4-курс студент
Телефон: +998933626564

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-7

Аннотация: В академических лицеях благодаря проведению литературных конференций по каракалпакской литературе, литературных вечеров, внеклассного художественного чтения, кружковой деятельности, выставочных уголков и выпуска художественных журналов и стенгазет литературных путешествий обогощается кругозор учащихся развивается любовь к родине, скромность, добро и любовь, высокие человеческие и эстетические чувства.

Ключевые слова: процесс урока, метод, обучение, художественной конференции, деятельности кружка, выставочного уголка, художественных журналов и стенгазет, художественных путешествий.

В академических лицеях литературное знание и воспитание имеет особое место. Ученикам, материалы, данные в программе, художественные произведения преподаются путём организации литературной конференции, вечеров, деятельностью литературных кружков, альбомов и журналов, стенгазет, литературных путешествий и взаимосвязи с библиотекой. Одной из важных методических задач в проведении таких работ является ознакомление учеников образцами каракалпакской, узбекской, туркменской, казахской и мировой литературы. При помощи этого развивать у учеников высокие человеческие чувства, такие как любовь к родине, человечность, доброта, милосердие, а также развитие их духовного мира в соответствии с национальнымы идеями. На основе обучения учеников средствам выразительности художественных произведений необходимо развить у них критическое мышление. В ходе внеаудиторных работ ученики осваивают жанры и различия между жанрами.

Путём проведения литературных конференции и вечеров, внеаудиторных занятий ученики должны изучить материалы устного народного творчества, историю раннего периода каракалпакской литературы, каракалпакскую литературу XVIII, XIX, XX веков и литературу периода независимости. Таким образом, требуется обучить учеников перессказу содержания текста своими словами, выражению отношения к героям, а также дать понять ученикам, что художественная литература является оружием духовного развития человека. Во внеаудиторных занятиях ученики должны применять на практике полученные знания по литературе.

В академических лицеях кружковые работы проводятся на основе программы

каракалпакской литературы. Учащимся академического лицея, планы кружковых работ необходимо составлять на основе тематического плана. А также соответствует цели если учитывать возрастные особенности и их интересы к чтению художественной литературы.

В своих трудах С.Долимов, Х.Убайдуллаев, К.Ахмедов "Методика преподавания литературы" утверждают, что кружки связанные с материалом литературного чтения в основном делятся на 3 вида [1,42]. Выразили свои мнения по этим кружковым работам, развивая эти мнения в своих трудах "Методика обучения литературы" (?дебиятты оқытыў методикасы) К.Юлдашев, О.Мадаев, и А.Абдиразаков делят кружковые работы на следующие виды: "1.Кружок литературного творчества; 2.Кружок художественного чтения; 3.Драматический кружок; 4.Литературно-краеведческий кружок." [2, 87]. А исследователь, изучающий методики преподавания каракалпакской литературы профессор А.Пахратдинов, кружковые работ разделил на 3 группы: "кружок литературного творчества, драматический кружок, художественное чтение и художесвенный рассказ." [3, 220]. Но эта точка зрения А.Пахратдинова почти точно совпадает с мнениями С.Долимова, Х.Убайдуллаева, К. Ахмедова. Кружковые работы по каракалпакской литературе можно разделить и другим путём: Эпический кружок; Лирический кружок; Драматический кружок; Кружковые работы по классам: А) литературный кружок, Б) кружок художественного чтения, В) кружок работы по фольклору, Г) кружок по истории каракалпакской литературы, Д) кружок каракалпакской литературы в годы независимости. [4, 265]. Кружковые работы отличаются от занятий, проводимых в классе. В кружке ученики знакомятся с интересующей их информацией. Суть работы должна быть интересной и живой. Обычно, участники кружка собираются с различных классов. Ученики объединяются в кружок чтобы, изучить материалы, которые даны в годовом плане. Участники эпического кружка должны знать сказки, рассказы, романы и повести. Темы, изучаемые в эпических и лирических кружках должны быть сложными. Ученики должны уметь устно и письменно выразить свои мысли и задавать вопросы друг другу по пройденным материалам.

В работу эпического кружка включаются темы из всемирной и каракалпакской литературы. Например: будет правильным составление тематического плана по произведениям Л.Н.Толстого, А.Каххара, Ч.Айтматова, М.Айбека, А.Арипова, Е.Вахидова, И.Юсупова, Т.Кайыпбергенова. Руководитель кружка кроме умения выбора литературных произведений и теоретического объяснения должен иметь сведения по творческим работам.

Есть ещё один неизученный вид внеаудиторных работы, который увеличивает интерес учеников к литературе вне урока - это выставочный уголок. Цель выставочного уголка: развитие любви к каракалпакской литературе учащихся лицея. Учитель даёт задание ученикам прочитать произведения, составить альбом по одному произведению, нарисовать разные рисунки по смыслу произведения. Упех этой работы зависит от умений и ответственности учителя. Способы проведения выставочного уголка зависят от умений учителя. И поэтому организация выставочного уголка по каракалпакской литературы даёт ученикам многое полезного.

В академических лицеях самыми важными являются стенгазета и журналы. Стенгазета - это творческий центр, в котором оповещаются новости из жизни лицея, литературные новости, разные статьи учеников. Учитель каракалпакской

литературы активно участвует в издании журналов и стенгазет, и советуется с издателями. Литературные стенгазеты и журналы оповещают важные события. Выставочные уголки по каракалпакской литературе развивают эстетические чувства учеников, а стенгазета и журналы развиваю способности письменного мышления и творчества.

Внеаудиторные работы развиваются у учащихся речь, культуру речи, обогащают их по литературе и развивают способности критического мышления.

ЛИТЕРАТУРА:

1. С.Долимов, Х.Убайдуллаев, К.Ахмедов. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент-1967, 42-бет.
2. Қ.Йўлдошев, О.Мадаев, А.Абдуразоқов. Адабиёт ўқитиш методикаси. Тошкент-1994, 87-бет. Йулдошев Қ. Адабиёт ўқитишнинг илмий-назарий асослари. Тошкент. "Ўқитувчи", 1996. Йўлдошев Қ., Йўлдош М. Бадий таҳлил асослари. Тошкент, "KAMALAK", 2016.
3. Э.Пахратдинов "Қарақалпақ едебиятын оқытыў методикасы". Нокис "Билим", 2004, 220-бет.
4. Юсупов Қ.А. Қарақалпақ ?дебиятын оқытыў методикасы. Тошкент, "Сано-стандарт", 2018, 265-бет.

TALENTED, CREATIVE YOUTH - THE FUTURE OF THE COUNTRY

Nilufar Matkarimova
Tashkent State Pedagogical University named after Nizami
Master in Theory and History of Pedagogy (Androgogy)
Telephone: 98/128-97-97 94/633-97-97
nilufarmatkarimova21@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-8

Keywords. talent, gifted, creative, Presidential school, creative young people, akmeology approach

Annotation. This article discusses how to educate talented young people and create an appropriate, systematic, focused learning process to demonstrate their talents.

In our country, large-scale reforms are underway. All this is a measure of the development of our society and the intellectual potential of youth. To date, all the necessary conditions are being created to identify talented young people and demonstrate their abilities. To develop the intellectual and creative potential of young people, to support and encourage talanted children, to create the necessary conditions for their activities in all areas, to increase the level of their socio-political potential, legal awareness and legal culture . It is indicated that they are at the level of public policy.

The identification of young talents in spheres such as science, art, culture, sports, literature, the selection of talented children, the creation of a system for developing their potential.The need to improve the quality of work to create an interdisciplinary learning environment is becoming one of the basic requirements of modern era of development.

Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to create presidential schools" of February 20, 2019 on further support for the activities of young people with high potential, creative potential and talents in all areas . It testifies to the enormous opportunities and opportunities offered to young people today .

Identification of talented children, the development of their creative abilities. Creation of an integrated system of training and education using advanced technologies in the educational process, further support and encouragement of talented youth, its comprehensive and intellectual development . Harmoniously developed generation; This is reflected in the State Implementation Program.

Talent compared to the shoots of a young branch. Of course, everyone has an example of this talent, talent and ability to develop, represent and properly depend on a systematic pedagogical process.

When we look at each integrated person, we see that he has his own unique, creative worldview. They have their own poetic nature, they see events in different forms, forms and colors. This is a direct reflection of the beauty of the new creations that they create. Numerous conditions have been created for the development of such talented young

people and their talents.

It is gratifying that the Association of Young Creators was involved in the development of youth entrepreneurship, as well as in the union of many talented young people.All of this indicates how the number of talented young people in our country increase.

To date, scientists have conducted a number of scientific studies on the formation of students' abilities. They provide information on the identification of gifted children, the formation of their abilities during the development of acme and their classification in accordance with the abilities of each person. In addition, abilities are determined by the development of personal abilities as a result of social activity, which manifests itself only in activity.

The ability is manifested not in knowledge and skills, but in the system of acquiring knowledge, in other words, how quickly, deeply and easily this happens in different contexts in the process of acquiring knowledge and skills that are necessary for this activity. And it is manifested in its reliable implementation. The ability is a feature of the psychological and physiological structure of a person. Skill is a prerequisite for learning, but it is also a product of knowledge. Analysis in science, abilities are defined as individual psychological traits, and the qualities that underlie them are qualities. Therefore, not everyone expects the same result, because people differ in their abilities. Creativity is manifested in the creation of material and spiritual culture, new ideas, discoveries and innovations. The emergence of a leader among young people with similar creative abilities is one of the main tasks of modern education.

Talented and gifted students will be able to determine their level of development using psychological and pedagogical tests based on their initial knowledge.

In the curriculum of gifted, creative children, special attention is paid to the following factors: They include a high level of science, ICT and programming, knowledge of foreign languages, as well as an unique approach to scientific and creative work, independent thinking, creative approach, expression, implementation and application . Possess the knowledge and skills necessary for the development of independent learning and the rapid development of the latest achievements of science and literature involvement of teachers and staff.

The most important method of teaching independent creativity in increasing the efficiency of work with gifted and creative students in secondary schools is their individual involvement and creative abilities in creating this category. The use of the mentioned factors in the organization of a continuous educational process can improve the quality of education.

List of used literature

1. Ibragimova G. Ways of Development of Creative Functions at Future Teachers by Pedagogical Innovations// The advanced science. USA. 2011. № 3. - P. 9-12. (13.00.00. 2012. № 1)
2. I.V. Khromova, M.S. Kogan "Methodology for the diagnosis of creative development of personality" Novosibirsk 2003
3. F.I.Khaydarov, N.I.Khalilova "General Psychology" Tashkent-2009

TA'LIM TIZIMI TARAQQIYOTIDA INNOVATSION YONDASHUV VAZAMONTENDENSIYALAR

Asila Islomova, Ziyoda Jo'rayeva
Toshkent shahridagi YODJU texnika instituti talabalari
Telefon: +998(97) 7160048, +998(90)3473630
jziyoda1998@gmail.com
islomovaasila@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-9

Annotatsiya. Ushbu maqolaning mohiyati shundaki, ta'lim tizimida zamonaviy ta'lim metodlari, innovatsion texnologiyalarning o'rni, afzallliklari va uni qo'llash samaradorligi haqida bayon qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, dars jarayoni, metodlar, qo'llanma, tarqatma materiallar, innovatsiya, yangi tizim, tajriba, malaka, qobiliyat, motivatsiya, mahorat.

Ta'lim kun sayin yangi bosqichga ko'tarilmoqda, o'quvchilarning fikr darajasi kengaymoqda, axborot ko'lami juda kengayib axborot olish yanada osonlashib bormoqda. Shunday ekan, biz bu paytda e'tiborimizni mamlakatimizdagi ta'lim muassasalaridagi o'qitish jarayoniga qaratsak.

Bugun yurtimiz damaktablarimiz avvalgi davrlarga nisbatan har tomonlama jahon andozalariga mos ravishda ta'mirlandi, ular zamonaviy o'quv asboblari bilan jihozlandi. So'z isboti sifatida yurtimizda 2019-yil 20-fevralda "Prezident maktablarini tashkil etish chora-tadbirlarito'g'risida" gi qarori qabul qilindi va O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev tashrifi bilan 10-sentabr kuni ilk maktablar foydalanishga topshirildi.

Mamlakatimizda tashkil etilayotgan Prezident maktablari yangi avlod kadrlarni tarbiyalashda muhim asos bo'lishi shubhasiz. Chunki bu o'quv maskanlari iqtidorli bolalarni aniqlash, ilg'or texnologiyalarni qo'llagan holda ularga saboq berish va tarbiyalash bo'yicha yaxlit bir tizim bo'ladi.

To'g'ri, davlatimizda shu kabi yuqori sifatli maktablar ko'p uchraydi, lekin davlatimiz tomonidan yetarlicha moddiy yordam ko'rsatiib kelinayotgan bo'lsa-da, unga teng miqdorda e'tibordan chetda qolgan maktablar ham afsuski talaygina.

Kuzatishlarimiz davomida Respublikamizning ayrim hududlarida joylashgan umumta'lim maktablarimizning ko'pgina boshlang'ich sinflarida hali ham o'sha biz o'zimiz ta'lim olgan davrimizdagi o'quv qo'llanma va tarqatma materiallardan foydalanib kelinayotganligiga guvohi bo'ldik. Biz kuzatuv olib brogan sinf ya'ni boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun yangilik bo'la oladigan, ularni oddiy, har kunlik dars tizimidan farqli ravishda darsni qiziqarli tarzda olib borishga yordam bera oladigan zamonaviy texnalogiyalarga ega bo'lgan, o'sha biz ko'plab marotaba ta'kidlaydigan innovatsion texnologiyalarga boy bo'lgan sinf xonalarni biz aynan shu maktabda uchratmadik va deyarli yangilik yo'q.

Prezidentmiz Shavkat Mirziyoyev tomonidan 2017-yil 7-fevralda "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" farmoni to'rtinchi yo'nalish ya'ni "Ijtimoiy sohani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" ning "Ta'lim muassasalarini qurish, rekonstruksiya qilish va kapital ta'mirlash, ularni zamonaviy o'quv va laboratoriya asboblari, kompyuter texnikasi va o'quv-metodik qo'llanmalar bilan jihozlash orqali ularning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash yuzasidan maqsadli chora tadbirlarni ko'rish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish" kabi ta'lim tizimiga aloqador ko'plab vazifalar belgilab qo'yilgan. Mamlakatimizda bu kabi qaror va farmoyishlar juda ko'p uchratiladi, ammo barcha ta'lim muassasalari ham ushbu yuklatilgan vazifalarga yetarlicha e'tibor qaratmayotganliklarini maktablarga qilgan tashrifimiz orqali bilib oldik.

"Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ni amalga oshirishdagi asosiy tamoyillardan biri - bu ta'lim tizimini tuzilish va mazmun jihatdan isloh qilish uchun o'qituvchi va murabbiylarni qayta tayyorlash, yuqori malakali, raqobatga qodir mutaxassislar tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalarining faoliyatini uyg'unlashtirish, ilg'or pedagogic innovatsiyalarni ta'lim jarayoniga kiritish hisoblanadi. Biroq ilg'or pedagogik texnologiyalar va innovatsiyalar dars muhitiga, dars jarayoniga, o'z-o'zidan kirib kelmaydi. Bu albatta, o'qituvchining darsga munosabati, darsga layoqati va motivatsiyasiga bog'liqdir. Axir o'qituvchi faoliyatini o'zgartirmay turib uning mas'uliyati va faolligini oshirmasdan ta'limda ko'zga tashlanadigan o'zgarishga erishish amri mahol. Davlatimiz rahbarining Pedagoglar bilan bo'lgan muloqotida shunday so'zlar aytib o'tgan edilar: - "Yuragimdagi gapimni bilishlaringizni xohlayman: men sizlarga eng katta boyligimni ishonib topshiryabman. Bolalarimizning ko'zini, bilimini, g'urur- iftixorini ko'rib, yo'limiz to'g'ri ekaniga ishonch hosil qildim. Islohotlarimizga farzandlarimiz tarbiyasiga yelkadosh bo'lganingiz uchun sizlarga minnatdorlik bildiraman", - deb aytgan edilar.

Bugungi kunda Pedagogika sohasida yangi ilmiy yo'nalish - pedagogik innovatsiya va ta'lim jarayonini yangilash kabi g'oyalarning paydo bo'lishi natijasida o'qituvchining pedagogik faoliyatida ham yangi yo'nalish "O'qituvchining innovatsion faoliyati" tushunchasi paydo bo'ldi. "Innovatsion faoliyat" tushunchasini tahlil qilar ekanmiz: G.A.Mikritichyanning bu haqidagi fikri diqqatimizni tortadi: - "Pedagogik tajriba - sinov faoliyatining uchta asosiy shaklini ajratish mumkin: xususiy tajriba, tajriba-sinov ishi, o'qituvchining innovatsion faoliyati. Pedagogik faoliyatda innovatsiyalar qancha ko'p bo'lsa, o'qituvchi xususiy eksperimentni shuncha yaxshi tushunadi". Bu kabi fikr va turli xil yondashuvlar pedagogika tarixida ko'plab topilsada, lekin fanda uning mohiyati borasida yagona deb topilgan aniq bir yondashuv mavjud emas.

Kundan kunga yangi ta'lim metodlari, yangi texnologiyalar ishlab chiqilayotgan bir vaqtda shunday bir savol tug'iladi. Nega biz o'z ta'lim tizimimizni jahon standartlari darjasiga ko'tarib uni yanada rivojlantirmasligimiz kerak? Nima uchun biz o'sib kelayotgan yosh avlod uchun hali hanuz avvalgi davrlardan buyon qo'llanib kelinayotgan tarqatma va o'quv materiallaridan, metodlarimizdan foydalanishimiz kerak? Maktabdagi o'quv jarayonida qani bolalarimiz uchun yangilik, interfaol ta'lim metodlari? To'g'ri, biz barcha maktablardagi dars jarayoni huddi shunday deya olmaymiz, ammo yetarli darajada bu kabi maktablarimiz yo'q emas. Agar biz bolalarni maktab yoshidanoq innovatsion texnologiyalar bilan bog'lamasak, kelajakda ular rivojlanib kelayoytgan yangi tizimlarga moslashib olishida bir qancha qiyinchiliklarga duch keladi. Bunga kichik misol tariqasida shuni aytish mumkinki, bir o'quvchi misolida aytadigan bo'lsak, maktab, kollej, litseyni bitirgan o'quvchi kompyuter texnologiyasidan yaxshi foydalanishni, undagi yangi maxsus dasturlarni qo'llashni bilmasa u o'quvchidan yuqori darajali o'z kasbining mutaxassisi

chiqishi ozgina mushkul holat. Sababi, u o'quvchi faqat nazariy bilimlarni egallab amaliy tarzda ishlashga va berilgan vazifalarni tezlik bilan bajarishda qiyinchiliklarga duch keladi. Bundan tashqari hozirgi davrda ko'plab mamlakatlarda turli xil yangidan-yangi texnologiyalarni, dastrurlarni o'z foydalanuvchilariga tortiq etib kelmoqda. Bizdagi yosh avlod ham kelajakda shu yangiliklardan yurtimiz takomillashuvi yo'lida foydalana olishi, mamlakatimizdagi o'zgarishlarga ozgina miqdorda bo'lsa ham sabab bo'ladi. Chunki barcha sohalarda ilg'or taraqqiyot yo'lidan borayotgan va yuksak marralarni qo'yayotgan yurtimiz uchun yetuk kadrlar kerak. Shunday ekan, uning yoshlik davridan qo'yilgan mustahkam poydevori yaxshi bir turtki bo'la oladi desak adashmagan bo'lamiz.

Dars mavzularni kundalik hayotdagi keskin voqealar bilan bog'lab o'tilsa, turli innovatsion texnologiyalardan foydalanilsa, dars jarayoni esda qolishi o'quvchilar uchun yanada osonlashadi va bu albatta darsning samaradorligini oshirishga ko'maklashadi. Innovatsiya - inglizcha yangilik kiritish, yangilik degan ma'noni ifodalaydi, texnologiya esa yunoncha "texnos" - san'at, mahorat va "logos" - fan so'zlaridan olinib innovatsion texnologiya ta'lim-tarbiya shakllari metodlari va usullariga yangicha yondashish degan ma'nolarni bildiradi. Innovatsion texnologiyalar pedagogic jarayon hamda o'qituvchi va o'quvchi faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish demakdir.

Mamlakatimizda ta'lim sifatiga yangilik va o'qituvchilarimizga qulaylik olib kirish maqsadida ayrim oliy o'quv yurtlarini asta-sekinlik bilan "kredit" tizimiga o'tkazilmoqda. Bu albatta ta'lim sohasidagi ijobiy o'zgarish. Lekin o'rta ta'lim muassasalari, kasb-hunar kollejlar, litseylardagi tizim, bizni bu "kredit" tizimimizga tayyorlay olmaydi. Shu tufayli ham hozir " kredit" sistemasida tahsil olayotgan talaba yoshlarning aksariyati bu tizimga moslashishda qiyinchilikka duch kelmoqda, ayniqsa chekka hududlardan kelgan o'quvchilarimiz. Agarda biz o'quvchilarni maktab davridanoq bunga tayyorlab, mustaqil ishlashni, yangi tizimlardan o'quv jarayonida oqilona foydalanishni o'rgatsak, nafaqat bu sohada qolaversa hayotda o'z o'rnini topish uchun ham poydevor hosil qilgan bo'lamiz.

Xalqaro standartlar, zamonaviy ilm- fan yutuqlarini inobatga olgan holda, o'quv dasturlari, darsliklar va o'quv qo'llanmalarini o'qitish uslubiyatini muntazam takomillashtirish zarurdir.

Davlatni kim yuqori cho'qqilarga ko'tarib, uni rivojlantiradi, albatta yoshlardir. Bejizga davlatimizda 2016-yil 12- avgustda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" gi O'zbekiston Respublikasining qonunida ham aynan yoshlarning ta'lim olishi, mehnat qilishi va o'z tanlagan kasbini yaxshi egallashi uchun turli qulayliklar yaratish kabi tushunchalar qo'llanib o'tilmagan. Unga ko'ra: yoshlarga oid davlat siyosati - davlat tomonidan amalga oshiriladigan hamda yoshlarni ijtimoiy jihatdan shakllantirish va ularning intellectual, ijodiy va boshqa yo'nalishdagi salohiyatini kamol toptirish uchun shart-sharoitlar yaratilishini nazarda tutadigan ko'plab qonun va qoidalardan tashkil topib, amalga oshirilishi ko'zda tutilgan. Bu qonunlarning amalga oshirilishi zamirida yosh kadrlarning kelajakda o'z o'rnini topib, vatanimiz ravnaqiga o'z hissasini qo'sha olishidek sharafli vazifalar uchun qulayliklar belgilab qo'yilgan.

Ushbu maqolani yozishimizdan asosiy maqsad shuki, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchisi sifatida o'sib kelayotgan yosh avlodning ta'lim olish tizimiga albatta innovatsion texnologiyalarning kiritilishini joriy etish, hoh u boshlang'ich sinf o'quvchisi bo'lsin hoh u o'rta sinf bo'lsin, ularning ta'lim olish jarayoniga yangiliklardan o'rinli foydalanib ushbu tizimni kiritilishini qo'llash, mamlakatimizdagi ta'lim muassasalaridagi o'qitish usullarini yanada tubdan takomillashtirish, ta'lim samaradorligini oshirib o'quvchilarni darsga munosabatini o'zgartirish, dars deganda faqatgina yozish emas, amaliy tarzda ham uni o'z isbotini o'quvchilarga ko'rsata olish, nazariy bilimlar bilan atrofimizda bo'layotgan

o'zgarishlarni, ijtimoiy hodisalarni, hayotimizning boshqa sohalari bilan chambarchas bog'lab ularning ongiga singdirish, ularning ma'naviyatini dunyoqrashini yuksaltirishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://www.uzhurriyat.uz
2. https://www.yomi.uz/yoshlarga-oid-davlat-siyosati-togrisida-ozbekiston-respublikasining-qonuni/
3. https://www.miniinovotion.uz/ O'zbekiston Respublikasi Innovatsion rivojlanish vazirligi
4. Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish - kunning dolzarb muammolaridan biridir /Ilmiy konferensiya materiallari. M. Olimova. Andijon viloyati,
5. https://www.yoshlaruyi.uz. "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining qonuni. '

HOW TO TEACH ENGLISH AS A SECOND LANGUAGE IN PRESCHOOL EDUCATION

Madina Abdubositova
A student of Chirchik State Pedagogical Institute
Phone number: +998(99)0336521
abdubositovamadina@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-10

Abstract: Learning English as a second language at preschools has been being implemented for a few years in Uzbekistan. Since that so many methods have been experienced in order to get success in teaching. Teaching children at the age of 5-6 should be sociable and unusual. It requires creativity and tools that interest children. However, some teachers complain of not getting concentration of children at preschool even though the room is equipped with everything needs. So only authentic materials is not enough to teach children suitibly. This article reveals effective ways of teaching and teaching strategies.

Key words: children at the early childhood, effective teaching, movement, visual aids, competitive games.

Nowadays, learning English is a requirement of the period and more and more parents want their children to learn English at the early childhood. According to the implementation of the Presidential Decree №1875 on "The measures of strengthening the system of learning foreign languages" made on December 10, 2012 kids should begin being taught English at the first grade at schools. So that children at preschool should be taught in order to adapt English lessons which will take place at schools. Learning English at the early age supports pronunciation and understanding on children in advance. However, teaching English to children has some difficulties that educators try to find the best ways of explanation almost every day. There is a range of effective methods and materials such as using technical aids smartly and organizing useful activities for the children at the early age which facilitate teaching respectively.

Children at the age of 5-6 cannot be attentive and polite more than 10-15 minutes. For achieving even this grade educators should explain the lesson clear-cut and creatively. Teaching grammar is not suitable for preschool children. Instead, I think they are able to learn grammar by learning by heart short sentences. Repeating after a teacher is easier than learning grammar rules which is a cause of fatigue.

However, this kind of ways is not enough to get the best results. Children want to do physical activities and to be at somewhere interesting. Hence, educators ought to utilize unusual ways of teaching.

After analyzing approaches, strategies and personal experience with kids Natalya Achkasova (2013, 385) came to her own conclusion: effective teaching of the FL to the very young should be:

1) Conducted with different activities, as usual for the child: drawing a picture,

dancing, listening to stories, drama, movement and modeling-all, in fact, means of communication;

2) Organized in accordance with the children's natural need for self-expression through music.

We can infer from the passage above teaching children at the early childhood should differ from teaching adolescents. For instance, teachers make their lessons by utilizing visual aids and playing games properly.

Effective Using Visual Aids

According to Dorela Ka?auni Konomi () "Visual materials bring the teaching to mind in the future, they enhance the children's credibility, they also make teaching clear."

Utilizing visual aids provides lessons to be more attractive and makes an interesting atmosphere. In addition, pictures, short-videos with songs avoid boring lessons.

Pictures play significant role during explanation of the word meaning. As Izza Maulana Rohman said (2016, 16): "Pictures kept the students interested and made the students active in answering the questions. Using picture as class aid for teaching vocabulary can create long-term memorization. Instead of learning vocabulary through word memorization only which may create short-term memory."

As it was mentioned above, children can learn by heart new words easily and effectively through pictures. However, children should repeat the words they learned last lesson on each lesson in order to avoid forgetting. Teaching with the help of pictures motivates children and they concentrate on the lesson.

Teaching English with singing songs is widely spread at preschool education. It is a vital method of teaching which improves listening and pronunciation skills. Nicky Dwiningrum (2016, 14) mentioned: "Someone who was learning second language from the child, commonly their can pronounce like a native. Its differ with person who does not begin learning second language until adult, they will never have a native like accent".

In fact, learning English as a foreign language requires pronunciation of native speakers. Through listening songs which are authentic children will be subsidized with original pronunciation of English language.

Gestures and mimes play significant role while they are singing songs. Children memorize the song and terms of movement easily by doing variety movements.

Watching videos such as cartoons and clips in target language is also beneficial.But children had better watch them after the lesson. Otherwise, they can't consentrate during explanation.

Playing Competitive Games

Games are useful device to make children pay attention spontaneously. As Joseph Sparling mentioned (2019, 214): "Learning Games may be described as 'simple, but deep.' While the action of many of the games is simple, the significance to the child's development is profound."

Learning language through games keeps children active and avoids exhaustion. As Arda Arikan (2011, 219) stated "The fact that games are the most suitable instructional activities for young learners is obvious because they are a natural part of their existence".

Especially, cooperation and competitive games contribute to children's activeness. At first, competition was considered as a destructive force for children at any stage while cooperation was conceived as a good interaction. Later both of them were conceptualized partners (Sonja Sheridan and Pia Williams, 2006, 5). Playing cooperative and competetive games during lessons is effective if only it is utilized in moderation. Otherwise, constructive

competition can be changed into rival. Moreover, it should be vary every turn according to the gender. Mostly, children are used to be divided into two groups according to their own gender. Occasionally, a "mixed" group can be organized that they adapt to cooperation no matter which group they are in.

All in all, teaching children with variety of styles and strategies provides efficient lessons. Not only styles and teaching materials, but also organizing the lesson is vital for all teachers. Maybe teachers can achieve success during lessons by traditional ways of teaching, but utilizing the other way of teaching as well as using modern technologies helps children learn easily and memorize long-time.

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan "On measures to further improve foreign language learning system" № 1875 from December 10, 2012.
2. Achkasova, N. The Best Ways of Teaching English to Children: Using Children's Operas in Teaching to 5- to 6- Year-Old Children Natalya Achkasova High School of Economics, Moscow, Russia, 2013, p. 385.
3. Arikan, A. Effectiveness of using games in teaching grammar to young learners. ?lk??retim Online, p. 219-229.2011
4. Dwiningrum, N. " Teaching English Pronunciation to Young Learners", Jakarta, 2016, p. 14.

THE ROLE OF ENGLISH AS A GLOBAL LANGUAGE

Arabboyeva Munojat O'ktamjoqizi
English faculty student at Tashkent State
Pedagogical University Shakhrisabz branch
Scientific advisor : Rustamova Maftuna
EFL teacher at Tashkent State
Pedagogical University Shakhrisabz branch
Tel: +998906747141
munojatarabboyeva@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-11

Annotation

The 21st century has witnessed a revolution in the use of Mobile phones, Emails and Internet. It has ushered in new world where English communication has become a necessity to stand out in the world of competition.In today's society,life becomes very difficult for anyone who is not comfortable conversing in English. In today's world, where we are living in a cut throat competition, it is very embarrassing not to speak English when it is most needed and it is equally dishearting when failure embraces us,in whatever form,because of that one simple reason.

Key words: language, communication, countries, method, internet, global, skill, education, national, foreign.

Language is our primary source of communication.It is the method through which we share our ideas and thoughts with others.There are thousands of languages in this world.Countries have their own national languages in addition to a variety of local languages spoken and understood by their people in different regions.Some languages are spoken by millions of people,others by only a few thousand. There are several factors that make the English language essential to communication in our time.First of all, it is the most common foreign language, this means that two people who come from different countries (for example, a Mexican and a Swede) usually use English as a common language to communicate.That's why everyone needs to learn the language in order to get in touch an international level.Speaking will help people communicate all over the world.English is also essential to the field of education.In many countries, children are taught and encouraged to learn English as a second language. Even in countries where it is not an official language such as the Netherlands or Sweden, we will find many syllabi in science and engineering are written in English.Because it is the dominant language in the sciences,most of the research and studies one can find in any given scientific field will be written in it as well. At the university level, students in many countries study almost all their subjects in English in order to make the material more accessible to international students.

On the Internet, the majority of websites are written and created in English. Even sites in other languages often give you the option to translate the site. It's the primary

language of the press: most newspapers and books are written in English than in any other languages, and no matter where in the world you are, you will find some of these books and newspapers available. In fact, because it is so dominant in international communication, you will find more information regarding nearly every subject if you can speak this language.

With good understanding and communicating in English, you can travel around the globe, because it is the international language for foreigners. It is easy to get assistance and help in every part of the world.You can test it by online travel, any travel booking site you can find will have English as a booking option.

English skills will also help you in any business venture you choose to follow. If you visit some offices, companies, governmental organizations, or even math or engineering companies,(for example, World Health Organization, BBC, Financial Times, Manufacturers and Suppliers) , you will see the importance of English. Any big company will hire their professional staff after getting to know whether the people they are hiring are good at English or not. Companies who want to function at an international level only consider their staff well educated if they are good English speakers, writers, and readers.

Although many people think that English languages very difficult and confusing, but actually, English is actually the easiest language of the world to learn because there are so many resources available.As soon as you decide to learn, there are thousands of resources on the Internet and in bookstores.

The language continues to make news daily in many countries. As such, it is a useful and even necessary language to know.

Learning English is a skill which we can improve by ourselves! The young learners nowadays have to impart skills to merge into a dynamic society where knowledge, culture, technology and attitude are changing at an alarming speed. English can be difficult sometimes or confusing! Perhaps you find English spelling rules, irregular verbs, and phrasal verbs confusing. Also, a working knowledge of English has become a requirement in a number of fields, occupations and professions such as medicine and computing; as a consequence of which over a billion people speak English to at least a basic level. Modern English is the dominant language or in some instances evens the required international language of communications, science, business, aviation, entertainment, radio. It is also one of six official languages of the United Nations.

But now we too can learn Correct English easily! There are several resources available on internet like English learning software, English learning e-books, English tutorials for learning English and they provide the very best information which will help you to understand and learn the language in an effective way.

REFERENCES:

1.Crystal, David, English as a Global Language. Cambridge: Cambridge University Press, ISBN 0-521-53032-6, 1997

2.Crystal, David, The Cambridge Encyclopedia of the English Language (2nd Ed.). Cambridge University Press.ISBN 0-521-53033-4, 2003

3. J. Melitz " English as a Global Language " 2016

4. Baugh, Albert C; Thomas Cable "A history of the English Language" (5th Ed). Routledge. ISBN 0-415-28099-0, 2002

5. Howatt, Anthony " A history of English Language Teaching" . Oxford University Press. ISBN 0-19-442185, 2004

6.https:// en.Wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_English -speaking_population

DARSLARDA O'QUVCHILARNING IJTIMOIY FAOLLIGINI TARBIYALASHNING DIDAKTIK JIHATLARI

Bakhadirova Laylo, O'zbekiston Jaxon Tillari Magistratura bo'limi
2-kurs talabasi Xorijiytil va adabiyoti fakulteti
Telefon:+998909414707
laylileyla96@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-12

Annotatsiya: Ushbu maqolada darslarda o'quvchilarning ijtimoiy faolligini tarbiyalashning didaktik jihatlari xususida mulohaza yuritilgan. Shu bilanbirgalikda shu masala bo'yicha ish olib borgan olimlarning fiklari ham keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: hissiy bilish, induktiv va diduktiv, estetik tarbiya, didaktik prinsiplar

Didaktikaning predmeti ta'lim-tarbiya muassasasi sharoitida muallimning rahbarligi ostida amalga oshadigan o'quv jarayonidir. Didaktika pedagogikaning ta'lim va o'qitish nazariyasini ishlab chiqadigan tarmog'idir. Didaktika yunoncha "didaktikos" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, o'qitish, o'rganish ma'nosini bildiradi. Yaqin va o'rta Sharqda Xorazmiy, Kindiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom kabi iiHitnfukkirlar ilmiy didaktikaga asos solgan bo'lsalar, Amos Komfiiskiy, shveysariyalik pedagog I. G. Pestalossi, nemis pedagogi A. DlnliHvcglur Yevropada didaktikaning rivojlanishiga katta hissa qo'shdilar.

Xorazmiy, Kindiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Umar Xayyom, Tusiy va ularning izdoshlari qarashlarining muhim xususiyati shundan iborat bo'ldiki, mazkur olimlar doimo predmetning qiyofasi inson ongida mavhumlashuvi jarayoniga, mana shu predmetning mohiyati va o'ziga xosligini tushunish sodir bo'lishi hamda shakllanishiga e'tibor berganlar. Ular bilishlishning predmeti va manbalariga, bilish jarayoni qanday bosqichlardan tarkib lopishiga, bilish faoliyati bilan amaliy faoliyat o'rtasidagi munosabatlarga qizqqanlar.

Hissiy bilish - yakka narsalami bilishdan iborat bo'lsa, oqilona bilish - umumiy narsalarni bilish ekanini ta'kidladi. Uning fikricha, hissiy bilish faqat aql uchun material beradi. Sabablar haqiqatni bilishda va o'zining ana shu haqiqatga muvofiq xatti-harakatlarini anglashda insonning aqliga ko'maklashadi, "Haqiqat, - deb yozgan edi Kindiy, - har qanday narsani va uning barqarorligini bilishning sababidir, binobarin, hayotdagi mavjud hamma narsa haqiqiyligi bilan mavjuddir. Haqiqatni bilish zarur va shunga ko'ra mavjud narsalami bilish mumkin" . Forobiy o'qitish metodlarining tasnifini ishlab chiqqan. Ulami amaliy va nazariy metodlarga ajratgan, shu tariqa o'qitishning amaliy yo'nalishi va kishilaming hayoti hamda kundalik faoliyati bilan bog'liqligi g'oyalarini olg'a surgan. Olim o'qitishning tajriba ko'rsatmali, induktiv va deduktiv, amaliy metodlariga alohida e'tibor bergan. Barcha metodlami o'quvchining hayotiy tajribasiga, mantiqiy tafakkuriga tayangan holda birlashtirgan. O'quv jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan talablami ishlab chiqishda deduktiv metodni ustun qo'yib, o'quvchilarga materialni tushuntirishda nimalarga alohida e'tibor berish haqida, eng muhim narsalami fanga ishonchli bilimlar beradigan va

shubhalantirmaydigan dalillar bilan yoritish va hokazolar bo'yicha o'qituvchilar uchun qimmatli tavsiyalarini bayon qilgan. Forobiy matematika fani misollari asosida o'qitishning ilmiylik, ko'rsatmalilik, tushunarlilik va izchillik prinsiplarini ishlab chiqqan. Bilish jarayoni va fandagi bilim shakllarining mohiyatini yoritgan. Uning fikricha, ana shu jarayonlar qonunlar sifatida shakllanadi va ularga rioya qilish fikrlashni takomillashtiradi hamda murakkab bilish jarayonida qo'pol xatolaming oldini oladi. Bilish jarayoni fikrlash mantiqi orqali amalga oshadi. Mantiq, obekti anglashga qaratilgan va aql yetadigan mohiyatlar tahlil etiladigan fikrlash jarayonining to'g'riligini belgilashga xizmat qiladi. Mantiq quroldir va u narsalami aniq bilishga yordam beradi. Forobiy bilish faoliyatini tashkil etish masalalari bo'yicha ham anchagina mufassal tavsiyalarni ishlab chiqqan. Uning yozishicha, yaxshi nazariyotchi bo'lish uchun nazariya qaysi fanga taalluqli bo'lsa-da, quyidagi uchtashartgarioyaqilishi shart: 1.Mazkur fan asosidagi hammaprinsiplarni to'liq bilish. 2. Mana shu prinsiplardan va mazkur fanga doir ma'lumotlardan tegishli xulosalar chiqara bilish.

Aql insonning xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi. Inson aql yordamida narsalar va hodisalami tahlil qiladi, umumlashtiradi hamda ulaming eng yaxshilarini tanlaydi, deb uqtiradi. Shuningdek, aqlni ikki kategoriyaga ajratadi. Ulaming biri - nazariy aql boiib, borliqdagi umumiy narsalaming mohiyatini idrok etishdir, ikkinchisi esa amaliy aql bo'lib, buyumlami tanlashda turtki sifatida ko'rinadigan qobiliyatdir. Abdulla Avloniy (1878-1934) o'zining barcha tadqiqotlarida ilm muammosini birinchi o'ringa qo'ygan. "Alhosil, - deb yozgan edi u, - butun hayotimiz, salomatligimiz, saodatimiz, sarvatimiz, maishatimiz, himmatimiz, g'ayratimiz, dunyo va oxiratimiz ilm bilan bog'liqdur... Shuning uchun o'qimak, bilmak zamonlarini qo'ldan bermay. vujudimizning dushmani bo'lgan jaholatdan qutulmakka jonimiz boricha sa'y qilmagimiz lozimdur"1. A Avloniy, ilm-tarbiya jarayonida o'zlashtiriladi va u yaxshini yomondan, ezgulikni yovuzlikdan, joizni nojoizdan farqlash imkonini beradi, deb hisoblaydi. U tarbiya bilan ta'limning birligi muammosini ishlab chiqdi. Garchi Avloniy ta'lim bilan tarbiya o'rtasida ozgina farq borligini aytgan bo'lsa ham, ular tana va jon singari bir-biriga chambarchas bog'liqdir, deydi1. Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929) I sinf uchun "Yengil adabiyot", II sinf uchun " O'qish kitobi" va "Qiroat kitobi" kabi darsliklar yozgan. Ammo mazkur darsliklar qo'lyozmaligicha qolib ketdi. Olsha paytlarda nashr etish imkoni bo'lmagan. Hamza o'z tadqiqotlarida tovushli savod o'rgatish metodini ishlab chiqqan. Uning tadqiqotidagi asosiy g'oya o'qitish va tarbiyalashga kompleks yondashish, yoshlaming aqliy, axloqiy va estetik tarbiyasini o'zaro bog'liq holda amalga oshirishdan iborat edi. Yuqoridagi asarlaming nomlaridan va pedagogik fikrlardan ayon bo'ladiki, mazkur mualliflar didaktikaga o'qitish san'ati sifatida, shuningdek, o'ziga xos amaliy ko'nikma sifatida qaraganlar. Didaktika tushunchasini Yan Amos Komenskiy (1592-1670) ham ana shu yo'sind a sharhlagan. Uning bu boradagi fikr-mulohazalari 1657-yilda nashr etilgan "Hammaga hamma narsani o'qitishning universal san'ati ifodalangan buyuk didaktika" nomli asarida bayon qilingan Komenskiy didaktika faqat o'qitish san'atidangina emas, balki tarbiyalash san'atidan ham iboratligini qayd qilgan va tarbiya har tomonlama axloqiylik yo'nalishdagi fe'l -atvorni shakllantirishning zarur sharti ekanligini uqtirgan.

Didaktikani yuqoridagicha tushunish XIX asr boshigacha, ya'ni taniqli nemis pedagogi va faylasufi Iogan Genrix Gerbart (1776-1841) didaktikaning asosiy nazariyasini ishlab chiqqunicha davom etgan. Binobarin, u didaktikani pedagogikaga bo'ysunadigan tarbiyalovchi ta'limning yaxlit va ziddiyatsiz nazariyasi sifatida talqin qiladi. Gerbart va xususan, uning izdoshlari ana shu nazariyaning rolini hisobga olib, didaktikaning asosiy vazifasini - darsda bayon qilinadigan material ekanini rad etdilar. Gerbart konsepsiyasiga

muvofiq, o'qituvchi, asosan, o'quvchilami yangi o'quv materiali bilan tanishtirishga doir harakatlarini tahlil qilishi lozim edi. XVIII asrda shveysariyalik pedagog I.G. Pestalossi kamol toptiruvchi ta'limning prinsiplari tizimini asosladi.XIX asrdaesanemis pedagogi A. Disterveg o'zining "Nemis o'qituvchilari uchun" qo'llanmasida o'quv jarayonini faollashtiradigan talablaming butun bir kompleksini taklif qildi. Fan va texnika shunday tezlikda taraqqiy topmoqdaki, maktab ta'limi bilan ulaming ketidan quvib yetish mumkin emas. Lekin maktabni bitirgan yoshlar, albatta, o'zlari bilmaydigan ilmiy kashfiyotlarga, jamiyatni rivojlantirishning bozor iqtisodiyotiga asoslangan yangi tizimiga duch keladilar. Lozim darajadagi aqlga, irodaga va hissiyotga ega bo'lgan kishilargina notanish ma'lumotlami tezroq o'zlashtirib olishi mumkin. Bilim va malakalami tarkib toptirish naqadar zarur bo'lsa-da, hozirgi didaktika ana shu soha bilangina chegaralanib qola olmaydi. Endilikda o'quvchilami kamol toptirishda optimal natijalar beradigan o'qitish jarayonining ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqish zarurati tug'ildi. O'quvchilaming kamol topishi ta'lim jarayonida amalga oshishi sababli bilim va malakalami o'zlashtirishga qaratilgan didaktik prinsiplar malum natijalami beradi.Lekin vazifaqandaydir natijalargaerishishdan emas, balki o'quvchilami kamol toptirish uchun o'qitishning eng yuqori samaradorligini ta'minlashdan iboratdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Hamza Hakimzoda Niyoziy (1889-1929) I sinf uchun "Yengil adabiyot", II sinf uchun " O'qish kitobi" va "Qiroat kitobi"

2. Komenskiy (1657) "Hammaga hamma narsani o'qitishning universal san'ati ifodalangan buyuk didaktika"

3.Karimova V.M. Pedagogika. O'quv qo'llanma. - T.: A.Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, O'AJBNT markazi, 2002. - 205 b.

XALQARO BAHOLASH DASTURLARINING BOSHLANG'ICH SINFLARDA QO'LLANILISHI

Hasanova Mohinabonu
BuxDU magistranti
+998914457327

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-13

Annotatsiya: Ushbu tezisda xalqaro baholash tizimining boshlang'ich sinflarda qo'llanilishiga oid fikrlat, takliflar keltirilgan.
Kalit so'zlar: xalqaro baholash, PIRLS, TIMSS, EGMA, EGRA

Hozirgi kunda hukumatimiz tomonidan ta'lim sohasiga juda katta e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda innovatsion taraqqiyot rivojlanib borayotgan vaqtda yoshlarning har tomonlama yetuk, bilimli, zamonaviy, mustaqil fikrlay oladigan bo'lib voyaga yetishi muhim ahamiyatga ega. Buning uchun 1-navbatda mamlakatda ta'lim yuqori darajada rivojlangan bo'lishi kerak.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirishda ilg'or xorijiy tajribalarni o'rganish, xalqaro standartlar talablarining joriy etilishi muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrda qabul qilingan 997-sonli "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi" qarori, ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasidek nufuzli tashkilot bilan hamkorlik aloqalarining yo'lga qo'yilishi bunga ilk qadam bo'lib hisoblanadi.

Qariyb 60 yildan ko'proq vaqt mobaynida ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi ta'limni qiyosiy o'rganish sohasida yetakchi tashkilot bo'lib kelmoqda. Mazkur tashkilot ta'lim tizimida davlat siyosati va amaliyotning ta'sirini chuqurroq o'rganish maqsadida ta'lim sohasida keng miqyosli tadqiqotlar olib boradi. Bu tadqiqotlar ta'lim jarayonlari va natijalarini ko'rib chiqib, ta'lim sifatiga ta'sir etuvchi omillarni qiyosiy tahlil qiladi.

Xalqaro baholash dasturlari boshlang'ich sinflardan boshlab amaliyotga joriy etilmoqda. Boshlang'ich sinflarda xalqaro baholash dasturlarining PIRLS, TIMSS, EGMA va EGRA turlaridan foydalaniladi.

PIRLS (Progress in International Reading and Literacy Study) boshlang'ich sinf o'quvchilarining matnni o'qib tushunish darajasini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqot dasturidir. Boshqacha qilib aytganda, boshlang'ich sinf o'quvchilarining o'qib tushunish ko'nikmalarini qay darajada rivojlanganligi haqidagi ma'lumotlarni xalqaro miqyosda taqqoslash imkonini beradigan, o'qish va o'qitishni yaxshilash uchun ta'lim sohasidagi davlat siyosatiga oid ma'lumotlarni taqdim etadigan yirik xalqaro baholash dasturidir. PIRLS dasturi 2001-yilda Ta'lim sohasidagi yutuqlarni baholash xalqaro assotsiatsiyasi tomonidan tashkil etilgan. Xalqaro tadqiqotni tashkil etish uchun barcha mas'uliyat Chestnut Hill Boston kollejiga yuklatilgan. Shuningdek, tadqiqot uchun topshiriqlarni tayyorlash

Germaniya ma'lumotlar markazida amalga oshiriladi. Xalqaro baholash dasturi PIRLS dunyoning turli mamlakatlari milliy ta'lim tizimida o'qish savodxonligi bo'yicha amalga oshirilayotgan ishlar va natijalarni qiyoslashga yo'naltirilgan. Har besh yilda o'tkaziladigan PIRLS dasturi 4-sinf o'quvchilarining o'qish savodxonligini xalqaro darajada baholaydi.

O'qish savodxonligi o'quvchilarning ilmiy va shaxsiy muvaffaqiyatini o'sishi uchun asos bo'lib xizmat qiladi, shuningdek, PIRLS ta'lim sohasida olib borilayotgan siyosatning muvaffaqiyatga ta'sirini baholash uchun qimmatli vosita hisoblanadi. O'qish savodxonligi - jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma tilning shakllarini idrok etish va amaliyotda qo'llay olish qobiliyatidir.

Hozirgi vaqtda PIRLS ta'rifiga ko'ra, o'qish savodxonligi jamiyat tomonidan talab qilinadigan va inson tomonidan qadrlanadigan yozma til shakllarini tushunish va ulardan foydalanish, shuningdek, matnlardan turli shakllarda ma'no hosil qila olish qobiliyati hamdir.

PIRLS o'qish maqsadlarining har birida to'rtta keng tushunish jarayonini birlashtiradi: diqqatni jamlash va aniq ko'rsatilgan ma'lumotlarni topish, to'g'ridan to'g'ri xulosalar chiqarish, g'oyalar va axborotni talqin qilish va uyg'unlashtirish, kontent va matn elementlarini baholash va tanqid qilish. PIRLSda har bir matn parchasi yoki matn yuzasidan beriladigan savollar to'rtta tushunish jarayonini baholash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. O'quvchilar matndan ma'no hosil qilar ekan, ular aniq tushuntirilmagan g'oyalar yoki ma'lumotlarga nisbatan tushuntirishlar beradi. Xulosalash o'quvchilarga matndan tashqariga chiqishga imkon beradi. Ko'pgina hollarda muallif matnni o'quvchining aniq yoki bevosita xulosa chiqarishi uchun yaratadi. O'quvchilar oddiy xulosalar bilan bir qatorda, matndagi g'oyalar va axborotlarni talqin qilishda va uyg'unlashtirishda aniq yoki umumiy ma'nolarga e'tibor berishlari yoki tafsilotlarni umumiy mavzular va g'oyalar bilan bog'lashlari mumkin. [4]

O'qish darslarida PIRLS testlaridan foydalanish o'quvchilarning fikrlash qobiliyatini oshiradi, ularda o'qib tushunish malakasi rivojlanishiga xizmat qiladi. Bu tadqiqotning ijobiy tomonlari bilan birgalikda salbiy tomonlari ham bor deb o'ylayman Mening fikrimcha, PIRLS tadqiqotlari uchun tanlangan matnlar 10-14 yoshli o'quvchilarning yosh xususiyatlariga biroz to'g'ri kelmaydi. Xalqaro baholash dasturlari bo'yicha yaratilgan qo'llanmalarda berilgan ba'zi matnlarni tahlil qilib, bu matnlar biroz bizning millatga to'g'ri kelmasligini guvohi bo'ldim. PIRLS tadqiqoti o'tkazilganda matnlar o'zimizning millatga moslab olinsa maqsadga muvofiq bo'lar edi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirishning 5 ta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi" 2019-yil 29-apreldagi PF-5217 sonli Farmoni

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Xalq ta'limi tizimida ta'lim sifatini baholash sohasidagi xalqaro tadqiqotlarni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risidagi" 2018-yil 8-dekabrdagi 997-sonli qarori

4. A. Ismoilov, D. Norboyeva, K. Kucharova, Z. Qosimova, N. Aminova. Xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxonligini baholash. (o'quv qo'llanma) - T.: Sharq NMAK, 2019. -94 b.

5. A. B. Panjiyev, A. A. Ismoilov, J. R. Narziyev, X. P. Ahmedov, G. O. Tog'ayeva. O'quvchilar savodxonligini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlar dasturi. (qo'llanma) - T.: 2019. -62 b.

BOSHLANG'ICH SINF MATEMATIKA DARSLARIDA DIDAKTIK O'YINLARDAN FOYDALANISH

Xaytxon Isaqova
Farg'ona Davlat Universiteti talabasi
Telefon:+998(91)6540968
Naziraxon Abdullayeva
Marg'ilon shahar 1-DIUM o'qituvchisi
Telefon:+998(91)6608248

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-14

Annotatsiya: Maqolada boshlang'ich sinflarda matematika darsida o'yinli texnologiyalardan qanday foydalanish, bir nechta o'yinli texnologiyalardan misollar keltirilgan. Yangi pedagogik texnologiyalarda o'yinlli texnologiyalarni qo'llash qanchalik foydali ekanligi tushuntirib berilgan.

Kalit so'zlar: innovatsiya, yangi pedagogik texnologiya, didiktik topshiriq, jimjitlik o'yini, o'yinli texnologiyalar, pedagogik mahorat.

Ulug' bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy aytganlaridek, maktab dunyo imoratlarining eng muqaddasidir. U bolalikning eng buyuk, eng go'zal orzulariga makon bo'lgan dargoh. Bunda iymon-e'tiqod, bag'rikenglik, Vatanga sadoqat kabi buyuk fazilatlar niholi kurtak yozib ko'kka bo'y cho'zadi. Bunda hamisha "Bolaga do'stona munosabat muhitni yaratish" shioriga amal qilinadi.

O'quvchilar hayotida o'yin katta rol o'ynaydi. O'yin bolalarning ongi va qalbiga singib ketgan faoliyatdir. Ularning bu faoliyati o'yin turlariga qarab ob'yektiv voqe'likni, hayotni muayyan darajada o'zida aks ettiradi. O'yin sinfda o'tilgan o'quv faoliyatining ma'lum darajada mustahkamlashidir. Tajribada shu narsa isbotlanganki, o'yin kichik maktab yoshidagi o'quvchi bolalarning zarur ehtiyojidir. O'yin bolalar uchun ovitish, xursandchilik, rohatlanish, hordiq chiqarish kabilarni beradi. O'yin muayyan ta'limiy maqsadlarga erishuvchi, ya'ni o'tilgan o'quv materialini aniqlashga, mustahkamlashga va uni chuqurlashtirishga qaratilgan boladi.

Har bir o'yinni o'tkazishda muayyan bir vazifa maqsad qilib olinadi. Masalan: "Teatr" o'yinida qo'yiladigan didaktik topshiriq bolalarning oldingi darsda tanishgan "5" soni haqidagi tushunchalarni mustahkamlashdan iborat.

"Doiraviy misollar" o'yinida esa ikkinchi o'nlik ichida hisoblash, malakalarni mustahkamlashdan iborat bo'lgan didaktik topshiriq qo'yiladi. Didaktik topshiriq darsga qo'yiladigan umumiy maqsadning bir qismini tashkil qiladi. Har bir didaktik o'yinning ham har qanday o'yinlar singari o'z qoidalari bo'ladi. O'sha qoidalarga amal qilinmasa o'yinning sifatidagi ahamiyati, binobarin, o'yinning ta'lim tarbiyaviy va psixologik ahamiyati yo'qoladi.

O'yin qoidalari o'yin topshirig'iga kiradi. O'yin topshirig'i - o'qituvchi bolalarga o'yinnig qanday yo'nalishi, uning qoidalariga amal qilinishi, o'yinda kim g'olib bo'lishini aniqlashdan

iborat.

Har hil didaktik o'yinlar tashkil etishdan maqsad o'quvchilarning dars davomida yashirinib yotgan individual xususiyatlarini o'yin orqali namoyish qilishdir. Ta'limiy o'yinlarni o'quvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga olib, ularga moslab uyushtirish muhim ahamiyatga ega.

"O'yin - ijodiyot, o'yin - mehnat" o'yinda har bir o'quvchilarning kuchiga mos topshiriq berish. Uning qobiliyatini o'stiradi. O'yinda mas'uliyat sezish o'z guruhiga sodiqlik hissi tarbiyalanadi.

Matematika fanidagi doir bir nechta o'yinli texnologiyalardan misollar keltiramiz.

"Jimjitlik" o'yinida bolalarga beriladgan topshiriq o'qitovchi ko'rsatgan buyumlar miqdorini xayolda sanab yechish va son natijasini topishdir.

Quyidagi didaktik masalalardan foydalaniladi: suratlar, jadvallar, stol ustida ko'rsatiladigan, san'at asbobi, o'yinchoqlar, cho'tlar, xaltachaga solingan yong'oqlar, cho'plar, qo'lda yasalgan qog'oz qayiqcha va qalpoqcha, geometrik sharlar, chizilgan jadvallar, sxemalar, sanoq materiallari va geometrik sharlar solingan qutichalar

Qo'llaniladigan o'yinlar nomi: Sanayver, ko'rganingni eslab qol, biz kamayib qoldik, kim ketdi, nima o'zgardi, teatr, nechta ekanligini top, jadvalini qidirib top, qo'shnilaringni top, uychaga tez kim kiradi, kim chaqqon? Kim tezroq? Dordan mening joyim qani?, to'rt burchak, yulduz, raketa

Sanoqqa doir didaktik o'yinlar.

Birinchi navbatda o'nlik doirasidagi son tarkibini, malakalarini mustahkamlovchi o'yinlar.

"Buyumlarni 10 gacha sanash" Didaktik o'yin.

"Jimjitlik" Didaktik topshiriq: bolalarning oddiy sanoq haqidagi tushunchalarni aniqlash, va mustahkamlash.

O'yin to'grisidagi aniq buyumlarni "xayolda" sanab, kerakli sonni barmoqlar bilan ko'rsatish.

O'yinning borishi: o'qituvchi boshlovchilik vazifasini bajaradi.

O'qituvchi:

Bolalar "Jimjitlik" o'yinini o'ynaymiz. Men sizlarga hozir har xil narsalarni ko'rsataman. Siz ularmng sonini topishingiz kerak bo'ladi. Endi men sizlarga narsalami ko'rSataman. Sizlar ovoz chiqarmasdan sanab, qancha bo'lganligini barmoqlaringiz bilan ko'rsatasiz.

O'qituvchi 4 ta qo'g'irchoqni ko'rsatganda bolalarning hammasi to'rtta barmog'ini ko'rsatadi.

Sinfda jimjitlik bolalarning hammasi butun diqqat e'tiborlari topshiriqni bajarishga qaratilgan.

O'qituvchi:

Endi kvadratlarni sanang deydi-da taxtachaga ketma- ket kvadratlarni qo'yadi. Bolalar sanashadi va barmog'ini ko'rsatishadi. Bu borada bolalarning birinchi o'nlik haqidagi bilimlarining taxminiy darajasi aniqlanadi, qancha narsa ko'rsatilsa, o'shani barmoq bilan sanab ko'rsatish malakasi mustahkamlanadi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida keltirilgan ta'limiy o'yinlar o'quvchilarning darsda faolligini oshirishi bilan birga bilimlarini o'zlashtirish jarayonini yengillashtirish va mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

6. Azixo'jaeva N.N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. - T.: TDPU, "Nizomiy", 2003

7. Avliyoqulov N. Zamonaviy o'qitish texnologiyalari. - T.: 2001

8. Ziyomuhammadov B., Tojiyev M. Pedagogik texnologiya - zamonaviy o 'zbek milliy modeli. - T.: "Lider Press", 2009.
9. Ziyomuhammadov B. Pedagogik mahorat asoslari. - T.: "Turon-Iqbol", 2006
10. Golish L.V., Fayzullayeva D.M. Pedagogik texnologiyalarni loyihalashtirish va rejalashtirish. O 'quv uslubiy qo'llanma// Ta'limda innovatsion texnologiya seriyasi. - T.: 2010.

BO'LAJAK TEMIR YO'L XODIMLARIDA KASBIY KOMPETENTLIKNI SHAKLLANTIRISHNING AYRIM METODOLOGIK ASOSLARI

Mariyam Kurbanova
Nizomiy monidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti magistranti
Telefon: +998977123400
maryam_qurbonova@umail.uz

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-15

Annotatsiya. Mazkur maqolada uzluksiz ta'lim tizimida yetuk kadrlar tayyorlash muammosi, kompetentlik tushunchasi, bo'lajak temir yo'l xodimlarining kasbiy kompetentligini shakllantirishning mazmun-mohiyati, kasbiy kompetentlikning tarkibiy tuzilmasi yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: kompetentlik, kasbiy kompetentlik, uzluksiz ta'lim, kasbiy tayyorgarlik.

Respublikamizda mustaqillik yillarida kadrlar tayyorlashning yangi tizimi yaratilib, mutaxassislar sifatiga qo'yiladigan zamonaviy talablarga javob beradigan yuqori malakali, raqobatbardosh, tanlagan ta'lim yo'nalishi bo'yicha mustaqil ishlay oladigan, mamlakatning ilmiy-texnik, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishiga munosib hissa qo'shishga qodir, jadal ilgarilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyot sharoitiga moslasha oladigan, yuksak madaniy va ma'naviy-ahloqiy sifatlarga ega bo'lgan mutaxassislar tayyorlash izchil amalga oshirilmoqda.

Zotan, muhtaram Prezidentimiz ta'kidlaganidek: "O'zbekistonni rivojlangan mamlakatga aylantirishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunga faqat jadal islohotlar, ilm-ma'rifat va innovatsiya bilan erisha olamiz. Buning uchun avvalambor, tashabbuskor islohotchi bo'lib maydonga chiqadigan, strategik fikr yuritadigan, bilimli va malakali yangi avlod kadrlarini tarbiyalashimiz zarur. Shuning uchun ham bog'chadan boshlab oliy o'quv yurtigacha - ta'limning barcha bo'g'inlarini isloh qilish boshlandi. Nafaqat yoshlar, balki butun jamiyatimiz a'zolarining bilimi, saviyasini oshirish uchun avvalo ilm-ma'rifat, yuksak ma'naviyat kerak. Ilm yo'q joyda qoloqlik, jaholat va albatta, to'g'ri yo'ldan adashish bo'ladi. Sharq donishmandlari aytganidek, "Eng katta boylik - bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros - bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik - bu bilimsizlikdir"!

O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasiga muvofiq "Uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamoniy ehtiyojlariga muvofiq yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish" [1] bugungi kunda muhim vazifalar hisoblanadi.

Temir yo'l transporti mavjud bo'lgandan beri va faoliyati davomida O'zbekiston iqtisodiyotining boshqa tarmoqlari bilan yaqindan hamkorlik qiladi. Uning asosiy vazifalaridan biri iqtisodiyot ehtiyojlarini qondirish uchun o'z vaqtida yuk va yo'lovchi tashishni ta'minlash hisoblanadi. Bu boradagi ishlar turli ko'rinishlarda amalga oshirilmoqda va O'zbekiston Respublikasi temir yo'l tarmog'ini o'tkazish va tashish imkoniyatlarini

maksimal xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan. Har qanday mehnat faoliyatida bo'lgani kabi temir yo'l sohasida ham professional ta'lim va kasbiy yetuklik masalasi dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning kundan kunga o'zgarib borayotgan ijtimoiy-iqtisodiy jabhalari bo'lajak temir yo'l xodimlariga yangidan-yangi talablar qo'ymoqda. Bunday vaziyatda talabgir mutaxassis bo'lish uchun kasbiy kompetentlik darajasining ahamiyati nihoyatda beqiyos.

Nazariy manbalar tahlili shuni ko'rsatdiki, kompetentlik va kasbiy kompetentlikni rivojlantirish muammosi ko'plab tadqiqotchilarning ilmiy izlanishlarida turli yo'nalishlarda o'rganilgan.

Kompetentlik (lot. competens - mos, munosib, qobiliyatli, bilimli) - ma'lum bir sohada samarali faoliyat yuritish uchun zarur bo'lgan bilim, tajriba va ko'nikmalarning mavjudligi.

Kompetentlik - individning faoliyatga qo'shilishi bilan real, hayotiy harakatlarni bajarish qobiliyati va malakaviy xususiyatidir; har qanday faoliyatning ikki jihati bor - zahira va samara, kompetentlikni rivojlantirish zahiraning samaraga aylanishini kafolatlaydi.

Kompetentlik - boxabarlik bilan muammolarni hal qilishga tayyorlik; mazmunli (bilim) va jarayonli (ko'nikma) kabi qismlarini o'z ichiga oladi va muammoning mohiyati anglash va uni hal qilish qobiliyatida namoyon bo'ladi; bilimlarni doimiy ravishda yangilab turish, ushbu bilimlarni muayyan sharoitlarda muvaffaqiyatli qo'llash uchun yangi ma'lumotlarga ega bo'lish, ya'ni operatsion va mobil ma'lumotlarga ega bo'lishni taqazo etadi

Kompetentlik - aniq qarorlar qabul qilish uchun zarur bo'lgan shaxsiy faoliyat tajribasi va bilimlariga ya'ni kompetensiyasiga ega bo'lish [2].

Shaxsning oliy komponentlaridan biri kasbiy kompetentlikdir. Kasbiy kompetentlik deganda mutaxassisning qaror qabul qilish bilan bog'liq bo'lgan ma'lum faoliyat turi bilan shug'ullanishiga imkon yaratadigan bilim, ko'nikma, malaka, tajribani o'zida aks ettiradigan shaxsiy va kasbiy sifatlarining integral xarakteristikasi nazarda tutiladi.

Kasbiy kompetentlik shaxsning individual xususiyatlari bilan uyg'un holda shakllanadi. Globolizatsiya davrida har bir alohida mutaxassis o'zgarayotgan shart-sharoitlarga turlicha moslashadi, o'zining kasbiy faoliyati bilan bog'liq masalalar yuzasidan mustaqil qaror qabul qiladi. Bugungi kunda faoliyat sohasidagi o'zgarishlarga moslashish, o'z bilim, ko'nikma, malakarini safarbar etish, turli noxush faktorlarga qarshi tura olish mutaxassis faoliyatining markaziy muammolaridan biri hisoblanadi.

Temir yo'l sohasining bo'lajak mutaxassislariga ish beruvchi, mehnat bozori va normativ-huquqiy hujjatlar qo'yadigan talablarni o'rganib chiqqan holda, ushbu tarmoqda samarali faoliyat olib borish uchun zaruriy bo'lgan umumiy va maxsus kompetensiyalar kompleksini ishlab chiqdik.

Umumiy kompetensiyalarga quyidagilarni kiritdik:

- Instrumental kompetensiyalar: fikr va g'oyalarni tushunish va ulardan foydalanish bilan bog'liq kognitiv qobilyatlar; metodologik qobilyatlar, atrof-muhitni tushunish va boshqarish qobilyati, vaqtni to'g'ri tashkil etish, ta'lim strategiyalarini ishlab chiqish, qaror qabul qilish va muammoni yechish qobilyati; kompyuter savodxonligi va axboriy boshqarish qobilyati; lingvistik ko'nikmalar, kommunikativ kompetensiyalar;
- Shaxslararo munosabat kompetensiyasi: hissiyot va munosabatni izhor qilish ko'nikmasi bilan bog'liq individual qobilyatlar; o'z-o'zini tanqid qilish qobilyati va tanqidiy tafakkur; hamkorlik va ijtimoiy o'zaro faoliyat jarayoni bilan bog'liq ijtimoiy malakalar; guruhda ishlash ko'nikmasi, ijtimoiy va etik majburiyatlarni qabul qilish va bajarish.
- Tizimli kompetensiyalar: tushunchalar, munosabat va bilimlarning o'zaro aloqasini anglash, yaxlit tizimning qismlari bir-biri bilan qanday uyg'unlashishini idrok etish va

har bir komponentning tizimdagi o'rnini baholash, shuningdek, tizimni mukammallashtirish maqsadida unga o'zgartirishlar kiritishni rejalashtirish va yangi tizimlar qurish qobilyati.

Maxsus (kasbiy) kompetensiyalar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin:

- Motivatsion va shaxsiy-qadriyatli (tanlangan kasbiy faoliyat sohasiga anglangan va ijobiy munosabat, shaxsiy va kasbiy nuqtai-nazardan takomillashishga doimiy intilish, intellectual potensialini rivojlantirib borish, kasbiy muammolarni hal etishga ijodiy yondashuv qobilyatini shakllantirish va rivojlantirish, faoliyatning texnik turlarini boshqarishga hamda ularning samaradorligini ta'minlashga tayyorlik);
- Ishlab chiqarish va texnologik (ishlab chiqarish va texnologik jarayon bilan bog'liq ko'nikma va malakalar);
- Tashkiliy-boshqaruv (foydalanuvchilar va mijozlar, ijrochilar jamoasi bilan ishlashni tashkil etish, ishlab chiqarish ishlarini rejalashtirish va tashkil etish, nostandart vaziyatlarda ishlarni tashkil etishning optimal variantlarini ishlab chiqish, ishlab chiqarish faoliyatining iqtisodiy samaradorligini baholash jarayonida qatnashish, ishlab chiqarish maydonida mehnat faoliyatini tashkil etish);
- Loyihaviy-texnologik (mutaxassis faoliyati bilan bog'liq mehnat jarayonini loyihalashtirish va tashkil etish) [3].

Afsuski, ta'lim muassasalarida bugungi kunda ham ta'limni tashkil etishning an'anaviy shakllari yetakchilik qilmoqda. Natijada hali-hanuz talaba uchun asosiy axborot manbai o'qituvchi bo'lib kelmoqda. Xatto talabada kasbiy mobillikni shakllantirishga, kasbiy tajribani doimiy ravishda yangilib borishga qaratilgan innovatsion texnologiyalardan ham an'anaviy ta'lim konsepsiyasi doirasida foydalanib kelinmoqda [4]. Bo'lajak mutaxassislarni tayyorlash jarayonini mukammallashtirish, individuallashtirish, ular uchun lokal-modulli texnologiyalarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish XXI asrning ta'lim sohasi oldiga qo'ygan qat'iy talabidir.

Adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida" 2017 yil 7 fevraldagi PF-4947 sonli Farmoni;
2. Ильченко Сергей Викторович ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧИТЕЛЯ СЕЛЬСКОЙ ШКОЛЫ К РЕАЛИЗАЦИИ ПРОФИЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата педагогических наук Сургут - 2007. - 26с.
3. Э.Р.Бареева Педагогические условия формирования профессиональных компетенций у студентов строительного колледжа/Э.Р.Бареева//Интеграция образования.-2010.-№2.-с. 104-108.
4. Шильников А. В. Инновационные технологии преподавания физики в системе профессиональной подготовки инженеров / А. В. Шильников, Н. М. Галиярова, Е. Г. Надолинская, В. А. Федорихин и др. // Физическое образование в вузах. 2003. № 4. Т. 9. С.43-52.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA ESTETIK MADANIYAT ELEMENTLARINI SHAKLLANTIRISH.

Kurganova Yulduz Tulkinbayevna.
Guliston davlat universiteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang'ich ta'lim) 1-bosqich magistratura talabasi.
Telefon: (+998) 99 856-69-50

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-16

Annotatsiya

Ushbu maqola boshlang'ich sinf o'quvchilarida estetik madaniyat elementlarini shakllantirish orqali vatanga muhabbat, mehribonlik, kattalarga hurmat, go'zallikni ko'ra bilish va unga amal qilish kabi xulq-atvor sifatlarini o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar. Estetika, nafosat, kamtarlik, xushmuomalalik, oliyjanoblik, kulgililik, ulug'vorlik.

Estetika, ya'ni nafosatshunoslik eng qadimgi fanlardan biridir. Uning kelib chiqishi ikki yarim uch ming yillik tarixni o'z ichiga oladi. Biroq u hozirgi nomini XVIII asrda olgan. Ungacha bu fanning asosiy muammosi bo'lmish go'zallik va san'at haqidagi mulohazalar har xil san'at turlariga bag'ishlangan risolalarda, falsafa hamda ilohiyot borasidagi asarlarda o'z aksini topgan edi. Estetika haqidagi tushuncha, qarash va nazariyalar ma'lum tizim sifatida qadimgi Misr, Bobil (Vavilon), Hindiston, Yunonistonda, Sharq va Osiyo mamlakatlarida paydo bo'lgan. Juda qadim zamonlardan buyon dunyo donishmandlari, faylasuf va rassomlari badiiy faoliyatning mohiyati va o'ziga xos xususiyatlarini bilib olishga intilganlar. Nafosat tarbiyasi (estetik tarbiya: lot. "estezio" "go'zallikni his etaman" ma'nosini bildiradi) shaxsni ijtimoiy voqelik, go'zallikni anglash, idrok etish, to'g'ri tushinishni o'rgatish, ularni estetik didini o'stirish, ularda go'zallikga muhabbatni uyg'otish, go'zallikni yaratish qobiliyatlarini tarbiyalash jarayoni bo'lib, ijtimoiy tarbiyaning yana bir muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Nafosat tarbiyasi, eng avvalo, har bir shaxsda badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didini tarbiyalashdir. Bugungi kunda estetik tarbiya insonlar turmush tarzining har bir jabhasiga kirib bordi desak mubolag'a bo'lmaydi. Estetika va ishlab chiqarish, dizayn, mehnat va nafosat estetikasi, tabiat estetikasi, turmush estetikasi tushunchalari shular jumlasidandir. Yosh avlodning estetik tarbiyasini shakllantirish haqida so'z borganda, boshlang'ich maktab yoshidagi davr bolada estetik munosabatni shakllantirish nuqtayi nazaridan eng muhim jarayon hisoblanadi. Inson dunyoga kelar ekan unda estetik didini ilk bolalik chog'idan shakllantirib borish zarur. Shunga ko'ra boshlang'ich maktab yoshidagi davr keyingi barcha tarbiyaviy ishlarning asosi hisoblanadi.

Har qanday davrda ham farzand tarbiyasi jamiyatda muhim ahamiyat kasb etib kelgan. Sharq mutaffakiri Ibn Sino bola tarbiyasi va tarbiya usullari haqida o'zining qimmatli fikrlarini bildirib o'tgan. Ibn Sino bolaning axloqiy tarbiyasi haqida bildirgan fikrlarida uy-ro'zg'or tutish masalalari xususida ham so'z yuritgan. Bolani tarbiyalash oilaning, ota-

onaning birinchi galdagi asosiy maqsadi va vazifasidir. O'z kamchiliklarini tuzatishga qodir bo'lgan ota-ona tarbiyachi bo'lishi mumkin. Axloqiy tarbiyada eng muhim vositalar bolaning nafsoniyatiga, g'ururiga tegmagan holda, yakkama-yakka suhbatda bo'lish va unga nasihat qilishdir. Ibn Sino bolada axloqiy xususiyatlarni mehnat, jismoniy, aqliy tarbiya bilan uzviy birlikda shakllantirishda, uni komil inson qilib kamol toptirishda asosiy omil deb biladi.

Darhaqiqat, bolani har tomonlama ma'naviy yetuk bo'lib tarbiya topishini istasak, bolani juda kichik yoshidan boshlab tarbiyalamog'imiz zarurdir. Tarbiya insonni o'zida yaxshi odat va fazilatlar hosil qilishga yordam beradi. Insonni ta'lim- tarbiya orqali qaytadan tarbiyalash, aqliy qobiliyatini yanada o'stirish orqali nafosat tarbiyasini ham birdek shakllantirib borish mumkin. Bolalarda nafosat tarbiyasini shakllantirishda ularda mustaqil fikrlash qobiliyatini o'stirishga alohida e'tibor bermog'imiz lozimdir. Bunda atrof muhit va oilaning o'rni muhim ahamiyat kasb etadi. Bolani rostgo'y, va'daga vafodor, kattaga hurmat, kichiklarga izzat, yaxshi xulqli qilib tarbiyalamog'imiz kerak. Oila farzandning baxti, kelajagi uchun zamin yaratuvchisidir. Oilaning tayanchi, ustuni otadir. Ota har qanday davrlarda ham mas'uliyatli tarbiyachi bo'lib kelgan. Otalar farzandlarini o'qitib, ularga hunar o'rgatib, jismoniy chiniqtirsa, onalar farzandida axloqiy tarbiya, kamtarlik hislarini singdirish bilan bir qatorda bolada nafosat tarbiyasini shakllantiradi. Negaki kamtarlik eskirmaydigan, eng go'zal insoniy fazilatdir. Kamtarlik insonni turli noxushliklardan xijolatlardan saqlaydi. Farzandlar oilada qizlar onalariga, og'il bolalar otalariga, bog'cha va maktabda tarbiyachi ustozlariga taqlid qilgan holatda ulg'ayib borishini biz ko'p bora tajribalarda guvohi bo'lganmiz. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida nafosat tarbiyasini shakllantirish, ularni har tomonlama yetuk shaxs bo'lib rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, bularni oddiy misollarda ko'rish mumkin:

Bola erta tongda uyg'onib, o'z o'rnini yig'ishtirib, badantarbiya bilan shug'ullanib, so'ngra yuvinib, nonushta qilib, toza- ozoda maktab formasini kiyib, maktabga yo'l olmog'i lozim. Bu jumlalarni hamma biladi degan fikr xayoldan o'tishi mumkin, masalaning dolzarbligi ham shunda. Gap bizning ushbu qoidalarni bilishimizda emas, balki amal qilishimizdadir. Biz o'quvchilarni estetik tarbiyasini shakllantirishni istar ekanmiz, unga atrofdagi mayda elementlarni ham tarbiyaviy taraflarini o'rgatishimiz, go'zallikni his qila bilishni singdirib borishimiz lozimdir. Masalan, bir qarashda oddiydek tuyilgan maktab formasiga e'tiborimizni qarataylik: forma har doim toza, ozoda, bo'lishi kerak. Buni uyda onalarimiz, maktabda ustozlarimiz nazoratga olmog'i lozim. Ana shunda biz o'quvchilarni ustidagi libosini toza, ozoda, saqlash lozimligini uqtirish bilan bir qatorda, unda kiyinish, jamoat joylarida o'zini tutish madaniyatini shakllantirib, o'quvchida maktabga, uyga, ko'chaga, bayram va tantanalarga qanday liboslarni kiyishni o'rgatib, bolada kiyinish madaniyatiga xos ko'nikma va estetik didni shakllantirgan bo'lamiz.

Afsuski, bugungi kunda jamiyatimizda muomala madaniyatida qo'pol kamchiliklarga yo'l qo'yilmoqda. "Boshga baloni til keltiradi", "O'ynab gapirsang ham, o'ylab gapir", "Til suyaksiz", "Tig' yarasi bitadi, til yarasi bitmaydi" kabi hikmatli so'z va maqollar bobolarimiz tomonidan bejiz aytilmagan. Boshlang'ich sinfda o'quvchilarga muomala, o'zini tutish madaniyatini to'g'ri o'rgatmoq lozimdir. O'quvchilarga suhbat jarayonida baland ovozda so'zlashmaslik, bir biriga hurmat bilan murojaat qilish, hamisha kattalarga hurmat kichiklarga izzatda bo'lishni, bir birini tinglash, navbat bilan javob berishni o'rgatish kerak. Bolalarda kuzatiladigan baqirib so'zlashish, urushqoqlik, g'iybatchilik, bir-birini ko'rolmaslik kabi illatlarni yo'q qilmoq darkordir. Albatta, o'quvchilarda bu jarayonni to'g'ri shakllantirishda o'qituvchining roli juda katta. O'qituvchi ushbu jarayonda o'quvchilarda odob bilan so'zlashish madaniyatini o'rgatish bilan bir qatorda uning qalbida

nafosat tarbiyasini yana bir karra ochgan bo'ladi. So'zlaganda tinglovchining ko'ziga qarab turish, u yoq bu yoqqa alanglash, yoki teskari o'girilib bir nimalarni qovoq uyib pichirlash, odobsizlik ekanligini, shoshilmay, dona-dona qilib, maqsadini aniq, ravon eshitarli ovoz bilan tushuntirmoq lozimligini bolaga har doim ta'kidlab bormoq lozimdir. Bular ham nafosat, ham odob-axloq go'zalligi sanaladi. Nafosat tarbiyasi orqali har bir bolada, shaxsda o'z-o'zini boshqarish shakllanadi. Bu esa insonda o'z-o'zidan asta-sekinlik bilan o'ziga nisbatan talabchanlikni keltirib chiqaradi. O'zini tergash, tanqid qila olish, mustaqil va ongli, oqilona boshqarish, o'z xulqi, xatti- harakatlariga baho bera bilish kabi xislatlarni shakllantiradi va tarbiyalaydi.

Mashhur sharq allomasi Umar Xayyom: "Dunyoda yaxshi narsalar ko'p va ularni ko'rib bahramand bo'lish odamlarni shod va tabiatlarini pokiza qiladi, ammo hech narsa go'zal yuz o'rnini bosa olmaydi, chunki go'zal yuz shunday quvonch baxsh etadiki, boshqa hech qanday quvonch unga teng kela olmaydi. Agar go'zal yuz yana yaxshi xulq bilan uyg'unlashsa, baxt-saodatning eng yuqori darajasi bo'ladi", -deb yozadi o'zining "Navro'znoma" asarida. Umar Xayyom aytganidek, dunyoda yaxshi narsalar ko'p. Bu yaxshi narsalar odamlarni ichki dunyosini boyitadi. Insonlarni go'zallikka oshno etadi. Go'zal yuz haqiqatdan ham insonga quvonch bag'ishlashi mumkin. Shu go'zal yuz sohibasi zohiriy go'zallikka ham ega bo'lsa, ya'ni oliyjanoblik, insonparvarlik, vatanparvarlik, ibo-hayo, or- nomus, vafo, sadoqat, mehr-shafqat kabi tuyg'ulariga ega bo'lsa, nafaqat baxt- saodatning, balki millatning ham oliy darajasini belgilaydi. Millatning guli bo'lmish farzandlarimizni xuddi shundek go'zal xulq egalari qilib tarbiyalash, avvalo har bir o'qituvchi va tarbiyachilarning bugungi kundagi oldida turgan dolzarb asosiy vazifalaridan biri sanaladi. Bolani bunday go'zal xulqli qilib tarbiyalashda esa avvalo ustozning o'zi ham botiniy va zohiriy go'zallikka ega bo'lmog'i lozim.

Estetika fanining maqsadi faqatgina g'o'zallik va nafosat tarbiyasini singdirishgina emas, balki u insonlarda oliyjanoblik, ulug'vorlik, fojiaviylik, xunuklik, pastkashlik, kulgililik, tubanlik va boshqa shu kabi kategoriyalarni o'rganadigan fandir.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki nafosat tarbiyasi insonni go'zallikni his eta olishga o'rgatadi, inson ma'naviy kamoloti uchun xizmat qiladi. Har bir inson o'z kundalik hayotida nafosat tarbiyasini to'g'ri yo'lga qo'ya bilishi darkor. Obod va farovon mustaqil diyorimizning har bir fuqarosi go'zallikni chuqur his etadigan, uni asraydigan nafis did egalari bo'lishlari lozim. Haqiqiy badiiy asar bilan saviyasi past asarni farqlay bilishlari, "ommaviy madaniyat"ni rad qila olishlari lozim. Ana shu nuqtayi nazardan qaraganda, nafosat tarbiyasi jamiyatning barcha a'zolari uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdulla Sher, Bahodir Husanov "Estetika" uslubiy qo'llanma ikkinchi nashr. T.: O'zbekiston Faylasuflari Milliy jamiyati nashriyoti. 2010 y.

2. E.Umarov, R.Karimov, M.Mirsaidova, G.Oydinxo'jayeva "Estetika asoslari" Kasb -hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma oltinchi nashri. Cho'lpon nomidagi nashriyot - matbaa ijodiy uyi. T.: 2013 y

3. (referat.uz), (Saviya.uz) saytlari

THE IMPORTANCE OF INTEGRATED LESSONS IN PRIMARY EDUCATION

Primkulova Sevara and Ziyakulova Maftuna
TerDU student, Surkhandarya region
+998977853076
+998995221152
Samsungxon6556@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-17

Anotation: This article provides an example of the importance benefits, and integrated lesson development of integrated lessons in primary education the course development was developed independently on the basis of the knowledge gained during the internship in order to widely apply it in the teaching process.

Key words: Integration, importance of integration, benefits and lesson development.

Nurturing a comprehensively mature and harmoniously developed person is one of the most pressing issues that our society is facing.There is a lot of discussion today about organizing more integrated classes in the primary grades. Integrated lessons are effective in engaging elementary students in science and broadening their horizons. Integration is a source of new evidence that confirms or deepens teachers observations and conclusions in a variety of subjects. They prevent students from getting tired and nervous by alternating different forms of activity. Integration is derived from the Latin word "integratio" - "restore", "replenish", "integer"- "whole".. So can education integration meet today's demands? How to solve this problem? What is the role of the teacher in this process? Unless these issues are addressed, integration will not work. The main goal of integrating education is to lay the foundations for a good understanding of nature and society in the elementary school and to shape their relationship to their development that's why it's important for asmall school student to look at an object or event from multiple angles. Throughout the integrated lessons, different lesson concepts are understandable to that age are identified. In this way, the topics are left in the memory of the students .Integrated lessons have a creative, unique transition methodology. In this process, the skill creativity and professionalism of the teacher are important in doing so, the teacher must first determine which lessons are suitable for integration and the similarity and logical connections between the content of the main topics of the different lessons. Integrated lessons in the primary grades increase student's knowledge, as well as the formation analytical and generalization activities observed. The better the acquisition of new knowledge and concepts by primary school students, i.e., in increase in cognitive activity, the better their desire for education and upbringing will be compared to other periods. There fore the results of integrated lessons in primary school can give more impact than ever before. This means that science-related teaching in primary education develops student's comprehension and thinking skills, encourages them to acquire in-depth knowledge, skills and competencies. The following is an example of the integrated

lesson plan:

1 hour integrated open lesson development from a writing lesson for 1st graders (Reading, the world around us, math)

Topic: The sound of the letter O.

Learning objective: To learn the sound of the letter "O". Introduce students to the letter o. Learn to pronounce the sound o. Tk1 and Tk2

Educational goal: To educate students in the spirit of love for nature through acquaintance with the fruits grown in Uzbekistan. Teaching Mother Nature conservation. Tk5

Developmental objective: To increase students vocabulary and develop their independent work skills. Tk1, Tk2 and Tk5.

Course type: New educator.

Course methodology: Explanation, Q&A, ball and word find technologies.

Lesson equipment: Multimediaapplication, cross-section letters, apicture of ahunter on horseback, object beginning with the letter o.

Course:

1.Organizational part: The lesson begins. Greetings to the students. The duty officer will be heard. Attendance will be determined and students' preparation will be checked.

2. Reinforce the previous topic:"Hot-potato"gamecan be used to reinforce the previous topic. Teacher turns to the class with the ball. An assignment on a topic covered in the writing class will be announced. The student holding the ball throws the ball to another student, saying a word about the previous topic. The game goes on like this.

3.Description of the new topic: A copy of the pictures of the letter o in the textbook "Alphabet" is magnified on the screen. The sound of o is a vowel sound, and the air coming out of the lungs in the relatively long pronunciation of the o sound.Through topic conversations, students are introduced to the meaning of each word and the educational aspects of the objects or things depicted in each picture are incorporated. For example, the picture "Hunter" is used to explain to children about nature. Concepts relates to the pictures of the moon, soup, cherry, fire, hunter, squirrel and the pronunciation of the o sound in these words are discussed. 4. Reinforce a new topic: Word Find technology can be used to reinforce students' knowledge of a new topic between a few words. The teacher asks to identify words related today's topic.

5. Summarizing and evaluating the lesson: The lesson is concluding. Students who actively participate in the class will be encouraged and evaluated.

6. Homework: Read and analyze the textbook at home.

References:

1.R.A.Mavlonova, N.H.Rahmonkulova. Integrated pedagogy of primary education-Toshkent.:"SCIENCE",2009.-192 p.

2.K.Kasimova et al. Methods of teaching native language-Toshkent.: "Noshir", 2009.-352 p.

YOSHLARDA DAXLDORLIK HISSINI TARBIYALASH

Polvonova Sitora-Toshkent shahar YODJU texnologiyalari institutning "Boshlang`ich ta`lim" fakultet talabasi.
Telefon:+998(93)8062702

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-18

Annotatsiya: Ushbu maqola hozirgi kunda yoshlarga yaratib berilayotgan imkoniyatlar, shart-sharoitlar hamda bu imkoniyatlardan to`laqonli foydalanib o`z yurti uchun fidoiy inson bo`lishlikning afzalligi, biz yoshlarda daxldorlik hissini tarbiyalash haqida

Kalit so`zlar: yoshlar, tarixiy xotira, COVID-19, daxldorlik tuyg`usi;

Jahon mamlakatlarida fuqarolik jamiyatini shakllantirish, o'sib kelayotgan avlodda islohotlarga daxldorlikni shakllantirish, ularni ijtimoiy faollikka, mafkuraviy kurashchanlikka rag'batlantirishning ilmiy-pedagogik yechimlarini ishlab chiqishga oid ilmiy-nazariy tavsiyalar yaratishni taqozo etmoqda. Yoshlarni o'z mamlakatida bo'layotgan o'zgarish, hayot, islohotlarga nisbatan daxldorlik fazilatlarini shakllantirish, barcha turdagi tahdidlarga nisbatan doimo ogoh bo'lish, asl qadriyatlarni soxtasidan, milliy madaniyatni "ommaviy madaniyat"dan ajratib olish va shu orqali inson ma'naviyati va madaniyati hamda dunyoqarashini shakllantirishni ijtimoiy-pedagogik tahlil qilib, ilmiy asoslash dolzarb vazifaga aylandi.

Mamlakatimizda yosh avlodning jismoniy, intellektual va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko'maklashish, ularni qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash kabi ustuvor yo'nalishlarni keng targ'ib qilishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "jismonan sog'lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qatiy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Natijada, yoshlarimizni yon atrofda yuz berayotgan voqealarga daxldorlik xissini oshirish, tinch-osoyishta xayotimizga havf tug'dirishi mumkin bo'lgan tajovvuzlarga qarshi izchil kurash olib borish bo'yicha o'smirlarda islohotlarga daxldorlik fazilatini rivojlantirish bo'yicha nazariy metodik ishlar takomillashtirildi.

O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentabrda qabul qilingan "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son farmoni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 28 iyulda qabul qilingan "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida"gi PQ-3160, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 6 sentabrdagi "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-5812-son Farmoni, shuningdek, mazkur faoliyatga taaluqli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga

oshirishda ushbu muayyan darajada xizmat qiladi.

Barkamol inson tarbiyasi, ayniqsa yoshlar qalbida yaxshilik, ezgulik, millat va Vatanga mehr qo'yish sifatlarini shakillantrish o'z-o'zidan bo'lmaydi. Bemaqsad, samarasiz yuzlab tadbirlardan bitta ma'nili suhbat yoki muloqotining ko'proq tegishi mumkin. Yoshlar- bu mamlakatning kelajagi, umidi. Ha, haqiqatdan ham, har bir yurtning taraqqiyoti, kelajagi, ertangi kuni o`sha yurtda o`sib, voyaga yetayotgan yoshlar qo`lida, albatta. Har bir yurtning yoshlari bu o`sha yurtning "umidi" demakdir.

Avvalambor, bir bora tarixga yuzlansak, biz uchun o`z jonini fido qilgan insonlar haqida ozroq to`xtalsak. Axir aytishadiku, "Tarixiy xotirasiz kelajak yo`q". Aziz tengdoshim, aziz yurtdoshim, "Biz buyuk yurt farzandlarimiz, biz buyuklar avlodimiz". Bu yurt, ona tuproq bizga ota-bobolarimizdan meros bo`lib qolgan. Buyuk sarkarda Amir Temur, Jaloliddin Manguberdilarning jasorati, metin irodasi, Beruniy, Ibn Sino, Xorazmiy, Farobiylarning fan yo`lida qo`shgan o`z hissalari, barchasi bizga namuna bo`lishi lozim. Biz ularning avlodi ekanligimizni butun dunyoga isbotlashimiz kerak. Nafaqat ularga munosib bo`lishimiz kerak, kindik qonimiz to`kilgan maskanni asrab-avaylashimiz lozim, uning rivoji uchun o`z hissamizni qo`shishimiz darkor.

Yoshlar doimo davlatning ishonchi, tayanchi va, albatta, suyanchi hisoblanadi. Shuning uchun ham bizga yaratilayotgan imkoniyatlarning son-sanog`i yo`q. Har qanday sohada izlanish olib borsak bo`ladi: fan, ta`lim, madaniyat, san`at, sport va hokazolar. Oddiygina bir misol qilib oladigan bo`lsak, xalqimiz orasida tatbiq etilgan 5tashabbus yoshlarning bo`sh vaqtidan unumli foydalanishga, turli jabhalarda o`z iqtidorlarini, iste`dodlarini namoyon qilishga ko`maklashadi. Bundan tashqari "Vatan iftixorlari instituti"ning tashkil etiishi davlat lavozimlarini egallab turgan hech bir shaxsning yoshlar hayotiga befarq emasligidan dalolat beradi. Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonivich bu institut ochilishini taklif etganda yoshlarga qarata quyidagi fikrlarni bildirib o`tdilar: "Bitta yongan jo`shqinliklaring, g`alabalaring, yutuqlaring xalqimizni yetaklasa bo`ladi. Agar shunga yetakchi yoshlar bo`lsa, "Vatan iftixorlari instituti" man o`ylayman bu juda katta yurish bo`ladi va yillar o`tadi mana shu institutimiz o`zining ijobiy natijasini berib, juda katta muvaffaqqiyatlarga erishamiz. Sizlarning orangizda men sizning yoninigizda turib, kamarbasta bo`laman deb ko`zi yonib turgan jasoratli , iftixor qilsa arziydigan yigit-qizlar borligiga ishonaman". Mana bu ko`rib turganingiz hali biz uchun yaratilgan imkoniyatlar de`bochasidir. Bizdan kutilayotgan yagona ish bu imkoniyatlardan to`laqonli foydalanib, hech kimdan kam emasligimizni, kam bo`lmasiligimizni ham isbotlashimiz lozim.

Shu o`rinda birinchi prezidentimiz I.A. Karimovning gaplarini eslab o`tmoqchiman: " "Mana shu tuproq maniki, bizniki deb yashash, mana shu yerda ota-bobomning xoki yotibdi, agar shu musaffo osmon, mana shu hayot uchun, vatanim uchun man kurashmasam, man jonimni fido etmasam, yana kim qiladi"- deb yashaydigan bolani, yigitni, qizni ko`rsam agar, manda qanot paydo bo`lgandek bo`ladi. Aynan shuni man inson omili deb bilaman. Takror aytaman, man xalqimizga murojaat qilmoqchiman, avvalambor, yoshlarimizga murojaat qilmoqchiman. Kelajak- yoshlarniki. Ertangi kunni kim uchun quryapmiz, siz uchun quryapmiz, aziz bolalarim!" Ha, haqiqatdan ham, biz yoshlardan juda ko`p ishlar kutilyapti.

So`zimni daxldorlik tushunchasi va biz yoshlarda daxldorlik hissini tarbiyalash lozimligi bilan davom ettirmoqchiman.

"Daxldorlik" tushunchasi umumiy leksik ma`noda "O`zbegim dasturlari" tahririda "kimligiga qaramasdan", "so`zida turmoq", "tegishli bo`lish", "e`tiborga, nazarga olish", "yuz-xotir qilish, yuzidan o`tolmaslik", "o`zini hurmat qilmoq", "hurmatda bo`lish"

shakllarida keladi .

Mamlakatimizda yosh avlodning jismoniy, intelektual va axloqiy jihatdan kamol topishiga ko`maklashish, ularni qonunlarga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash kabi ustuvor yo`nalishlarni keng targ`ib qilishga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. "O`zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo`yicha Harakatlar strategiyasi"da jismonan sog`lom, ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat`iy hayotiy nuqtai nazarga ega yoshlarni tarbiyalash, demokratik islohotlarni chuqurlashtirish va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida ularning ijtimoiy faolligini oshirish kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Natijada yoshlarimizni yon-atrofda yuz berayotgan voqealarga daxldorlik hissini oshirish, tinch-osoyishta hayotimizga xavf tug`dirishi mumkin bo`lgan tajovvuzlarga qarshi izchil kurash olib boorish bo`yicha nazariy metodik ishlar takomillashtirildi.

Aynan hozirgi paytda, butun bir dunyo tahlikali vaziyat ostida. "COVID-19" degan bir balo butun jahonni qo`quvga solmoqda. Qanchadan qancha insonlarning umriga zomin bo`lmoqda. Bunday vaziyatda biz yoshlar qo`limizdan kelgancha o`z hissamizni qo`shishimiz darkor. Avvalambor , befarq bo`lmasligimiz hamda bizdan talab etilayotgan ishlarni bajarishimiz kerak. Chunki befarqlik har qanday yomon ishning boshidir. Mana shu uchun insonlardan loqaydlikka qarshi daxldorlik hissi talab etiladi. Biz yoshlar ham o`zimizda daxldorlik hissini uyg`otib, qo`lni qo`lga berib, hammani o`z dav`atimiz yo`liga chorlashimiz lozim.

So`zimni birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning so`zlari bilan davom ettirmoqchiman: "O`zbekiston- kelajagi buyuk davlat. Bu zamin oddiy yurt emas, Allohning nazari tushgan yurt. Faqat barchamiz ertalab pok bo`lib, Yaratganimizdan so`rashimiz kerak. El -yurtimizni o`z panohida qanday asrab kelayotgan bo`lsa, bundan keyin ham marhamatini darig` tutmasin, eng muhimi, yo`limizni doimo ochib bersin, barcha yutuqlarimizda o`zi madadkor bo`lsin! "

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev Miromonovichning quyidagi fikrlari ham o'z o'rnida aytilgan ya'ni: "Yoshlarni ko`zi qachon yonadi: ishi bo`lsa, o`qiyotgan va sport bilan shug`ullanayotgan sporti bo`lsa, u makoni adolatli bo`lsa□" Biz yoshlarda hozir sanab o`tilgan barcha narsa muhayyo qilingan. Faqatgina bizdan kutilayotgan narsa bu befarq, loqayd bo`lmasdan , har bir imkoniyatlardan to`laqonli foydalanishdir.

Yoshlarmizda daxldorlik fazilati hozirgi va kelajak avlodlarda mustahkam tarbiyalanishi va o'zining ishonchli samaralarini berishi uchun tarbiyaning ushbu yo'nalishi maqsadga yo'naltirilgan ustuvor tarbiya yo'nalishiga aylantirish.

Ta'lim muassasasi, oila, mahalla, turar joylar, maktabdan tashqari muassasalarning ijtimoiy hamkorligi - daxldorlik tarbiyasi samaradorligi oshirish.

Daxldorlikning muvaffaqiyati ham ta'lim-tarbiya jarayonining ilmiy asosida tashkil qilinishiga - maqsad, vazifa, uslub, vosita, natijaga tizimli yondashish

O'quvchilarning yosh, milliy, mahalliy, ruhiy, jinsiy, shaxsiy xususiyatlarini hisobga olish va tarbiyalanganlik mezonlari, darajalarining amaliyotga joriy qilish orqali bo'shiliqlarni aniqlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi farmoni //O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda.
2. Karimov I.A. "Mamlakatimizni yanada obod etish va modernizatsiya qilishni qat`iyat

bilan davom ettirish yo`lida". T. "O`zbekiston", 2013.
3. Sherman Eldor Uralovich. "O`smirlarda islohotlarga daxldorlik fazilatini rivojlantirish" avtoreferati. "Samarqand", 2019.

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY TO CHILDREN

Sa'dullayeva Shahzoda Nuriddin qizi
English faculty student at Tashkent State
Pedagogical University Shakhrisabz branch
Scientific advisor: Rustamova Maftuna
EFL teacher at Tashkent State
Pedagogical University Shakhrisabz branch
Tel: 912112199
E mail: shaxzodasadullayeva@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-19

Annotation: This article analyzes the various strategies how to teaching vocabularies to children. Furthermore, each method that is also discussed in detail. Another positive aspect of this article is that given entire examples.

Key words:Strategies, pronounciation , development , context, comprehension, practical purpose,definations, collacations.

" Vocabulary size is a convenient proxy for a whole range of educational attaintments and abilities --not just still in reading, writing , listening ,and speaking but also general knowledge of science , history and the arts." A wealth of words, by E. D . Hirsch JR.

There are lots of new strategies of teaching children but these methods are not interesting for children all of them . The supremely good ways discuss in the following article. Teachers that have knowledge of every field give one word which have different meaning . Clearly, if children know the meaning of the vocabulary within different text ,using words in reading as well as speaking this word is saved long time children's brain.Furthermore, Children should discuss vocabulary which meaning use in this context. Masters say words carefully because pronunciation is critical to allow children to make connections between written and spoken language . Moreover, teachers help to understanding how to learn by heart new vocabulary . The absolutely best strategy to recognize new word is that imagination. Imagination is that the fiercely best aspect of learning . You prepare for children stickers which words are written big letters with colurful pictures . Children read the word , repeat in their brain more and more . Not only this method is useful but also interesting for children. As a result, children manage to learn vocabulary in a short time .

Teachers show words lively . What we mean by this ? A small example may give some light to this point. Masters inter room and begin lesson then show the words with fingers . For instance: this is a head, this is a nose , go on like this . Learning by heart new vocabulary is nothing but understanding and comprehension the world around us. Why is vocabulary development such a significant aspect of children

studying life? This might be because childhood is the brutally important period during which choices his or her career and subsequently his or her direction of life . This is due to the fact that vocabulary size in young children is a strong predictor for success in later grades , the larger the children's words in primary grades , the greater the academic ambition in the upper grades . Vocabulary instruction provide children with information that contains the context as well as the meaning of the word . Another teaching method is that you give children a group of words which are related to each other. For example: book, pen,pencil, notebook and so on .As teachers must utilize a wide of diffirent activities . For example: you give the children approximately ten words with translation and give five minutes to to learning and memorising as much as possible . After five minutes, you ask words step by step . That technique helps to children's brain exacerbating and memorising vocabularies in a short time .

Another useful activity is that you select words which are according to first letter of words . For instance:

A -- abuse , abandon, apart, approach

B-- baby, busy, bachelor, bacillus

C-- cubic, cuckoo, cumin , cus

and continue as above . After learned new vocabularies all of them , one child says words that are related to one letter and another child tells vocabularies which are related to another one.

Haste makes waste .(Anton CHekhov) Masters give initially to learn words which are short and simple words to children . Teachers must arrive at a decision what times teaching children . This is the supremely significant side of teaching . Based on such a deep understanding , if masters think about teaching children six month for beginner grade, they give vocabularies step by step in a norm schedule. Children can decode and determine the meaning of new words . As far as we are concerned, masters must create their own vocabularies . What we mean by this , If you create words with phrases, collacations , definations and patterns , children can understand vocabulary easily . Teachers should ask for words again and again each lesson . Children do not delay reputation vocabularies.

Moreover, child should make a sentence with vocabularies. There is also a more subtle point ,we must consider teachers must give maximum reading with practise exercises . Children read the text and translate then do practise exercises given below . It would be an utter waste of time learn by heart new vocabulary and does not utilize them practical purpose. Vocabulary is the fiercely significant thing to understand the meaning of the context.

When taking into consideration all strategies we may safely arrived at the conclusion that based on my personal experience and according to my observations , we guess equipped with a certain amount of basic knowledge of vocabularies which resmble a map , you will easily steer clear the obstackle barring on the beginning of your long academic journey . It is hard to say which is better among above strategies because every child learns diffirently, so it is a significant to incorporate diffirent teaching methods to hold their attention and keep them intersted in learning.

REFERENCES:

1. Biemiller. A." Teaching vocabulary in the primary grades" New York . 2004.

2. WWW. ZIYO .UZ. COM
3.Scott W.A and Yetreberg L. H Teaching English to children . New York: Longman,2000
4. Winters . R. Interactive frames for vocabulary growth and consciousness.2009

O'QUVCHI YOSHLARNI TA'LIM-TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH DAVLAT SIYOSATINING USTUVOR YO'NALISHI SIFATIDA

Azamov Toxirjon Toshtemir o'g'li-Andijon davlat universiteti, Ijtimoiy gumanitar fanlarni o'qitish metodikasi (ma'naviyat asoslari) mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-20

Annotatsiya:Ushbu maqolada o'quvchi yoshlarga ta'lim-tarbiya berishda ta'lim muassalarining o'rni, so'nggi yillarda maktab ta'limini rivojlantirish borasidagi islohotlar haqida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar:maktab, ta'lim, tarbiya, pedagogika, islohot

"Maktab bu hayot-mamot masalasi, kelajak masalasi. Uni davlat, hukumat va hokimlarning o'zi hal qilolmaydi. Bu butun jamiyatning ishi, burchiga aylanishi kerak".(1)

Barchamizga ma'lumki millatni tarbiyalash, uni isloh qilish avvalo, unib-o'sib kelayotgan yosh avlodni ongu-shuurini vatanparvarlik, insonparvarlik, mehr-muhabbat ruhida tarbiyalash lozim. Yurtimizda bu borada izchillik bilan islohotlar amalga oshirilmoqda. Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda innovatsion va kreativ fikrlaydigan, zamonaviy kadrlar tayyorlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda.

Maktab ta'limi tizimini isloh qilish bo'yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida fikr yuritganda, ulug' ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiyning "Dunyo imoratlari ichida eng ulug'i maktabdir" degan fikrini alohida ta'kidlab, bu masalaning mohiyati va ahamiyatiga atroflicha to'xtalib o'tamiz.

Haqiqatan ham, jahondagi rivojlangan davlatlar tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, ularda jamiyat hayotini o'zgartirishga qaratilgan islohotlar avvalo ta'lim tizimidan, bog'cha, maktab, tarbiya masalasidan boshlanganini ko'ramiz. Chunki maktabni o'zgartirmasdan turib, odamni, jamiyatni o'zgartirib bo'lmaydi. Ta'lim va tarbiyaning asosi, poydevori bu - maktab. Maktabni maktab qiladigan kuch esa o'qituvchilardir.Ulug' allomalarimiz - Mirzo Ulug'bek va Muhammad Xorazmiy nomidagi iqtidorli bolalar maktablari, Hamid Olimjon vaZulfiya, Erkin Vohidov, AbdullaOripov, Ibroyim Yusupov, Is'hoqxon Ibrat, Muhammad Yusuf, Halima Xudoyberdiyeva nomlari bilan atalgan ijod maktablari, "Temurbeklar maktabi", Prezident maktablari, xususiy maktablar singari yangi va zamonaviy namunadagi ta'lim dargohlari tashkil etilgani yurtimiz farzandlari uchun ta'lim-tarbiya olish borasida yangi imkoniyatlar ochib bermoqda.

Davlatimiz rahbari ta'kidlab o'tganidek,"Moddiy va ma'naviy hayotni uyg'un rivojlantirishimiz kerak. Maktab bu borada asosiy bo'g'in bo'lishi lozim. Maktab ta'limini rivojlantirish biz uchun buyuk umummilliy maqsadga, umumxalq harakatiga aylanishi zarur"(2).

Ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o'qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini yangilash zarurligi, bilim berishda chet eldagi ilg'or tajribalardan foydalanish, tarbiyada esa milliy an'ana va qadriyatlarga suyanish muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, o'quvchi-yoshlarni barkamol etib voyaga ketkazish bugungi kunning dolzarb vazifasidir. Farzandlar qanchalik bilimli, tafakkurli bo'lib voyaga yetsa, millat ham o'zining rivojlanish cho'qqqisga shunchalik tez va oson yetib boradi. Bu borada bizning yurtimizda yetarli darajada moddiy texnik baza, yuksak salohiyatli ustoz-murabbiylar mavjud. Bizdan ta'lab qilinadigan asosiy narsa esa, qunt va sabot bilan ilm olish, kasb hunar egallash hisoblanadi. Zero, buyuklar ta'kidlaganidek, ilmdan o'zga najot yo'q va bo'lmagay.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1.Sh.Mirziyoyev. "Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir". T.O'zbekiston 2018.B.490

2.Inson manfaatlari hamma narsadan ustun. Tavsiyalar. Toshkent-2017. B.26

DEVELOPMENT PHASES OF TOURISM AS A DISCIPLINE IN UZBEKISTAN: PAST AND NEW PERIODS

Yorkulov Mukhammadmurod
Master's in "Silk Road" International University of Tourism
Telephone number: +998937299004
E-mail address: mukhammadmurod@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-21

Abstract.This article is aimed to analyze of tourism education in Uzbekistan with the comparison of different countries such as UK, China, Australia, New Zealand and India. Furthermore, some of the duties of tourism education are given to identify developing stages of tourism education in Uzbekistan and a detailed account of the growth and development of the tourism studies as well as some authors from around the world provide the basis for a comparative analysis of tourism education by providing commentaries from a variety of national and/or regional contexts.

Keywords: tourism education, development phases, tourism education duties, laws for tourism

Introduction.Any kind of subjects or disciplines has their developing stages and their development is based on globalization of the world as well as demands of people. To identify their development and current situation is one of the keys to improve tourism industry. Looking at different parts of the world it can be seen that there are several developing stages of tourism education in variety of countries. For instance, As David Airey states initially charts the development of tourism as a distinct area of study in England has three significant development stages. First, there has been a massive increase in the numbers of students, institutions and teachers of tourism. Second, the curriculum has broadened beyond the vocational and tourism has emerged as a subject for study at many different levels of education. Third, this growth and change has led to tensions in the development of the curriculum.

According to Wen Zhang and Xixia, they identify the three development stages of China's tourism education like England. The first phase from the founding of New China (in 1949) to the implementation of reform and opening-up (in 1978) was mainly on-job training to front-line employees, such as hotel attendants, coach drivers, interpreters and guides. The second phase from 1978 to the mid-1990s saw a strong growth of China's tourism education and the formation of the tourism educational system. In the third phase, from the mid-1990s to the present, education in tourism schools and colleges has entered the stage of quality development.

In the southern-eastern part of the globe the development of tourism education is based on state implementations, to be more exactly Brian King and Stephen Craig-Smith assess the situation in Australasia. Here they offer a picture of a rise in tourism education in both Australia and New Zealand to a position where the majority of public

universities in the two countries now offer tourism and/hospitality degree programs. The development and funding of the Sustainable Tourism Co-operative Research Centre, a partnership between universities, governments and tourism enterprises is identified as a key factor that has enabled Australia to compete strongly in the international arena in tourism research. King and Craig-Smith also note that international tourism student enrolments have grown rapidly in both countries largely due to the proximity of the expanding Asian student market and the attractiveness of Australasia as a place to study.

Shalini Singh and Tej Vir Singh examine the historical influences of higher education in India, the effects of colonialism and the distinctive Indian educational philosophy of mind, body and soul. Their starting point is an understanding that education and culture are intimately intertwined so that the cultural patterns of a society shape its educational system. In this way, the philosophy of Indian education emphasizes the holistic development of an individual's potentials for the benefit of the society and the nation. Singh and Singh note that recent shifts in political thinking have made way for the introduction of vocational education in Indian universities and educational institutes yet tourism education/training stands out as a classic example in the conflict between conventional ideology of education and the modern interpretation of vocational training. Their critical examination of three tourism curricula explores their fit with conventional education philosophy, on the one hand, and the training of manpower for the industry on the other, and reveals the ideological conflict in tourism education in India.

Having analyzed of development stages in those countries it should be noted that tourism education is the main factor to improve general tourism industry and it has several duties. To be more exactly, through these duties of tourism education the quality of teaching tourism as a subject will be flourished and improved in Uzbekistan:

1. To investigate developing stages of Tourism education in Uzbekistan;
2. To investigate current situation of teaching tourism as a subject in higher education system: colleges, institutions and universities;
3. To find out and learn recent experiences of Tourism education from developed countries and adopt them into education system of Uzbekistan;
4. To establish brand new innovative training system in higher education system of Uzbekistan;
5. To make major changes in training well-skilled personnel and provide Hospitality industry with experts to develop hospitality prospects in tourist destinations of Uzbekistan;

Development periods of tourism education

Aforementioned duties are carried out according to the development stages of tourism education. Similarly, the development of tourism as a subject in Uzbekistan has been significantly important in today's fast growing society and has its two stages:

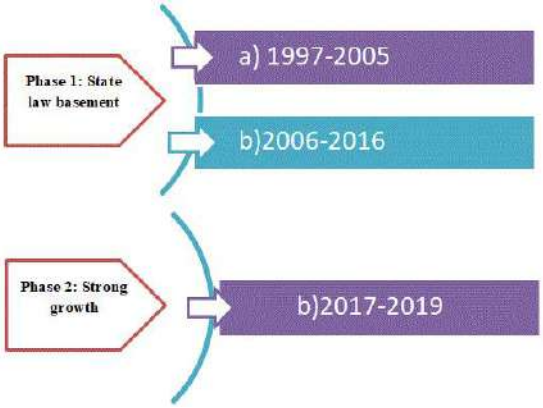

In the first phase state law basements were approved from 1997-2005 and between

these years all required and necessary laws suggested by the government of Uzbekistan and its first President. They are

- "Laws and law codes of Tourism" approved in April 24, 1997 by Oliy Majlis
- "Law of Tourism" approved in August 20, 1999;
- "State regulation of developing tourism in Uzbekistan till 2005" approved in April 15, 1999;

F "Teaching and training qualified personnel in Tourism sphere" approved in June 30, 1999;

According to these laws Tourism has been taught as a subject in Tashkent State Institute of Economics since 1999 and from that year preparing well-qualified specialists considered one of the most important factor in tourism education. However, the development of tourism education was not well-developed until 2016-2017. From 2017 there begun new period of improving tourism as an important discipline and it is called phase two strong growth. As a bright example of this the establishment of new tourism university called "Silk Road" International Tourism University with the initiative of the President of Uzbekistan Sh. Mirziyoyev. Furthermore, from that year the flow of tourists increased significantly and there was a great attention to preparing tourism experts.

Conclusion

In many ways, tourism education in Uzbekistan is now in a strong position. It certainly appears to be attractive to students and each year recruits a large student population. It is also supported by a large community of teachers and scholars who can draw upon both national and international specialist support in the form of journals, books, conferences, organizations and other resources. To identify the development phases of tourism education helps to improve it faster and faster in the future.

References

1. Airey, D., & Botterill, D. (2003). NLG guidelines 1-9.Guildford: Association of Tourism in Higher Education.
2. Airey, D., & Johnson, S. (1998). The profile of tourism studies degree courses in the UK: 1997/98. London: National Liaison Group for Higher Education in Tourism.
3. Tourism and Poverty Alleviation - Recommendations for Action. WTO. 2004.
4. "Law of Tourism" approved in August 20, 1999 by Oliy Majlis
5. "State regulation of developing tourism in Uzbekistan till 2005" approved in April 15, 1999 Decree by the first President of the Republic of Uzbekistan.
6. An International Handbook of Tourism Education Copyright © 2005 by Elsevier Ltd.
7. Beijing Tourism Administration (2001). Projection of the development of Beijing tourism human resource. Beijing: China Travel and Tourism Press.
8. Chen, Z., & Yu, C., (2004). Ten relations between development and management of tourism talents, Tourism Tribune. 2004 Special Issue of Tourism Education, 6-9.
9. Craig-Smith, S. (1998). Degree programs for the tourism industry: Their development, evolution and future direction. Unpublished Master of Education thesis, University of Queensland.

TEACHING TOURISM SCIENCE WITH THE INTERCONNECTION OF OTHER DISCIPLINES

Yorkulov Mukhammadmurod
Master's in "Silk Road" International University of Tourism
Telephone number: +998937299004
E-mail address: mukhammadmurod@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-22

Abstract

This paper focuses on direct relationships of tourism and tourism science with other sciences such as sociology and economics. After giving exact definitions of these subjects as well as clarifying some theories related to each of them given by scholars and scientist, interconnection of tourism and aforementioned subjects are analyzed in the form of diagrams and revealed what kind of connections between tourism and other studies have.

Keywords: tourism as a science, sociology, economics, anthropology, theory of multiplier, mythology and symbols in tourism.

Introduction

It has not been for ages that tourism science has been considered as an academic study in the world. To clarify more clearly, albeit there were a lot of examples of study and education for tourism over much longer period, it was really not until the 1960s and a number of key changes in tourism. In higher education and in society more generally, that tourism science emerged as a clear are of study in its own right and as a subject for study researches.

As Morrison (2004) stated tourism science is a"multidisciplinary" field of study.From this point in this paper some interconnections of tourism science with other disciplines are explored and aimed to show the relationship with sociology, psychology, economics, anthropology and ethics.By revealing these relationships it is essential that we can see vital factors to preserve the environment and of the right ways of using human environment. Furthermore the necessary harmonization of other subjects with tourism science should first become an area of intensive research. Only in this way will particular tourism countries or particular destinations be able to adapt the existing education programs to the latest changes and prepare for the future tourists.

1. Tourism and sociology

Before pointing out the relationship of tourism with sociology, it should be given background information about sociology. The term 'sociology' originates from the Latin "socius" meaning a companion and the Greek logos meaning 'study of ', hence it literally means the study of the process of companionship (McLeish, 1993).

The founding father of sociology is Auguste Comte (1798-1857), born in France, who was the first person to attempt to move the understanding of society from a

philosophical to a scientific basis. Comte was particularly concerned with how to establish a reliable knowledge of human behaviour that could provide the basis for improvements in social welfare (Giddens, 2001). Drawing upon inspiration from research in the natural sciences, Comte attempted to establish a 'science of society', which he originally termed 'social physics', and later renamed as 'sociology' in 1838 (Slattery, 1991). Comte's view was that all human behavior was the result of observable forces external to the individual, a continuance of the philosophical approach of naturalism explained in the Introduction.

In sociology there are main theories which explain how society works and develops. Among them the major theory that defines the connection between sociology and tourism is the theory of structuralism. Structuralism, as the name suggests, analyses the structures of society, how they fit together, and in turn how they influence our behavior. According to tourism science the subject of this field is tourist (generally human beings). The tourist impacts on other society during his/her travelling. Simultaneously that strange society influence on the tourist. They mix up their culture, thoughts, lifestyles and etc. in this case these two sciences Tourism and Sociology are interlinked to each other. (figure 1.1)

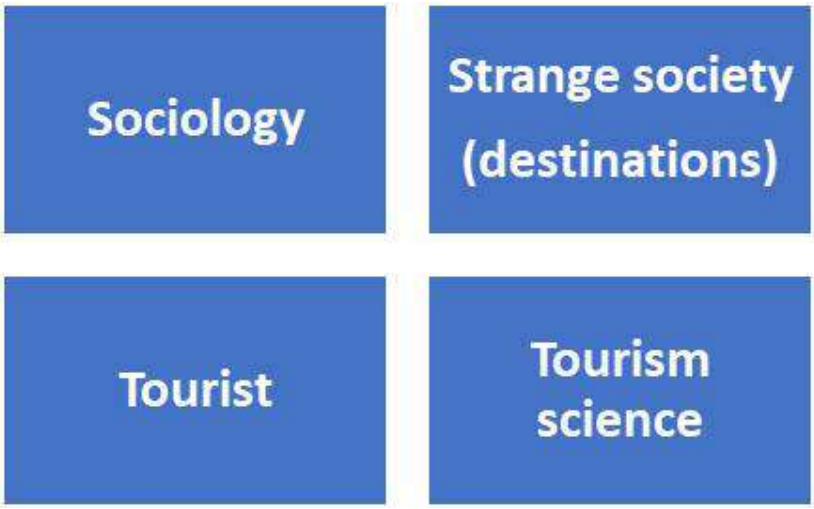

Source: the author.

2. Tourism and economics

The demand of increasing tourism all over the world has led to this field significantly important economic sphere and according to the following sentence from the World Travel and Tourism Council (2002: 3):

According to WTTC research, Travel and Tourism generates economic activity worldwide representing over ten per cent of total global GDP. The industry accounts for over 200 million jobs (direct and indirect). With 4.5 per cent growth forecast per annum for the next ten years, Travel and Tourism is not only one of the world's largest, but one of its fastest growing industries.

Definitions of the meaning of economics emphasize it as a study of how resources are allocated, as exemplified in the following definitions from Begg et al. (2003: 4): 'Economics is the study of how society decides what, how, and for whom to produce'; and Mankils (2001: 4): 'Economics is the study of how society manages its scarce resources.' However, Lundberg et al. suggest that scarcity is a human phenomenon; a consequence of human needs and wants. They subsequently define economics as: 'a social science that seeks to understand the choices people make in using their resources to meet their wants' (1995: 27). Accordingly, economics is concerned with three basic economic questions: what

goods and services to produce; how to produce them; and for whom in society are the goods and services to be produced (McLeish, 1993).

Generally, tourism and economics is the field of subjects that effect to each other directly. Aforementioned economics is the study of how people can manage their scarce resources such as money, services, natural resources and others. At the same time tourism is also the field of study how any local or international organizations or countries offer to tourists and how use from their own resources. But the main issue for both tourism and economics is how to use limited resources and the scarcity of available resources to provide all human demands and wants means that society cannot produce all the goods and services people may wish to have. As Baumol and Blinder (1999) comment, despite the dramatic improvement in standards of living since the Industrial Revolution, human society has not reached a state of unlimited abundance, so people are forced to make choices. Given that we can't have everything that we want, people must trade-off one goal against another, and make choices about which goods and services they wish to consume.

From this case, to give one bright example which clarifies how tourism and economics is connected to each other is multiplier concept.This is the way that shows how tourism impacts upon an economy.The rationale of the multiplier process is that achange in the level of demand in one section of the economy affects not only the industry that produces the final product or service, but also the other firms in other sectors of the economy that in turn supply it (Cooper et al., 1998). For example, in the case of a new investment project such as recreational resort, the money paid out for the goods and services needed to build it, e.g. building materials and construction workers' salary, but that payment does not stop there, it continues to circulate in the economy.The recipients of this payment first spend for their own demands, encouraging in turn another round of spending. So from the investment in the hotel, money could theoretically circulate a few times in the economy, generating extra demand at each stage. This circulation is given below in the figures:

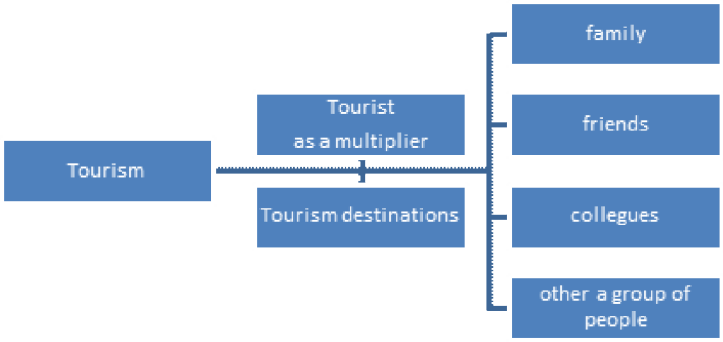

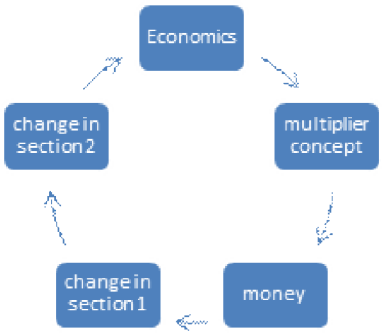

Figure 1.2

Source: the author.

Having a glance to those figures it can be seen the similarity of tourism and economics. To be exactly, the first figure shows how to spread and let the other people or the nations about tourism destinations. In this process a tourist takes place important role and he/she is considered as amultiplier distributing to other people such as family, friends, colleagues and others. Respectively, we can see this process in economics. Through multiplier concept demanded money is circulated around the market and impact on every product, service and cause the changes in those sections.

Conclusion

The system of tourism can subsequently not be separated from the disciplines such as sociology, economics, geography and other social sciences. These influence not only who becomes atourist but also who are the recipients of the benefits of interconnection of other subjects. Through analyzing the relationships between tourism science and other mentioned subjects in the paper, we can conclude that tourism has been existed as a "multidisciplinary" science that directly emerged by the help of variety social subjects. For example, it can be: a means of economic enhancement and used to fight poverty; it can be a destroyer of culture or a source for renewed cultural conditions; a destructive force upon environment or a means for nature conservation.

To study tourism science demands a range of background knowledge of other subjects. The main reason for this conclusion is that tourists' psychology, their origins, financial conditions and social role are vital, so to treat with those factors it is compulsory to know other subjects about the globe. Furthermore searching and knowing the connection of tourism science with other disciplines is helpful to obtain scientific degrees in tourism studies.

References

1. Andrew Holden 2005. "Tourism Studies and the Social Sciences" 2 Park Square, Milton Park, Abingdon, Oxon OX14 4RN
2. Boris Vukoni?. January 2005. "1990 - The Turning Point in European Tourism Research" Tourism science research, 142-151
3. David Airey. January 2005. "Research, Knowledge and Education: Tourism at a Crossroads" Tourism science research, 236-237
4. Giddens, A. (2001) Sociology, 4th edn, Polity, Cambridge.
5. Harrison, D. (ed.) (2001) Tourism and the Less Developed World: Issues and Case Studies, CABI, Wallingford.
6. Henryk Handszuh. January 2005. "Between theory and practice: research as an input to tourism policies from the point of view of the World Tourism Organization" Tourism science research, 224-225
7. MacCannell, D. (1989) The Tourist: A New Theory of the Leisure Class, 2nd edn, Macmillan Press, London.

THE IMPORTANCE OF INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION IN UZBEKISTAN: STRATEGIES AND BENEFITS

Zuhriddinova Maftuna Sirojiddin qizi
Andijon Davlat Universiteti 4- bosqich talabasi
Telefon: +998937846808
zuhriddinovamaftuna2@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-23

Annotation

The contemporary fast-paced world pushes individuals to mold themselves according to the demands of contemporary globalized world. Globalization is the process of interaction and integration among people, companies and governments worldwide (Wikipedia). Globalization, which transfers people, goods and service, money, information and ideas rapidly across national borders, is having a major impact on higher education. In order to meet the global standards of education, both developed and developing countries understood the crucial importance of internationalization of higher education, which can be defined as the integration of international, intercultural dimensions within education. In Uzbekistan, due to the necessity of reforms in higher education, implementation of internationalization is inevitable. This paper discusses the meaning of the internationalization of higher education and it is based on the strategies and potential benefits of internationalization in our country.

Key words: internationalization, cognitive domain, intrapersonal domain, interpersonal domain, strategies.

The ever-growing interest regarding the international dimensions of higher education, has led to several definitions and theories of this term.

"The process of integrating and international, intercultural or global dimension into the purpose, functions and delivery of post-secondary education."(Knight, 2008)

"The term internationalization covers different things, and includes different dimensions, with varied stresses at different levels of higher education." (YANG,2002)

"The process by which a university changes the infrastructure of the campus ecology to keep up with the changing demand for more direct links to higher education outside their own country of origin."(Osfield, 2009)

Even though internationalization has different definitions and approaches, the core function of this trend underlies the fact that multiculturalism enriches not only the context of a studied phenomenon, but also imposes a dynamic evolution.

In the process of achieving desired level internationalization, it is inevitable that, higher education personnel will come across the following questions: How do we guide and challenge students to live productively and meaningfully in a more pluralistic and diverse world? How can we educate students locally as global citizens? How can students gain a global perspective without going abroad?

Higher education leaders are not only concerned with intellectual development and learning but also moral, social, physical and spiritual development of students, including intercultural competency or global learning development. In order to achieve this, students will undergo three stages:

1) Cognitive domain. In the first stage, students try to identify the importance of learning, particularly, what is important in learning. External materials are considered main source to make personal decisions about what to learn.

2) Intrapersonal domain. After completing the first stage, it is inevitable that, one will certainly concentrate on becoming more aware of and integrating one's personal values and self-identity. This stage is fundamental and therefore, vital stage for success. Through identifying one's values, strengths and characteristics, they set future goals and identify the sense of self-direction. The clash of different ideas in one's mind helps to develop their best version.

3) Interpersonal domain. Once students identified their inner-self and set their goals, it is time to face the society. The central question is "How do I relate to others?" As long as students want to achieve their goal, it is essential to cooperate and socialize. This stage concentrates on one's willingness to interact with people with different backgrounds and social norms. Throughout this process, students will acquire the skills of accepting others; it will help them to be confident, to view others differently; to see inner uniqueness.

Potential benefits:

- Sustaining and growing science and scholarship through dynamic academic exchanges;
- Building social and economic capacity in developing countries;
- Establish powerful international networks, associations to mobilize aptitude and ability in favor of transfer of knowledge;
- Internationally oriented students and staff;
- Diversifying and enhancing the learning environment for the benefit of domestic students.

Considering abovementioned benefits, it would be a wise approach to internationalize higher education in Uzbekistan. Many scholars have suggested many definitions, necessities and prerequisites for this trend. Apparently, different elements have different roles in internationalization of higher education. Thus, this trend needs a suitable and operational strategy. The Tokyo University specified five strategies for the internationalization. These strategies are global in nature, and may be operational to other universities:

- Provision of an internationally high standard of education;
- Enhancement of research activities through strengthening international research networks;
- Promoting cooperation with international society;
- Improvement of infrastructure to promote "internal internationalization"
- Formulation of a long-term internationalization plan.

However, implementing those strategies does not 100% guarantee the success of internationalization of higher education. Additionally, this trend emphasizes on active participation in educational programs, research activities, educational reforms, challenges, and opportunities in higher education.

Conclusion

The growing interest regarding the intercultural dimension of higher education, leads to several theories of how internationalization can play a major role on higher education

development. The new economy and the new knowledge based society requires constantly redesign higher education system just to be able to provide proper skills and abilities to solve new challenges. The developed countries have implemented this trend and this was the important manifestation of concern about the competitive, elitist and market direction of internationalization and are a call for more attention to the qualitative dimensions of internationalization, such as improvement of the quality of research, education, and service to the society.

References:

1. Brandenburg: "International Higher Education"(2011)
2. Huang: "Internationalization of higher education: examining its definitions" (2006)
3. Hiroshi Ota: "Internationalization of Higher education: Global trends and Japan's challenges" (2018)
4. R.M Helms "Worldwide: National Policies and Programs" (2015)

INTELEKTUAL RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALAR VA ULARNI O'QITISHNING SAMARALI USULLARINI

Nabiyeva Gulshod Ixtiyorovna
Toshkend Davlat Pedagogika Universiteti talabasi
Telefon: +998998828337
E-mail: ngulshoda@list.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-24

Annatatsiya: Mazkur matnda ruhiy va intelektual jihatdan rivojlanishi sustlashgan bolalar hamda ularning ota onalari va o'qituvchilar bilishi lozim bo'lgan o'ziga xos xususiyatlari, bilish jarajonidagi buzilishlar, o'zgarishlar va ularning sababi ask ettiriladi. Elektron qurilmalardan ta'lim tarbiya jarayonlarida unumli foydalanishning ijobiy va salbiy holatlari. Rivojlanishi sustlashgan bolalar, ularga ta'lim va tarbiya berish, ijtimoiy hayotga tayyorlashdagi muammolari va ularning imkoniyatlaridan ta'lim olishlarida qanday foydalanish, nuqsonlarni to'g'irlash kabi muhim masalalar, muammolarni hal etishda didaktikaning ahamiyati va yangi metodlar, didaktik ta'limiy o'yinlarni tasniflashning bir necha turlari, ularning afzalliklari bilan bir qatorda tartib qoidalari, tarbiyachi va yetakchining o'yinga har xil vositalar bilan rahbarlik olib borishi ochib beriladi hamda aqliy va ruhiy rivojlanishdagi o'zgarishlarga uchragan, nuqsonli bolalarni o'qitishda ta'limiy o'yinlardan foydalanish uchun bir necha misollar keltirilgan. Berilgan ma'lumot, metodlardan maxsus pedagogika fakulteti talabalari bilan bir qatorda maxsus maktab va ixtisoslashtirilgan maxsus maktabgacha ta'lim muassasalarida faoliyat olib borayotgan tarbiyachi turli darajadagi nuqsonlarni korreksiyalashda hamda mashg'ulotlarni samarali o'tkazish uchun foydalanish mumkin.

Kalit so'zlar: didaktika, intelekt, defektologiya, metod, defektolog, fonetik korreksiyalash, anali-sintez, o'quv predmetlari, aqliy aperatsiyalarni, flanelegraf, tafakkur, sezgi, idrok, diqqat , xotira, nutq.

Uzoq tarix va bugungi kun voqealaridan xulosa qilish mumkinki, jamiyatning kelajakda ravnaq topishi, iqtisodiy va ma'naviy rivojlanishida, yosh avlodga ta'lim va tarbiya berish eng asosiy jarayon hisoblanmoqda. Jismoniy va ruhiy kamchilik hamda nuqsonlarga ega bolalarga ta'lim tarbiya berish ularga g'amxo'rlik qilish kundalik ehtiyojlarini mustaqil qondirishga o'rgatish, g'amxo'rlik qilish jamiyatning yuksak ma'naviyatidan darak beradi. Bu haqidagi buyuk ajdodlarimiz Al Xorazmiy, Farobiy, Ibn Sino, Avloniy kabi buyuk olim va allomalarimiz ham, o'git va nasixatlarida kuzatish mumkin. Davlatning qanchalar ijtimoiy va madaniy hayotda rivoj topganligi, insonparvarlik va mehr-oqibat kabi qarashlari va islohotli harakatlarida ham namoyon bo'ladi. Shu o'rinda aytish joizki butun dunyo Deklaratsiyasi hamda bolalik huquqlari haqidagi Butun Dunyo Konvensiyasi hujjatlarida, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida ham "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 23-moddalarida va maxsus qonunlarda jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan xamda uzoq vaqt davolanishga muhtoj bolalarni o'qitish, tarbiyalash hamda davolash uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarini tashkil etish

ta'kidlab o'tiladi. 2017 yil 1 avgust sanasida "Nogironlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoyishida mamlakatimizda keksalar, nogironlar va imkoniyati cheklangan bolalarga tibbiy-ijtimoiy yordamni tashkil etish tizimini takomillashtirish. Aholining ehtiyojmand qatlamlarini ijtimoiy himoya qilish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilash hamda yanada takomillashtirish to'g'risida alohoda so'z yuritilgan. Farmoish ijrosini ta'minlash natijasida mazkur sohadagi ko'plab kamchiliklarni bartaraf etib, yurtimizning jamiyatda hayotning sinovli yo'llarida o'z o'rinini topishlari juda ham og'ir darajada kechuvchi, yaqinlar va mutaxasislar ko'magiga muhtoj bo'lib, muntazam shug'illanishni talab qiluvchi bolalarga mehr muruvvatli bo'lish va ularning ijtimoiy hayotga moslashishlariga ko'maklashish masalalarini hal etishda, kamchiliklarini bartaraf etishda oliy va o'rta maxsus hamda maktab va ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim muassasalarida tizimli ish faoliyat yo'lga qo'yildi.

Yordamga muhtoj bolalardagi nuqsonlarni bartaraf etish, korreksiyalash va rivojlantirish ishlarini amalga oshirishda oila maktab va maxalla bilan xamkorlikda bo'lish va ularga yordam berish katta ahamiyatga ega bo'lib, ijtimoiy himoyalash davlat tomonidan kafolatlangan. Ushbu talablarga tayangan xolda yordamga muxtoj bolalarga ta'lim-tarbiya berish va ularni hayotga moslashtirish uchun maxsus bilim va nogiron bola xususiyatlarini e'tiborga olgan holda yondashishni talab etadi. Bunda eng avvalo nogiron farzandlar taqdiri, ta'lim tarbiyasi, ijtimoiy muxofazasi aloxida o'rinda e'tiborga olinmoqda. Sog'lom farzandni voyaga yetishi uchun ota onaning sog'lom bo'lishi, farovon turmush tarzida xayot kechirishi muhim axamiyat kasb etadi.

Intelektual nuqsonlarning kelib chiqish sabablari. Bolalarda nuqsonlarning kelib chiqishi turli bo'lib, uch yoshgacha bo'lgan bolalarda markaziy nerv sistemasining organik jarohatlanishi natijasida bilish jarayonlarining turg'un pasayishiga olib kelishi, tug'ruq vaqtidagi bosh miya jarohatlari sabab bo'lishi mumkin. Turli yuqumli kasalliklar, virusli infeksiyalar (gripp, qizamiq, suvchechak, minigakok vaboshqalar) hamdadorilarning nojo'ya ta'siri, irsiy kasalliklar va kimyoviy moddalarning homila rivojlanishi jarayoniga salbiy ta'sir qilishi natijasida turli nuqsonlar kelib chiqishi mumkin. Nuqsonli bolalar boshqa tengdoshlaridan butunlay farq qilib, ularni tushunish, inson sifatida hayotta eng zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirish uchun imkoniyatlarini hisobga olgan holda alohida yondashish talab etiladi. Ulardagi intelekt rivojlanishidagi o'zgarishlar, ruhi rivojlanishda orqada qolish va boshqa nuqsonlarni hisobga olgan holda uyda yoki maxsus ixtisoslashtirilgan muassasalarda ta'limiy , tarbiyaviy ishlar olib boriladi. Ularga tashxis qo'yish eng muhim jarayon hisoblanib, bolaning kelgusi hayoti qayday kechishi va rivojlanish darajasini belgilab beradi. Ya'ni pedagogik qarovsiz bolalar va tug'ma yoki orttirilgan aqliy nuqsonli bolalarni ajratish va shu tashxis asosida pedagogik hamda tibbiy muolajalarni amalga oshirish orqali, ularning davolanish imkoniyatini oshiradi.

O'ziga xos xususiyatlari va nomoyon bo'lishi. Maxsus maktab o'quvchilari umumiy maktabdagi o'quvchilardan yangi bilimlarni o'zlashtirishi, turli vaziyat va shart sharoitlarga moslashish hamda ruhiy holati bilan ham farqlanadi. Maxsus maktab o'quvchilari aynan bilish jarayonlarining turg'un pasayganligi tufayli yangi ma'lumotlarni qabul qilish va tahlil qilishda turli to'siqlarga duch keladilar. Bolalarda eng katta muammo idrok etishdagi buzilishlar, diqqatning tarqoqligi va olingan ma'lumotlarni eslab qola olmasliklaridadir. I.I.Finkelshteyn fikriga ko'ra "Aqliy rivojlanishida o'zgarishlar bo'lgan bolalarda tarixiy vaqt tushunchasini idrok qilish buzilgan bo'ladi. Hatto shaxsiy hayotidagi ba'zi kunlarni ham qiyinchilik bilan idrok etadi" deya ta'riflanishi ular bilan faqat dars jarayonidagina emas balki muntazam shug'illanishni taqazo etadi. Ammo bosim ostida olib borilgan

mashg'ulot va boshqa ta'lim tarbiya ishlari ularni charchatishi, zariktirishi mumkinligini hisobga olgan holda qiziqarli o'yin sifatida o'tilishi zarur.

Tafakkur va idrokning rivojlanishida orqada qolishi nutqqa nisbatan mohiyatni tashkil etadi. So'z mazmun va shaklning birligi bo'lib, alohida yordamga muhtoj bolalarda mazmun ham, shakl ham buzilgan bo'ladi, albatta fikr tafakkurning normal rivojlanmasligi, bolalardagi umumiy harakat tizimiga ham ta'sir etmay qolmaydi hamda nutqning rivojlanishiga salbiy ta'sir etadi. Nutqining fonetik kamchiliklari ular savodxonligini qiyinlashtiradi, ularning intelektual va hissiy rivojlanishini orqaga suradi. Bularning bari bolalar shaxsiga salbiyi ta'sir etib, ularning biror narsani hal qilolmasliklariga , o'z kuchlariga ishonmasliklariga olib keladi. Bunday bolalar uchun ko'proq dialogik shakldagi nutq tushunarli hisoblanib, dialogik nutqdan monologik nutqqa o'tishlari qator qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Bilish jarayonlaridagi tafakkur, idrok, diqqat , xotira, nutq hamda hissiy irodaviy xususyatlarning o'ziga xosligini, ta'lim va tarbiya ishlarini olib borish va uning samaradorligiga erishish uchun bolalarning individual xususiyatlarini inobatga olgan holda darslar, mashg'ulotlarni tashkil etish lozim. Yordamchi maktablarda darslar anchayin soddalashtirilgan tarzda takrorlash va ko'rgazmali usulda olib borilishi talab etiladi, ko'rgazmalar mavzuga oid sodda va chalg'ituvchi predmetlardan holi bo'lishi, yorqin va tushunarli bo'lishi lozim. Bunday bolalar diqqat va xotiraning ba'zi kamchiliklari tufayli darsda o'rganilayotgan predmetni idrok etishi qiyin kechganligi sababli ko'ruv va eshituv, teri taktil sezgilarini ishlashga o'rgatish bilan idrok etishiga yordam berishimiz mumkin.

O'qitish jarayonining samaradorligida didaktika va uning ahamiyati. Didaktik o'yin ta'lim bilan bevosita bog'liq bo'lib, turli metodlarni muntazam qo'llash va olib borishga yordam beradi. Didaktik o'yinlar o'quvchilarning birgalikda o'ynab, o'z manfaatlarini jamoa manfaatlari bilan uyg'unlashtira olishi, bir- biriga ko'maklashish, o'rtog'ining muvaffaqiyatidan xursand bo'lishi va boshqa holatlarda shaxslararo munosabatga osonlik bilan kirisha olish hislatlarini tarkib topishiga yordam beradi.

Ta'lim va tarbiya berishda zamonaviy elektron qurilmalardan foydalanish ommolashib kundalik hayotimizda zamonaviy texnalogiyalarsiz hayotni tasavvur etib bo'lmaydi. Elektron qurilmalarga har qanday yoshdagi insonlar katta qiziqish bilan qaraydilar. Bolalarda esa bu qiziqish juda kuchli ekanligini ko'rish mumkin. Bu qiziqishni to'gri yo'naltirish xotira va diqqatni rivojlantiruvchi, tafakkurni va idrok etishni faollashtiruvchi o'yinlarga jalb etish hamdavaqtni chegaralash, birgalikdao'ynash bolalarning giperaktiv xolatigatushib qolmasliklariga ham yordam beradi. Multfilim va teleko'rsatuvlarni soatlab tomosha qilish ularning o'quv materiallarini o'rganishlaridadiqqatni jamlay olmasliklari vagiper faollikka olib kelishi mumkin. Ulardagi yorqin ranglar, muammoli vaziyatlarning ko'pligi ularning tasavur etish qobiliyatini susaytirishi mutahasislar tomonidan tajribalar asosida isbotlangan va tomosha qilish vaqti yigirma daqiqadan oshmasligi lozim deya topilgan.

Didaktik o'yin bolalarning amaliy faoliyati hisoblanadi, chunki unda mashg'ulotlarda olgan bilimlarda foydalanadi, natijada bilimlar mustahkamlanadi, aqliy faoliyatini kuchaytirib, har xil usulda bilimlarni qo'llash amaliy tajriba oshirish uchun hayotiy sharoit yaratib beradi. Bunday o'yinlarga "Rangiga qarab top" va "Shakliga qarab top" kabi o'yinlarni misol qilib aytish mumkin. Bolalarda o'yin qoidalarini o'rganib olishlarini va ularda mustaqillikni, o'yin jarayonida o'z- o'zini, o'zaro bir birlarini nazorat qilish qobiliyatini tarbiyalashga yordam beradi.

Pedagogika fanidan yaratilgan didaktik o'yinlar maqsadi - ongli ravishda o'qitish metodikasi bo'lib, unda maktabgacha yoshdagi bolalar yangi bilimga ega bo'lib, mahorat va qobiliyatni oshiradilar va intellektual rivojlanib, o'qituvchilar turli xil didaktik o'yinlardan

sinflarda foydalanadilar.

5 yoshdan oshgan maktabgacha yoshdagi bolalar uchun didaktik o'yinlarni keng qo'llash bu yoshdagi bolalarning e'tiborini ko'proq vaqtga qaratishi mumkinligi bilan izohlanadi. Mashg'ulotlar 20 daqiqagacha davom etishi mumkin. O'yin tarzida olib borilgan mashg'ulot bolalar bilan muammosiz muloqot qilish imkonini beradi, bolalar rivojlanish tasavvuriga ega, sensorli idrok, bu sizni o'rganishni boshlashga imkon beradi.

Hozirgi kunda didaktik ta'limiy o'yinlarni tasniflashning bir necha turlari mavjud. 1.O'yinchilar soni bo'yicha:a)shaxsiy o'yin b)jamoaviy o'yin. 2.Faoliyat turlari bo'yicha; a) sayohat: O'yin yurishi bir necha kun davom etishi mumkin, masalan, "Oltin uzuk bo'ylab sayohat", "Volga bo'ylab sayohat". Har bir to'xtashlar yo'lovchilari uchun vazifalar ishlab chiqiladi. Bu rasmlar, qo'shiqlar, she'rlar bo'lishi mumkin. Safarda jumboqlarni qidirish, jumboqlarni va vazifalarni hal qilish mumkin; b) suhbat, muloqot: o'qituvchi qanday qilib gapirishni o'rgatadi, badiiy qahramon yoki tanish bo'lgan multfilm bilan muloqot qilish misolida muloqot qilishni o'rgatadi; d) tabriklar: faqat kattalar emas, balki maktabgacha yoshdagilar ham ularni uyg'unlashtirishi mumkin; v) komissiya: Safarga juda o'xshash, ammo bu erdagi vazifalar osonroq va o'yin davomiyligi ancha qisqaroq. Bu ta'limiy o'yinlarning asosiy maqsadi nutqni rivojlantirish, matematika asoslarini o'rganish, mantiqiy fikrlashni rivojlantirish, tabiat va tashqi dunyo bilan tanishish, hissiy imo ishoralar mohiyati haqida ko'nikmalarni rivojlantirishdan iborat.

"Nima bo'ldi" o'yini yetakchi tanlanadi, birinchi marta ular o'qituvchi bo'lishi mumkin. Bola qoidalar bilan tanishganda, ularning har biri o'zini lider sifatida sinab ko'rishlari mumkin. Stolda 3-4 ta kichik o'yinchoq qo'yiladi. Yetakchi ko'zini yumib turishi yoki xonadan chiqib turishi mumkin, bu vaqt ichida o'yinchoqlar ichidan birontasi yashirib qo'yiladi. Ishtirokchi o'yinga qaytgandan so'ng qaysi o'yinchoqlar etishmayotganini yodda tutishi va topishi kerak. Faoliyat jarayonida rag'batlantirib boriladi.

"Nima o'zgargan." So'zni tanlaydi. Stolda bir nechta o'yinchoqlar qo'yildi. O'yinchoqlar qaysi tarzda va qanday tartibda turgaligini eslab qolishlari kerak. Ishtirokchi o'yinchoqlarni qayta tashkil qiladi, joylarni topib o'zgartiradi. G'olib kim birinchi bo'lib, qaysi narsalar ko'chirilganligini va ularning asl joylari aniq bo'lganini bildiradi. O'yin bolalarda qoidalarini o'rganib olishlari va ularda mustaqillikni, o'yin jarayonida o'z - o'zini, o'zaro bir birlarini nazorat qilish qobiliyatini tarbiyalashga yordam beradi.

Didaktik o'yinlar quydagilarni o'z ichiga oladi: Buyumlar, ularning nomi, rangi, shakli, hajmi, sifati va ishlatilishi to'g'risida bilimlar berish; Mehnatning har xil turlari va kishilar hayotidagi ro'li to'g'risidagi bilimlar berish; Tabiat voqealari, narsalar, yil fasllari to'g'risidagi bilimlar; Ona-tili, matematika, so'zlar tovushlar, bo'g'inlar, son, sanoq, kattalik va vaqt haqida tushunchalar berish.

Didaktik o'yinlarga qo'yiladigan talablar:

1. Didaktik o'yinlar o'quv predmetlari bo'yicha dastur materialiga muvofiq yo'sinda tanlanishi lozim.
2. Didaktik o'yin unda qatnashuvchilarga bilimlar bo'yicha ma'lum talablar qo'yiladigan yo'sinda ishlab chiqilishi kerak.
3. Didaktik o'yinning muvofaqqiyali o'tishi uning maqsadini yaqqol anglashiga bog'liq. Chunki bunda o'quvchilarning fikrini maqsadli yo'nalishga solish, ularning ishini bajarishga qiziqishi oshirish imkoniyati tug'iladi.
4. O'yinlarni tanlashda ma'lum izchillikka rioya qilish zarur. Mazmunan murakkab o'yinlardan oldin soddaroq o'yinlarni o'tkazish, o'quvchlarni navbatdagi o'yinga puxtaroq tayyorlanishi o'yinga kirishishi juda muhimdir. Shu tariqa tahlil, analiz sintez, taqqoslash, tasniflash mavhumlashtirish, muayyanlashtirish umumlashtirish singari aqliy

aperatsiyalarni asta - sekin murakkablashtirib borish shart.

5. Didaktik o'yin qoidalarni tuzishda va uni tashkil etishda o'quvchilarning o'ziga xususiyatlarini, ularning turli(bo'sh va kuchli, faol va loqayd) guruhlarini hisobga olish kerak.

6. O'yinnig qoidalari sodda, aniq va yaqqol ifodalanishi lozim.

7. Har bir o'quvchi butun o'yin jarayonida faol ishtirok etishi, o'z navbatini kutishini unutmasligi kerak.

8. Har bir o'yinga umumiy hamda yakka tartibda yondashish, undagi topshiriqlarning qiyinlik darajasini va qanchasi mustaqil tarzda bajarilishini inobatga olish lozim.

Boshqa o'yinlar singari didaktik o'yinlarga ham o'qituvchi yoki tarbiyachi raxbarlik qiladi. Birinchi navbatta o'yinni hamda unga kerakli materiallarni tanlash talab etiladi.

Tarbiyachi bolalarni o'yiniga har xil vositalar bilan rahbarlik qiladi. Masalan:

1- O'yinda bolalar bilan birgalikda qatnashib ularga sezdirmagan holda o'yinni kerakli tomonga yo'naltiradi.

2- O'qituvchi bolalaring tashabbuslarini qo'llab quvvatlab turadi.

3- O'yin muvoffaqiyatidan birgalikda quvonadi. O'qituvchi o'yinda qatnashmasligi ham mumkin. Ammo tajribali pedagog buni bevosita bolalarga sezdirmay amalga oshiradi, bolalaring o'yin vaqtidagi harakatlarini qo'llab quvvatlaydi.

"Paravoz" didaktik o'yini o'quv mashg'ulot xonasida amalga oshirish mumkin. Bu ta'limiy o'yinning maqsadi bolalarni so'z boshi va ohirida keladigan tovushlarni aniqlashga o'rgatish, nutqidagi nuqsonlarni korreksiyalash xotirani mashq qildirish orqali rivojlantirish, shaxslar aro munosabatga kirishdagi muammolarni bartaraf etishdan iborat. Mazkur didaktik o'yinda ikki guruhga bo'linib jamoa tarzida o'ynaladi. Turli tasvirli kesma varaqalardan (hajmi 8x5) foydalanish va o'yinni stol ustida yoki flanelegrafda o'ynash mumkin. Flanelegrafda o'ynash uchun rasmning orqa tomoniga rangli qog'oz yopishtiriladi. O'yinda paravoz rasmi tushirilgan surat beriladi, unda kartichkalarni joylash uchun yopishtirgichdan foydalanish mumkin. Kartochka taqdim etilgach stol ustiga qo'yib qo'yishni aytadi. O'qituvchi "gul" tasvirlangan rasmni ko'rsatadi. " bolalar paravozimizning bosh vagonchasi gul so'zi bilan boshlanar ekan. Bosh harfimmiz "g" ohiri esa "l" demak ikkinchi vagonchamizda "l" harfi bilan boshlanadigan rasmni topib gul rasmini vagonchaga joylashtiramiz va ikkinchi vakonchamizga esa lola shu tarzda davom etamiz, natijada esa uzun paravoz hosil bo'ladi" deb tushuntiriladi. O'yin shu tariqa hamma rasmlar tugaguncha davom ettiriladi. Qaysi guruh paravozi uzunroq bo'lsa o'sha guruh g'olib hisoblanadi.

Ushbu didaktik metodlardan foydalanganda undagi materiallar ularning elementlari hususan rasmlarni tanlashda o'quvchilarning yoshi va o'ziga hos hususiyatlarini inobatga olish hamda lagapedik mutahasis bilan birga olib borish talab etiladi. Nafaqat turli narsa buyumlarning nomlari va ko'rinishi balki ularning hajmi hamda harfiy tarkibini to'g'ri anglash, bolajonlarning tasavvur etish, to'g'ri talafuz qilishda xotirasini mustahkamlash, diqqatni taqsimlay olish ko'nikmalarini shakllantirishda ham yaxshi natijaga erishishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Umumiy nevrologiya"N.Majidov. Toshkent Abu Ali Ibn sino nomidagi tibbiyot nashriyoti, 1995 yil

2. V. S. Raxmonova "Defektologiya asoslari"(korreksion pedagogika) kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma, ikkinchi nashr, Toshkent "Niso poligraf " 2017

3. "Maxsus pedagogika" L.P. Mo'minova, kasb-hunar kollejlari uchun darslik, 2-nashr,"Noshir" Toshkent - 2016

4. "Pedagogika tarixi" H.Komiljon, N.Sanobar, II qism, darslik Alisher Navoiy nomidagi, O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti Toshkent 2005

5. "Oligofrenopedagogika asoslari" K.Q.Mamedov, M.I.Soatov, P.M.Po'latova, Toshkent "O'qituvchi" 1994

6. "Imkoniyati cheklangan bolalarni oilada tarbiyalash" R.SH.SHomahmudov L.Sh.Nurmuhammedov, D.R.Tulaganov

Qo'shimcha adabiyotlar

7. Shavkat Miromonovich. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq / Sh.M. Mirziyoyev. - Toshkent: 0 'zbekiston, 2016.

8. Mirziyoyev Shavkat Miromonovich. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik - har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. Mamlakatimizni 2016 yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017 yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza, 2017 yil 14 yanvar / Sh.M. Mirziyoyev. - Toshkent: 0 'zbekiston, 2017. - 104 b

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ПЕДАГОГИК ИННОВАЦИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Сохиб Намозов
Тошкент темир йўл муҳандислари институти магистранти
Телефон: +998(90)9444388
soxibnamozov956@gmail.com
Тўлқин Худоёров
Тошкент темир йўл муҳандислари институти магистранти
Телефон: +998(99)4724462

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-25

Аннотация: Мақолада педагогик жамоада қулай инновацион муҳит яратиш, ўқитувчиларнинг илмий - методик тайёргарлигини ривожлантириш, касбий фаолиятини инновацион педагогик жараёнларга йўналтириш, уларни педагогик янгиликларни яратиш, ўзлаштириш, татбиқ этиш ва оммалаштириш жараёнларига жалб этишда олий таълим муассасаларида ташкил этиладиган методик фаолиятни самарали йўлга қўйиш масалаларига эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: : инновация, илм-фан, техника ва ахборот коммуникацион технологиялар, ривожланиш, сифат, стандартлар, инновацион педагогик жараён, сифат ва самарадорлик, таълимни модернизациялаш, янгиланиш, инновацион фаолият, инновацион жараён, янгилик, оптималлик, юқори натижавийлик.

Бугунги кунда илм-фан, техника ва ахборот коммуникацион технологиялар, ишлаб чиқариш соҳаларининг тез суръатларда жадаллик билан ривожланиши таълим тизими ходимларидан таълим-тарбия сифатини мазмун жиҳатидан янги босқичга кўтариш, бунда инновацион технологиялардан самарали фойдаланишни талаб этиб, ҳар бир тизим ходими, айниқса, ўқитувчилар зиммасига янада юксак масъулият ва вазифаларни юклайди.

Жамиятнинг ривожланиши, замонавий иқтисодиётнинг шаклланиши, жамият маънавий-ахлоқий асосларининг тикланиши олий таълим муассасалари олдига билимдон, интеллектуал ва ижодий қобилиятлари ривожланган, ҳаётда ўз ўрнини топадиган, ўз фаолияти билан ўзи ва жамиятга фойда келтирадиган, теран ва мустақил фикрлайдиган маънавий баркамол шахсни шакллантириш вазифасини қўймоқда. Мазкур вазифалар олий таълим муассасалари фаолиятига инновацион технологияларни татбиқ этиш натижасида амалга оширилади.

- инновациялар доимо долзарб муаммонинг янги ечимини ўз ичига олади;
- улардан фойдаланиш янги сифатли натижаларни олиш имконини беради;
- инновацияларни татбиқ этиш тизимдаги барча компонентларнинг сифатий ўзгаришларига олиб келади. .

Янгилик ҳар томонлама ўйлаб чиқилган, режалаштирилган, ўқув жараёнига мақсадли киритилаётган ҳамда мазкур кўринишда аввал учрамаган янги таълимий амалиёт (янги тартиб, услуб, метод, методология, технология ва бошқалар.)

ҳисобланади.

Ўқитувчилар педагогик фаолиятининг инновацион йўналганлигини шакллантиришда у ёки бу янгиликларнинг самарадорлигини аниқлаш имконини берадиган бир қатор мезонлардан фойдаланиш лозим.

Оптималлик педагогик инновация самарадорлигини аниқловчи мезон сифатида белгиланган натижага эришиш учун ўқитувчи ва ўқувчининг сарфлаган куч ва воситаларини белгилайди. Турли ўқитувчилар ўзининг ва ўқувчиларнинг меҳнат интенсивлиги турлича бўлганида бир хил натижага эришишлари мумкин. Таълим жараёнига кам куч ва вақт сарфлаб педагогик инновацияларни татбиқ этиш ва юқори натижаларга эришиш унинг оптималлигидан далолат беради.

Юқори натижавийлик педагогик инновациянинг мезони сифатида ўқитувчилар фаолиятидаги ижобий натижаларнинг турғунлигини белгилайди. Баҳолашдаги технологиялилик, натижаларнинг кузатилиши ва белгиланиши, тушуниш ва баён этишдаги бирёқламалилик таълим-тарбиянинг янги усул ва услубларининг аҳамиятини баҳолашда мазкур мезоннинг муҳимлиги кўринади. Педагогик инновациянинг юқори натижавийлик мезонининг қиммати баркамол шахсни шакллантиришни таъминлаш ҳисобланади.

Оммавий тажрибада инновацияларни ижодий қўллаш имкониятлари мезонини педагогик инновацияларни баҳолаш мезони сифатида ифодалаш мумкин. Оммавий педагогик тажрибада инновацияларни ижодий қўллаш алоҳида ўқитувчилар фаолиятининг бошланғич босқичида тасдиқланади. У тажриба-синовдан ўтганидан ва объектив баҳоланганидан сўнг оммавий татбиқ этишга тавсия этилиши мумкин.

Педагогик инновация мезонларини билиш ва улардан педагогик инновацияларни баҳолашда фойдалана олиш ўқитувчилар томонидан педагогик ижодкорлик, касбий педагогик ва инновацион маданиятни эгаллашда турли имкониятларни намоён этишга асос яратади.

Ўқитувчиларни инновацион педагогик фаолиятга тайёрлаш, уларнинг инновацион маданиятини ривожлантиришда ўқитувчиларда қуйидаги элементларнинг мавжудлиги муҳим ҳисобланади:

- ўқитувчиларнинг янгиликларни қабул қилишга тайёрлигини тавсифловчи мотивлар, қарашларнинг мавжудлиги, уларда инновацион йўналганликнинг шакллганлиги;
- креативлик ва индивидуаллик, фаолиятли ўзини англаш каби ижодий қобилиятларнинг мавжудлиги;
- ўқитувчиларда педагогик маданиятнинг ривожланганлиги;
- ўқитувчиларда инновацион жараёнда ўзи ва мазкур жараёндаги ўрни ҳақида адекват тасаввур ҳосил қилишга кўмаклашувчи рефлексиянинг мавжудлиги.

Педагогик фаолиятни инновацион йўналтиришнинг асосий омилларидан бири ўқитувчиларда муайян шахсий сифатларнинг ривожланганлиги ҳисобланади. Шунинг учун, ўқитувчиларнинг инновацион маданиятини шакллантиришда унда қандай шахсий сифатлар ривожланган бўлишини аниқлаштириб олиш лозим.

- ўқитувчиларнинг талабаларга ривожланаётган субъект сифатида муносабатда бўлиши;
- ўқитувчиларда инсоний ўзаро муносабат маданиятининг ривожланганлиги;
- ўқитувчиларнинг ўзига ривожланаётган субъект сифатида қараши.

Ўқитувчининг инновацион маданиятини қуйидаги ўзаро боғлиқ компонентлар йиғиндиси сифатида қараш мақсадга мувофиқдир. Булар технологик, фаолиятли, коммуникатив, шахсий ижодий компонентлардир.

Ўқитувчилар дарс жараёнини инновацион технологиялар асосида самарали ташкил этиш мақсадида илмий методик ҳамда техник, энг муҳими шахсий ва психологик муносабатлар доирасида олдиндан тайёргарлик кўришлари лозим.

Ўқитувчиларнинг педагогик ўзини ривожлантириш фаолиятини ўқитувчилар томонидан педагогик қадриятлар, ижодкорлик, технологик ва изланувчанлик фаолиятини мустақил эгалланишига йўналтириш.

Таълим муассасалари жамоаси инновацион педагогик жараёнларни олдиндан лойиҳалаштиришлари, таълим муассасаларида маънавий-психологик ҳамда инновацион таълимий муҳитни вужудга келтириш чораларини кўришлари зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Хошимова М.А. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. -Т.: ТДИУ, 2007. -112 б.

2. Омонов Х.Т. Педагогик технологиялар ва педагогик махорат. -Т.: Ўзбекистон, 2014. -108 б.

3. Сафаров Б.Х. Таълим технологияси. -Т.:ТДПУ, 2016. -71 б.

4. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат.- Т.: ТДПУ, 2018. -174 б.

МАЪНАВИЙ ТАҲДИДЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШДА ОИЛА, МАҲАЛЛА, ТАЪЛИМ МУАССАСИ ҲАМКОРЛИГИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ

Равшанова Гулхаё ГулДУ
"Миллий ғоя, маънавият асослари
ва ҳуқуқ таълими" кафедраси ўқитувчиси,
Умирова Хулкар ГулДУ талабаси.

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-26

Аннотация: мазкур мақолада маънавий таҳдидларнинг олдини олишда оила, маҳалла, таълим муассасаси ҳамкорлигининг аҳамияти, ҳамкорликнинг асосий механизимлари ёритиб берилган. Шунингдек ушбу мақолада тизимдаги мавжуд муаммолар ва уларни бартараф этиш бўйича тегишли таклифлар берилган.

Калит сўзлар: глобаллашув, маънавият, маънавий таҳдид, ёт ғоялар, ғоявий иммунитет, оила, маҳалла, тарбия, комил инсон.

Бугунги глобаллашув жараёнларида, тез ўзгараётган дунёда ёш авлодга замонавий таълим бериш билан бирга уларни умуминсоний ва миллий қадриятлар, юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш, онги ва қалбини мафкуравий ва маънавий таҳдидлардан ишончли ҳимоя қилиш, уларда ғоявий иммунитет ва фаол фуқаролик позициясини шакллантириш масалалари давлатимизнинг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда. Ёш авлодни ватанпарварлик, инсонпарварлик каби хислатлар билан бирга диний ва миллий бағрикенглик, юксак маънавият эгаси бўлиш ҳамда бошқа миллатларга нисбатан ҳурмат билан қарайдиган, инсоний қадр-қимматни эъзозлайдиган қилиб тарбиялаш биз қураётган буюк давлатчилигимиз пойдевори бўлиб хизмат қилади.

Ушбу улкан шарафли, масъулиятли ишларни амалга оширишда ўзаро чамбарчас боғлиқ уч омил - оила, маҳалла ва таълим муассасалари ҳамкорлиги муҳим аҳамиятга эгадир. Улар орасидаги самарали ҳамкорликни йўлга қўйиш ёшлар орасида ҳуқуқбузарлик, ўғрилик, тан жароҳат етказиш, номусга тажоввуз қилиш, гиёҳвандлик, ёт ғоялар таъсирига тушиб қолиш, суицид ва шунга ўхшаш иллатларнинг олдини олишда, бугунги куннинг маънавий етук ёшларини тарбиялашда ҳал қилувчи аҳамият касб этади. Глобал ахборот алмашув даври шиддат билан ривожланаётган бир даврда ёшларимизнинг маънавий оламида бўшлиқ вужудга келмаслиги учун уларнинг қалби ва онгида соғлом ҳаёт тарзи, миллий ва умуминсоний қадриятларга ҳурмат-эҳтиром туйғусини болаликдан бошлаб шакллантиришимиз зарур. Бугунги кунда ўқувчи маънавиятига қарши йўналтирилган, бир қарашда арзимас бўлиб туюладиган кичкина хабар ҳам ахборот оламида глобаллашув шиддатидан куч олиб, кўзга кўринмайдиган, лекин зарарини ҳеч нарса билан қоплаб бўлмайдиган улкан зиён етказиши мумкин.

Таълим-тарбия масаласи ҳар доим кун тартибидаги асосий масалалардан бири

бўлиб келган ва шундай вазифа бўлиб қолади. Чунки янги авлодлар туғилади, ҳаётда камол топиш учун таълим-тарбияга эҳтиёж сезади. Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримов: таълим-тарбия жараёнида оиланинг роли ва ўрнини қуйдагича изоҳлайди: "Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва по-киза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасав-вурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади. Боланинг характерини, табиати ва дунёқарашини белгилайдиган маънавий мезон ва қарашлар - яхшилик ва эзгулик, оли-жаноблик ва меҳр-оқибат, ор-номус ва андиша каби муқаддас тушунчаларнинг пойдевори оила шароитида қарор топиши табиийдир" .

Мақсадимиз - иймон-эътиқоди бутун, иродаси бақувват эркин фуқаро маънавиятини шакллантиришдир. Яъни, мустақил дунёқарашга эга, аждодларимизнинг бебаҳо мероси ва замонавий тафаккурга таяниб яшайдиган баркамол шахс - комил инсонни тарбиялашдан иборат бўлиб, бу вазифаларни амалга оширишда кенг жамоатчилик билан ҳамкорлик ишларини амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Кадрлар тайёрлаш миллий дастурининг "4.4. Маънавий-аҳлоқий тарбия ва маърифий ишлар" бандида "Ўзбекистон мустақиллиги принципларига садоқатли ҳамда жамият тараққиётига муносиб ҳисса қўшишга қодир шахсни шакллантириш мақсадида таълим муассасалари ота-оналар, оила, маҳалла қўмиталари, Республика Маънавият тарғибот маркази, Миллий ғоя ва мафкура илмий-амалий маркази, жамоат ташкилотлари, фондлар билан ўзаро пухта ҳамкорлик қиладилар" деб кўрсатилган ва тегишли тизим ишлаб чиқилган.

Бугунги кунда мамлакатимизда ўн мингга яқин маҳаллалар мавжуд бўлиб, оила, маҳалла, таълим муассаси ҳамкорлиги концепцияси асосида ёшларни маънавий-ахлоқий жиҳатдан етук қилиб тарбиялашда долзарб вазифаларни амалга ошириб келмоқда. Умуман мамлакатимизда маҳалла институтининг ҳуқуқий мақомини мустаҳкамлаш, зимассида вазифаларни самарали амалга ошириши учун сўнгги йилларда улкан ислоҳотлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентиниг 2020 йил 18 февралдаги "Жамиятда ижтимоий-маънавий муҳитни соғломлаштириш, маҳалла институтини янада қўллаб-қувватлаш ҳамда оила ва хотин-қизлар билан ишлаш тизимини янги даражага олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги Фармони мазкур соҳа ривожининг янги босқичини бошлаб берди десак муболаға бўлмайди. Фармонга мувоиқ энг аввало, Маҳалла ва оилани қўллаб қувватлаш вазирлиги ташкил қилиниши соҳадаги бир қанча камчиликларни амалий ҳал қилишда юксак аҳамият касб этади. Маънавий маърифий ишларни янгича шаклда самарали ташкил этишнинг мутлақо янги тизими шакллантилилди. Бу борадаги долзарб вазифаларга Президентимиз Ш.Мирзиёев алоҳида тўхталиб, "... маънавий муҳитга салбий таъсир кўрсатувчи ҳолатларнинг олдини олиш учун маҳалла катта ижтимоий куч сифатида майдонга чиқиши керак. Чунки фаоллар, кўпни кўрган оқсоқоллар, тажрибали нуронийларимиз, агар истаса, жамоатчилик билан биргаликда ҳар қандай муаммони ҳал қилишга, хато қилган ёшларни тўғри йўлга қўйишга қодир" деб таъкидлаб ўтди. Дарҳақиқат, таълим-тарбия жараёнида ўзига хос ўхшаши йўқ тузилма сифатида маҳалланинг ўрни беқиёс. Халқимизда "Бир болага етти маҳалла ота-она" деган хикматли сўзда ҳам тарбия жараёни иштирокчиларининг масъулияти нақадар юқори эканлигини таъкидловчи чуқур маъно-мазмун мужассам.

Шундан келиб чиқиб, Концепция доирасида маҳалланинг вазифалариқуйидагилардан иборат: таълим муассасалари билан биргаликда

таълим-тарбия жараёнида амалга оширилиши керак бўлган масалаларни муҳокама қилишда қатнашиб, оқилона ечимлар топишда фаоллик кўрсатиш; фарзандлари тарбияси билан етарлича шуғулланмайдиган ота-оналарни маҳалла йиғинларида муҳокама қилиш, уларга жамоатчилик таъсирини ўтказиш, лозим ҳолларда бундай ота-оналар билан тегишли профилактик тадбирларни белгилаш мақсадида маҳалла фаолларини бириктириш ёки қонун доирасида бошқа чоралар кўриш; ёшлар диний мазҳаблар ва секталар, ақидапарастликнинг салбий таъсирини тўғри англаб етишида уларга ота-оналар орқали таъсир кўрсатиш, улуғ аждодларимизнинг тарбиявий ўгитларини сингдириб боришга кенг жамоатчиликни сафарбар қилиш; таълим муассасаларидаги давоматни таъминлаш ва яхшилаш бўйича жамоатчилик назоратини кучайтириш; вояга етмаганларнинг назоратсизлигининг олдини олиш, дарс жараёнида ўқишга бормасдан бемақсад юрган ва тунги вақтларда "Интернет-кафе" ва "Компьютер клуб"ларида вақт ўтказаётган вояга етмаганларни аниқлаш ва бошқалар.

Юртимиз ҳудудлардан, ҳудудлар туманлардан, туманлар маҳаллалардан, маҳалла-ларимиз оилалардан, оилаларимиз ота-она, фарзандлардан иборат. Демак, аввало ҳар бир ота-онанинг мафкураси мустаҳкам бўлса, оила, туман, шаҳар, ҳудудлар, яъни халқнинг мафкураси мустаҳкам бўлади. Халқаро майдонда мафкуравий, ғоявий ва информацион курашлар кучайиб бораётган ҳозирги мураккаб ва таҳликали даврда маънавий-маърифий ишларни замон талаблари асосида ташкил этиш, ёшларимизни турли мафкуравий хуружлардан ҳимоя қилиш, юртдошларимизнинг ҳаётга онгли муносабатини шакллантириш, ён-атрофда юз бераётган воқеаларга дахлдорлик ҳиссини ошириш асосий вазифамиз-дир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Мирзиёев Ш.М. "Миллий тараққиёт йўлимизни қаттият билан давомэттириб, янгибосқичга кўтарамиз". - Т.: "Ўзбекистон". 2017 й.
2. Каримов И.А. "Юксак маънавият - енгилмас куч". Т.: "Маънавият". 2008 й.
3. Алимова Г, Йўлчиева. "Фуқаролар йиғинлари ҳузуридаги "Ота-оналар университетлари" ишини ташкил этиш". - Т.: 2014 й.

ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДОВ ГРУППОВОГО ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

Магистрант 2 курса УзГУМЯ
Рахимова Рушана Эльдаровна
Научный руководитель: доктор пед. наук, профессор
Ахмедова Лайло Толибжоновна
Телефон:+998909982926
rakhimova.r4@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-27

Аннотация: данная статья посвящена рассмотрению творческой самостоятельности как важного фактора профессиональной составляющей специалиста. Определено понятие творческая самостоятельность и описаны условия, при которых возможно её развитие. Реализация метода работы в группах в обучении английскому языку рассмотрена как оптимальная форма для развития творческой самостоятельности.

Ключевые слова: групповое обучение, обучение английскому языку, развитие творческой самостоятельности, творческое мышление, самостоятельность, инициативность

Групповое обучение основано на принципе коллективности или сотрудничества. Метод группового обучения используется на уроках для совместного решения определенных задач. При применении групповых технологий процесс обучения становится более интересным, увлекательным. Также повышается активность учащихся во время групповой работы. И в результате достигается высокий уровень усвоения учебного материала.

Гальскова Н.Д. утверждает, что основной задачей учителя иностранного языка является обеспечение активной деятельности каждого ученика в течение всего урока и максимальное увеличение времени говорения каждого школьника. Реализовать эту задачу позволяет групповая форма работы. Она способствует также формированию навыков и усилий самостоятельной работы учащихся в овладении иностранным языком. Групповая форма работы помогает ученикам высказывать свои мысли одноклассникам и обсуждать различные вопросы совместно. Работа в группах позволяет ученикам советоваться друг с другом, не стесняться грамматических и лексических ошибок. При этом задание может строиться таким образом, чтобы ученик не смог выполнить его без помощи остальных участников группы.

Групповая форма работы используется при обучении школьников устной

речи и чтению. В каждой группе рекомендуется выбрать лидера из числа хорошо успевающих учеников, который помогает своей группе. Включение в каждую группу ребят с хорошими знаниями позволяет слабому ученику получить помощь, которая может понадобиться ему при выполнении поставленной задачи. Таким образом, совместная или коллективная деятельность учащихся является мощным стимулом для развития учащихся. Основными целями групповой работы при обучении иностранным языкам являются: активизация учебного процесса, достижение высокого уровня усвоения содержания, совершенствование умений и навыков устной речи, расширение словарного запаса.

Процесс групповой работы состоит из трех этапов:

-Подготовка: постановка задачи, инструктаж, раздача материала по группам

-Групповая работа: знакомство с материалом, распределение заданий в группе, выполнение заданий, обсуждения в группе, подведение итогов

-Заключительная часть: сообщение о результатах работы в группах, анализ поставленной задачи, рефлексия, общий вывод о групповой работе

Как полагает Пассов Е.И во время групповой работы учитель выполняет разнообразные функции: контролирует ход работы в группах, отвечает на вопросы, регулирует споры, порядок работы и в случае крайней необходимости оказывает помощь отдельным учащимся или группе в целом. Как правило, формирование групп, подбор материала и распределение заданий выполняет учитель. При планировании групповой работы деятельность учащихся организовывается так, чтобы максимально достичь поставленных целей. Учитывая возможности учебного пособия и индивидуальные особенности программы, определяется время, которое можно использовать на групповую работу. Формирование групп занимает определенное время, поэтому стараюсь этот процесс сделать заранее. Важно , чтобы работа в группах была спланирована таким образом, чтобы каждый учащийся мог проявить себя .

Существует несколько типов групп:

- РАЗНОРОДНЫЕ группы, в которых есть и "сильные" и "слабые" ученики, и мальчики и девочки и т.д.

- ОДНОРОДНЫЕ группы, в которых есть только "сильные" или только "слабые" ученики, только мальчики или только девочки и т.д.

- БАЗОВЫЕ группы, которые формируются на длительный срок с учетом психологической совместимости учащихся.

- ПРОИЗВОЛЬНЫЕ группы, которые формируются по произвольному признаку (месяц рождения, любимый школьный предмет, рост и т.п.).

С точки зрения места в структуре урока группы могут быть сформированы для повторения изученного материала, для выполнения учебных заданий, для проверки качества усвоения знаний и др.

Применяя на уроках разные виды групповых заданий, но чаще всего проводятся с группами уроки контроля. Студенты делятся на две разнородные группы (команды). Затем обе группы получают несколько заданий по изученному материалу и время на выполнение заданий. Обычно предлагается 20-25 минут на все задания. Задания, которые получают ученики, имеют разные уровни - от простого к сложному, но обе группы получают одинаковые задания. Это могут быть тесты, вопросы, кроссворды, ребусы, инсценировки, составление диалогов и др. Работу в группах ребята распределяют самостоятельно.

Наблюдая за работой в группах Кузнецовой А.М, отмечены разные подходы

к выполнению заданий. Иногда ребята вместе выполняют одно задание, затем другое и т.д. А иногда учащиеся делят задания в группе и каждый работает индивидуально или в паре. Затем результаты работы обсуждают и проверяют в группе. Оба вида групповой работы являются эффективными, так как увеличивается степень самостоятельности учащихся, развиваются творческие способности каждого, складываются благоприятные условия для развития лексических и грамматических умений и способностей быстрого мышления. После выполнения всех заданий, обе группы сдают работы, показывают инсценировки или рассказывают подготовленные монологи. Все правильные ответы в каждой группе суммируем, подводим итоги, определяем победителя. Таким образом, придаётся групповой работе соревновательный характер, что помогает стимулировать учащихся.

Подводя итоги, хочется сказать, что групповая форма организации учащихся является важным средством развития лексических и грамматических навыков в обучении иностранным языкам. Именно в группе происходит обучение рефлексии, то есть умению смотреть на себя, на свою деятельность со стороны, понимать, что ты делаешь, зачем и почему ты делаешь и говоришь то или иное, и оценивать свои действия. Обучение в группе позволяет всем учащимся активно участвовать в процессе обучения, быть активными, сотрудничать совместно друг с другом для достижения положительного результата.

Список использованной литературы:

1. Кузнецова, А.М. Обучение в малых группах. Применение группового обучения на уроках английского языка. - Режим доступа: www.practice ducation.com. Дата доступа: 13.12.2012.

2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам: Пособие для учителя. М.: АРКТИ, 2003.- 192 с

3. Урок иностранного языка, Пассов Е.И., Кузовлева Н.Е., 2010

КИЧИК МУТАХАССИСЛАРНИ ТАЙЁРЛАШДА ИНТЕРФАОЛ МЕТОДЛАРНИНГ ЎРНИ

Хамза Рахматов
Тошкент темир йўл муҳандислари институти магистранти
Телефон: +998(97)4030163
Иброхим Нарметов
Тошкент темир йўл муҳандислари институти магистранти
Телефон: +998(99)8269722
narmetovibrohim@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-28

Аннотация: Замонавий таълимни ташкил этишга қўйиладиган маҳим талаблардан бири ортиқча руҳий ва жисмоний куч сарф этмай, қисқа вақт ичида юксак натижаларга эришишдир. Бундай самарага эришиш учун таълим жараёнларини интерфаол методлар орқали ташкил этиш давр талабидир. Ҳар бир интерфаол метод таълим тарбия сифатини яхшилаш, самарадорлигини ошириш, ўқитувчи ва таълим олувчилар, талаба ва талабалар гуруҳи, шунингдек жамоалар ўртасида ўзаро ҳамкорликни қарор топтириш, ғоявий ва руҳий бирликка эришиш, ягона мақсад сари интилиш, шахс сифатида намоён бўлиши учун зарур шарт-шароии ҳамда муҳитни яратишда катта имкониятларга эга.

Калит сўзлар: интерфаол методлар, таълим интеграцияси, таълимда технологик ёндашув, гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш

Глобаллашув шароитида мамлакатимиз олий ўқув юртлари таълим соҳасида амалга оширилаётган янгиликлар талабаларни мустақил фаоллигини оширишни, ўқув машғулотларида ноанъанавийликка асосланган усулларга кўпроқ ёндашишни тақазо этади. Таълим жараёни ўзаро ҳамкорликка ва ижодий тажриба алмашинишга асосланган жараёндир. Таълимда самарали ўқитишни ташкил этилишига эришишда бир қанча таълим турларидаги жорий этилаётган ўқитишнинг янги шаклларини жорий этиш зарур. Ўзлаштирилаётган билим ва малакалар қанчалик амалиётдаги мавжуд бўлган маълумотлар билан ўзаро боғлиқлик ҳосил қилса, уни ўзлаштириш ва хотирада сақланиши осон кечади. Шу маънода олий таълимдаги жорий этилаётган самарали ўқитиш усулларини қўлланилиши талабаларни илмий ижодиётини ўстиришга, мустақил фикрий тахлилини ошишига ва ўз устига ишлашга кенг имкон яратади. Ҳар қандай мутахасис кадр бевосита таълим тарбия жараёнида шаклланади. Ана шумаънода мамлакатимизда таълимни ислоҳ қилиш, унинг интеграциясини таъминлаш ҳамда таълим жараёнига иннавацион технологияларни олиб киришга жиддий эътибор қаратилмоқда.

Тажрибалар шуни кўрсатадики, замонавий педагогик технологиялар умумкасбий фанларни ўқитишда мухим ўрин тутуди. Жумладан, умумкасбий ва махсус фанларни

ўқитишда хар бир талабага ўқитувчи томонидан индивидуал ёндашишни - талабаларнинг фанни ўзлаштириш жараёнини кузатиб бориш имкониятини беради. Шу сабабдан ўқитувчи дарс давомида замонавий педагогик технологиялар билар бир қаторда АКТ дан фойдаланган холда билим бериш самаралидир. Ўқитувчиларга педагогик технологияларни қўллашда замонавий ахборот технологиялари ва интернет ресурслари "ёрдамчи" вазифасини бажаради. АКТ ёрдамида ўқитувчи призентациялар, ишлаб чиқариш жараёнида қўлланиладиган наъмуналар, техника сохасида қўлланиладиган стендлардан фойдаланиб дарсларни ташкил этади. Бу эса вақтдан унумли фойдаланишга, талабалани интелектуал тафаккурини ривожланишига кўмак беради. Лекин шуни унутмаслик лозимки, компютер дарс давомида ўқитувчини ўрнини тўлиқ боса олмайди. Интернет манбаалари эса мавзуга оид қўшимча ўқув материалларини топиш, тажрибани мустахкамлаш ва дарсларни янада қизиқарли ташкил этишда ёрдам беради.

Таълимда технологик ёндашувни қўллаш бир қанча имкониятларни яратиб беради:

-мақсадни аниқ қўйиш асосида педагогик жараённи эркин бошқариш;

-мавжуд амалий тажрибани амалиётда қўллашни таҳлил қилиш ва тизимлаш;

-таълим жараёнида шахсни шаклланиши ва ривожланиши учун қулай шароитни таъминлаш;

-педагогик технологияларнинг нисбатан самаралироқларини танлаш ва янгиларини ишлаб чиқиш [1].

Дарс жараёнида талабаларни фанга бўлган қизиқишларини оширишда, дарс давомида ҳамма талабаларнинг фаоллигини таъминлашда "Гуруҳларга бўлиб дарс ўтиш" жуда катта самара беради.

Гуруҳларда дарс ўтишнинг анъанавий дарсдан фарқли жиҳатлари мавжуд бўлиб, қуйидаги қулайликларни яратиб беради:

Биринчидан, унда талабалар фаол иштирок этадилар, ҳеч бир талаба вазифасиз қолмайди;

Иккинчидан, талабалар топшириқни ечишда ўз ўртоқлари билан бирга қатнашадилар. Бунда бир-бирларига фикр мулоҳазаларини айтишга ва бир-бирларини фикрларини тинглашга имконият туғилади ва улар ўртасида ўзаро дўстлик ва ҳамкорлик юзага келади;

Учинчидан, кўпгина талабалар гуруҳларга бўлинишда шу гуруҳ учун жавобгар эканликларини билганликлари ҳолда уларда маъсулият ҳисси шаклланади;

Тўртинчидан талабалар гуруҳлардаги иш вақтида ўзларини анча эркин тутадилар, уларга имконият берилганлиги учун мустақил фикр айтишга (ҳатто у нотўғри бўлсада) ва мавзу устида мустақил фикрлашга имконият туғилади. Бу эса тортинчоқ ва уятчан талабаларда ҳам ўзига нисбатан ишонч ҳиссини пайдо қилади;

Бешинчидан, бу таълим усули демократик жамият тамойилларига асосланган бошқаларни шахс сифатида ҳурмат қилиш ва бошқаларни фикрини тинглаш, ҳар қандай фикрга муносабат билдира олиш хусусиятини шакллантиради [2].

Шунингдек, кичик гуруҳларда ишлашнинг ўзига хос техникаси мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборат;

Биринчидан, ҳар бир гуруҳнинг мавзу юзасидан ишлаш режасини тинглаш ва муҳокама қилиш зарур;

Иккинчидан, талабалар кичик гуруҳларда ишлар эканлар қандай билим, кўникма ва малакаларни эгаллаб олишларини аниқ белгилашлари керак ва

қуйидаги саволларга жавоб топишлари керак;

"Нима учун талабалар шу мавзуни билишлари керак?",

"Режалаштирганларимизни амалга оширишга ишончимиз комилми?",

"Мақсадга эришиш учун ихтиёримизда қанча вақт бор?" ва ҳоказолар[3].

Режалаштирганда қуйидагиларга эътиборни қаратмоқ зарур:

вақт;

жой;

материаллар;

ёзма йуриқномалар;

гуруҳларда ишлай билиш;

Мавзу бутун гуруҳга тушунтирилгач вақт тақсимотини аниқлаб олиш зарур ва талабаларга буни англатиш лозим.

Кичик гуруҳларда жойтанлашда қуйидагиларга эътибор бермоқ зарур:

- талабалар аудиторияда эркин юра олишлари;
- ҳар бир кичик гуруҳ талабалари бир-бирини бемалол кўриши ва эшитиши мумкин бўлсин;
- мавзу юзасидан материал тарқатилиши керак;
- бошқа қўшимча адабиётлардан фойдаланиш учун қулайликлар бўлиши керак.

Материаллар қанчалик хилма-хил бўлса, улардан фойдаланиш шунчалик қизиқарли бўлади. Ёзма йуриқномалар беришда ҳар бир талабага тушунарли тилда ёзилган топшириқлар билан бир қаторда оқ коғоз варақаси ҳам берилиши керак. Талаба ҳарбир топшириқни ўқитувчининг ёрдамисиз ўзи бажара олишига имконият бериши керак.

Гуруҳда мавзуни қай даражада бажарилиши ва талабалар томонидан англаниши йуриқномалар тузишга боғлик:

- Йуриқномалар тушунарли тилда ёзилиши керак;
-Топшириқ бир неча нусхада берилиши керак;
-Кутиладиган натижаларни аниқ кўрсатиш керак;
-Кутилаётган натижалар амалиётда текширилган бўлиши керак.

Талабаларнинг гуруҳларда иш олиб боришлари бир қанча мажбуриятларни юзага келтиради:

- Гуруҳдаги ҳарбир талаба бошқасининг гапига қулоқ солишли керак;
- мавзуни тахлил килишда ҳар бир талабаиштирок этиши керак;
- агар талаба ёрдам сўраса гуруҳ аъзолари унга ёрдам беришлари керак;
- ҳар бирталабаўзига ажратилган ролни аниқ бажариши керак;
-ўқитувчи ролларни белгилар экан талабанинг кучли ва заиф томонини эътиборга олиши керак;
-турли топшириқлар бажаришда талабалар ўз ролларини алмашинишлариҳам мумкин[4].

Хулоса ўрнида айтадиган бўлсак, кичик мутахассисларга умумкасбий ва махсус фанларни интерфаол методлар ёрдамида ўргатиш ҳозирги давр талабидан келиб чиққан ҳолда талабаларни ўз-ўзини тарбиялайдиган, ўзи мустақил изланиб, билимларни эгаллайдиган даражага олиб чиқишда самарали метод ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Омонов Х.Т. Педагогик технологиялар ва педагогик махорат. -Т.: Ўзбекистон, 2014. -108 б.

2. Хошимова М.А. Педагогик технология ва педагогик маҳорат. -Т.: ТДИУ, 2007.

-112 б.
3. Азизхўжаева Н.Н. Педагогик технология ва педагогик маҳорат.- Т.: ТДПУ, 2018. -174 б.
4. Сафаров Б.Х. Таълим технологияси. -Т.:ТДПУ, 2016. -71 б.

ЎҚУВЧИ-ЁШЛАР МИЛЛИЙ-МАЪНАВИЙ САЛОҲИЯТИ РИВОЖИДА ОИЛА ТАРБИЯСИГА КРЕАТИВ ЁНДОШУВ

Суюнов Шерзодбек Жамолович
Термиз давлат университети магистранти
Телефон: +998(93) 636 31 27
pedagog-2014@umail.uz

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-29

Анотация: "Аҳлоқ", "оила тарбияси", "комил инсон" тушунчалари ҳақида педагогик фикрлар тарихида энг қадимги даврлардан бошлаб жуда кўп таърифлар ва қарашлар келтирилган. Комил инсон ғояси, комиллик мезонлари хусусидаги масалалар таҳлил қилинган. Ҳозирги глобаллашув шароити, турфа ҳаёт тарзи, турли ғоялар ўртасидаги рақобат кучайган, инсон онгини эгаллаш учун кураш кетаётган бу даврда биз "ахлоқ", "маънавият", "фазилат"ларни ёш авлод онги ва қалбига қандай қилиб чуқурроқ сингдириш лозимлигини тадқиқ қилиш босқичига ўтишимиз лозим. Чунки бу ҳаёт талабига айланди.

Калит сўзлар: ўқувчи-ёшлар, оила, миллий, маънавият, салоҳият, назоратсизлик, тарбия, бола.

Ҳар йили мактабларимизга 500 000 мингдан ортиқ жажжи ўқувчилар қабул қилинади. Бу орқали улар нафат мактабга, балки ҳаётга кириб келадилар. Уларнинг қалблари дафтарлари каби тоза. Таълим ёзган чизги ва сатрларни баҳолаши учун уларнинг дафтарларини очиб кўриш кифоя. Лекин уларнинг қалбларига тарбия қаламининг ёзувларини бир зумда кўриб бўлмайди. Тарбия деган қадимий сўзга шарқона ва замонавий ёндошар эканмиз, уни албатта, оила аталмиш муқаддас макон билан боғлаймиз. Зеро, Ўзбекистон Республикасининг биринчи Президенти Ислом Каримов таъкидлаганидек, "Ҳар қайси миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалктиришда, ҳеч шубҳасиз, оиланинг ўрни ва таъсири беқиёсдир. Чунки инсоннинг энг соф ва покиза туйғулари, илк ҳаётий тушунча ва тасаввурлари биринчи галда оила бағрида шаклланади".

Оилада тарбия орқали фарзандга дунёқараш, хулқ-атвор меъёрлари ва кўплаб сифатлар сингдирилади. Зотан, миллий-маънавий қиёфа ўқувчи-ёшларда оилада шаклланади. Бироқ, ҳозирги кунда барча оилаларда ҳам фарзанд тарбиясига жиддий ёндошилмоқда деб айта олмаймиз. Баъзи ота-оналар ўзларининг тарбияга оид бурчларини тўла-тўкис бажармасликка йўл қўйишаётгани учрамоқда. Республикамиз Конституциясининг 64-моддасида, Оила Кодексининг 73-моддасида бу борада аниқ мажбуриятлар белгиланган бўлсада, ҳар йили бир неча юзлаб ота-оналарнинг бу борада маъмурий жавобгарга айланаётгани аччиқ ҳақиқат. Ўзининг боқувчилик вазифасигагина эътибор қаратиб, тарбиячилик

вазифасини унутиб қўяётган ота-оналарнинг борлиги биз педагоглар масъулиятини янада оширади.

Магистрлик диссертациясини тайёрлаш жараёнида Сурхондарё вилоятининг Термиз шаҳри ва Денов туманларидаги 4 тадан умумтаълим мактаби ўқувчи-ёшларининг тарбияланганлик даражаси, маънавий салоҳияти ва оилаларнинг мактаб билан ҳамкорлиги даражаси қиёсий ўрганилди. Натижалар шуни кўрсатдики, тадқиқот учун танланган 8 та умумтаълим мактабида 386 нафар тарбиясида оғиш мавжуд бўлган ўқувчи-ёшлар борлиги, уларнинг 68% юқори синф (9-11) ўқувчилари эканлиги аниқланди.

Айни шу 263 нафар ўсмир оиласидаги ҳолат ўрганилганда, қуйидагилар аниқланди (ота-оналар умумий сони 526 нафар деб ҳисобга олинганда):

- 87 нафар, яъни 16% ота-она миграцияда (расмий ва норасмий);
- 45 нафар, яъни 8% ота-она вафот этган;
- 63 нафар, яъни 12% ота ёки она турмушдан ажралган;
- 208 нафар, яъни 39% ота-она мунтазам иш жойига эга эмас (ишсиз) ва шу сабабли бу вояга етмаганлар меҳнатга жалб этилган;
- 223 нафар, яъни 42% ота-она савдо-сотиқ ходими бўлиб, уйда фарзанд тарбияси учун кўпинча бошқа оила аъзолари масъул.
- 32 нафар, яъни 6% ота-оналар фарзанд тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи ва нотинч оила таркибига киради.

Тадқиқот жараёнидаги 263 нафар ўсмирнинг 7 нафари чет давлатга чиқиб кетганлиги, 14 нафари мунтазам дарс қолдириши, 11 нафари ИИБ профилактик рўйхати, жумладан, барча мактаб ички назоратига олингани, сўнгги 2 йилда улар иштирокида 6 та ҳуқуқбузарлик ва жиноятлар (ўғирлик, майда безорилик, тан жароҳати етказиш) содир этилганлиги, 8 нафар ота-онага Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий жавобгарлик тўғрисидаги кодексининг 47-моддаси билан маъмурий жавобгарлик белгиланганини келтириб ўтмоқчимиз.

Бу ҳолат бошқа таълим муассасаларида учрамайди дейиш ҳақиқатга тўғри келмайди. Ҳар бир таълим муассасасининг одоб-ахлоқ қоидалари ва ўрнатилган тартибларини қасддан бузиб келадиган ўқувчилари топилади. Бу борада таълим муассасаларининг маъсул ходимлари уларга мазкур ҳолатларда оила кўмаги етишмаслигини таъкидлашади.

Тарбия - ҳар кунлик иш. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Баркамол авлодни тарбиялашда оила институти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг таълим муассасалари билан ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 175-сон Қарори ўқувчи-ёшлар тарбиясига шахсан жавобгарликни ҳар бир масъул ташкилотга юклаган. Бироқ умумтаълим мактабига ҳамкорлик қилувчи оилани топиш бизнинг тадқиқот объекти сифатида олинган ўсмирлар билан оғир эканлигини гувоҳи бўлдик. Чунки умумтаълим мактабида ташкил этилган тўгаракларга мазкур ўсмирларнинг барчаси бириктирилган бўлсада, уларнинг 48 нафаригина (18%) тўгаракларга ўз ихтиёри билан келиши аниқланди. Ота-оналарнинг бу борада ҳам ўрни йўқлиги, фарзандининг таълим-тарбияси билан боғлиқ ота-оналар йиғилишларга қатнашиш даражаси 33% (88 нафар) экани очиқланди.

Юқоридаги таҳлил этиб, ўқувчи-ёшларнинг оила тарбияси билан боғлиқ қуйидаги муаммолари сабабли миллий-маънавий салоҳият ривожидаги йўқотишларни бошдан кечираётганимизни айтиш мумкин.

Биринчидан, қондирилмаган эҳтиёжлар. Ҳуқуқбузарликни содир этишга, одатда,

оила томонидан боланинг эҳтиёжларнинг ғайриоддийлиги эмас, оддий эҳтиёжларни қонуний йўл билан қондиришга қодир бўлмаслиги ёки хоҳламаслиги туртки беради.

Иккинчидан, психофизиологик издан чиқишлар. Айрим вояга етмаган ҳуқуқбузарларда, туғма ёки бошдан кечирилган жароҳатланиш ёки касалликлар оқибатида, марказий асаб тизимининг органик шикастланишлари намоён бўлади. Шунга қарамай, ўқувчи-ёш томонидан содир этилган ҳуқуқбузарликларнинг сабаби психофизиологик издан чиқишларнинг ўзида эмас, балки тарбиялаш жараёнида ана шу омилларни менсимасликдадир.

Учинчидан, педагогик қаровсизлик. Агар ота-онанинг қонунга хилоф хатти-ҳаракатлари, ўз вазифаларини бажармаслиги ёки педагогик билимлари етишмаслиги сабабли бола ўз оиласида тегишли ғамхўрлик, тарбияланишдан маҳрум бўлса, бундай бола тенгдошларидан жисмоний, ақлий ривожланишда, ирода фазилатлари, маданияти юксалишида орқада қолиши, муваффақиятли ўқиш, жамоада мулоқот юритиш, ўзига ўзи хизмат қилиши учун зарур бўлган асосий билим ва кўникмаларни орттирмай қолиши мумкин. Бундай болалар стигматизациядан/камситишдан азият чекадилар, шунчаки қонун-қоидаларни билмасликлари ёки ўзларини тўғри тута олмасликлари, ўз эҳтиёжларини бошқача йўл билан қондира олмасликлари сабабли, интизомни бузишлари, қонунга зид ҳаракатларни содир этишлари мумкин.

Тўртинчидан, нотўғри, хато тасаввурлар ва эътиқодлар. Ўсмир болалигида ўз ота-онаси ёки тенгдошларининг таъсирида ўзлаштирган борлиққа, ахлоқ меъёрларига қарама-қарши ва маълум гуруҳларда тарқалган хато, иррационал тасаввурлар қонун бузишларга олиб келиши мумкин.

Бешинчидан, ҳал қилинмаган шахсий муаммолар, оилавий ва шахслараро низолар. Бундай муаммолар ҳал қилинмаганлиги оқибатида ўсмир низолашувда ўз манфаатларини ҳимоя қилиш, ўз шахсининг аҳамиятини ўзининг ва бошқаларнинг олдида намоён этиш, ўзига эътибор қаратиш, бу муаммоларни ҳал қилиш учун маблағ (масалан, нақд пул, қимматбаҳо буюмлар) олиш, тажовузни бошқа шахслар ёки предметларга ўтказиш учун қонунга хилоф ҳаракатларни содир қилиши мумкин.

Оила ҳаёти кўп қиррали жараён. Ота-она оила тебратар эканлар, фарзандларини моддий ва маънавий жиҳатдан таъминлашга, уларнинг миллий-маънавий салоҳиятини ривожлантиришга эътибор беришлари лозим. Оилавий анъаналар, миллий урф-одатлар, этник тадбирлар орқали ўқувчи-ёшларда миллий ўзликни англаш куртаклари вужудга келади. Ўзбекона руҳ билан тарбия топган, оиласидан бор меҳр ва тарбияни олган ўқувчи-ёшларимиз асло қинғир йўлга кирмайдилар.

Ҳозирда ўқувчи-ёшларнинг миллий-маънавий салоҳияти масаласи ҳар қачонгиданда муҳим ва ўзгача асосларга эга. Хўш, миллий-маънавий салоҳият нима ўзи? Уни қандай тушунмоқ керак? Педагогик адабиётларни тадқиқ этиш жараёнида олинган маълумотларни умумлаштириб, унга қуйидагича таъриф бермоқчимиз: "Миллий-маънавий салоҳият - турли этнос, халқ, миллатга хос умумий миллий хусусиятлар (негизлар) асосида тарихан шаклланадиган, уларнинг турмуш тарзи, тили, урф-одат ва анъаналари, қадриятларига хос ва мос бўлган умумий миллий-маънавий хусусиятлар, фазилатлар мажмуасининг ривожланганлик даражаси, ички имкониятлари тўла намоён бўлмаган куч-қувватидир".

Хулоса ўрнида шуни айтмоқчимизки, мактаб, оила ва маҳалланинг миллий тарбиявий ҳамкорлигини такомиллаштириш, ўқувчиларнинг дарсдан бўш

вақтларини айни шу мақсадларга йўналтириш бугун ҳар қачонгиданда долзарб. Миллий-маънавий тарбия жараёнида ҳар бир ота-онанинг вазифаси мустақил Ўзбекистон ҳар бир ўзбекистонлик мактаб ўқувчисидан кутаётган ижобий фазилатлар мажмуасини ўз фарзандида шакллантиришдан иборатдир. "Авваламбор қаерда ишлашидан қатъи назар, ким бўлишидан қатъи назар агар оилада тарбия, оилада муҳит, оилада ҳалоллик, муносабат, тарбияга алоҳида эътибор берилмаса, ҳеч қачон натижа бўлмайди".

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

I. Раҳбарий адабиётлар

1. И.А.Каримов. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Тошкент: Маънавият, 2008, 35-б.

2. Ш.М.Мирзиёев. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. -Тошкент: "Ўзбекистон" НМИУ, 2017, 296-б.

II. Норматив адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. - Тошкент: "Ўзбекистон" НМИУ, 2014, 76-б.

2. Ўзбекистон Республикаси Оила кодекси. Расмий нашр - Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги. - Тошкент: "Адолат", 2018, 32-б.

3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "Баркамол авлодни тарбиялашда оила институти ва фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органларининг таълим муассасалари билан ўзаро ҳамкорлигини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида" Қарори, №175-сон, 2012 йил 19 июнь // www.lex.uz

III. Махсус адабиётлар

1. М.Қуронов ва б. Миллий тарбия ва ёшлар дунёқарашини шакллантириш. -Т: Муҳаррир, 2017, 175-бет.

2. А.Расулов. Мактаб оиладан бошланади. - Тошкент: Янги аср авлоди, 2016, 8-б.

3. Ф.Акрамова ва б. "Оила" энциклопедияси. - Тошкент: "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" ДИН, 2019, 116-б.

БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Раънохон Умаржонова
Фарғона Давлат Университети талабаси
Телефон:+998(91)6695251
Шоирахон Дадахонова
Марғилон шаҳар 1-ИДУМ ўқитувчиси
Телефеон:+998(91)6649765

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-30

Аннотация: Ушбу мақолада бошланғич таълим тизимида ахборот технологиялардан фойдаланиш глобаллашув жараёнида ёшларда информацион таҳдидларга қарши курашни ижтимоий зарурати ва уни шакллантиришнинг маънавий-маърифий асослари илмий асосларда таҳлил қилинган.

Калит сузлар: Глобаллашув жараёни, информатика, ахборот технологиялари, информацион саводхонлик.

Юртимизда умумий ўрта таълим мактабларида таълим сифатини яхшилаш, уни замонавий педагогик технологиялардан унумли фойдаланган ҳолда ташкил этишга ҳозирги кунда катта эътибор қаратилмокда. Умумий ўрта таълим мазмуни ва тузилмасини такомиллаштириш мақсадида бошланғич синфларда "информатика" фанини ўқитишни кичик мактаб ёшидаги ўқувчи саводхонлигини таъминлашнинг таркибий кисми сифатида кўриб чиқиш зарурати туғилмокда. Бу эса Ўзбекистон бошланғич таълим босқичида "информатика" фанига кириш курси буйича махсус ўқитиш методикаси, мазмун ва тузилмасини ишлаб чикишни, давлат таълим стандартлари минимал даражаларини белгилаш асосида ушбу фанни алоҳида ўқув предмети сифатида бошланғич мактаб ўқувчиларига 2-4-синфдан ўқитишни тақозо этмокда.

Мутахассисларнинг таъкидлашича, бошланғич синф ўқувчиларида компьютердан фойдаланиш малакаларини юқори даражада ўзлаштириш учун етарли имконият мавжуд. Лекин муаммонинг методик, гигиеник ва тиббий томонларини амалий жиҳатдан ҳал қилиш зарур. Хусусан, қўшимча ўқув соатларини орттириш ҳисобига кичик мактаб ўқувчисига бериладиган ўқув юкламасининг кўпайиб кетишига йул қўйиб бўлмайди.

Бошланғич таълимда компьютердан фойдаланишнинг мазмун-моҳиятига кўра, 1-синфдан бошлаб ўқувчиларда умумий имло саводхонлиги (алифбо), ўқиш ва ёзиш кўникма ва малакаларининг таркиб топтирилиши, компьютер саводхонлигига илк негизлар қўйилишини ҳисобга олиб информатикага кириш курсидан бошланғич маълумотлар (компьютер билан танишиш, унинг жамият ва инсон ҳаётидаги ўрни, ўқувчи учун зарурлиги, компьютер курилмасининг техник

жиҳатлари ва компьютердан фойдаланиш қоидалари кабилар)ни 2-синфдан ўқувчиларга уларнинг психофизиологик хусусиятларига мослаб ўргатиш мумкин.

Педагогика фани ва амалиётида мазкур муаммонинг ечимини излашга бўлган эҳтиёж кўплаб муаллифларнинг ишларида, уларда ифодаланган илмий-амалий қарашлар ва методикаларда ўз аксини топмоқда. Таъкидлаш жоизки, ўқувчининг образли тафаккур юритиш хусусияти компьютер ёрдамида ўқув материалининг схемалар, расмлар, жадваллар ва диаграммалар шаклида интенсив тарзда ўзлаштирилишига ёрдам беради. Компьютер шундай кенг имкониятли қурилмаки, ўқув жараёнида мукаммал ишланган ўқув дастуридан фойдаланиб жуда катта таълим самарадорлигига эришиш мумкин. Маълумотларга кўра, компьютерни таълимда қўллаш ўқитиш муддатини 1/3 қисмга қискартириш имконини яратади. Бугунги кунда Ўзбекистонда мактаблар электрон ахборот ресурслари билан таъминланган. Жаҳон стандартларига кўра ҳар бир мактаб бошланғич ва юқори синфлар учун алоҳида компьютер хоналарига эга бўлиши, уларнинг ҳар бири ўқувчиларнинг ёши, физиологик ҳолати ва кабул қилиш даражаларига кўра ўқув-методик жиҳатдан таъминланиши лозим. Шу билан бирга, янги технологияни ўқув жараёнига жорий этишда мактаб бошқарув таркибида ахборот-коммуникатив технологиялари билан жиддий шуғулланувчи етарли маълумотга эга масъул мутахассиснинг фаолият кўрсатишига боғлик.

Компьютер саводхонлиги ўқувчида ундан фойдаланишга оид зарур билим, кўникма ва малакаларни шакллантиришни тақозо этади. Булар компьютерни техник қурилма сифатида англаш билан боғлик билимлар, хусусан, компьютернинг таркибий кисмлари, монитор, принтер, клавиатура, сичқонча, уларнинг бажарадиган вазифалари ҳақида тушунчага эга бўлиш, уларни қўллаш борасида бошланғич кўникмалар: Power Point дастурида турли геометрик шакллар (туртбурчак, учбурчак, айлана, ясси чизиқлар, туғри чизиқлар) ясаш, эртак қаҳрамонларини чизиш ва бўяш, 1 дан 100 гача бўлган сонларни ёзиш, бирлик ҳамда ўнлик сонлар устида амаллар бажариш, мультимедиа дастурларидан фойдаланишни билиш кўникмаларига эга бўлишдир. Бунда ўқитувчиларнинг замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш борасидаги малакаларини узвийлик ва узлуксизлик тамойиллари асосида ошириб боришнинг аҳамияти катта. Бу эса ўз-ўзидан мактаб ўқитувчиларида компьютер саводхонлиги борасидаги билимларни таркиб топтириш, информатикага кириш курсида таълим берувчи ўқитувчиларни зарур методик маълумот ва қўлланмалар билан таъминлаш, уларда зарур билим, кўникма ва малакаларни таркиб топтиришни талаб этади.

Ўзбекистонда бошланғич синф ўқувчилари компьютер саводхонлигини оширишнинг асосий йуналишларидан бири олий педагогик таълимда "Бошланғич таълим" факультети талабаларини "Информатикага кириш курси" буйича зарур тайёргарликдан ўтказишдир. Ушбу курс учун ўқув дастури, дарслик ва қўлланмалар яратиш зарурати ҳам олий педагогик таълим олдида кўндаланг турган вазифалар жумласига киради.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ш.Мирзиёев. "Эркин ва фаовон, демократик Узбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз" - Т.: Узбекистон, 2017

2. Умаров Б. "Гарб тамаддуни: инкироз аломатлари". "Тафаккур" журнали, 2/ 2007 йил.

3. Исоков Б. Жамият тараккиёти асоси. Наманган: "Наманган" нашриёти. 2007

4. Чернов А.А. Становление глобального информационного обощества. Проблемы и перспективы.-М.: Изд Дашнков и .К: 2003

ГЛОБАЛЛАШУВ ЖАРАЁНИДА ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ

Робияхон Хасанова
Фарғона Давлат Университети талабаси
Телефон:+998(99)6067920
Мухайёхон Далибекова
Марғилон шаҳар 1-ИДУМ ўқитувчиси
Телефеон:+998(91)3268198

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-31

Аннотация: Ушбу маколада глобаллашув жараёнида ёшларда информацион тахдидларга карши курашни ижтимоий зарурати ва уни шакллантиришнинг маънавий-маърифий асослари илмий асосларда тахлил килинган.

Калит сузлар: Глобаллашув жараёни, информацион тахдидлар, уяли алоқа, информацион саводхонлик.

Мустақиллик йилларида таълим-тарбия тизими ёшлар билан ўзаро мулоқот тарзида йўлга қўйилдики, буни дунё эътироф этяпти. Дунё тажрибасида эса масофавий таълим, ахборот технологияларидан кенг фойдаланиш оммалашиб бормокда. Мамлакатимизда бу йўналишга ҳам эътибор берилган, ўқувчилар ўқитувчи-мураббийларнинг бевосита мулоқотидан ажратиб қўйилмаган. Яъни ёшларнинг индивидуал хусусиятлари, қизиқиш ва майлларини инобатга олишга алоҳида аҳамият берилди.

Оммавий ахборот воситаларининг таълим-тарбия жараёнидаги ўрни борасида сўнгги йилларда мамлакатимизда улкан ишлар амалга оширилмоқда. Буларнинг самараси ўлароқ, аввало, мамлакатимиздаги мавжуд ўқув юртлари турли хил ахборот ресурсларидан фойдаланиш имкониятига эга бўлади. Шунингдек, глобаллашув жараёнидаги ахборот хавфсизлиги масаласида хам ижобий ўзгариш кузатилиши мумкин. Энг муҳими ёшларнинг ахборотлардан фойдаланиш маданиятини тарбиялашга эришилади.

Фараз қилайлик, сизнинг қорнингиз очди. Бирор ошхона ёки кафега кирдингиз. Бахтга қарши фақат бир турдаги ёки кўпи билан икки турдаги овқат тури бор экан холос. Қорнингиз оч, уни тўқлашингиз керак. Нима қиласиз? Албатта, овқат сизга ёкиши ёки ёкмаслигидан қатъий назар, овқатланасиз ва қорин эҳтиёжидан қутиласиз.

Худди шу каби, инсон мияси хам ахборотларни "ейди", яъни унга эҳтиёж сезади. Айниқса, ахборот технологиялари билан боғлиқ ахборот турлари ва миқдори кескин ошиб кетди. Бунга компьютерлар, уяли телефонлар ва Интернет оркали тарқалаётган ахборотлар мисол бўла олади. Замонавий ёшлар (ёки кишилар) ҳозирги кунда янги техника ва технологиялар ютуқларидан фойдаланишни яхши

кўришади ва фойдалана олишмоқда ҳам. Афсуски, ҳозирги кунда замонавий ахборот воситалари ёрдамида олинаётган ахборотларнинг ҳаммаси ҳам биз учун керакли эмас. Масалан, уяли телефонларни олайлик. Уяли телефонлар ҳозирги кунда одамларнинг, айниқса, ёшларнинг доимий йўлдоши ва овунчоғига айланиб улгурган. Бу қурилмадан сўзлашув ёки ахборот алмашув воситаси сифатида фойдаланиш, албатта қулайлик туғдиради. Аммо, афсуски уяли телефонлар ҳозирги кунда ўзининг салбий жиҳатларини ҳам намоён қилмоқда. Ўз навбатида табиий бир савол туғилади. Уяли телефонлар ёрдамида илм-маърифатни тарқатиш мумкин эмасми? Албатта мумкин. Уяли телефон ёрдамида илм-маърифатни тарқатиш имконияти мавжуд экан, кейинги вазифамиз - бу зарурий ишларни амалга ошириш стратегиясини танлашдир, яъни, қандай йўллардан фойдаланишимиз ва қандай омилларга таянишимиз зарурлигини билиб олишимиз зарур.

Дастлабки таҳлилларимизга асосланиб айтиш мумкинки, ҳозирги кунда мавжуд техник ва илмий имкониятлардан фойдаланиб, уяли телефонлар учун қуйидаги ишларни амалга ошириш мумкин булади:

1) турли фанлар буйича маълумотларни бериш.
2) ўзини синаш учун турли фанлардан тестлар бериш.
3) турли зарурий маълумотларни SMS ёки MMS тарзида абонентга жўнатиш.

Ахборотларни беришда матнлар, анимациялар, тасвирлар ёки видеотасвирлардан фойдаланиш мумкин. Ахборотларни намойиш этиш усулларига ҳам ижодий ёндашиш мумкин. Ўз навбатида, бу ишларни амалга ошириш учун инженер-дастурчилар, педагоглар ва психологларга эҳтиёж туғилади. Ҳозирги кунда ўқитишнинг замонавий (инновацион) технологияларидан фойдаланиш давр талаби эканлигини эътиборга оладиган бўлсак, бизнинг бу ҳаракатларимиз ҳам ўқитиш сифатини янада оширишга хизмат қилади, деган умиддамиз. Таъкидлаш керакки, уяли телефонларда бериладиган маълумотларни абонентларнинг иш (ёки ўқиш) фаолияти турига қараб синфлаштиришимиз керак булади. Ҳар қандай маълумотларни ҳар қандай абонентга бериш туғри келмайди. Бундай ҳолатда абонентнинг ҳақли эътирозига ҳам сабаб бўлишимиз мумкин.

Масалан, ўқувчига геометрия фанидан "Пифагор теоремаси"ни беришимиз фойдадан ҳоли бўлмайди. Агар абонент олий таълим талабаси бўлса, унга мос булган бошқа фанлардан маълумот танлаш мумкин. Бу жараёнларни олийгоҳ раҳбарияти билан келишган ҳолатда ҳам амалга ошириш мумкин. Яъни, олийгоҳ тавсия этган абонент(талаба)ларнинг телефон рақамлари, уларга берилиши зарур булган маълумотлар ва шу кабиларни эътиборга олиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса килиб айтиш мумкинки, бундай имкониятдан унумли фойдаланиш керак. Зеро, бизга билимли, маърифатли ва маънавияти бой бўлган кадрлар зарур. Айникса, ёшларимиз мустақиллик неъматларини ва унинг қадрини билиши керак. Фикримизча, ёш талаба(абонент)нинг уяли телефонига турли бўлар-бўлмас хабарларни (масалан, "Қўшиқ кўчириб олинг ва эшитинг...", "Ўйинни кўчириб олинг ва ўйнанг..." каби) жунатишдан кўра, буюк аждодларимиз, олимлар ҳақида, уларнинг жаҳон эътироф этган ихтиролари ҳақида, мустақиллик учун мардонавор курашган ватандошларимизнинг жасоратлари ҳақида, буюк маърифатпарвар юртдошлар ҳақида ва шу каби фойдали маълумотларни беришимиз мақсадга мувофиқдир.

Фойдаланилган адабиётлар руйхати:

1. Ахборот психологик хуружларга карши иммунитетни шакллантириш буйича

тавсиялар. АДУ нашриёти 2010 йил.
2. "Шарк мутафаккирлари асарларининг дунё маданияти ва маънавияти ривожланишига кушган хиссалари". Конференция материаллари.
3. Глобаллашув жараёнлари ва маънавий тахдидлар. http://slayd.arxiv.uz//

TA'LIM JARAYONIGA ILG'OR AXBOROT-KOMMUNIKATSIYALARI VA INTERFAOL METODLARNI QO'LLASH

Farangiz Eshqulova
Toshkent temir yo'l muhandislari instituti talabasi
Telefon: +998938392299
farangizzayniddinovna@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-32

Annotatsiya: Yoshlarimiz ta'lim olish jarayonlariga axborot kommunikatsiya va turli xil metodlarni qo'llash. Ta'lim jarayonini sifati va yoshlarimizni zamonaviy axborot kommunikatsiya vositalarini yanada chuqurroq foydalanishga o'rgatish. Video konferensiya darslarini samarali tashkil etish. Masofaviy ta'lim to'g'risida tushunchalarni ifoda etish.

Kalit so'zlar: Axborot-kommunikatsiya, multimediya, videokonferensiya, masofaviy o'qitish, elektron doska.

Hozirgi vaqtda butun dunyoda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari keng ko'lamda rivojlanmoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlatning iqtisodiy tizimini yuritishning asosiy kuchi bo'lib: telekommunikatsiya, dasturiy ta'minotni ishlab chiqish kabi sohalarda yangi ish joylarni tashkil qiladi, hamda yangi axborot-kommunikatsiya atrofida paydo bo'layotgan ta'lim va o'qitish kabi xizmatlar sohasiga yangi dasturiy ta'minotni yaratmoqda.

Ta'lim jarayoniga ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish talabalar va o'qituvchilarni intellektual rivojlantirish hamda jamiyatimizni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirishning muhim vazifasidir. Shu bois ta'lim sohasiga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning kirib kelishi yangi o'zgarishlardan foydalanishni taqazo etadi. Ta'lim jarayoniga yangi axborot texnologiyalarini kiritish zarurdir. Zamonaviy jamiyat axborot uzatish hajmi va tezligi jihatidan chegaralanmagan butun jahon axborot tarmog'idan faol foydalanishi bilan harakatlanadi. Multimediya va Internet texnologiyalarining paydo bo'lishi va keng tarqalishi axborot texnologiyalarni muloqot, tarbiya, jahon hamjamiyatiga kirib borish vositasida ishlatish imkonini beradi. Ta'lim jarayonida, dars mashg'ulotlarida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarning ishlatilishi o'qishga bo'lgan talabalarning qiziquvchanligini, mustaqil ishlarning samaradorligini oshiradi. Kompyuter axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan birgalikda ta'lim sohasida, kursantlarning o'qish va ta'lim olishiga yangi imkoniyatlarni taqdim etadi.

O'quv jarayonida o'qituvchi rahbarlik vazifasini bajaradi. Hamma mashg'ulot jarayoni o'qituvchi tomonidan oldindan puxta o'ylansa va yaxshi rejalashtirilsagina bilim oluvchi mustaqil ishlay olishlari va o'zlashtirishlari mumkin. Pedagogik ijodkorlik manbai - bu pedagogik tajribadir. Pedagogik tajriba - muammoli vaziyatlarga juda boydir. Ilg'or pedagogik tajriba deganda biz o'qituvchining o'z pedagogik vazifasiga ijodiy yondashishini, o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasida yangi, samarali yo'l va vositalarni qidirib topishini tushunamiz. Hozirgi kunda biz ham modul tizimiga o'tib o'qimoqchimiz. Bu tizim

quyidagichadir: o'qituvchi tomonidan fanning qator mavzularini birlashtiruvchi bo'limlarga (o'quv elementlarga) ajratilishi bo'lib, odatda fan bir necha bo'laklardan iborat bo'ladi va eng oddiy hollarda darslikning boblariga mos tushishi mumkin. Har bir ta'lim oluvchi har qaysi o'quv elementi moduli yuzasidan izchil yo'l-yo'riq oladi. Unda modulning maqsadlari ko'rsatiladi. O'quv ishlarining ma'lum turlari tavsiya qilinadi. Modul bo'yicha mustaqil ish topshiriqlari keltiriladi. Ta'lim oluvchilar tomonidan o'quv faoliyati turlari erkin tanlanadi va modul bo'yicha alohida sinov o'tkaziladi. Modulli o'qitish ta'lim berishning istiqbolli shakllaridan biri bo'lib, u ta'lim oluvchilarning bilim imkoniyatlarini va ijodiy qobilyatlarini rivojlantirish tizimiga eng yaxshi moslashgandir. Videokonferensiya va uni o'quv jarayonida qo'llash hozirgi karantin sharoitida eng maqbul usullardan biri deb bilishimiz mumkindir. Videokonferensiya - bu shunday kompyuter texnologiyasiki, u orqali foydalanuvchi shaxslar bir-birlarini real vaqtda ko'radi, eshitadi va ma'lumotlar bilan almashadi. Videokonferensiya o'tkazish uchun asosan ikkita shartni bajarish lozim:

- videokonferensiyani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kompyuter (texnik) qurilmalari;
- videokonferensiyani o'tkazish talabiga javob beruvchi aloqa kanallaridan foydalangan holda, muloqotga chiquvchilar bilan bog'lanish.

Masofadan videokonferensiya tizimi - matnli axborotlar almashish, fayllar almashish imkonini beradi. Tashqi elektron doska qo'llashda o'qituvchi doskaga yozadi va bu videokonferensaloqa ko'magida boshqa auditoriya tinglovchilariga ko'rsatiladi.

Masofaviy o'qitish - o'zaro ma'lum bir masofada Internet texnologiya yoki boshqa interaktiv usullar va barcha o'quv jarayonlari komponentlari - maqsad, mazmun, metod, tashkiliy shakllar va o'qitish usullariga asoslangan talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabat. Internet hozirgi kunda axborot texnologiyalari tizimining ajralmas qismi bo'lib, undagi asosiy bo'g'in bu o'zaro bir-biri bilan bog'langan kompyuterlar. Kompyuterlar aloqa vositalaridan farqli o'laroq, foydalanuvchiga ma'lumotni ko'rish, o'qish va eshitish asosida ma'lumotdan unumli foydalanishga imkon yaratadi. Bundan tashqari unda ma'lumotni uzatish, qabul qilish tezligi o'ta yuqori bo'ladi. Oxirgi yigirma yillikda ta'lim tizimi ishida yuzaga kelgan vaziyatda, zamonaviy axborot va kommunikatsiya texnologiyalarini takomillashtirish va zamonaviylashtirish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. R. A. Mavlonova, N. X. Rahmonqulova, B. A. Normurodova, K. O. Matnazarova "Tarbiyaviy ishlar metodikasi" T:2014 86-88 b.
2. S. Yudasheva "Ta'lim texnologiyalari" ma'ruza matni T:2014

MASOFAVIY TA'LIM - DAVR TALABI.

Dildora Abdurazakova
Toshkent avtomobil yo'llarini loyixalash,
qurish va ekspluatatsiyasi instituti assistenti
Telefon: +998(97)7003615
dildoraabdurazakova8222@mail.ru
Moxichexra Xudoyberdiyeva
Toshkent avtomobil yo'llarini loyixalash,
qurish va ekspluatatsiyasi instituti talabasi
Телефон: +998(99) 0053313
mohichehraxudayberdiyeva@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-33

Anotatsiya: Maqolada Oliy ta'lim o'quv jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning roli, zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi, Elektron ta'lim va masofaviy texnologiyalardan foydalanishning muhim va ijobiy jixatlari, zamonaviy ta'limning imkoniyatlari xaqida yoritilgan.

Kalit so'zlar: Texnologiya, ta'lim, kommunikatsiya, axborot, masofaviy, elektron,vebinar, CD, DVD, Internet

Bugungi kunda mamlakatimizda yangi jahon axborot-ta'lim muhitiga integrallashishiga yo'naltirilgan ta'lim tizimi barpo etilmoqda. Bu ta'lim jarayonini tashkil etishda zamonaviy texnik imkoniyatlarga javob beradigan sezilarli o'zgarishlar bilan kuzatilmoqda. Zamonaviy axborot texnologiyalarining ta'lim sohasiga kirib kelishi ta'lim usullari va o'qitish jarayonini yangicha yondashuv asosida tashkil etish shakllarini sifatli ravishda qulaylashtirib, o'zgartirish imkonini bermoqda. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ta'lim tizimini modernizatsiyalashtirish jarayonining eng muhim qismidir. Hozirgi davr ta'lim bosqichining yangi talablariga ehtiyoj yuqoriligini ko'rsatmoqda. Bunda masofaviy ta'lim texnologiyalarini ta'lim jarayonida qo'llash va uni boshqarish ham muhim o'rin tutadi. Bu borada, Respublikamizda qator dolzarb ishlar olib borilmoqda.

Jumladan prizidentimiz "2020-yilni Ilm ma'rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili" deb e'lon qilishni taklif etdilar. Mamlakatimizda ilm- fanni yanada ravnaq toptirish, yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shaklantirish borasida boshlangan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish maqsadida taklif qizg'in qo'llab quvvatlandi.

Oliy ta'lim o'quv jarayonini tashkil etishda innovatsion texnologiyalarning roli kun sayin ortib bormoqda. Masofaviy texnologiyalardan foydalanish zamonaviy ta'limning imkoniyatlarini yanada kengaytirdi. Bugungi kunda Yer kurrasining istalgan joyidan turib, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) imkoniyatidan foydalangan holda ta'lim olish mumkin. Zero an'anaviy ta'lim o'z mavqeini saqlab tursa ham, keyingi

paytlarda masofaviy o'qitish texnologiyalari kundan-kun ommaviylashib bormoqda.

Masofaviy ta'lim o'z imkoniyatlarini yurtimiz boshiga kulfat kelganda ham ko'rsatdi. Joriy o'quv yilida Covid 19 -virusi tufayli bahorgi majburiy ta'til berildi. Respublika bo'yicha barcha o'quv muassasalari yopildi. Shunda masofaviy ta'lim yordamga keldi. Hozirgi kunda oliy toifali o'qituvchilar, televidiniyada va internet platformalarida o'zlarining mutahassislik fanlaridan mashg'ulotlarini joylashtiryaptilar. Bu esa o'quvchi va talabalarga ta'til paytida ta'lim olishdan uzilib qolmasliklarini, faol qatnashish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi barcha oliy ta'lim muassasalari (OTM) o'rtasida yagona videokonferensiya ta'lim texnologiyasi amalga oshirildi va hozirgi kunda bu borada elektron ta'limga katta e'tibor qaratilmoqda. Bunda OTMlarga yangi imkoniyatlar va istiqbollar ochib berish borasida rejali ishlar amalga oshirilmoqda. Masalan, hududlardagi kadrlar malakasini masofadan boshqarish bunga misol bo'la oladi. Elektron yoki masofaviy ta'limning yangi bosqichida nafaqat axborot texnologiyalarini qo'llash, balki elektron shakldagi ta'lim manbalari bilan ta'minlash ham ko'zda tutiladi.

Elektron va masofaviy texnologiyalar -ta'limning axborot va kommunikatsiya texnologiyalari qo'llangan variantlaridir.

Elektron ta'lim (E-Learning)- avval "Elektron ta'lim" atamasi kompyuter yordamida o'qitish deb tushunilgan, biroq axborot texnologiyalari rivoji bilan bu tushuncha yanada kengaytirildi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pgina ta'lim texnologiyalarini qamrab olmoqda, ularni shartli ravishda, 2 xil turga, ya'ni sinxron va asinxron turlarga bo'lish mumkin.

Sinxron elektron ta'lim masofaviy ta'lim hisoblanadi, lekin bu real vaqtda amalga oshiriladigan ta'limdir. U oddiy kunduzgi ta'limga o'xshaydi, farqi shundaki, ishtirokchilar bir-biridan uzoq masofada bo'ladi. Kundan-kunga keng tarqalib borayotgan vebinarlar mazkur ta'lim shaklining eng yorqin ko'rinishidir. Ma'ruzalarni tashkillashtirishda maxsus dasturiy ta'minotlar qo'llaniladi.

Vebinar shunday dasturki unda ta'lim ishtirokchilari o'zlarini huddi odatiy darsdagidek his qilishadi. Buning sababi esa vebinar dasturining o'ziga hos hususiyatlarida mujassamlashgan.

Jumladan:

-vebinar ta'limda o'qituvchi o'z talablari bilan dars vaqtini kelishib oladi va dars boshlanishidan avval ularga maxsus ogohlantirish xabarnomasini jo'natatish imkoniyatiga ega

-ta'lim ishtirokchilari bevosita bir - biri bilan muloqotda bo'la oladi. Bu esa o'quvchilarda savvolariga o'z vaqtida javob olish imkoniyatini beradi

-o'qituvchi ko'rgazmali qurol sifatida o'z mobil qurilmasidagi animatsiya (video, rasm)larni ekranga qo'yib muloqotni davom etira oladi

Shunday qilib vebinar dasturi sinxron elektron ta'limning samarali dasturi hisoblanadi.

Asinxron elektron ta'lim bu talaba barcha kerakli ma'lumotni onlayn-manbalardan yoki elektron axborot tashish vositalari (CD, DVD yoki flash-kartalar)dan olishi va materialni o'zlashtirish sur'ati va jadvalini o'zi mustaqil tashkil etishdir. Asinxron elektron ta'lim tizimiga barcha turdagi CD-kurslar va elektron o'qitish kurslari kiradi. Bugungi kunda elektron ta'lim ko'pchilik OTMlarda ta'lim jarayonining ajralmas qismi bo'lib qolgan, u shuningdek, malaka oshirish kurslarini tashkil etishda ham o'z o'rnini topgan, ba'zi korporatsiyalarda alohida bo'linmalar mavjud bo'lib, ularning vazifasi xizmatchilar uchun elektron kurslar tashkil etishdir bu orqali ishchi xodimlar malakalarini uzluksiz oshirib borishga erishiladi. Asinxron elektron ta'limning eng foydali tarafi undan istalgan inson, istalgan vaqtda foydalana olishidadir.

Shunday qilib, elektron ta'lim masofaviy ta'limning bir bo'lagi hisoblanadi. Masofaviy

ta'lim asosiy o'quv materialini o'quvchilarga yetkazib berish va o'quv jarayonida o'quvchi va o'qituvchi orasida interfaol ishlashni ta'minlaydi. Bunda ma'lumotlarni yetkazib berish kompyuter va Internetsiz ham amalga oshirilishi mumkin.

Masofaviy texnologiyalardan foydalangan holda o'qitishning juda ko'p ijobiy tomonlari mavjud. Xususan,

- Yashash joyidan turib, o'qish imkoniyati. Chekka qishloqlarda yashovchilarda katta shaharlarga borib, universitetga kirib-o'qish imkoniyati har doim ham bo'lavermaydi. Masofaviy ta'lim texnologiyalari ularga o'z shahridan ketmasdan turib, o'qish imkoniyatini yaratib beradi.
- O'qish va ishni birga qo'shib olib borish. O'quvchilar ishdan ajralmagan holda ta'lim olish imkoniga ega bo'ladilar, bu, ayniqsa, malaka oshirish, bakalavryatning sirtqi bo'limi yoki ikkinchi oliy ma'lumot oluvchilarga juda qo'l keladi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 21-noyabrdagi 930-sonli qarori "Oliy ta'lim muassasalarida sirtqi (maxsus sirtqi) ta'limni tashkil etish tartibi to'g'risida "1-ilovasining 4-bobida sirtqi ta'limda masofaviy ta'lim tizimini qo'llash, va shu qarorning 2-ilovasining 4-bobida kechki ta'limda masofaviy talimni qo'llash yo'l yo'riqlari shartlari keltirilgan.

Baholashning xolisligi, masofaviy ta'lim texnologiyalari bilim sifatining doimiy nazorati, natijalarning baholanishi, inson omilidan xoli bo'lgan xolis avtomatlashtirilgan baholash joylarda moddiy manfaatdorlikni yo'qotishni ko'zda tutadi.

Ta'limda individual yondashuv , o'zgaruvchan grafik, ish va o'qishni birga qo'shib olib borish, shuningdek, o'zlashtirilayotgan materialni ma'lumotni individual o'zlashtirish tezligiga moslash masofaviy ta'limni barcha uchun qulay qilib qo'ymoqda.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, insoniyatning hayotini yengilashtirishga, vaqtini tejashga, bo'sh vaqtlaridan unumli va samarali foydalanishga yordam berish uchun qaratilgan bu kabi ta'lim texnalogiyalaridan foydalanish, ularni hayotga tat'biq etish, yanada rivojlantirish juda muhim vazifadir. Zero shon-shavkat yuksak maqsad sari intilganning mulkidir. Bizning eng yuksak maqsadimiz esa yurtimiz bayrog'ini butun dunyoga tanitish har qaysi sohada katta natijalarga erishish. O'z kasbining yetuk mutahasislarini yetishtirish, buning uchun bizga nima kerak? Buning uchun sifatli ta'lim, ishtiyoqli talabalar va malakali o'qituvchilar kerak bo'ladi. Ana shu sifatli ta'limni tashkil etish jarayonida masofaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish esa o'quvchi va o'qituvchilarga ko'pgina qulayliklar yaratishiga ishonchimiz komil.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Полат Е.С., Моисеева М.В., Петров А.У., Бухаркина М.Ю., Аксенов Ю.В., Горбунькова Т.Ф. Дистанционное обучение. ?М.: ВЛАДОС, 1998, 304 с.

2.Tuninga R.S., Seinen I.B. The Supple and Demand of Distance Education in Russia /? The World Bank, Bureau Cross, 2000.? 110 b.

3.Abduqodirov A.A., Pardayev A.X. Masofali o'qitish nazariyasi va amaliyoti. - T.: Fan, 2009.145 b.

ФУҚАРОЛАРДА ХУҚУҚИЙ ОНГ ВА ХУҚУҚИЙ МАДАНИЯТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ДОЛЗАРБ МАСАЛАЛАРИ

Холмирзаева Манзура
Сурхондарё давлат университети ўқитувчиси
Барчиной Мирзалиева
Сурхондарё давлат университети талабаси
Телефон:+998904188848

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-34

Анотацсия: Ушбу мақолада биз мусақил Ўзбекистонимизда демократик, инсонпарвар ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини барпо этар эканмиз, айнан шу жамиятда, ҳуқуқий маданиятнинг юксалишига эришиш, том маънода ҳуқуқий онгни юксалтириш давр талабига айланганлиги ҳақида сўз боради. Фуқароларда юксак ҳуқуқий тафаккур ва ўз ҳатти-ҳаракатини тушуниб унга онгли жавоб берувчи эркин шахс позицияси вужудга келмас экан , турли хил номутаносибликлар келиб чиқаверади.

Калит сўзлар: Президентимиз, таьлим, ҳуқуқ, фуқаро, аҳоли, тарбия, глобаллашув.

Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириб бориш қонун устуворлигини таъминлаш ва қонунийликнинг мустаҳкамлашнинг энг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Сўнгги йилларда миллий ҳуқуқ тизимини тубдан ислоҳ қилиш, жамиятда ҳуқуқий маданиятни шакллантириш ҳамда малакали юридик кадрларни тайёрлаш борасида сезиларли ишлар амалга оширилди.

Шу билан бирга, инсон ҳуқуқ ва эркинликларига ҳурмат муносабатини шакллантиришга, аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришга, жамиятда фуқароларнинг ҳуқуқий саводхонлиги даражасини оширишга тўсқинлик қилувчи бир қатор муаммо ва камчиликлар сақланиб қолинмоқда.

Хусусан, Президентимиз Ш. Мирзиёевнинг "Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни тубдан такомиллаштириш тўғрисида"ги фармонида ҳам ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда, энг аввало, ҳуқуқий таьлим ва тарбия борасидаги ишлар тизимли ва узвий олиб борилмаётгани, узоқ йиллар давомида бу масала ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар ва айрим давлат органларининг иши сифатида қараб келиниб, бунда оила, маҳалла ва фуқаролик жамияти бошқа институтларининг иштироки етарлича таьминланмаганлиги ҳақида тўҳталиб ўтилган.

Фуқароларда юксак ҳуқуқий онгни ва ҳуқуқий фаоллигни айниқса бугунги кун ёшларида ҳуқуқий тарбиясига салбий таъсир кўрсатувчи омилларга нисбатан

ҳуқуқий иммунитетни шакллантириш, ҳар бир шахсда қонунларга ва одоб-ахлоқ қоидаларига ҳурмат, миллий қадриятларга садоқат, ҳуқуқбузарликларга нисбатан муросасизлик ҳиссини уйғотиш ишига комплекс тарзда ёндашиш давр талабига айланмоқда.

Аҳолининг ҳуқуқий билимларини оширишга доир вазифаларнинг умумий тусда белгиланганлиги ҳамда уларни амалга оширишнинг аниқ таьсирчан механизми мавжуд эмаслиги жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш борасидаги ишларнинг самарасиз олиб борилаётганлигидандир.

Ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтиришда шахсий манфаатлар ҳамда жамият манфаатлари ўртасидаги мувозанатни сақлаш ғояларини аҳоли онгига сингдириш ишларининг етарли олиб борилмаслиги ҳам қонун устуворлигини таьминлашга ўзининг жиддий салбий таьсирини кўрсатмоқда.

Бу эса аҳолининг ҳуқуқий билимлари етарли эмаслиги, шунингдек, давлат органларининг қонунга хилоф қарорлари устидан судга шикоят қилиш имкониятидан деярли фойдаланмаслиги мансабдор шахслар томонидан фуқароларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатлари камситилиши ҳолатларининг вужудга келишига сабаб бўлмоқда.

Бундан ташқари, ҳозирги глобаллашув, илмий-техник тараққиёт даврида аҳолининг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий маданиятини юксалтиришнинг инновацион усулларидан, тарғиботнинг илғор ва таьсирчан воситаларидан, хорижий давлатларнинг бу борадаги ижобий тажрибаларидан етарли даражада фойдаланилмаяпти.

Энг аввало ҳуқуқий онг замирида шаклланадиган ҳуқуқий маданият ҳақида тўҳталиб ўтсак.

Ҳуқуқий маданият кенг тушунчадир. Ҳуқуқий онг ҳуқуқий маданиятнинг ғоят муҳим таркибий қисмларидан бири бўлиб, у энг аввало одамларнинг муносабатларини ифодаловчи қарашлар ва эътиқодлардан уларнинг ҳуқуқ ҳақидаги тасаввурларидан, интилишлари ва туйғуларидан иборатдир. Ҳуқуқий онг даражаси фуқароларнинг янги қонунлар қабул қилиши, давлат органларининг қонунни қўллаш фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилиш фаолияти билан боғлиқ фикрлари, кайфиятларини, уларнинг мамлакатимизда амалга оширилаётган демократик ҳамда иқтисодий ўзгаришларга муносабатини белгилайди.

Шахснинг ҳуқуқий маданияти-ҳуқуқий онгни аниқ мақсадни кўзлаб тарбиялаш натижаси, унинг энг юқори босқичидир. Демократик ҳуқуқий давлатни ва адолатли фуқаролик жамиятини шакллантириш шароитида "Биз одамларни эскича психологиясини ўзгартириб, уларда янги ҳуқуқий онгни шакллантиришимиз лозим. Шундай бўлсинки, ҳар бир киши инсон эркинликлари - айни вақтда муайян бурч, мажбурият ва маъсулият эканлигини чуқур ҳис этиб турсин"

Ҳуқуқий маданият ҳалқимизнинг қадимий анъаналарига, удумларига, тилига, динига, руҳиятига асосланган ҳолда инсоф ва иймон, адолат ва қонунийлик инсонга юксак ҳурмат ва эътибор, сабр тоқат каби маърифат ва ҳақиқат туйғуларини онгимизга сингдиришга хизмат қилади. Шунинг учун ҳам кишиларнинг фикрини, дунёқарашини мустақиллигимиз йўлида фидокорона меҳнат қилишга йўналтирилган ҳуқуқий маданиятни юксалтириш ҳаётий заруратдир.

Ҳуқуқий маданият назариясига оид барча муаммолар атрофлича ўрганилиши зарур. Шу билан бирга ҳар бир муайян ҳолатларда маданиятнинг турлича кўринишларини тушунишга қатъий белгиланадиган у ёки бу жиҳати устун бўлади. Чунончи, ҳуқуқий ҳаётда маърифатпарварликни шаклланишини таьминлашда

инсон омилини ошириш нуқтаи назаридан ёндашилганда авваламбор эътиборни ҳуқуқий маданиятнинг мазмунига қаратиш зарурлиги намоён бўлади. Ҳуқуқий маданиятнинг асосини ҳуқуқий тарбия ташкил этади.

"Ҳуқуқий тарбия - бу шахсга нисбатан ҳуқуқий онгни, ҳуқуқий кўрсатмаларни, қонунга итоаткор хулқ-атвор кўникмалари ва одатларини шакллантирувчи уюшган бир тизимли аниқ мақсадни кўзлаган ҳолда таъсир кўрсатилишидир."

Ҳуқуқий тарбия - бу жамият аъзоларининг юриш-туриш маданиятига ва онггига тизимли ва мақсадга мувофиқ таъсир этиш жараёнидир. Бу жараёнда кишиларнинг ҳуқуқий билим даражасига эга бўлишига эришиш мақсад қилиб қўйилади. Уларда эътиқоддан келиб чиқадиган қонун ва ҳуқуққа бўлган ҳурматни шакллантириш ҳуқуқий тарбиянинг ўзагини ташкил этади. Ҳуқуқий тарбия ва ҳуқуқни татбиқ қилиш жамиятда қонунчилик ва ҳуқуқ тартиботни мустаҳкамлашга ёрдам беради. У кишиларни интизомлиликка, уюшқоқликка, ва янги турмуш тарзига ўргатади. Тарбиявий ишнинг мустақиллиги аввало унинг мазмуни билан боғлиқдир. Ҳуқуқий тарбия-ҳуқуқий онгни шакллантиради, бу эса тарбиянинг ўзига хос шакллари ва усулларини излаб топиш қўлланиши заруриятини тақазо этади.

Тарбияловчилар зарур хажмдаги ҳуқуқий билимлар билан қуролланган бўлиши ва тарбияланувчида ҳуқуқий онгни шакллантириш, уларнинг ҳуқуқий маданиятини ошириш услубиётини эгаллаши лозим. Ҳуқуқ ҳақидаги тасавурларнинг шакллантиришда, шунингдек бирмунча алоҳида ҳал этишда асос бўладиган қонуннинг айрим умумий қоидаларини ҳуқуқий тамойилларни билиш ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шуни унитмаслик керакки, вояга етмаганлар ўзлари кузатиб борадиган ҳуқуқий фактларга нафақат уларни қўлланиш амалиёти нуқтаи назаридан баҳо беришади. Агар бундай амалиёт ҳуқуқда ёзиб қўйилганига нисбатан фарқ қиладиган бўлса, унда бу ёшлар ҳуқуқий кўрсатмаларнинг шунчаки расмий нарса эканлиги тўғрисидаги тассавурларни- "ҳа, қонун бошқаю, ҳаёт бутунлай бошқа" деган фикрда бўлиши мумкин.

Ҳуқуқий тарбияни фақат ҳуқуқий тарбия билан чеклаб қўймаслик керак, тарбиянинг роли зарур бўлганида ҳуқуқий амалиётни ҳам ўзгартира билиш уни оқилона изоҳлаш қонун бузишнинг олдини олиш, аниқланиши ва бартараф этиши учун барча мумкин бўлган чора тадбирларни қабул қилишни ҳам ўз ичига олиши зарур. Акс ҳолда ҳеч қандай оғзаки панд насиҳат ва суҳбатлар ёшларга уларнинг кўзи олдида жазосизлик ҳолатида содир этиладиган ҳуқуқбузарликлар етказадиган зарарни барҳам топдира олмайди.

Шундай қилиб жамиятимизда бугунги кунда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни тўғри шакллантира олиш ва қонунларимизга хурмат хисси билан қараш, фуқаролик жамиятининг асосий мезони бўлмиш ўзгаларнинг ҳуқуқларини ҳам поймол қилмаслик, адолатли жамиятни барпо этиш ва бунда қонун устуворлигини таъминлай олиш биз фуқаролардан юксак ҳуқуқий маданиятимизни талаб қилади. Ҳуқуқий маданиятни оширишда эса ҳар бир фуқаро жорий этилган қонунларимиз доирасида ҳаракатни амалга оширса, қонунларимиз бузилишига йўл қуймаса ва буни атрофдагилар ҳам ўргата олса долзарб муаммо бўлиб келаётган ҳуқуқий маданиятнинг айрим жиҳатларига эришган бўлардик.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1.Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2018.

2.Жамиятда ҳуқуқий онг ва ҳуқуқий маданиятни юксалтириш тизимини тубдан такомиллаштириш тўғрисидаЎзбекистон Республикаси Президентининг фармони.

2019.
3.Давлат ва ҳуқуқ назарияси. Масъул муҳаррирлар Т.Одилқориев -Т.: "Тошкент адолат" нашриёт уйи, 2018.

ИНФОРМАТИКА ТУРКУМИГА КИРУВЧИ ФАНЛАРДАН ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИГА МЎЛЖАЛЛАНГАН ЭЛЕКТРОН ТАЪЛИМ РЕСУРСЛАРИНИ ЯРАТИШГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР

Мирсанов Уралбой Мухаммадиевич, Навоий давлат педагогика институти катта ўқитувчиси, PhD
Равшанова Гулҳайё Азаматовна, Навоий давлат педагогика институти талабаси
Телефон: +998974330759
uralboynavoiy@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-35

Аннотация. Ушбу мақолада информатика туркумига кирувчи фанлардан Интернет тармоғига мўлжалланган электрон таълим ресурсларини яратишга қўйиладиган талаблар ва босқичлари келтирилган.

Таянч сўзлар: электрон таълим ресур, Интернет, информатика, талаб.

Айни пайтда, электрон таълим ресурслар асосида информатика туркумига кирувчи фанларни ўқитиш учун қулай шарт-шароитлар мавжуд, чунки таълим муассасаларида компьютер хоналари зарур асбоб-ускуналар билан жиҳозланган ҳамда Интернет тармоғидан фойдаланиш имконияти мавжуд. Шу боис, Интернет тармоғида информатика туркумига кирувчи фанлардан электрон таълим ресурсларни яратиш ва улардан фойдаланиш усулларини келажак авлодга ўргатилиши бугунги куннинг долзарб муаммоларидан бири бўлиб қолмоқда.

Бугунги кунда мамлакатимизда ва мустақил давлатлар ҳамдўстлигида бир қанча олимлар томонидан интерактив ўқув мажмуалар, электрон таълим ресурслари, мультимедиали электрон ўқув-услубий мажмуалар, мультимедиали электрон ўқув курслар, электрон дарсликлар, ягона ахборот таълим тизимларини яратишга қўйиладиган талаблар ишлаб чиқилган ҳамда илмий тадқиқот ишларида ўз аксини топган. Жумладан, олий таълим муассасаларида электрон таълим ресурсларни яратишга қўйилган талаблар бўйича Н.А.Муслимов, информатика фанидан интерактив ўқув мажмуаларини яратишга қўйилган талаблар бўйича Н.И.Тайлаков, М.Х.Алламбергенова, электрон дарсликларни яратишга қўйилган талаблар бўйича А.В.Мухамедшина, ягона ахборот таълим тизимини яратишга қуйилган талаблар бўйича В.А.Красильникова каби олимларнинг илмий тадқиқот ишларида кўриш мумкин.

Интернет таомоғида информатика туркумига кирувчи фанлардан электрон таълим ресурсларни фақат тажрибадан ўтган илмий-педагогик, психологик, психофизиологик, методик, визуаллаштириш, дастурий ва техник талабларга таянган ҳолда яратилиши лозим.

Электрон таълим ресурсларини яратишда дизайн ранг таркиби қонунлари билан мос келиши керак, чунки у маълум бир кайфият яратади. Қизил ранг жаҳлдорликни қўзғатиши мумкин, юмшоқ ранглари эса аксинча. Тўқ сариқ, сариқ, қизил ранглар

- илиқ ранглар. Кўк, бинафша ранглар - совуқ ранглардир [2]. Ҳар хил рангларнинг бирикмаси самарадорли ҳисобланади. Ёрқин ва илиқ ранглар асосий, совуқ ранглар эса иккинчи даражали бўлиши мақсадга мувофиқдир [3]. Шунингдек, минимал анимация эффектлари, барча маълумотларни кичик маълумот блокларига бўлиб яхшилаб тузиш мақсадга мувофиқ, фон матн шрифти ва сарлавҳа ранги билан уйғунлашиши ҳамда матнни ўқишда соддаликка эътибор қаратиш лозим. Бир-бири билан уйғунлашган учтадан ортиқ ранглардан (битта рангнинг тусларидан фойдаланиш яхшироқ) ҳамда катта шрифтлардан фойдаланмасликни, шунингдек, ўқув-таълим жараёнида қўлланиладиган электрон таълим ресурслар ўқувчининг қизиқишини, имкон қадар қисқа вақт ичида ўқув материалларини мустақил ўзлаштиришини, ўқувчининг мантиқий фикрлаш ва эслаб қолиш каби салоҳиятли имкониятларидан фойдаланишини таъминлаши лозим.

Яратиладиган электрон дидактик материаллар қўшимча ўқув ахборотларини олиш учун ўқувчи асло қийналмаслиги, ўқув материалларини таркибий тузилмасини шакллантиришда модул тизимидан фойдаланиш, мустақил таълимни ташкил этиш ва ўқув материалларини ўрганиш бўйича тўлиқ йўриқнома, назорат топшириқлари, ўз-ўзини текшириш саволлари ва жавоблари, машқ қилдирувчи топшириқлар бўлиши керак.

А.В.Мухамедшинанинг таъкидлашича, фанлардан электрон дарсликларни яратиш технологияси етарлича мураккаб жараён ҳисобланиб, педагогик сценарийларни қайта ишлаш, лойиҳалаш ва амалиётга татбиқ этиш учун қуйидаги босқичларда амалга оширилишни тавсия этган [1]: дидактик мақсадларини аниқлаш; таркиби ва тузилмасини қайта ишлаш; техник ишларини амалга ошириш; апробация қилиш, камчиликларини аниқлаш ва уларни коррекциялаш; ўқув жараёнида фойдаланиш методик тавсияларини қайта ишлаш.

Бизнинг фикримизча, Интернет таомоғига мўлжалланган электрон таълим ресурслар ишлаб чиқишни бешта босқич ажратиш лозим: 1. Таҳлил (ўқитишнинг қай даражада назорат қилиниши - талабларнинг анализи, ўқитишнинг мақсадлари); 2. Лойихалаштириш (режанинг тайёрланиши, сценарий тузиш); 3. Ишлаб чиқиш (режага мувофиқ электрон таълим ресурсларни яратиш); 4. Қўллаш (ўқув жараёнида ишлатилиши); 5. Баҳолаш (ўқув ишининг натижалари баҳоланади, олинган баҳо электрон таълим ресурслардаги хатоларни кўриб чиқишда ишлатилади).

Хулоса қилиб айтганда информатика туркумига кирувчи фанларга оид электрон таълим ресурслар яратишда юқорида қайт этилган талаблар ва кўрсатиб ўтилган босқичларга амал қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Мухамедшина А. В. Электронный учебник по математике в средней школе - образовательный ресурс нового поколения // Концепт: научно-методический электронный журнал официального сайта эв-ристических олимпиад "Совёнок" и "Прорыв". 2011. - С 77-414.

2. Обрубова А. В. Формирование структурно-функциональной модели электронно-образовательного ресурса по искусствознанию в условиях вузовской подготовки педагога-художника // Дисс... на соиск. учен. степ, канд. пед. наук. - Санкт-Петербург, 2015. – 239 с.

3. Тайлаков Н.И., Мирсанов У.М. Internet tarmog'ida matematika fanidan web-portallarni yaratish muammolari // Таълимда инновациялар: стратегия, назария ва амалиёт: Халқаро илмий мақолалар тўплами II қисм. - Самарқанд, 2018. - С. 133-137.

ESHITISH QOBILYATINI YO'QOTGAN O'QUVCHILARGA CHET TILLAR O'QITISH METODIKASI

Nabiyeva Nodira Rustamjon qizi
Namanagan davlat universiteti talabasi,
Email: nodiranabiyeva@yahoo.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-36

Annotatsiya. Ushbu maqolada imkoniyati cheklangan, xususan eshitishi qobilyatini yo'qotgan bolalarga Chet tillar o'qitish metodikasi bo'yicha bir necha tavsiyalar berilgan. Shuningdek, bolalarda til o'rganish jarayonida kechadigan ruhiy kechinmalar haqida ham qimmatli ma'lumotlar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Kar-soqov, ruhiy jarayon, motivatsiya, natija, ko'rgazmali qurollar.

Bugungi globallashuv davrida Chet tillarini o'rganishga bo'lgan talab taboro ortib bormoqda. Xususan, O'zbekistonda ham. Ushbu sohada ko'pgina o'zbek tilshunos olimlari, tadqiqotchilari salmoqli izlanishlar olib borishgan. Ayniqsa Chet tillar o'qitish metodikasi bo'yicha. Ulardan, J.J.Jalolov, L.T.Ahmedova, M.Holmirzayeva va boshqalar. Biroq yurtimizda hali imkoniyati cheklangan bolalarga ingliz tili o'qitish bo'yicha yetarlicha manba'lar, metodikalar va ilmiy izlanish natijalari deyarli yo'q. Chet tillarni egallash, ayniqsa ingliz tilini mukammal bilish, shaxsni butun dunyo bilan aloqa qilishini ta'minlovchi cheksiz imkoniytadir[1]. Bu imkoniyatdan sog'lom bolalarning qanchalik haqqi bo'lsa Imkoniyati cheklangan bolalarning ham haqqi bor. Ular ham tengdoshlari kabi Chet tillarni mukammal o'zlashtira oladilar va undan unumli foydalanadilar. Faqatgina Chet tillarni o'rgatishda ularga mos va qulay bo'lgan metoddan foydalanilsa kifoya.

Kar-soqov o'quvchilarga Chet tillar o'qitish quydagi 3 bosqichda amalga oshiriladi:

1- Boshlang'ich; 2- o'rta (davomiy, eng qiyin bosqich); 3- so'nggi (o'sish bosqichi) bosqich

Boshlang'ich bosqich - ushbu bosqichda o'quvchilarga ingliz tili o'ganishda muhim bo'lgan ilk qadam - motivatsiya bosqichi qo'llaniladi[2]. Bunda o'qituvchi o'quvchilarining Nima maqsaddan ingliz tili o'rganmoqchiliklarini aniqlaydi, aniq maqsadga yo'naltiradi va uning kelgusida berajak ijobiy natijalariga ishontiradi.

O'rta bosqich - bu bosqich uzoq muddatli va mashaqqat, to'siqlarga boy bosiqch hisoblanadi. Chunki ingliz tilini o'rganishda ilk yengil mavzular ortda qolib, sekin asta soddalikdan murakkablik vujudga keladi. Bunda esa tabiiyki, ruhiy charchoqlar, tilni o'rganishga bo'lgan ishonchsizlik vujudga keladi. Ushbu paytda o'qituvchiga va bolaning ota-onasiga juda katta mas'uliyat yuklatiladi[3]. Agar ular bolaga dalda bo'lib, unga motivatsiya berishni uzluksiz davom ettirsalar bola albatta bu bosqichni yengib o'tadi.

So'nggi bosqich - Qolgan bosqichlarga nisbatan birmuncha oson tuyulsa ham bu bosqich o'ta ahamiyatli hisoblanadi. Chunki yuqoridagi ikki bosqichda qilingan mehnatlar samarasi

bu bosqichda yuzalanadi. Natija ko'zlanadi. Bu bosqich o'rganish bosqichi bo'lish barobarida amaliyot bosqichi ham hisoblanadi. Uning alomatlarini O'zida sezgan o'quvchi sabrsizlik bilan uni tezroq yakunlanishini istyadi. Ammo bu bosqich o'ylanganidek juda qisqa emas. Uning qancha muddat bo'lishi o'rganuvchiga bo'g'liq. Ba'zi sog'lom o'rganuvchilar ham bu bosqichning tugamayotganligidan hafsalasizlanib til o'rganishdan voz kechadilar. Xolbuki marraga yana bir necha qadam qolgan bo'ladi halos. Har bir til o'rganish istagida bo'lgan shaxs xoh u sog'lom bo'lsin, xoh imkoniyati cheklangan astodoydil istasa, harakat qilsa, to'xtamasa marra chizig'ini albatta bosib o'tadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Wendy A. Scott and Lisbeth H. Teaching English to children. London New York, Longman.
2. J.J.Jalolov "chet tillar o`qitish metodikasi" o`qituvchi nashriyoti, 2012, p-112
3. S.M. Sokolova Umumta`lim maktabi sharoitida tuzatish va rivojlanish ta`limi Irkutsk. 2011.

ПОЛИТОЛОГИЯ

YOSHLAR SIYOSIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Jalilov Abdulatif Abdullayevich
O'zbekiston Yoshlar Ittifoqi Markaziy Kengashi
Telefon: +998 97 7529505
abdulatif_89@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-37

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarda siyosiy madaniyatni rivojlantirish masalasining dolzarbligi hamda bunda zarur bo'lgan shart-sharoitlarga alohida to'xtalib o'tilgan

Kalit so'z: siyosiy ong, siyosiy madaniyat, jamiyat, davlat, qonun, madaniyat, dunyoqarash

Jamiyat taraqqiyoti natijasida erishilgan umumiy ma'naviy siyosiy madaniyat darajasining siyosiy munosabatlarda bevosita namoyon bo'ladigan katta bir qismi siyosiy madaniyat deb ataladi. Siyosiy madaniyat shu bilan birga siyosiy ongning tarkibiy qismi bo'lib hisoblanadi. Siyosiy madaniyat tushunchasi keng va tor ma'noda ishlatilinib, keng ma'noda siyosiy madaniyat fuqarolarning siyosiy bilimlari, mo'ljal-baholari, hatti harakatlarining darajasi, siyosiy munosabatlarni boshqarib turish, ijtimoiy qadriyatlar mazmuni va sifati, an'analari va qonunqoidalarini anglatadi. Tor ma'noda esa, siyosiy madaniyat siyosiy munosabatlar mazmuni va sifati darajasini belgilab beradigan o'zaro muloqot tarzini bildiradi.

Siyosiy madaniyat - ko'p tarkibli, ko'p darajali hodisaladir. Siyosiy madaniyatning turli ijtimoiy va siyosiy jarayonlar bilan xilma-xil aloqalari uning murakkab tuzilishi va tashkil yetilganini belgilab keladi. Siyosiy madaniyatning turli ichki tuzilmalari subyektlarning siyosiy xulq-atvori shakllanishi texnologiyalari, madaniy yaxlitlik (yani alohida bir mamlakat, mantiqqa siyosiy madaniyat), turli kichik madaniyat tuzilmalar mavjudligini aks.

Tarizdan ma'lumki, madaniy siyosatga doir masalalar IX-X asrlarda O'rta Osiyoda yashagan Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Farobiy, Imom Al-Buxoriy, Ibn Sino,Beruniylarning siyosiy qarashlarida ham o'z ifodasini topgan edi. Masalan, Ibn-Sinoning fikricha, ideal davlat tepasida ma'rifatparvar shoh turishi kerakligi g'oyasi turadi.

Siyosiy madaniyat terminini ilmiy muomalaga birinchi bo'lib XVIII asrda nemis faylasufi va ma'rifatparvari I.Gerder olib kirgan deb hisoblanadi. Empirik asosga ega bo'lgan siyosiy madaniyat to'g'risidagi ilmiy kontseptsiyalar esa G'arbda XX asrning o'rtalariga kelib shakllana boshladi. Bunda yirik xalqaro tadqiqotchilar bo'lgan G. Almond, X. Fayer, S.

Verba va boshqalarning o'lkan hissalari bor. Masalan, hozirgi zamon politologiyasida birinchilardan bo'lib "siyosiy madaniyat" tushunchasini ishlatgan Amerikalik nazariyotchi X. Fayerning 1956 yilda bosilib chiqqan "Yevropaning buyuk davlatlari boshqaruv tizimi" nomli kitobi siyosiy madaniyatning mohiyatini anglash yo'lida qo'yilgan dastlabki muhim qadamlardan bo'lgan bo'lsa, sal keyinroq G. Almond va S. Verba besh mamlakat AQSH, Buyuk Britaniya, Germaniya, Meksika va Italiya siyosiy jarayonlarini tadqiq qilish asosida 1963 yilda o'zlarining "Fuqarolik madaniyati" nomli kitobini e'lon qildilar. 1965 yilda L.Pay va S. Verba o'nta mamlakat jamiyatni siyosiy madaniyatini o'rganish asosida "Siyosiy madaniyat va siyosiy taraqqiyot" nomli asarini nashr kildilar.

Siyosiy madaniyatga oid mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, bu tushunchaga turlicha yondashuvlar mavjud. Bunga ko'ra:

- Siyosiy madaniyat bu - o'ziga siyosiy ma'rifatni, siyosiy onglikni, hamda ijtimoiy-siyosiy faoliyatni ham qamrab olgan shaxs va ijtimoiy birlikning madaniyatidir;
- Siyosiy madaniyat bu - o'z ichiga ijtimoiy - siyosiy institutlar va siyosiy jarayonlar bilan bevosita aloqalar bo'lgan elementlarni qamrab olgan jamiyat ma'naviy madaniyatining bir qismidir;
- Siyosiy madaniyat bu - siyosiy tafakkur va siyosiy faoliyat madaniyatidir. Bu yondashuvlar turlicha bo'lsa ham, lekin ularning barchasini bir-biriga bog'lab turuvchi umumiy jihat ham mavjud. Bu siyosiy madaniyatning jamiyat siyosiy-ijtimoiy jarayonlari, siyosiy institutlari bilan bevosita uzviyligi holatidir.

Siyosiy madaniyatnnig amal qilish jarayoni odamlar xulq-atvori orqali sodir bo'ladi. Lekin siyosiy xulq-atvor jamiyatda muayyan tartibda shakllangan qonun-qoidalar doirasida namoyon bo'ladi.

Siyosiy madaniyatning namoyon bo'lishi jarayonida milliy, sinfiy, diniy, kasb-korlik an'analari va urf-odatlari ham juda muhim o'rin egallaydi. Masalan, mehmondo'stlik, ommaviy xayrihohlik - hashar o'zbeklarga xos milliy an'ana sifatida qabul qilingan.

Siyosiy madaniyatni yanada yuksaltirish uchun kuyidagi muhim shart-sharoitlarni yaratish talab etiladi:

- iqtisodiy va ijtimoiy hayot sohasida: mulkchilikning turli shakllari, yeng alvvalo xususiy mulkchilik paydo bo'lishi, xo'jalik yuritish turli usullarining amal qilishi, shuningdek, iqtisodiy faoliyatning mustaqil subyektlari kabi boshqa omillar bilan bir qatorda siyosiy faollik, turli-tumanlik uchun shart-sharoit hozirlash;
- jamiyat o'z ijtimoiy tuzilmasi va turli manfaatlari bo'yicha qanchalik rangbarang bo'lsa, demokratik siyosiy madaniyat tizimi shakllanishi uchun ham shunchalik keng zamin paydo bo'ladi;
- fuqarolik jamiyati rivojlanishining ustuvorligini ta'minlash sohasida: fuqarolik jamiyati siyosiy institutlarni shakllantiradi, davlatga o'zi zarur deb hisoblagan me'yorlardagi vakolatlarni beradi.
- Davlat hokimiyatini taqsimlash asosan saylovlar vositasida amalga oshadi. Hech kimga va hyech bir guruhga bu hokimiyatni na amalda, na huquqiy jihatdan o'z monopoliyasiga aylantirishga yo'l qo'yilmaydi;
- asosiy guruh va ularning vakillari bo'lgan siyosiy partiyalar hamda harakatlar o'rtasida ijtimoiy rivojlanishning asosiy qadriyatlari ideallari va maqsadlariga nisbatan aniq kelishuvchanlikning mavjud bo'lishi;

Aytimiz mumkinki, mamlakatimizda ayni bugungi kunda yuqorida qayd etilgan barcha shart-sharoitlar keng ko'lamda yaratilib, bunda barcha faoliyat bevosita axolining ijtimoiy, huquqiy, siyosiy savodxonligini oshirishga qaratilgan

Shuning uchun ham bugungi ta'lim tarbiaya jarayonini tashkil etishda, yosh avlod tarbiyasida, bola shaxsida siyosiy ong, siyosiy dunyoqarash, siyosiy madaniyatni shakllantirish masalalariga a'lohida e'tibor beriladi. Zotan, huquqiy bilimlarga ega bo'lish, o'zining fuqaroli vazifasi, burchi va ma'suliyatini chuqur anglab yetgan har bir fuqaro mamlakatning siyosiy hayotidagi faoliyatiga o'zining munosib hissasini qo'shishi va mamalakat rivojida kamarbasta bo'luvchi navqiron kadr bo'lib yetishib chiqishi lozim.

Adabiyotlar

1. Otamurodov S., Yergashev I., Akromov Sh., Kodirov A. Politologiya (o'kuv ko'llanma), Toshkent, "O'zbekiston", 1999, 41-50-betlar.
2. Odilqoriyev X., G'oyibnazarov Sh. Siyosiy madaniyat. - T., 2004 55
3. Pugachev V.P. Solovev A.I. Politologiyaka kirish. T.: "Yangi asr avlodi", 2004, 386-403-betlar.
4. Sultonov T., A. Xayitov. Demokratik jamiyat sari: parlament saylovlari va siyosiy partiyalar. TDIU 2005y 33.Temur tuzuklari. Toshkent:, 1991.
5. .Tadjixanov U., Saidov A. Huquqiy madaniyat nazariyasi. 1 - 2 tom. - T. 1998
6. Tulenov. J. Qadriyatlar falsafasi. T.:1998

ЖАДИД ТАРАҚҚИЙПАРВАРЛАР ПАРТИЯСИ ФАОЛИЯТИ ВА ДАСТУРИ ҲАҚИДА

Бурхонов Равшан
Ўзбекистин Журналистика ва оммавий коммуникациялар университети интернет журналистикаси ва ижтимоий тармоқлар факультети 2-босқич талабаси.
Телефон: +998 (90) 125-07-09
prince.turan1@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-38

Аннотация: Ушбу мақола Туркистон ўлкасида фаолият юритган "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг фаолияти ҳақида қисқача маълумотлар келтириб ўтилган. Мақола "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг дастурида келтирилган бандлар юзасидан муаллиф фикрини акс эттиради. "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг сиёсий фаолиятини бугунги кун сиёсий жараёнларига қиёсий солиштирувини амалга оширади. "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг ўлка ривожи учун қилмоқчи бўлган асосий вазифалари ҳамда кўзлаган режаларининг партия дастурида акс эттиришини таҳлил этади. Мен изланишларим давомида жуда кам маълумот тўплай олдим. Ушбу мавзуларда тадқиқот ишлари давом этмоқда.

Калит сўзлар: Жадидлар, жадид тараққийпарварлар партияси, Туркистон, XX аср Туркистон ўлкаси, Аҳмад Закий Валидий, Россия империяси

Жадидларни барчамиз марифатпарвар, зиёли сифатида биламиз, аммо уларнинг сиёсий фаолияти ҳақида деярли гапирилмайди. XX асрнинг биринчи чораги жаҳон майдонида юзага келган кескин ўзгаришлар, дунё харитасининг буюк давлатлар томонидан қайта тақсимланиши, юртимиз Туркистонни ҳам четлаб ўтмади. Ушбу қалтис вазиятда фақатгина ма?рифатпарварлик билан юрт мустақиллигини сақлаб қолишнинг имкони бўлмаганлиги туфайли, Россия империясининг вассалига айланган Туркистон ўлкасида жадидлар кенг сиёсий ҳаракатлар олиб боришни бошлаб юборишди. Жадидларнинг йирик номоёндаларидан бири бошқирдистонлик Аҳмад Закий Валидийнинг қайд этишича:

"Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, Туркистонда келажакда биринчиси радикал миллий ва иккинчиси социалистик бўлган икки партияли тизим идораси фикри чет мамлакатлар таъсири билан изоҳланмайди. 1921-йилда Туркистондаги турли қавм ва қабилаларнинг бошлиқлари ва зиёлилари узоқ маслаҳатлашиб , турли жойлардаги кўп турли шартларни ҳисобга олганларидан сўнг, юқоридагига ўхшаш икки партияни тузиш керак, деган фикрга келадилар. Англиядаги ёки Америкадаги икки партияли тартиботдан Туркистон раҳбарлари хабардор эмас эдилар" [1]

Қайд этиш жоизки, жадидларнинг сиёсий ғоясига кўра, Туркистонни идора этишнинг энг мақбул усули монархия ҳам, президентлик республикаси ҳам эмас аксинча парламентар республика ҳисобланган ва унинг тамойиллари том

демократик бошқарувга асосланиши керак эди. Шу сабабли жадидлар Туркистоннинг этник келиб чиқиши ҳамда ўлкадаги европаликларнинг ҳаёт тарзини ҳисобга олган ҳолда сиёсий фаолият олиб борувчи иккита партия тузишган. Улардан бири консерватив қарашларга таянувчи, электоратининг асосини радикал диндорлар ташкил этувчи "Жадид тараққийпарварлар" партияси ҳамда социал ғояларни қўллаб-қувватловчи "Ерк" партияси эди. Кейинчалик эса этник қозоқлар таъсири остида "Алаш Ўрда" партияси ҳам ташкил этилди.

Ушбу партиялар ҳақида манбаларда етарлича маълумотлар мавжуд эмаслиги туфайли бу партиялар ўзбек китобхонлари учун мавҳум бўлиб қолди. Айрим манбаларнинг такидлашича "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг ғоялари Туркиядаги Анвар Пошшо бошчилик қилувчи "Иттиҳод ва тараққий" партияси ғоялари билан ҳамоҳанг бўлган.

"Туркистон жадидиларининг Туркиядаги иттиҳод ва тараққий оқими билан танишувлари баъзи аъзоларнинг ўша Истанбулга келиб, ўқиб юрган пайтларидан бошланган. У йилларда султон иккинчи Абдулҳамидни четга суриб, Усмонли империяси ҳукуматини эгаллаган иттиҳод ва тараққий партияси айни кучги тўлган чоғъи эди." [2]

Туркиядаги инқилобий ҳаракатларнинг намоёндалари билан Туркистон жадидчилик гўяси етакчиларининг бир дорулфунунда таҳсил олиши, туркистонликларда ҳам Европа сингари тараққий этган давлат тузиш ғояларини шакллантирган. Ушбу фикрлар эса тузилажак "Жадид тараққийпарварлар" партиясининг дастурида ҳам ўз ифодасини топган.

"18. Туркистонда энг аввало ҳунар мактаблари йўлга қўйилажак. Оврупага ўқувчилар юборишга аҳамият берилажак." [3]

Европа сингари ривожланган давлат тузиш учун, аввало европадаги сингари саноатга эга бўлиш зарур эди. Европа саноати эса, Европа даражасидаги таълимни ривожлантириш заруратини юзага келтирар эди. ХИХ асрдаги қолоқ ижтимоий-иқтисодий ҳаёт ҳамда мустамлакачилик зулми, эски диний радикал қарашлар остида дунёвий фанларни жорий қилиш, саноат инқилобига эришишнинг фактик иложи йўқ эди. Шу сабабли жадидлар дастлаб туркистонлик ёшларни Туркияга, кейинги босқичда эса Германияга таҳсил олиш учун жўнатишди. Айни шу жараёнлар кечаётган бир пайтда Туркиядаги ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар туркистонлик жадидлар учун ҳам янгилик бўлиб бир мусулмон ўлкасида бўлаётган ўзгаришларни иккинчи бир мусулмон оламида ҳам синаб кўриш фикрини уйғотди. Ана шундай инқилобий ғоялар билан суғорилган, Туркистонда ташкил этилган "Жадид Тараққийпарварлар" партияси ўз олдига мамлакатни ҳар томонлама ривожлантириш мақсадини қўйди ва ўзининг 19 бандли партия дастурини тузди. Ушбу партия дастурининг қисқача мазмуни Аҳмад Закий Валидий Тўғоннинг "Хотиралар"ида сақланиб қолган бўлиб у 19 банддан иборат. Партия дастурида қуйидагилар такидланган:

"...миллий маданиятга эга бўлиш... Миллат бирлиги тил, дин, адабиёт, урф-одатлар бирлигига асосланади". [4]

Жадидларнинг асосий мақсади ҳам миллатни бирлаштириш, ягона ҳукумат, ягона тил, ягона дин, адабиёт, урф-одат ва маданият бирлигига эришиш бўлган. Шу сабабли ягона ҳукумат ташкил этиш учун унинг гъоявий асослари зарур эди. "Жадид тараққийпарварлар" партияси ўз дастурларида ана шу "миллат бирлиги" ғоясини илгари сурган. Бирлик эса аввало тил ва маданият бирлиги асосида қурилади. Минг йиллардан буён бир қавм бир элат бўлиб яшаб келаётган туркий

ва форсийларни бирлаштириш мана шу жойга келганда кескин тус олади. Чунки ҳар икки халқлар ҳам ўзининг тилига эга эди. Шу сабабли жадидлар чиғатой туркий тилининг сарф ва навфини тузиб чиқишди. Бу ишлар ҳам айни дамда сиёсий мақсадларни кўзлаган эди.

"2.Озод Туркистонда давлат тузилиши ва идораси жумҳурият шаклида бўлиб, ҳомият асосини демократия йўли билан сайланган миллат мажлиси ёки вилоят ва шаҳарларда вилоят ҳамда шаҳар мажлислари (земство) ташкил қилинади". [5]

Демак партия дастурига биноан мустақил Туркистон давлатининг бошқарув шакли парламентар республика бўлиши керак эди ва мамлакат вилоят ҳамда шаҳар сингари ҳудудий бирликлар орқали бошқарилиши такидланган эди. Ҳозирги даврда, мамлакатимиз бошқарувида ушбу партия дастурининг айрим аломатларини учратиш мумкин. Ҳукумат таркиби Олий Мажлис (жадидларга кўра миллат мажлиси) томонидан шакллантирилади, ҳудудий бошқарув органларида ҳам ҳудудий кенгашлар фаолият юритади. Жадидларнинг аксарият қисми Европа ҳамда Туркияда таҳсил олганликлари, дунёвий илмларни мукаммал билганликлари ҳолда Европа ва Америкадаги сингари давлат бошқарувига эга бўлиш ғояларини илгари суришлари табиий эди. Аммо, Туркистоннинг бўлажак икки партиявий тизими Америка ёки Британиянинг қўшпартиявийлик тизимидан кўчирма эмас эди. Чунки, бу даврда Туркистон зиёлилари Америка ва Британия партиялари ҳақида маълумотга эга бўлмаганлар. Жадидларнинг ҳеч бир давлат партия тизимидан кўчирма нусха олмаганлигини Аҳмад Закий Валидий ўз хотираларида эслатиб ўтган:

"Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, Туркистонда келажакда биринчиси радикал миллий, иккинчиси социалистик бўлган икки тартибда партия (идораси) фикри чет таъсири билан тушунтирилмайди.

… Англиядаги ёки Америкадаги икки партияли тартиботдан Туркистон раҳбарлари хабардор эмас эди." [6]

Жадидлар ана шундай ақл-заковат соҳиби бўлганларки, ҳеч бир андозаларсиз икки партиявий тизим мамлакатни тараққиётга етаклашишига ишонганлар. Бунинг исботини эса жаҳон ҳамжамияти мисолида кўриш мумкин. Икки партиявийлик тизимининг ёрқин мисоли эса АҚШдаги "консерваторлар" ҳамда "республикачилар" партияларидир.

Жадид тараққийпарварлар партияси мамлакатни ривожлантириш учун аввало саноатни ривожлантириш зарурлигини яхши билган. Тарихан аграр мамлакат бўлиб келган Туркистонни индустриал мамлакатга айлантириш учун, аввало малакали ишчилар зарур эканлиги партия дастурида ўз ифодасини топган. Жадидлар ушбу ишни амалга ошириш учун Туркистонлик ёшларни Европа мамлакатларида ўқитишди. Нафақат ўқитишди, балки талабалар Оврупа мамлакатлари эришган ютуқларни Туркистон шароитага мослаштириш ҳамда атамаларни чиғатой-туркийчасига ўгириш сингари вазифаларни ҳам қўйишди. Туркистонлик талабалар кейинчалик ватанга қайтиб, Ўзбекистон ССР саноатининг турли соҳаларида ишлашди. Аммо, йирик ўзгаришлар қила оладиган, малакали кадрлар Сталин қатағонининг қурбонига айланиб кетишди.

Умумий олганда жадидлар ва уларнинг сиёсий фаолияти ўлка ривожи учун янги ренессанс бўлиб хизмат қилган. Жадид тараққийпарварлар партияси дастурида ўлкани ҳали ҳануз қийнаб турган муаммолар, жумлада: тил, дин, маданият, адабиёт, урф-одат бирлиги, ҳукумат бошқарувининг демократлашиши, ижро ҳокимятидан мустақил миллат мажлисини ташкил этиш, турли миллат ва

элатларнинг тотувлигини таминлаш, ҳарбий хизматни ўташ, ички тартиб-интизомни сақлаш учун полиция тизими, виждон эркинлиги, сўз эркинлиги, солиқ тизими; ер, ер усти, ер ости бойликларидан фойдаланиш масалалари, ташқи иқтисодий муносабатлар, минтақадаги сув масалалари, кўчманчи халқларнинг ўтроқлашуви, урбанизацияни ривожлантириш, адлия, маъориф, фан ва таълим тизими, маданий ёдгорликлар ҳимояси, Европага кадрлар жўнатиш ва саноатни ривожлантириш масалалари алоҳида такидланган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Адолат. Тошкент. 1997. 113-114-бетлар. А.З.Валидий "Бўлинганни бўри ер" Туркистон халқларининг миллий мустақиллик учун кураши тарихидан хотиралар.
2. Тафаккур. Тошкент. 2017. 86-бет. Аҳад Андижоний "Туркистон учун кураш".
3. Адолат. Тошкент. 1997. 113-бет. А.З.Валидий "Бўлинганни бўри ер" Туркистон халқларининг миллий мустақиллик учун кураши тарихидан хотиралар.
4. Адолат. Тошкент. 1997. 111-112-бетлар. А.З.Валидий "Бўлинганни бўри ер" Туркистон халқларининг миллий мустақиллик учун кураши тарихидан хотиралар.
5. Адолат. Тошкент. 1997. 112-бет. А.З.Валидий "Бўлинганни бўри ер" Туркистон халқларининг миллий мустақиллик учун кураши тарихидан хотиралар.
6. Адолат. Тошкент. 1997. 114-бет. А.З.Валидий "Бўлинганни бўри ер" Туркистон халқларининг миллий мустақиллик учун кураши тарихидан хотиралар.

РОЛЬ ЛИЧНОСТИ В ФОРМИРОВАНИЙ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА.

Узакбаев Ю.А. студент 4 курса
Ташкентский государственный институт востоковедения.
Телефон: +998(93)5278598

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-39

Аннотация: В данной статье рассматривается историческая и современная положение роли личности в политическом процессе.

Ключевые слова: политический процесс, государственный личность, демократизация, формирование.

Во все времена, а в наши дни особенно, политика оказывается важное, порою судьбоносное влияние на жизнь отдельных людей и целых народов. Она неразрывно связана с самыми глубокими основами человеческой цивилизации. Как отмечая ещё в V в до н.э. величайший ум античности Аристотель политика коренится в природе человека как социального существа, способного полноценно жить лишь в коллективе общества и "обреченного" взаимодействовать с другими людьми.

По природе человек не может представлять жизнь без политики. Так как без политики, не было-бы развитие цивилизаций в мире. Лишь человек осуществляет свои нужды и потребности с помощи власти. На основе участие в политике лежит жажда власти человека. И по роду политически процесс не формируется без человеческого участия. Как сказал античный философ Перикл: "Если вы не интересуетесь политикой, то это не значит, что политика не интересует Вами!" Вы можете ею не интересоваться, она все равно придет и вам в виде новых законов и правил, по которым придется вам жить. Великие фразы античного философа доказывает что политика и человек по природе зависимы друг с другом.

В осуществлений политического процесса роль личности очень велика. Это известно даже из прошлого. Например, на основе образования государства Тимуридов, Македонского, Монголов и даже образование Узбекистана как государства лежит политически труд отдельной личности.

Как пишет немецкий драматург Бертолот Брехт "несчастна страна, которая нуждается в героях" и пишет французский лексикограф и афорист Пьер Буаст "несчастна страна, у которого нет героев" . Эти слова даёт нам осознать что политический процесс не формируется и не будет формироваться без участия видных политических личностей.

Например, Амир Тимур в своем книге "Уложения Тимура" пишет "Девять из десяти своих дел я решил совещаясь и договариваясь, и лишь одно - силой меча". Его политическая техника по управлению государством как, политически и государственный личность, является формирующим звеном политического

процесса. И одновременно его политическая техника приспосабливает спокойствие и мира внутри страны.

В современном этапе участие личности в политическом процессе стало демократично. Демократизация современного общества требует вовлечения в политику новых, раннее пассивных слоев населения так как политика осуществляется для людей и через людей. Гражданин является сегодня не только объектом но и субъектом политики, её творцом и исполнителем когда вовлекается политико- властные отношения, в процессе принятие решений и управления . Социальные группы, классы, общественные организаций, политические партий, государственные структуры, несомненно играют важную роль в политике, но сами эти группы и организации состоят из отдельных личностей. Взаимодействие личностей, их потребностей, интересов, возможностей, в конечном счёте определяет содержание политического процесса.

Литература

1. В.П. Пугачев, А.И. Соловьев. Введение в политологию. - М. 1998г. с 3.
2. Константин Д. Универсальный цитатник политика и журналиста. -М. 2006г. С 193.
3. Пинчук Е.Д. Личность и политика: Учебное пособия. Владивосток: Мор-гос. - 2014. С 3.

ФИЛОЛОГИЯ

HOJIBOY TOJIBOYEVNING SO'ZDAN FOYDALANISH MAHORATI

Mumtozbegim Karimjonova
Farg'ona davlat universiteti
talaba
Telefon: +998939726388

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-40

Annotatsiya: Ushbu maqolada so'z ustasi Hojiboy Tojiboyevning so'zdan unumli foydalangan holda yuzaga chiqargan hajvlari qolaversa, tilshunoslikda faol o'rganilayotgan lisoniy vositalar va ularni yuzaga chiqaruvchi omillar hamda ularning nutqdagi ko'chma ma'nolari xususida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: lingvopoetika, lisoniy vositalar, lingvostilistika, frazeologik birliklar, askiya, metonimiya, sinekdoxa, frazema, genetativ ma'no.

Odatda, lingvopoetika ilmida ko'proq yozuvchi va shoirlarning asarlariga murojaat etishadi. O'zbek lingvopoetika sohasida qiziqchilar nutqiga e'tibor berilmagan. Ayrim ishlar: Shavkat Abdurahmonovning "O'zbek nutqida kulgu qo'zg'atuvchi lisoniy vositalar" nomzodlik dissertatsiyasi, adabiyotshunoslik sohasidagi kulgu qo'zg'atuvchi, hajv yaratishga xizmat qilgan vositalarni o'rganishga qaratilgan tadqiqotlarni hisobga olmaganda, qiziqchilar nutqi lingvopoetika ilmida hamda lingvostilistika sohasida maxsus o'rganilmagan. Shu bois, biz ushbu maqolamizda O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan so'z ustasi Hojiboy Tojiboyevning kulgu qo'zg'atuvchi, uning ijodida hajv keltirib chiqaruvchi usullarni va so'z qo'llash mahoratini tahlil qilishga jazm etdik. Hammamizga ma'lumki, frazeologik birliklar insonning hissiy-emotsional holatini aks ettirishdan tashqari, kulgi qo'zg'atishda ham keng qo'llaniladi. Bu birliklar asosan diologik nutqda o'z va ko'chma ma'nolari orqali fikr ifodalagan paytda aniqroq namoyon bo'ladi. Qiziqchilar nutqida ko'p hollarda, frazeologik birliklar bilan bir qatorda so'z birikmalarining ham to'g'ri, o'z ma'nosining yetkazilishi tufayli hajviy vaziyat yuzaga keladi. V.G.Belinskiy to'g'ri ta'kidlaganidek:"Xalqning fikrlash va his etish tarzida ham milliy xususiyat namoyon bo'lishi kerak." "Shu bois aytish mumkinki, askiya - o'zbek tilining betakrorligi, jozibadorligi va ifoda imkoniyatlarini namoyon etuvchi tilimizning va xalqimizning tabiatan so'z o'yiniga moyil mentalitetini aks ettiruvchi nutq ko'rinishi yoki milliy til mexanizmidir." [1, 13]. Ushbu fikrlar dalilini so'z ustasi Hojiboy Tojiboyevning "O'zbekning gapi qiziq" ruknidan olingan parchada yaqqol ko'rish mumkin: "Qarang, qiziqda! -Uyatli mehmonlar kelib qoldi, qayoqqa o'tkizamiz?-, deydi.Yoki bo'lmasam, nozik-nozik mehmonlar kelib qoldi, endi nima qilamiz? Hojiboy aka qorin qanaqa?-,anjancha qilib so'radi qo'ydi. Manam yumaloq dedim. Yo'q, ochmi to'qmi?-,dedi. Rangini bilmiman dedim...Yoki bo'lmasam ko'zingga qarab yur, ho' bola, deydi. Qanaqib ko'zimga qarab yuraman. Og'zingga qarab gapir deydi, qanaqib og'zimga qarab

gapiraman..."

So'z ustasi H.Tojiboyev nutqidagi "uyatlik mehmonlar" birikmasidagi "uyatli" sifatining o'z ma'nosi-hijolatli ish qilgan yoki ayb ish qilib qo'ygan kishilarga nisbatan qo'llaniladi, ko'chma ma'noda esa qarindoshlar yoki tanishlar orasida hurmati baland, izzatalab kishilarga nisabatan aytiladi. Qiziqchi, so'zning o'z ma'nosini ishlatib kulguni yuzaga keltirgan. Bundan tashqari "nozik mehmonlar", birikmasida ham xuddi shu holatni ko'rish mumkin, ozg'in, jussasi kichik shaxslarni nazarda tutib, boshliqlar, qudalar, mansabdor shaxsli tanishlarga nisbatan qo'llaniluvchi ma'nosini chetlab o'tgan. Yoki, "mehmon, ko'k choy ichasizmi, qorami? Qizil choy desam hayron bo'ladi, qora desam, qop-qora rangli choy olib kelmaydiku" gapida ranglar orqali choyning haqiqiy sifati bilan uning nomi o'rtasidagi nomutanosiblikni ochib bergan. "Qorin qanaqa? Yumaloq", "Ochmi, to'qmi? Rangini bilmayman" bu qismda so'z ustasining mahorati yaqqol ko'zga tashlanadi, oddiy, sodda, xalqchil so'zlarning o'z ma'nosida qo'llanilishi nutqning jozibadorligini, tushunarli bo'lishini ta'minlab bergan. "Frazeologik birliklardan badiiy asarlarda kulgi qo'zg'atishda ham keng foydalaniladi. Frazeologik birliklar nutq jarayonida tuzilmay, balki tinglovchining e'tiborini mazkur birikmaning to'g'ri ma'nosiga qaratiladi. Askiyabozlikda kulgi qo'zg'atish maqsadida so'zlarning ko'chma ma'nolaridan keng foydalaniladi va bunda birikmaning to'g'ri ma'nosi izohlanishini kulgiga sabab bo'ladi."[2, 16]. Hojiboy Tojiboy nutqida ko'p o'rinlarda ko'chimlarning sinkretik ya'ni qorishiq holda ham qo'llanganini shu bilan birgalikda ko'chimlarning polifunksionalligini ham ko'rishimiz mumkin. Metafora, metonimiya kabi ko'chim turlariga misollar keltirib o'tamiz. "Oshda ko'rinmadiz? (metonimiya) Men go'sht yo suyakmidim oshda ko'rinadigan", "Oshni damladim", "Osh kelyapti", genetativ ma'noning qo'llanishi, "samovarda osh yedik" (metonimiya, sinekdoxa). So'z ustasi Hojiboy Tojiboyev o'ziga xos qochirimlar va fonostilistik vositalar: ohang, intonatsiyadan o'rinli foydalanishi natijasida hajvni yuzaga keltirgan.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, lingvopoetika, linvostilistika sohalarida qiziqchilarning nutqi orqali tilning imkoniyatlarini yaqqol ko'rsatish, nutqda qo'llangan lisoniy vositalarning turli xil ma'nolarini izohlash, xalq orasidagi birikmalarning asl mohiyatini ochish fanning keyingi yutuqlariga zamin bo'lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hikmatillo Do'stmatov. Askiya matni lingvostilistikasi.Toshkent:Fan nashriyoti, 2015, 13-bet.

2. Abdurahmonov. Sh. "O'zbek badiiy nutqida kulgi qo'zg'atuvchi lisoniy vositalar" 16-bet.

HAJVIY XARAKTER VA BADIIY MAHORAT

Qorqalpoq davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti
2-kurs talabasi Abdiyeva Shahodat

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-41

Annototsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qodiriy hajviyotining o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritilgan. A. Qodiriy ijodiga xos hajviylik, qisqalik, badiiy obraz, ko'chim kabi xususiyatlar ochib berilgan.

Kalit so'zlar. A. Qodiriy, hajviyot, hajviy publitsistika, qissa-povest,kulgu.

Atoqli adib Abdulla Qodiriy hajviyotda ijtimoiy kulgining turlari haqida gapirar ekan, uning yana bir uslubi-xarakter kulgusi ham mavjudligini ta'kidlagan edi. "Sizni nafratlantirgan masala yoki yaxshi o'z hayotidan, o'z xususiyatidan olib kulgi holiga qo'yishingiz kerak. Ya'ni, siz bu kulgulikni yasagan bo'lib ko'ringan bo'lib ko'rinmang, balki o'zi yasalgan bo'lsin. O'z holini o'zi arz qilsin"-deb yozadi adib.[1,187] Uning bu so'zlari hajviyotda obraz yaratish bilan bog'liqdir. Chunki hajviyot ijtimoiy hayotni aks ettirar ekan, undagi illatlar, salbiy voqea yoki faktlarni oldiy qayd etmaydi, balki uning mohiyatini ochib berishi shart. Bu esa hajviyotda umumlashtirish, tipiklashtirish orqali obrazlar, tiplar, hajviy xarakterlar yaratish orqali amalgaoshiriladi.Hajviy publitsistikada fel'etonlar yoki pamfletlar turkumi ham mavjuddirki, u o'z hajmi va imkoniyatlari bilan badiiy adabiyotning qissa-povest janriga yaqindir. Bir fel'eton yoki pamfletda iloji bo'lmagan ijodiy muammo-hajviy xarakter yaratish-ulardan kengroq bo'lgan bu fel'etonlarni o'z ichiga olib, ular o'zaro umumiy mavzu yoki "qahramoni"ning umumiyligi bilan bir-birlariga bog'lanadi. Masalan, A.Qodiriyning "Eshonlarimiz", "Toshkent boylari" nomli fel'etonlar turkumlari mavzu jihatidan bog'langan bo'lsa, "Maskov xatlari" esa sayohat xotiralar shakli bilan birikib turadi. Hajviy publitsistikada juda noyob uchraydigan asar-tipik obraz bilan bog'langan fel'etonlar turkumidir.Yigirmanchi yillar o'zbek hajviyotida fel'eton va boshqa hajviy janrlar shakllanibgina qolmasdan, balki hajviy ijodning juda murakkab muammosi hal etildi.Ma'lum tip bilan bog'langan fel'etonlar turkumlari vujudga keldi va ularda to'la ma'nodagi hajviy xarakterlar yaratildi. Bu vazifa zo'r iste'dodli adib Abdulla Qodiriy tomonidan "Kalvak maxzumning xotira daftaridan" va "Toshpo'lat tajang nima deydir?" kabi fel'etonlar turkumlarida muvaffaqiyat bilan amalga oshirildi. Yigirmanchi yillarda o'zbek hajviyotida faol ijod qilgan adiblardan biri mohir hajvi Abdulla Qodiriy edi. Ilg'or taraqqiyparvarlik g'oyalari ta'sirida ijtimoiy-ijodiy kamolga etgan adib jadid matbuoti sahifalarida o'zining ilk fel'etonlari, she'rlari bilan qatnashib, o'z asarlarida oldiy xalq ommasining fikr-tuyg'ulari, orzu-umidlarini ifodaladi va ijtimoiy illatlarni qoraladi. 1917-yil oktyabr o'zgarishi Turkiston xalqi ham haqiqiy ozodlik va rushnolik olib kelishiga ishongan soddadil yozuvchi faol ijtimoiy-ijodiy faoliyatga kirishdi. Hajviy publitsistika sohasida katta tajribaga ega bo'lgan adibga markaziy jurnali- "Mushtum"ni tashkil etishday ish ishonib topshirilganligi bejiz emas edi. Uning publitsist-hajvchi

sifatidagi faoliyati ayniqsa "Mushtum" jurnalida yorqin namoyon bo'ldi. "Mushtum" sahifalarida A.Qodiriyning yuzga yaqin fel'etonlari va bir necha fel'eton turkumlari bosilib chiqqan edi. Adib hajviy publitsistika mazkur janrining ajoyib ustasi bo'lib tanilganidan o'sha davrda "fel'etonlar qiroli", "yig'latib kuldiruvchi va kuldirib yig'latuvchi" deb nom olgan edi[2,5]. Abdulla Qodiriy o'z hajviy asarlarini Ovsar, Boyqush, Do'lta maxzum, Dumbul o'g'li, Dumbuldevona, Dumbuliniso, Julqunboy, Jirtakchi, Jarqin,Jiyan, Indamas eshon, Yo'lovchi, Karnaychi, Kalvak, maxzumning jiyani, Kampir, Lakalang maxzum, mulla, Nishonboy, Mushtum, Sovrinboy, Telba, Chichora, Chin do'st, Chirmanda botir, Shoshiy, Shilg'oy, Shapaloq maxzum, Yapaloq qush va boshqa taxallus va yashirin imzolar bilan yozardi. Bular orasida Julqunboy taxallusi juda ommalashgan bo'lib, ko'pchilik o'quvchilar uni shu bilan atashardi.

Xuddi tomchida quyosh aks etgani singari A.Qodiriyning hajviy asarlarida barcha g'oyaviy-badiiy xususiyatlar to'la aksini topgan adi. Zero, o'zbek hajviyotining ijtimoiy-ijodiy talablari, g'oyaviy-badiiy printsiplari va boshqa nazariy asoslarini A.Qodiriyning o'zi ishlab chiqqan edi. Adib o'z ijodiy faoliyatida ana shu qonuniyatlarga suyandi va ularni bevosita hayotga tadbiq etish uchun kurashdi.

Adabiyotlar

1.Қодирий.А Ёзишғувчиларимизга Кичик асарлар. Т.F.Fулом номидаги бадиий адабиёт нашриёти. 1969

2. "Муштум", 1924, 25-сон.

PUBLITSISTIKA TARIXI XUSUSIDA SO'Z

Nodira Boltayeva
Buxoro davlat universiteti magistranti
Telefon: +998(99)706.08.47
bnodira1993@mail.ru
Mehriniso Abuzalova
Buxoro davlat universiteti professori
Telefon: +998(91)414.18.08
mexriniso-6590@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-42

Annotatsiya: Tezisda publitsistikaning tarix va bugungi hayotimizdagi o'rni xususida mulohaza yuritilgan.

Kalit so'zlar: publitsistika, publitsistik uslub, publitsistik matn, matbuot, jurnalistika, OAV.

Ma'lumki, publitsistika badiiy, siyosiy, ilmiy jabhalarni qamrab oluvchi yirik soha hisoblanadi. Publitsistika [lot. publicus - jamiyatga, jamoatchilikka oid, ijtimoiy] 1. Davr(zamona)ning dolzarb ijtimoiy-siyosiy masalalari hamda jamiyatning kundalik hayotiga bag'ishlangan adabiyot turi. 2. Shu janrga xos asar yoki asarlar (maqola, ocherk, pamflet, felyeton va sh.k.) majmui [2; 319].

O'rta Osiyo xalqlari tarixida publitsistika ancha qadimiy hisoblanadi. Chunki uning xususiyatlari Kaykovusning "Qobusnoma", Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois", "Munshaot", "Mahbub ul-qulub" asarlarida asarida yaqqol ko'zga tashlanadi. O'zbekistonda ijtimoiy hayotga doir dastlabki maqolalar "Turkiston viloyatining gazeti" sahifalarida e'lon qilingan. Biroq milliy uyg'onish (jadidchilik harakati)ning kuchayishi natijasida yuzaga kelgan milliy matbuot o'sha davrdagi jamiyatning kamchilik va illatlarini ochiq-oshkora bayon etishga, hatto xalqaro hayotga oid muammolarni tezkor sharhlashga qaratilgan. Jumladan, Behbudiyning o'zi tomonidan nashr etilgan va bosh muharrirlik qilgan "Samarqand" gazetasi hamda "Oyna" jurnalida chop qilingan maqolalari zamondoshlari tomonidan zo'r qiziqish bilan qarshilangan ("Ikki emas, to'rt til lozim"(1913), "Bayoni hol"(1913), "A'molimiz yoinki murodimiz"(1913), "Ehtiyoji millat"(1913), "Jaholat dardlaridan"(1914), "Muhtaram yoshlarg'a murojaat"(1914), "Til masalasi"(1915), "Bizni kemirguvchi illatlar"(1915), "Haq olinur, berilmas"(1918) va boshqalar). Uning deyarli barcha publitsistik maqolalarida bugungi kunimiz aks etgandek go'yo.

Muhtaram yoshlarg'a murojaat

Har bir mamlakatda islohot va madaniyat asbobig'a tavassul(vosita) va tashabbus etmoqlik harakati u mamlakatning yoshlari tarafidan zuhur eta boshlagani kabi, bizning Turkistonda ham madaniyat eshigi manzalasida bo'lgan makotibi ibtidoiyya ila intiboh va islohot

jarchisi bo'lgan milliy matbuot g'ayratlu yoshlarning harakoti maorifparvaronalari soyasida vujudga keldi. Shuning uchun har bir milliy havoyij(ehtiyoj)imizdan bo'lgan mushkul ishlarda yolg'iz yoshlarimizni marja'(murojaatgoh) va umidgoh tutib, alardan yordam so'raymiz (mollari yoki so'zlari ila millat foidasig'a yordamlari tekgan ba'zi ulamou ag'niyo(boylar)miz ham yoshlar qatoridadurlar)…

"Oyna" jurnali, 1914-yil, 41-son, 970-972-betlar [1; 176-178].

Bugungi kunda "Yoshlar - kelajak bunyodkori" shiori ostida amalga oshirilayotgan ishlar bundan bir asr muqaddam Behbudiy tomonidan yozilgan yuqoridagi maqolada ham o'z ifodasini topganligining guvohi bo'ldik. Shuningdek, yozuvchi ushbu maqolasida madaniyat, ma'rifat, san'at ravnaqisiz millat taraqqiyoti haqida gap ham bo'lishi mumkin emas, degan fikrlarni ham ilgari suradi.

1913-yilda yozilgan "A'molimiz yoinki murodimiz" maqolasida esa hashamatli dabdabali ortiqcha udumlarga itoat etib, xonavayron bo'lishni qoralaydi. Behbudiyning fikricha, "Katta to'y qilib xotun olgon bir qism bechoralarni holig'a yig'lamoq kerak. Uch kunlik to'yni azosi ba'zi oilalarda o'n yil, hatto bir umr surar, balki bevatan va xonavayronlikg'a sabab bo'lur□" [1; 157-160]

Darhaqiqat, mamlakatimizda to'y va boshqa marosimlarni qisqartirish bilan bog'liq muammolarning davlatimiz rahbariyati tomonidan hal etilayotganligi Behbudiyning o'z zamonasida naqadar to'g'ri mulohaza yuritganligidan dalolatdir.

Shuningdek, Abdulla Avloniyning "Hifzi lison" maqolasi ham alohida ahamiyatga ega. Unda har bir kishi o'z millatining tilini sof holda ishlatishga harakat qilmog'i kerak, deyiladi. Afsuski, deydi muallif, ba'zi hollarda bunga amal qilmagan kishilarni ko'ramiz. "Biz turkistonliklar milliy tilni saqlamak bir tarafda tursin, kundan-kun unutmak va yo'qotmakdadurmiz. Tilimizni yarmiga rabiy, forsiy ulangoni kalik qilub, bir chetiga rus tilini ham yopishtirmakdadirmiz□ Zig'ir yog'i solub qilgach moshikichri kabi qilub aralash-quraash qilmaki tilning ruhini buzadur" (1914-yil 28-may).

O'zbek tiliga "Davlat tili" maqomi berilganligining 30 yilligi munosabati bilan Prezidentimiz tomonidan chiqarilgan Qaror va Farmonlarda tilimizning sofligini ta'minlash va nufuzini oshirish borasida bir qancha chora-tadbirlarning ishlab chiqilgani ham yuqoridagi fikrlarning isbotidir. Zero, tilga hurmat millatga bo'lgan hurmatning belgisi hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ma'lumki, bundan bir asr muqaddam ma'rifatparvar bobolarimiz matbuotning asl mohiyatini anglab, mas'uliyat bilan ish yuritganlar. Mustaqillikdan keyingi hayotimizni bundan qariyb yuz yil avval chuqur idrok eta olganlar.

Davr nuqtayi nazaridan olib qaraganda, keyinchalik 1917-yilga qadar O'zbekistonda yirik matbaaa sanoati hali shakllanmagan edi. Sobiq sovet tuzumi Oktyabr to'ntarishining dastlabki oylaridayoq nashriyot ishlariga jiddiy e'tibor qaratdi. Oktyabr to'ntarishidan so'ng milliy nashriyot tez sur'atlar bilan rivolantirilgan. 1924-yil dekabrdan O'zbekistonda matbuot va nashriyot ishlari yanada rivojlandi. O'zbek davlat nashriyoti tashkil etildi. Bilamizki, urush yillari Vatanimiz tarixining uzviy bir qismi hisoblanadi. Ana shunday og'ir yillarda o'zbek matbuotining zabardast yozuvchi-publitsistlari, shoir-jurnalistlari va muxbirlari tinim bilmay xizmat qilganlar. Xalqning butun kuch-qudratini Vatan himoyasiga safarbar etishda shu davrda yaratilgan jozibador ocherk, lavha, maqolalar oradan shuncha yil o'tgan bo'lishiga qaramay, hozir ham o'z harorati, ta'sir kuchini aslo yo'qotgan emas.

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, jamiyat hayotida katta o'zgarishlar bo'lganidek OAV tizimida ham tubdan yangilanishlar bo'ldi. Matbuotda xususiy nashrlarning yuzaga kelishi, televideniye va radioda xususiy kanallarning ochilishi va boshqa yangiliklar yuzaga keldi. O'zbekistonda 1997-yildan internet faoliyati boshlandi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Internet"ning xalqaro axborot tizimlariga kirib borishini

ta'minlash dasturini ishlab chiqishini tashkil etishi chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori O'zbekistonning bu borada xalqaro miqyosda o'z mavqeiga ega bo'lishiga xizmat qildi. Shuningdek, "Axborot erkinligi prinsiplari vakafolatlari to'g'risida", "Jurnalistik faoliyatni himoya qilish to'g'risida", "Reklama to'g'risida", "Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to'g'risida" kabi bir qator qonunlarning qabul qilinishi ham OAVga qaratilgan yuksak e'tibordan dalolatdir.

Shu bilan birga, mustaqillikka erishganimizdan so'ng jurnalistika sohasida ham o'ziga xos o'zgarishlar kuzatildi, axborot janrlariga ko'proq o'rin berila boshlandi: "Axborot" ("Ozbekiston" telekanali), "Davr" ("Yoshlar" telekanali), "Markaziy studiya" ("Mening yurtim" telekanali), "Hudud" ("Mening yurtim" telekanali), "Zamon" ("Sevimli" telekanali), "Xabarlar" ("Uzreport" telekanali), "Diyor" ("Buxoro" telekanali) va b. .

Publitsistikaning asosiy vazifasi xalqning barcha masalalardagi ongi, ilmi, huquqi, madaniyatini o'stirish, kamchiliklarni aniqlab, undan forig' bo'lish yo'llari va usullarini ko'rsatishdir:

"Odamlarni rozi qilish, ularning turmush-tarzini yaxshilash borasidagi ishlar yurtimizning eng chekka hududlarini ham qamrab olmoqda. Bu bejiz emas, albatta. Chunki yillar davomida qishloq va mahallalarda aholini qiynab kelayotgan muammolar, o'z yechimini kutib turgan ko'plab masalalar bor ediki, ularni hal etish dolzarbligicha qolayotgandi. Shunday sharoitda davlatimiz rahbari tashabbusi bilan "Obod qishloq" va "Obod mahalla" dasturlari ishlab chiqilgani ayni muddao bo'ldi" ("Xayrli tashabbusning hayotiy ifodasi". "Xalq so'zi", 2019-yil 26-yanvar. № 18 (7248) 1-bet).

Tashviqot-targ'ibot ishini olib borishda qo'llanadigan matbuot uslubi hisoblangan ommabop uslubda ijtimoiy-siyosiy so'zlar ko'p qo'llanadi. Nutqning ta'sirchanligini ta'minlash maqsadida aynan ta'sirchan so'z va birikmalardan, maqol va hikmatli so'zlardan keng foydalaniladi.

"Aholi gaz bosimi pastligidan, uning narxi oshib ketganligidan norozi: gaz "zapravka"laridagi "o'yin"lar qachon tugaydi? O'zboshimcha tadbirkorlarning tanobini tortib qo'yadiganlar yo'qmi?" ("Xalq so'zi", 2019-yil 26-yanvar. № 18 (7248) 3-bet).

Sintaktik xususiyatlariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, gap bo'lagi ko'pincha odatdagi tartibda joylashadi. Kesim buyruq va xabar maylidagi fe'l bilan ifodalanadi. Darak, his-hayajon va ritorik so'roq gap, yoyiq undalma, takroriy so'z va birikma unumli qo'llanadi:

"Xorijiy davlatlar tajribasini inobatga olgan holda, VazirlarMahkamasi huzurida davlat tili haqidagi qonun hujjatlarining ijrosi yuzasidan nazorat olib boruvchi maxsus inspeksiya tuzish vazifasi belgilandi. Endigi amaliy harakatlardan so'ng o'zbek tilini chin dildan o'rgangan xorijlik mutaxassis yurtimizga kelganda "zamonaviy" o'zbek so'zlarimizni eshitib, uning mag'zini chaqishga bosh qotirib yurmasa deymiz. Shoyad, shunday bo'lsa!" ("Tilimizning jilosini, avvalo, tilshunoslar ko'rsatishsin". "Xalq so'zi", 2019-yil 26-yanvar. № 18 (7248) 4-bet).

Publitsistik uslubda shakllangan matnlardagi aniqlik, qisqalik, lo'ndalik, ixchamlik, yorqinlik kabi xislatlar barchaning e'tiborini tortsa, bunday matnlar obrazliligi, ta'sirchanligi, tasviriy vositalarning mahsuldor qo'llanilishi bilan ajralib turadi. Ayniqsa, turli metaforik birikmalarni faol qo'llash ham ommabop uslub tabiatiga mosdir. Til taraqqiyotida muhim omil sanaladigan publitsistika o'z navbatida tilning imkoniyatlaridan keng foydalanadi, shu bilan birga, yangi so'z va iboralar, tasviriy ifoda va metaforalar hisobiga tilimizning boyib borishiga ko'maklashadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Маҳмудхўжа Беҳбудий. Танланган асарлар. Т.: "Маънавият", 1999-йил.

2.Ўзбек тилининиг изоҳли луғати. 5 томлик. 3-том. "Ўзбекистон Миллий Энсиклопедияси". Т., 2006- йил.
3."Халқ сўзи", 2019-й. 26-январь. № 18 (7248)

EFFECTIVE METHODS OF TEACHING VOCABULARY FOR THE ENGLISH LANGUAGE TEACHERS

Bultakova Mohinur Shuxratovna,
2nd year student of Philology Faculty at
Uzbekistan State World Lanuages University
Tel: +998975992809
moonlightbultakova@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-43

Annotation. This article analyzes effectual and productive methods of learning the new vocabulary using efficient methods of teaching for ESL students as learning vocabulary in an English-language classroom is a major challenge for many students as it is an essential part of foreign language learning. Due to words convey meaning, it also reveals that the expansion of vocabulary helps to eliminate misunderstandings in communication.

Key words: vocabulary knowledge, competence, to express thoughts, vocabulary communication, vocabulary teaching strategies, dictionary use

Over the last decade vocabulary learning and teaching have attracted significant interest among education professionals as they have come to acknowledge the importance and the pivotal position played by vocabulary knowledge in second/foreign language learning. Therefore education and foreign language teaching should focus on not storing the information to the student and demand for output by asking them to answer some grammar and reading multiple choice test questions, but also the use of language so that they can imply in daily life cases what they have learned. We think language education should focus on competence based approach and paradigm for the use of target language.

It goes without saying that vocabulary plays a crucial role in every endeavour to learn a new language. It is believed to be the cornerstone of language courses. The vocabulary is one of the most important means to express our thoughts and feeling, either in spoken or written form. Indeed, neither literature nor language exists without vocabulary. John Drink Water rightly says that words are bricks, the bricks with which the poetry and the literature of the world have been built. It is mainly through using words that we compose and express our thoughts to others. We can tackle our own task through words. It shows words are powerful tools.Famous imperialist poet, Rudyard Kipling says that words are the most powerful drug used by mankind. Those who are rich in vocabulary can speak and write English correctly.

Different kinds of methods, techniques, materials have been developing all over the world to make foreign language learning effective and easy. In abroad, as one of the tools of attaining good results in learning English is to encourage alearner to active participation in activities.

The prominent role of vocabulary knowledge in second or foreign language learning has been recently recognized by the theorist and researchers in the field. Nation properly

states that teaching vocabulary should not only consist of teaching specific words but also aims at equipping learners with strategies necessary to expand their vocabulary knowledge.

Considering the number of new words students have to learn during the lesson, this means teachers have work cut out for us. We all know that although it is important for students to use correct grammar and structures, words are the main carriers of meaning. This means that the more words students are able to handle accurately, the better their chances of understanding English and making themselves understood.To effectively acquire new vocabulary, students must go through following four essential stages:

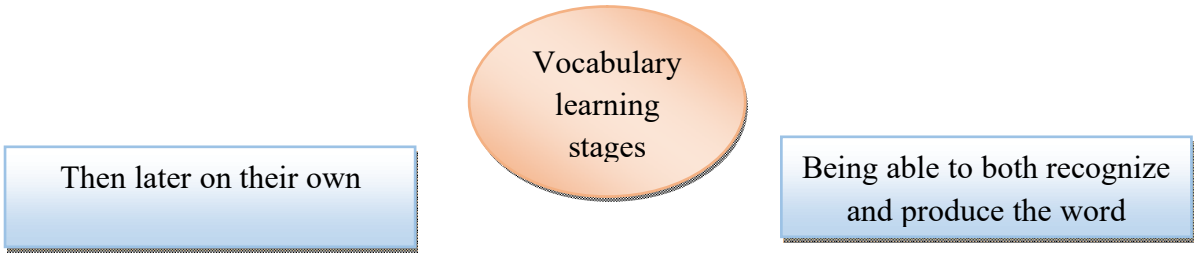

It is essential that for the teacher to make use of activities that target each of these stages.So, here are 10 great ways to teach English vocabulary

Stage 1: Noticing and understanding new words

Visual elements work best with concrete nouns, but try to go beyond flashcards and illustrations. Try to use real objects whenever possible, or even sounds, smells, and tastes. Appeal to all of your students' senses!

Introducing abstracts: There are things you simply cannot teach with a flashcard. What works best in these cases are synonyms, definitions, substitutions, or simply placing students within a given context. Consider this simple example: To teach the difference between "early" and "late", remind students what time class begins, then state that those who arrive before this time are "early" while those that arrive after this time are "late".

Stage 2: Recognizing new words

Bingo is one of the most versatile games employed by ESL teachers. For younger learners, make bingo cards with illustrations, and call out each word. For those who can read, do the opposite, make the cards with words, then draw the flashcards from a bag. For teens or adult learners, you can make cards with the definition and call out the words, or vice versa.

Matching is another type of exercise with countless possibilities. Students may be required to match opposites, synonyms, or a word with its definition, as well as a picture to a word.It will help to recall what they have learned.

Fill in the blanks: Hand out apiece of written text (anything from adescription, song, letter, to even a short story) with blank spaces that must be filled in from a list of words. You can adapt this to longer texts, and also have longer word lists.

Stage 3: Producing vocabulary

Mind maps or brainstorming:Tell students they need to think of words they can use to describe the weather. Write "weather" at the center of a blackboard or whiteboard and circle it. Write every word supplied by students as "rays" that shoot out this circle. They should reply with previously taught words, like "chilly", "scorching", or "mild". You may even have sub-circles shooting off to the side for winter, summer, etc□words. This works great for vocabulary review lessons.

As a conclusion it is worth mentioning that without teaching vocabulary we can not improve other integrated skills of the language. Vocabulary is connected with reading, speaking, listening, and writing skills. Besides these, every teacher should use a wide variety of activities and techniques while teaching vocabulary. Only by this case we can gain students' enhancing vocabulary through different activities that students will be interested in learning a language. Also every teacher should choose different vocabulary exercises or games according the students' level of knowledge. For students to effectively and accurately produce vocabulary, they have to spontaneously recall the words.

References

1. Allen V.F. Techniques in vocabulary teaching. - New York: Oxford University Press, 1993.
2. Carter R. Vocabulary, Rutledge, London, 1987. - P. 87
3. French, F.G. (1972), Teaching English as an international language. - London: Oxford University Press,1972. - P.22
4. Amani K.H Alghamdi. Effective methods fot teaching English Vocabulary to Saudi Female Students. - Abu-Dabi:Journal of education and learning,2018. - P.118
5. Seyyed Hatam Tamimi Sa'd. Teaching and Learning Vocabulary: What English Language Learners Perceive to Be Effective and Ineffective Strategies. - Iran: Journal of Sociolinguistics,2018.

XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA NAVOIY LIRIKASINING O'RGANILISHI

Fayzullo Yaxyoyev Muhammadsoli o'g'li
O'zMU O'zbek adabiyotshunosligi yo'nalishi magistranti
+998(94) 422 23 23
imronbekyaxyoyev@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-44

Annotatsiya: O'zbek adabiyotshunosligida navoiyshunoslikda olib borilgan tadqiqotlar sermahsulligi bilan boshqa sohalardan ajralib turadi. XX asrning ikkinchi yarmigacha bo'lgan davrda navoiyshunoslikka oid bir qator tadqiqotlar, ilmiy izlanishlar olib borilgan bo'lsada, bu sohadagi ildamlik XX asrning ikkinchi yarmida yuqori pog'onaga ko'tarildi. Ushbu maqolada Navoiyning lirik merosi, uning o'rganilishi va o'ziga xosligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Navoiy lirikasi, "Xazoyinul-maoniy", "Devoni Foniy", "Sittayi zaruriya", "Fusuli arba", H.Sulaymon, S.G'aniyeva, T.Jalolov, navoiyshunoslikka oid risola, dissertatsiyalar va maqolalar.

Navoiy ulug' lirik shoirdir. Ijodining aksariyat qismini lirik janrdagi asarlari tashkil qiladi. U butun hayoti davomida, katta epik dostonlar yaratayotgan vaqtlarida ham, ilmiy asarlar ustida ishlayotganida ham, davlat ishlarini sidqidildan bajarayotgan vaqtlarida ham fikr-u yodi she'r ijod qilish bilan bo'ldi. Uning she'rlarini o'qish chog'ida, shoirning behad shodlikka erishgan damlarini, chuqur qayg'uga yuzlangan onlaridagi his-tuyg'ularini sezish mumkin. Bundan ko'rinib turibbdiki, Navoiy she'r bilan nafas oldi, she'riyatning olamida yashadi.

Navoiy o'zidan avval mahorat bilan qalam tebratgan Sadiy, Hofiz, Xisrav Dehlaviy, Abdurahmon Jomiy, Xorazmiy, Atoiy, Sakkokiy, Lutfiy kabi ko'plab adabiyot namoyondalarining asarlarini katta qiziqish bilan o'rgandi, ularning eng yaxshi adabiy an'analarini davom ettirdi va rivojlantirdi. Badiiy adabiyotning hayotga, jamiyat ehtiyojlariga xizmat qilishi uchun kurashgan Navoiy lirik poeziyaning mavzusini, g'oyasini, obrazlar sistemasini yanada boyitdi, takomillashtirdi. Xassos shoir lirik turning xilma-xil janrlarida yozilgan she'rlarida insonning murakkab his-tuyg'usi, ruhiy kechinmalarini, hayot va tabiat lavhalarini g'oyat yuksak san'atkorlik mahorati bilan badiiy mujassamlashtirdi.

Navoiy o'zidan hajm jihatidan juda katta va boy meros qoldirdi. Bu lirik xazinaning asosini 45 ming misraga yaqin o'zbek tilidagi she'rlarini o'z ichiga olgan "Xazoyinul-maoniy" va 12 ming misradan ziyod fors-tojik tilidagi she'rlarini o'z ichiga olgan "Devoni Foniy", fors-tojik tilidagi 6 falsafiy qasidadan iborat "Sittai zaruriya" hamda yil fasllari tasviriga bag'ishlangan "Fusuli arba" qasidalari tashkil etadi. Bundan tashqari Navoiyning dostonlarida (lirik muqaddima, lirik chekinishva lirik xotima), qolaversa, boshqa nasriy asarlari tarkibida uchraydigan mustaqil bayt, fard, ruboiy, qit'a va boshqa janrlardagi

she'riy durdonalarni ham inobatga olsak, shoir lirikasi naqadar ulkan ekanligiga yana bir bor amin bo'lamiz.

Shoir lirikasiga oid tadqiqotlar XX asrning birinchi yarmida ham amalga oshirildi. Matbuotda ko'plab maqolalar bosila boshlandi, gazeta va jurnallarda navoiy asarlaridan namunalar berib, jamoatchilikni Navoiyning ijodiyoti bilan tanishtirdi. 1939-yilda yaratilgan yirik adabiyotshunos O.Sharafiddinovning "Alisher Navoiy" ilmiy-ommabop asarida, 1940-yilda nashr etilgan "Родоначалъник узбекской литературы" to'plamidan joy olgan A.Borovkov, H.Olimjon, H.Zarif, maqolalarida, M.Shayxzodaning "Navoiyning lirik qahramoni haqida" sarlavhali "Sharq yulduzi". 1948, 5-sondagi maqolasida, SSSR Fanlar Akademiyasi Sharqshunoslik institute 1941-yilda tayyorlagan va 1946-yilda bosib chiqarilgan "Alisher Navoiy" nomli maqolalar to'plamida, O'zbekiston Fanlar akademiyasi 1948-yilda Oybek tahriri ostida o'zbek va rus tillarida "Ulug' o'zbek shoiri" nomli maqolalar to'plamida, A.Sa'diyning "Navoiy ijodi - o'zbek klassik adabiyotining yuqori bosqichi" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyalarida atroflicha o'rganildi .

Shunday bo'lsa-da, Navoiy lirikasini o'rganish ishlari asosan XX asrning ikkinchi yarmida yuz berdi. Xususan, 50-60-yillarda navoiyshunoslikda kamolot bosqichiga ko'tarilish yuz berdi. Bu bosqich navoiy asarlarini to'plash, SSSR va chet el fondlarini o'rganish, Navoiy merosining mukammal bibliografiyasini tuzish, asarlarining nodir nusxalarini aniqlash va tekshirish, matniy tadqiqotlar olib boorish, uning asarlarini ommalashtirish va qardosh tillarga tarjima qilishdan iborat bo'ldi.

Navoiy lirikasining ilmiy-tanqidiy matnini tayyorlashda, nashrga tayyorlash va ommalashtirishda navoiyshunos olim Hamid Sulaymon ning xizmatlari katta bo'ldi. Uning zahmatli mehnatlari natijasida "Xazoyinul-maoniy", "Asarlar. O'n besh tomlik", "Ilk devon", "Devoni Foniy", "Sittayi zaruriya", "Fusuli arba" kitobxonlarga taqdim etildi. Bu davrda Navoiy lirikasi va "Farhod va Shirin" dostoni ko'p tillarga tarjima qilindi. Navoiy lirikasi, uning ijodida novatorlik va an'ana, janrlar inkishofi masalalarida bir qator ilmiy asarlar, maqolalar to'plami, dissertatsiyalar yaratildi. Ular qatoriga Y.Isoqovning " Alisher Navoiyning ilk lirikasi" (1965), A.Hayitmetovning "Navoiy lirikasi" (1961), "Navoiyning ijodiy metodi" (1963), "Navoiy dahosi" (1968), M.Shayxzodaning "Ustodning san'atxonasida" sarlavhali maqolalari ("Sharq yulduzi", 1965, № 10, 1966, № 5), Oybekning "Navoiy gulshani" (1967), S.G'aniyevaning "Alisher Navoiy" (1969), S.Nazrullayevning "Alisher Navoiy", T.Jalolovning "Xamsa" talqinlari" (1962), N.Mallayevning "Genial shoir va mutafakkir" (1968), M.Qodirovning "Alisher Navoiy va san'at" (1968) va boshqalar shular jumlasidandir.

Ijodini lirikadan boshlagan Navoiy, umrining so'nggigacha bu sevimli mashg'uloti bilan shug'ullandi. Buning natijasi o'laroq, 1491-1498-yillar orasida to'rt devonni o'z ichiga olgan mashhur kulliyoti "Xazoyinul-maoniy" ("Ma'nolar xazinasi") ni tuzadi. Bu devon to'rt devondan tashkil topgani uchun ham XIX asrdan boshlab "Chor devon" ("To'rt devon") nomi bilan ham yuritiladi. Navoiy yilning to'rt fasliga qiyos qilib o'z umrini to'rt bosqichga: yoshlik, yigitlik, o'rta yoshlik va keksalikka bo'ladi. "Xazoyinul-maoniy" ning debochasida keltirilishicha, har bir devon shoir hayotining ma'lum bosqichidagi samarasi bo'lib, ular qat'iy xronologik chegara bilan ajratilgan va mazmun jihatidan farqlanadi. Ammo hamid Sulaymonning Navoiy lirikasi matni asosida olib brogan izlanishlarida aniqlashicha, bu xronologiya nisbiy ekanligini, shoir hayotining turli davrlarida yaratgan she'rlarini devonlarga qat'iy bir xronologiya asosida emas, balki aralash holda taqsim qilganini ko'rsatadi. Bunga dalil sifatida "G'aroyibus-sig'ar" dan ayrim parchalarni keltirib o'tadi□

Navoiy lirik asarlarining janr sifatida turlarga ajratsak, aksariyat qismini g'azal janri

tashkil qiladi. Bizga ma'lumki, lirik ijod doirasida eng murakkab va eng nafis, eng injiq tur hisoblanadi. Navoiy dunyo adabiyotida eng ko'p g'azal yaratgan ijodkorlardan biridir. Shoir g'azallarini o'qir ekansiz, bironta g'azalda sharoitga moslashish, suniylik, xushomad ruhidagi yoki ko'r-ko'rona zamona hukmdorlarini madh etilgan o'rinlarni uchratmaysiz. Navoiy ijodni vijdoniy burch ma'nosida tushunadi, o'z g'azallaridagi eng nozik va eng intim sezgilarning, tasvirlarning tagida haqqoniy va mantiqiy bir hodisa yotadi. Shuning uchun ham shoir g'azallari g'azalxonlarning qalbiga kirib borib, umrbod fath etadi. Inson chanqaganida suvga talpinganidek, g'azalxon ham bot-bot Navoiy g'azallariga talpinaveradi. Shoir qalamining bunday nodir qudratiga tan berib, M.Shayxzodaning: "□ men uni g'azal mulkining sultoni deb ta'rifladim" , -degan fikrlari naqadar o'rinli ekanini anglaymiz.

Mohir so'z san'atkorining lirik ijodi namunalari keying davrlarda juda ko'p ilg'or tadqiqotchilar tomonidan o'rganildi, bu haqida o'z risolalarini e'lon qildi. Navoiyshunos olima S.G'aniyeva shoir lirikasini tadqiq etar ekan, she'rlariga singdirilgan chuqur ma'no go'zal badiiy san'atkorlik bilan yozilganligi uchun ham asrlar mobaynida ilmiy izlanuvchilar yakdil bir fikrga kela olishmayotganini ta'kidlaydi. Shoir lirikasi mazmun jihatidan qanchalik chuqur va foydali bo'lsa, badiiylik jihatidan ham shunchalik puxta va o'tkirdir. S.G'aniyeva shoirning ayrim g'azallariga to'xtalib, uning lirikasida gavdalangan lirik qahramonlar obrazi, mavzular ko'lami, ishq tasviri, ijtimoiy-siyosiy, diniy xarakterdagi she'rlarni izohlab, sharhlab o'tadi. Tadqiqotning natijasida, olima "Xazoyinul-maoniy" asarini muallif yashagan davrning ijtimoiy hayotining tom ma'nodagi qomusi,- deb belgilaydi .

Shunday adabiyotshunos olimlardan yana biri T.Jalolovning: "Navoiy g'azallaridan birortasini ashulachi og'zidan eshitar yo bo'lmasa kitobdan o'qir ekanmiz, darhol o'z qalbimizda unga hamohanglik his etamiz, ixtiyorsiz bosh qimirlatib, uni tasdiqlaymiz. Chunki biz Navoiy lirikasida o'z qalbimizning sadosini eshitamiz" ,- degan fikrlari ham, Navoiy lirikasining beqiyos ekanidan darak beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Маллаев Н. Ўзбек адабиёти тарихи, биринчи китоб. -Т.: "Ўқитувчи" нашриёти, 1965.

2. Сулаймон Ҳ. Алишер Навоий. Асарлар. Ўн беш томлик. 1963; Илк девон. -Тошкент, 1968.

3. Шайхзода М. Асарлар 6 томлик 4 том, "Ғазал мулкининг султони", -Тошкент.: Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1972.

4. Ғаниева С. "Алишер Навоий". -Ташкент.: "Фан" нашриёти, 1968.

5. Жалолов Т. "Хамса" талқинлари". -Т.: Ғафур Ғулом номидаги Бадиий адабиёт нашриёти, 1968.

THE ROLE OF SETTING IN LINGUISTIC MODELING

Zaripova Aziza Kahramonovna
student of the Bukhara State University
telephon number +998(99)3856771

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-45

Annotation-The turning of language into language of internet and computer technologies is depend on developing, and forming degree of computer linguistics that is continue of its.Especially, for artificial intellect modeling of natural language is considered the main task of computer linguistics. In this article is discussed about importance of corps linguistics and the role of setting in its modeling. It is clarified that setting is linguistic and extra linguistic selection of special tags into texts and its component parts.For setting of each part of speech will be produced forms of special linguistic model.

Keywords-Corps, types of setting (linguistic analyzing), morphological setting, semantic setting, syntactic setting, anaphoric setting, prosodic setting, discursive setting, word form, lemma, and tags.

Introduction . In State nationwide program is paying a great attention as main direction to the communicating of public education schools. [4]. According to this program educational establishments are provided with techniques of modern computers. Public education schools and educational establishments are connected with Internet and ZiyoNET completely. Modern people master so muchinformation that it is not possible to use or treat information without Information and Communication Technology (ICT). Year by year in our life it has been developing computer and Information and communication technology. Nowadays the main goal of educational policy is directed at the learners,important and necessary for the future developing of modern education that satisfying demands of society and government. It is important to draw educators and leaders of schools and high educational establishments in developing professional skilful and from the first day in additional pedagogical education. There is the truth that impossible to refuse, if the representative of present time unable to use nowadays technology and unable to use them for their life, job and handicraft is considered drawback. It is important to emphasize that, efficient using of possibilities of modern ICT by educators testifies that they are skilful specialists. Methodology. Computer translation, editing, analyzing, electron dictionaries, thesaurus are evidence of our opinion. Especially, creating e?dictionaries and forming the culture of using them is effective way of owning the possibilities of language. Particularly, the role of creating language corps according to representing and mastering the possibilities of language is great. As our president says : "It has shown necessity of supporting scientific and creative researches overall , marking as task creating necessary conditions for them [1], for this purpose working out and implementing definite measures by our government [1], according to the field of every subject doing profound researches, including linguistics.

As the developing of information -communication system, it is appeared new branches in the subject as "Corps linguistics". B. Mengliyev and his apprentices have raised the problem of this subject firstly. [5] Corps is an electron library, dictionary and linguistic grammar of internet system. It is a collection of texts as electron form of real language that is situated in the program of search. It is created Pushkin author corps and Chekhov author corps, Shakespeare author corps; national corps of Russian language, modern American English corps, Oxford English corps in the World. In Uzbekistan it has not created the corps of linguistic base yet.Nowadays though there is an electron library Ziyonet, but it doesn't work in the system of working on the text automatically and implement searching on the base of different signs from text. It doesn't outline to the program of learning language and creating dictionaries. It is impossible to listen audio listening of text. There is a system of working on the text automatically and implement searching on the base of different signs from the text in authoring and national corps program which we create. It is possible to find out the words, phrase, combinations that used less and to learn the use and the orthography of them and it gives the chance of directional teaching of education and the leaner is able to listen to the text. Linguistic analyzing does the main task for corps. Linguistic analyzing is linguistic and extra linguistic separating of special tags into texts and its component parts. Now there are following types of linguistic analyzing: morphological, semantic, syntactical, anaphoric, prosodic, discursive and etc. In some corps it is used the next component analyzing degrees. Especially, some little corps is connected on the base of syntactic analyzing completely. Such kind of state is usually explained deeply or it has syntactical structure. For instance, syntactic analyzing likes big tree. Analyzing of text in hand takes long time. Now it presents programs in Russian and foreign sites which is possible to enter straightly and to analyze. They are divided into independent and websites. The last years producers' directing to web attachment deserves attention. There are some advantages of these systems: at the same time several users are able to analyze the same document, it doesn't demand to set additional programs but browser apart from it, entering right is limited, can be observed analyzing process. Word form, lemma and tag belong to morphological analyzing system. Word form is morphological unit of chosen text. The first step of analyzing word form is to lemming or to give the lexeme form of word form. The most difficult step of settings of inflectional languages is lemming or lexeme form of word to connect to word form as tag. Because in inflectional languages grammar meaning of word form is mixed to root of word. Differently from inflectional languages lemming is much easier in agglutinative language. [2, 3]. The part of without grammar form of word form is equal to root or basis foundation lemma. In settings lemma is given inside of following sign :<*>. In all parts of speech lemming is as following or if it is based on "the part of root-basis foundation of word is equal to lemma" trend, in verb group verb -lemma is given as the form of II person imperative mood. In the articles of dictionary they are given as infinitive <to go>. But it is not suitable for corps, because in text of corps it is searched not form <to go >, but the form<go>.According to this verb-lemma is given as following form: teach <read>, doesn't be <be>, show <see> [5, 6]. During the setting it demands to write from 5 till 10 morphological tags (explanations), sometimes more than them for each word form. Findings. In conclusion, linguistic modeling of

Literatures

1. Ванюшкин А. С., Гращенко Л. А. Оценка алгоритмов извлечения ключевых

слов: инструментарий и ресурсы // Новые информационные технологии в автоматизированных системах. - 2017. - № 20. - С. 95-102. 2. Николаев И. С., Митренина О. В., Ландо Т. М. Прикладная и компьютерная лингвистика -M.URSS, 2016. - 320 с.

3. Фан ва таълимда ахборот-коммуникация технологиялари: республика илмий-амалий конференция маърузалар тўплами. - Т.: ТАТУ. 4. Ҳамроева Ш. Ўзбек тили муаллифлик корпусини тузишнинг лингвистик асослари. PhDдиссер.автореф. - Қарши,2018.-52 б. 5. Ҳамроева Ш. Таълимда корпусдан фойдаланиш "Тил ва адабиёт таълими" журнали. 2017 йил сентябрь, № 9. Б.49-50.Ҳамроева Ш. Корпус тузиш тамойиллари. "БухДУ илмий ахборотномаси" журнали. 2018 йил. №3.

MAKTAB 5-SINF ONA TILI DARSLIGIDAGI FONETIK TERMINLARINING IZOHLI LUG'ATLAR BILAN QIYOSIY-TIPOLOGIK TAHLILI

Ilyos Jo'rayev
Samarqand davlat universiteti magistranti
Telefon:+998997345711

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-46

Annotatsiya: Fan-inson hayotining muhim yo'nalishlaridan biri bo'lib, uning tushunchalarini nazariy jihatdan o'rganish bevosita terminlar yordamida amalga oshadi va fan sohalarini terminlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Mazkur maqolada maktab 5-sinf ona tili darsligida berilgan fonetikaga oid ayrim atamalarning izohli lug'at va tilshunoslik terminlari lug'atlaridagi atamalar bilan qiyosiy-tipologik nuqtayi nazaridan tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: termin, terminologiya, fonetika, tovush, undosh tovush

Ma'lumki, har bir fan sohasining rivojlanish va takomillashuv shu soha terminologiyasining qay darajada taraqqiy etgani, shuningdek, tartibga qilinmaganligi bilan ham bog'liqdir.[1.62]

Zotan, terminologik jihatdan ilmiy ishlanmagan fan yoki ishlab chiqarish sohasi kutilganidek rivojlana olmaydi.[2.103] Shuning uchun terminlar nafaqat terminologik lug'atlarda, izohli lug'tlarda ham beriladi.Bu jarayon albatta har bir fan terminologiyasi bilan chambarchas bog'liq holda o'rganiladi. Bu jihatdan tilshunoslikning terminlari o'rganish sohasi bo'lan terminologiyaning ahamiyati beqiyos. Har bir fanning bu sohasi terminlarini o'rganish va lug'at tuzilishga va bu sohadagi xatolarni bartaraf etishga e'tibor qaratadi. Sunga qaramasdan,kamchiliklar yo'q emas.Bu kamchiliklarni I.Yo'ldoshev va O.Sharipova "Tilshunoslik asoslari"da keltirib o'tgan.[2.110]

Terminlarining lug'atlarda turlicha berilishi, to'liq ta'riflanmaganligi va tartibga solinmaganli terminlar ko'p qo'llaniladigan nutq uslubi bo'lgan ilmiy uslubga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Masalan, termin "atama" sozi bilan bir ma'noda qo'llaniladi. Maktab darsliklarida asosan atama shaklida beriladi: "Ma'lum bir fan kasb-hunar doirasida aniq bir ma'noni ifodalash uchun qo'llangan so'zlarga atama deyiladi".

Termin so'zi ta'riflangan ko'pgina ilmiy va leksikografik manbalarda bir xil ta'rifni ko'rishimiz mumkin. Shu o'rinda termin so'zining ma'nosiga to'xtalsak:

1.Termin [lat.]-fan,texnika,kasb-hunarning biror sohsadiga xos muayyan bir tushunchalarining aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; atama.(O'TIL-1.II-165) 2.Termin [lot. terminus-chek, chegara] Fan, texnika, kasb-hunarning biror sohsudiga xos muayyan bir tushunchalarining aniq va barqaror ifodasi bo'lgan so'z yoki so'z birikmasi; atama. Botanika terminlari. Zargarlik terminlari. Paxtachilik terminlari. [O'TIL-2.IV-73] 3.Termin (lot.terminus-chek, chegara, chegara belgisi) Fan, texnika va boshqa sohaga oid narsa haqida tushunchani aniq ifodalaydigan, ishlatish doirasida shu sohalari bilan chegaralangan so'z yoki so'z birikmasi;atama. Terminlar bir ma'noli bo'lishi, ekspressivlik va emotionallika ega bo'lmasli gi kabi belgilari bilan ham

umumiste'moldagi so'zlardan farqlanadi. Masalan, linvistik termilal:gap, ega, ot, son, tovush..; geometriyaga oid terminlar: aylana, uchburchak...; fizikaga oid terminlar: jism, bosim, harakat, maydon; kimyoga oid terminlar: suv,kumush, ishqor,tuzlar vb. [3,333]

Ra'no Sayfullayeva "Hozirgi o'zbek adabiy tili" da atamaga shunday izohlaydi: "Fan-texnika, qishloq xo'jaligi, san'at va madaniyat sohalariga xos leksika birlik va so'z birikmasi termin deyiladi...Terminolok leksikani ikkiga ajratish mumkin.

1. Adabiy tilga oid terminologik leksika;

2.Dialektal terminologik leksika.

Ketirilgan lingvistik va leksikografik manbalarda termin deganda, muayyan bir tushunchani aniq ifodalab nomlovchi, asosan, bir ma'noda qo'llaniladigan, fan, texnika va ijtimoiy sohalarda oid so'z va so'z birikmasi tushunilgan. Terminlarning eng muhim xususiyatlaridan biri kontekstsiz ham tushunilishidir.

Terminlarining tila paydo bo'lishi ichki va tashqi manbalar imkoniyati asosida amalga oshiriladi,ya'ni boshqa tillardan tayyor terminlar qabul qilinadi yoki tilning grammatik qoidalari asosida yasaladi. [4.16] Bulardan eng xarakterlisi terminologizatsiya (uning asosini ko'pincha metafora tashkil etadi.Masalan, til, ildiz, aviatsiya) bilan bir qatorda reterminalogizatsiya (boshqa sohadan tayyor terminlarni o'zlashtirish)dir. Mas: tekislik geografiya va matematikada, morfologiya tilshunoslik va biologiyada qo'llanadi. Aslida bunday holatga yo'l qo'ymagan maqul.[5.48]

Termin hosil qilishning yana bir yo'li bu - eponimdir. Eponim A. Hojievnig "TTIL"da shunday izohlangan:

"Eponim (yun.eponymos-o'z ismini beruvchi). Ismi (familiyai) xalq, joy va boshqalarga qo'yilgan, ularning atamasiga aylangan shaxs. Kolumb (Kolumbiya), Jambul".

Bunday terminlarining ba'zilari ko'pincha ular ifodalaydigan tushuncha yoki jism(shaxs)ning nomi bilan butunlay bog'lanmaydi:gagarinit, pravdit.[6.107]

D.Xodjaeva termin va atama sozining lug'atlarda bir ma'noda qo'llanishini bahsli ekanligini ta'kidlab, buni shunday izohlaydi: Termin so'zi ma'lum bir sohada qo'llansa,atama so'zining ma'nosini termin so'zining ma'nosidan kengroq bo'lib ,u barcha narsalar va hodisalarning nomi sifatida tushuniladi. Termin va atama so'zlari bir-biriga yaqin tushuncha ifodalashiga qaramay,ular aynan bir xil so'zlar emas.[4.18]

Ma'lumki, terminlarni o'rganadigan tilshunoslik bo'limi terminologiya, terminlar lug'atini tuzuvchi tilshunoslikning amaliy bo'limi esa terminografiyadir. Bilamizki, lug'at kishi ma'naviy va madaniy hayotida muhim rol o'ynadi, chunki unda insoniyat to'plagan bilim va tajriba o'z aksini topadi. Insonning ma'lum sohalaridagi nazariy ilmiy savodxonligini esa uning shu soha terminlarini qay darajada bilishga qarab belgilanadi. Fanlarga oid terminlarni mukammal bilib, uning mazmun mohiyatini ilmiytushingan, uni amaliyotda qo'lay oladigan oladigan kadr o'z kasbining ustasidir. Shuningdek, tilshunoslik terminlarini organish inson lisoniy savodxonligining oshishini va nutqning madaniylashiga olib keladi nutqning to'g'ri tuzishining omili sanaladi.

Shu jumladan, maktab ona tili darsliklarida ham tilshunoslik terminlarini o'rganishga katta e'tibor qaratildi, bu esa, o'z navbatida, til hodisalarni chuqurroq bilishga qiziqish uyg'otadi va tilshunoslik faniga qo'yilgan daslabki qadam hisoblanadi.

Maktab darsliklaridan olingan bilim va ko'nikmalar kishi ilmiy bilimlarining poydevori hisoblanadi. Misol uchun insonning nutqiy savodxonligi ko'p jihatdan fonetika - til tovushlarini o'rganuvchi fan bilan bog'liq. Bu o'qiluvchining to'g'ri nutq tuzishi va yozma savodxonligi uchun asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Shu o'rinda,lug'atlarda fonetika terminiga berilgan izohlarni keltiramiz:

Fonetika [yun. Phonetike, phonetikos - tovushga oid] 1.Tilshunoslikning nutq

tovushlarining hosil bo'lish usullari,akustik xususiyatlari va tarkibini o'rganadigan bo'limi. Umumiy fonetika. Tarixiy fonetika. Poetik fonetikada tekshirilayotgan badiiy usullardan biri-alliteratsiya. 2. Muayyan tilning tovush tarkibi,tovushlarining akustik va artikulyatsion xususiyatlari. O'zbek tilining fonetikasi. Qadimdan bu bo'limning o'rgatilishiga katta e'tibor berilgan hamda savtiyot atamasi bilan atalgan.

Savtiyot. esk. ayn.fonetika. [O'TIL-2.IV-417] A.Hojiyevning "TTIL"da fonetikaning fonetik hodisalarni o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi ekanligi ham keltirilgan:

Fonetika (yun.phonetike-tovushga oid<phone-tovush) 1.Tilshunoslikning til tovushlarining hosil bo'lish usullarini va leksik xususiyatlarini;bo'gin,nutqning pauza bilan ajraluvchi qismlari va shu kabilarni o'rganuvchi bolimi, Tilning tovush tarkibini o'rganishda oldiga qo'ygan maqsadiga ko'ra fonetikaning quyidagi turlari farqlanadi: 1) umumiy fonetika; 2) tarixiy fonetika; 3) qiyosiy fonetika; 4)Eksprimental fonetika.

2. Ma'lum tilga xos tovushlarining artikulyatsion (fiziologik) va akustik xususiyatlari, muayyan tilning fonetik tuzilishi: O'zbek tili fonetikasi. Rus tili fonetikasi.[3.122]

5-ona tili darsligida : "Og'zaki nutqning tovush tizimini o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi fonetika deyiladi "-tarifi berilgan. Berilgan izohlarfagi asosiy farq fonetikaning o'rganish aspekti sifatida "O'TIL"da nutq tovushlari, "TTIL"da til tovushlari, (tovushlarining) leksik xususiyatlari, darslikda og'zaki nutq tovushlari ko'rsatilishidafir.

O'TILda 90 ta fonetik termin berilgan bo'lib, darslik va "TTIL" dan ayrim farqlari mavjud.

Darslikda fonetikaga doir quyidagi terminlar berilgan: fonetika, nutq, og'zaki nutq, yozma nutq, nutq tovushlari, unli tovushlar , undosh tovushlar, jarangli, jarangsiz, nutq a'zolari, lab tovushlari, til tovushlari, til oldi undoshlari, til o'rta undoshlari, til orqa undoshlari, chuqur til orqa undoshlari,burun tovushlari, bo'g'iz tovushlari, talaffuz me'yorlari, qo'sh undosh, qator undosh, bo'g'in, urg'u, so'z urg'usi, gap urg'usi.

Bu terminlardan ayrimlarining izohlarini qiyoslaymiz:

"O'TTIL"da: "Unli: unli tovush tlsh. Og'iz va bo'g'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay hosil bo'ladigan, tarkibi ovozdan iborat (shovqin deyarlilshtirok etmaydigan) tovush. Mas., a,u, o tovushlari".[O'TIL-2.IV-133] "TTIL"da: "UNLI TOVUSH.Og'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay hosil bo'ladigan, tarkibi ovozdan iborat (shovqin deyarli ishtirok etmaydigan) tovush..."[3.116] Darslikda: "Opkadan chiqayotgan havo og'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay chiqishi natijasida hosil bo'ladigan tovushlarga unli tovush deyarli." (OT 5-sinf 122 b.)

Bir qarashda bu izohlarning barchasi to'g'ri, lekn bo'g'izda to'siqqa uchragan havo natijasida h undoshi undoshi hosil boladi; o'pkadan hech qanday to'siqqa uchramay chiqishi natijasida nafas hosil bo'ldi, ya'ni hech qanday tovush paydo bo'lmaydi. Bu ta'riflarni talaffuz jarayonida un paychalarida hosil bo'lgan tovushning og'iz va bo'g'iz bo'shlig'ida hech qanday to'siqqa uchramay chiqishi, desak to'g'riroq bo'lar edi.

"O'TIL"da undosh shunday izohlangan Undoshi: undoshi tovush Og'iz va bo'g'iz bo'shlig'ida turli to'siqqlarga uchrab hosil bo'ladigan, tarkibi faqat shovqindan yoki ovoz va shovqindan iborat bo'ladigantovush. Masalan, b, v, d tovushlari.(O'TIL.IV. 284 b.) "TTIL"da: Undosh tovush. Og'iz bo'shlig'ida turli to'siqqlarga uchrab paydo bo'ladigan, tarkibi faqat shovqindan yoki ovoz va shovqindan iborat tovush. Ularning talaffuzida havo oqimi sirg'alib yoki portlab chiqadi...". Darslikda: "O'pkadan chiqayotgan havoning og'iz bo'shlig'ining ma'lum bir joyida yoki bo'g'izda to'siqqa uchrashidan hosil bo'lgan tovushlar undosh tovush sanaladi", deya ta'rif berilgan. Darslikfagi izoh soddaroq berilgan,bunda o'quvchining yosh xususiyati inobatga olinishidir. Darslikdagi ayrim terminlar" O'TIL"da berilmagan: til o'rta undoshlari, til orqa undoshlari, chuqur til orqa undoshlari,burun

tovushlari, bo'g'iz tovushlari, talaffuz me'yorlari, qo'sh undosh, qator undosh.

Yuqoridagi qiyos va tahlilar shuni ko'rsatadiki, atamalarga o'zbek tilining izohli lug'atidada qisqa, maktab darsligida sodda, tilshunoslik terminlarining izohli lug'atida esa aniqroq izoh barilgan va bu juda ilmiyligi bilan ajralib turadi.

Adabiyotlar:

1. Нурмонов А ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. ? Т.Шарқ. 2002. 62 б
2. Yo'ldoshev I., Sharipova O'.Tilshunoslik asoslari. 103-b
3. Ҳожиев А.Тилшунослик тетминларининг изоҳли луғати. 333-б
4. Xodjaeva D. Tilshunoslik terminlarining leksikografik tahlili.? T.2018.16-b
5. Rahmatullayev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. Darslik. ?T. Universitet 2007. 48-b
6. Sodiqov A va boshqalar. Tilshunoslikka kirish. ?T."O'qituvchi" 1981.107-b

ANVAR OBIDJON SHE'RIYATINING O'ZIGA XOSLIGI

Qorqalpoq davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti
1-kurs talabasi Karimova Dilnoza

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-47

Annototsiya. Ushbu maqolada Anvar Obidjon she'riyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritilgan. A.Obidjonning she'rlari mavzu ko'lamining kengligi, janr xususiyatlari, badiiy obrazlarining o'ziga xosligi kabi qator jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar. A.Obidjon, she'r, she'riy doston, she'riy drama, she'riy roman, poeziya, lirika

Anvar Obidjon - zamonaviy o'zbek she'riyatining yirik namoyondasi. Uning she'rlari bugungi o'zbek she'riyati manzarasini belgilashda o'ziga xos o'rin tutadi. Anvar Obidjonning she'rlari mavzu ko'lamining kengligi, janr xususiyatlari, badiiy obrazlarining o'ziga xosligi kabi qator jihatlari bilan o'zbek she'riyatida alohida hodisa sanaladi.

Anvar Obidjon she'rlarining badiiy xususiyatlarini o'rganish zamonaviy o'zbek she'riyati manzarasini ko'rsatish, undagi yangilanish, o'zgarish darajasini belgilash imkonini beradi. Chunki o'zbek adabiyotining iste'dodli vakili - shoir, nosir, dramaturg Anvar Obidjon juda serqirra ijodkor. Uning ilk she'riy mashqlaridan biri -"Shkafcham" 6-sinfda o'qib yurgan kezlarida maktabgacha va kichik maktab yoshidagi bolalar jurnali "G'uncha"da chop etilgan. Shundan so'ng yosh shoirning bolalar uchun turli mavzularda bitgan ko'pgina asarlari respublikamiz gazeta va jurnallarida tez-tez ko'rina boshladi. 1974-yilda Anvar Obidjonning bolalar uchun yozgan she'rlaridan iborat "Ona yer" kitobi chop etildi. Oradan olti yil o'tgach, 1980-yilda Anvar Obidjon o'zining ikkinchi she'riy to'plami - "Bahromning hikoyalari"ni o'quvchilar hukmiga havola etdi. Bu kitob shoirga katta shuhrat keltirdi. To'plamga kiritilgan asarlar o'zbek bolalar adabiyotiga kichkintoylar uchun nimalarni yozish va nima uchun yozish kerakligini, eng muhimi, qanday yozish lozimligini chuqur his eta olgan boshqacha ovozdagi shoir kirib kelganligidan darak berib turardi. 1980-2005- yillar oralig'ida shoir barakali ijod etdi. U o'z qalami kuchini faqat she'riyatda emas, adabiyotning nasr, teatr va kino dramaturgiyasi turlarida ham sinab ko'rdi. Ko'plab hikoyalar, qissalar, sahna asarlari yaratdi. Bu yillarda uning "Ey, yorug' dunyo" (1983), "Olovjon va uning do'stlari" (1983), "Ketmagil" (1985), "Bezgakshamol" (1985), "Masxarabozbola" (1986), "Akang qarag'ay Gulmat" (1987), "Judaqiziq voqea" (1987), "Oltin yurakli Avtobola" (1988), "Dahshatli Meshpolvon" (1989), "Yerliklar" (1990), "Alamazon va Gulmat hangomasi" (1992), "Ajoyibxona" (1993), "Meshpolvonning janglari" (1994), "Alisher ila Husayn yoki uch dono va o'g'ri" (1996), "Alamazon va Gulmat" (1998), "Oltiariq hangomalari" (1999), "Bulbulning cho'pchaklari" (2001), "Odobli bo'lish osonmi" (2001), "Bezgakshamol-2" (2003), "O'q, o'tmas bolakay" (2005) va boshqa kitoblari nashr etildi. Uning ayrim asarlari rus tiliga o'girilib, "Аламазон и его пехота" (1984), "Грозный Мешпалван" (1991) nomlarida

bosilib chiqdi. Anvar Obidjonning kitoblaridan ayrimlariga respublikamiz gazeta va jurnallarida ijobiy taqrizlar chop etildi, o'zbek bolalar adabiyotiga bag'ishlangan maqolalarda uning ba'zi she'rlari va qissalariga yuqori baholar berildi. 2006-yilda uning "Tanlangan she'rlar" to'plami nashrdan chiqdi. Aynan mazkur kitobda ijodkor yangi uslubiy izlanishlarini o'quvchilar e'tiboriga havola qildi. To'plamdan o'rin olgan ignabarg va uchchanoqlar o'zbek adabiyotida yangi hodisa bo'ldi, desak ham mubolag'a qilmagan bo'lamiz. Mazkur hayrli ishning mantiqiy davomi sifatida 2014-yilda shoirning "Tanlangan she'rlar 2" kitobi chop etildi. Mazkur asarga ham g'oyaviy jihatdan ancha pishiq va puxta ignabarg va uchchanoqlarning kiritilgani ijodkorning ham hayotiy tajribasi, ham badiiy mahorati ortib, sayqal topganini ko'rsatdi.

"Ehtiyoj mavjud ekan, san'at va adabiyotda shunday yangilanishlar bo'laveradi"[1,140]. E'tibor qilgan kishi zamonaviy o'zbek she'riyatida xuddi shu ehtiyoj tufayli shiddat bilan qisqalikka intilish jarayoni borayotganini ko'radi. Bu hol esa she'riyatda ma'no tig'izlashib, shakl mukammalllashib borayotganini ko'rsatadi. A. Obidjon she'riyatining o'ziga xosligi ham kichik hajmda katta ma'no yuklay olganligidadir.

Adabiyotlar

1.Хамдам У. Бадиий тафаккур тадрижи. - Т.: Янги аср авлоди, 2002

XARAKTER - BADIIYAT MEZONI

Qorqalpoq davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti
1-kurs talabasi Nutfullayeva Mohina

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-48

Annototsiya. Ushbu maqolada T. Murod, N.Eshonqul asarlaridagi xarakter yaratish mahorati haqida so'z yuritilgan bo'lib, adiblarning hikoyalaridagi ruhiy tahlil va falsafiy ma'nodorlik ochib berilgan.

Kalit so'zlar. T. Murod, N.Eshonqul,xarakter, ruhiy tahlil, psixologizm

Hozirgi hikoyachiligimiz mazmun-mohiyatida mahzun o'ychanlik, mulohazakorlik kuchayib bormoqda. Chunki unda shaxs psixologiyasini jamiyat, tabiat voqea-hodisalari bilan omixta badiiy-falsafiy tadqiq etish tamoyili ancha kuchaydi. Ko'ngil deb atalmish ulkan dunyoning sirlarini anglashda hikoyalar qahramonlaridagi hissiy intellektuallikning mavqei ortdi. Iste'dodli adib Tog'ay Murod ijodi, xususan hikoyalarida ham ruhiy tahlil va falsafiy ma'nodorlik ancha kuchli. Ana shu ma'noda, garchi uning hikoyalar sho'rolar davrida yozilgan bo'lsa-da, qahramon va uning xarakterini yaratishdagi nozik psixologizmning o'ziga xos ko'rinishlarini o'rganish, maqsadida adibning "Bu dunyoda o'lib bo'lmaydi" kitobiga kiritilgan hikoyalari haqida qisman mulohazalar bildirib o'tishni lozim topdik. Kitobga kiritilgan "Kuzning bir kunida", "Bobosi bilan nevarasi", "Ku-ku-ku□", "Er-xotin" hikoyalarining voqealari har kuni atrofimizda sodir bo'lishi mumkin bo'lgan hayotiy lavhalardan iborat. Lekin har bir hikoyada bir-birini takrorlamaydigan o'ziga xoslik bilan yozuvchi hayot haqiqatini aytishga, tasvir mantig'iga amal qilishga intiladi. Ma'lumki, hayot haqiqati xarakter mantig'iga muvofiq bo'lmasa, obrazning mohiyati ham yaxshi ochilmaydi. Tog'ay Murod hikoyalaridagi xarakterlar real hayot bilan nosir estetik ideali yig'indisidir. Individual xususiyatlarga boy xarakterlar ruhiyatini ochishda yozuvchi kontrast usulidan foydalanadi. Eng muhimi bu hikoyalarda Tog'ay Murod o'sha davr hodisalariga tanqidiy yondashib, inson va uning taqdiri, buguni hamda kelajagi haqidagi muammolarni ko'tarib chiqadi. Qahramonlar talqinida o'sha davr qiyofasini, uning fojiaviy holatlarini aks ettiradi. Negaki, bu hikoyalar yozilgan vaqtda bizda inson shaxsiga bo'lgan e'tibor tamomila boshqacha edi. Bugunga kelib yozuvchilarimiz ko'proq shaxsning ko'ngil kechinmalari orqali inson kim va u nimalarga qodir kabi savollarga javob izlab, insonning ichki olamini tadqiq qila boshladi. Bu xususiyat badiiy adabiyotda yangi-yangi tamoyillarni ro'yobga chiqardi.

Bugungi hikoyachiligimizga psixologizm - tuyg'ular realizmi tahlili nuqtai nazaridan qaraydigan bo'lsak, unda avvalgi o'n yilliklardan farqli o'laroq hayotni, insonni tuyg'ular tarhi, kechinmalar dinamikasi orqali badiiy tadqiq etish madaniyati shakllanganligini kuzatish mumkin. Avvalgi o'n yilliklarda sotsiologik talqin va o'shanga mos badiiy idrok va ifoda yetakchilik qilgan bo'lsa, bugunga kelib insonni falsafiy-psixologik tushunish hamda

tushuntirish ustuvor tamoyil bo'lib qoldi. Nazar Eshonqulning "Xayol tuzog'i" hikoyasi bu borada fikr yuritish uchun asos bo'la oladi. "Xayol tuzog'i" hikoyasida falsafiy-ruhiy tahlilning o'zgacha ko'rinishining shohidi bo'la olamiz. Hikoyada axloqiy poklik - boqiy ma'naviy qadriyat hamma vaqt adolatning asosiy mezonlaridan biri sifatida talqin etiladi. Bu masalaning bir jihati. Ikkinchi va eng muhim jihati shundaki, barcha baxtsizlik, xo'rlik va xorliklar ko'nglimizda o'sib, ulg'ayib, mutelik tuyg'ulari tarzida hosil berar ekan, hammasiga o'zimiz sababchi bo'lamiz. Yo'qsa aql-u hushi butun, iste'dodli Voqif vos-vos kasaliga chalinib savdoyi bo'lib qolarmidi?

Nazar Eshonqul "Ijod - ruhning hurligidir" mavzusidagi suhbatida shunday deydi: "Adabiyot millat ruhining, millat madaniyatining bir qismi. U sotilmaydi, sotib olinmaydi. Yolg'on gapirolmaydi. Inson nomini asrlar osha mag'rur kuylab turadi. U har qanday jamiyatda ham inson ruhining mash'alasi bo'la oladi. Ijod - Olloh taolo insonga bergan eng buyuk ne'mat. Ijod - inson ruhining hurligidir. Shu sababdan unda yolg'on gapirib bo'lmaydi".[1,5] Adibning ushbu estetik tamoyili "Xayol tuzog'i" hikoyasida juda bir go'zal shaklda tajassum topgan. Asar ijodkor shaxs fojiasini, savdoyilikka mubtalo bo'lgan inson qismatining o'kinchi va dahshatini iste'dodli a'zosini himoya qila olmagan muhitning kasallik ildizlarini ochib ko'rsatishga yo'naltirilgan.

Adabiyotlar

1.Eshonqul N.Ijod - ruhning hurligidir.// "Yozuvchi" gazetasi, 1998, 21 yanvar soni

QARAQALPAQ ADEBIYATINDA JASLAR DORETIWSHILIGININ UYRENILIWI: JASLAR PROZASI HAM DRAMASININ UYRENILIW JAGDAYLARI

Qosimbetova Aygul
Berdaq atindagi Qaraqalpaq mamleketlik universiteti studenti
Telefon: 998913912923

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-49

Annotaciya. *Qaraqalpaq ádebiyattanıw iliminde jaslar dóretiwshiligi yaǵnıy jaslar poeziyası, jaslar prozası, jaslar draması arnawlı túrde izertlenbegen. Tek ǵana J.Saǵıydullaevanıń «Ǵárezsizlik dáwirindegi jaslar poeziyası»[1] oqıtıw –metodikalıq qollanbası bar. Degen menen, bul ilmiy miynette de ayırım talantlı jaslardıń dóretiwshiligi sóz etilgen. Qaraqalpaq ádebiyatında izertlewdi talap etip turǵan dóretiwshilik úlgileri kóp hám búgingi ádebiy processimizde ádebiyattanıw iliminde izertleniwi zárúr bolǵan baslı temalardıń biri. Mine, biziń maqalamızda qaraqalpaq ádebiyatında jaslar dóretiwshiliginiń úyreniliwi: jaslar prozası hám dramasınıń úyreniliw jaǵdayları haqqında azı-kem maǵlıwmatlar keltirilgen.*

Gilt sózler*: qaraqalpaq ádebiyatı, qaraqalpaq ádebiyattanıw ilimi, talant, jaslar ádebiyatı, jaslar prozası, jaslar draması.*

Ádebiyattanıw iliminde «talant − bul jazıwshınıń ómirdiń tiykarǵı maǵızın uǵınıw hám obrazlı túrde ayqın qıyal súriw , kórkem novatorlıq hám jámiyetlik tariyxıy rawajlanıw barısındaǵı áhmiyetli máselelerge óz waqtında batıl juwap beriw uqıplılıǵı sıyaqlı ayrıqsha qábiletlerdiń uyǵınlasıwı»[2]-dep túsiniledi.

Demek, talant iyesi basqa adamlardan ajıralıp turadı. Haqıyqıy talantlı dóretiwshi dáwir, waqıt hám ortalıq tańlamaydı. Jan dúnyasındaǵı talantı dóretiwshilik etiwge iytermelep, kórkem ónerge baǵdarlap turadı. Mine, biz qaraqalpaq poeziyası haqqında ilimpaz J.Saǵıydullaevanıń : «XX ásirdiń 50-jıllarında qaraqalpaq poeziyasına T.Jumamuratov, I.Yusupov, X.Turımbetov, B.Ismaylov, M.Seytniyazov, D.Aytmuratov sıyaqlı talantlı jaslar toparı kelip qosılsa, 60-70-jılları T.Mátmuratov, Sh.Seytov, U.Pirjanov, K.Rahmanov, U.Xojanazarov, T.Sársenbaev, K.Kárimov, J.Izbasqanov, N.Tóreshovalar, 80-jıllarda G.Matyakupova, X.Dáwletnazarov, Sh.Ayapov, S.Ibragimov, B.Genjemuratov, P.Mırzabaeva, B.Seytaev, O.Sátbaev, M.Jumanazarova hám basqalar jańa kórkemlik izlenislerge tolı lirikalıq qosıqları, jekke poetikalıq toplamları menen milliy poeziyamızdı jáne de bayıttı, jańa shoqqılarǵa alıp shıqtı.»[3] –degen pikirlerin, sonday-aq, ilimpazdıń « Ǵárezsizlik dáwirindegi jaslar poeziyası»[4] degen oqıw-metodikalıq qollanbasındaǵı házirgi ádebiy processimizde óz ırǵaǵına iye jas talant iyeleri bar jaslardan G.Tilewniyazova, D.Nurseyitov, N.Mámbetirzaeva, N.Karamatdinova, A.Dármenovlardıń dóretiwshilik jumıslarına islegen ádebiy analizleri búgingi qaraqalpaq ádebiyattanıw ilimi ushın bahalı miynetlerdiń biri boldı desek hasla jańılıspaymız. Biraq, qaraqalpaq ádebiyatında ǵárezsizlik dáwirindegi jaslar prozası hám dramasına arnalǵan ilimiy miynet ele jarıq kórgen joq. Ayırım ilimpazlar, O.Ábdirahmanov, N.Allambergenova, J.Izbasqanov, B.Genjemuratovlardıń ilimiy maqalaları bar.

Bálkim, arnawlı ilmiy jumıslar joqlıǵınıń sebebi qaraqalpaq ádebiyattanıwında jaslar prozasınıń izertleniw obyekti bolǵan jaslardıń prozalıq dóretpeleriniń rawajlanıw baǵdarı poeziyaǵa salıstırǵanda anaǵurlım tómen bolǵanı ushın bolsa kerek. Biraq, baspasózde járiyalanǵan ilmiy maqalalar ádebiyattanıw iliminde az bolsa da jaslar prozasınıń óz ornı bar ekenligin dáliylleydi. Mısalı, ilimpaz Z.Bekbergenovanıń :

«...jaslar arasında óziniń prozalıq shıǵarmaları menen jiyi kórinip kiyatırǵan jas talant iyesi Qumar Bekniyazovanıń «Emlewxanadaǵı bir kún», «Túsinbewshilik» gúrrińleri gazetada orın alǵan. «Emlewxanadaǵı bir kún» gúrrińi temasınan kórinip turǵanınday, sońǵı waqıtları adamlar arasında jiyi gezlesetuǵın qan basımı, júrek awırıwı sıyaqlı kesellikler menen awırǵan biytaplardıń, ásirese júrek awırıwı menen kesellenip emlewxanaǵa túsken Embergenniń basınan ótkergen waqıyaları sóz etiledi...lekin , atı atalǵan gúrriń avtorı bul usıldı (K.Mámbetov, Sh.Seytov dóretiwshiligine salıstıradı) sheber paydallana almaǵanlıǵı sezilip turadı»-degen pikirleri arqalı jas talant iyeleriniń ádebiy sınǵa tısip atńrǵanın kóremiz. Haqıyqatında da, xalqımızda «Sın dúzelmey min dúzelmeydi» degenindey kemshilikler sınshılar tárepinen aytılsa ǵana jas dóretiwshiler ózlerin (shıǵarmaların) dúzetiwge háreket etedi.

Ilimpaz Z.Bekbergenova 2018-jılı baspada jarıq kórgen prozalıq shıǵarmalarǵa óz ádebiy analizlerin beriwi, sonıń ishinde jas dóretiwshiler M.Jiyenbaev, Á.Latipov, Q.Bekniyazova, Ǵ.Allamuratov , Á .Jaqsımuratovalardıń prozalıq dóretpelerine ádebiy sının beriwi- bul ádebiyattanıw iliminde jaslar prozasınıń ornı haqqında ádebiy maǵlıwmatlardıń qáliplesiwine birinshi qádemler desek boladı. Mısalı, ilimpazdıń ádebiy-sın talqısında :

«Muwsa Jiyenbaevtıń «Órtengen ınsanıylıq», «Insanıylıq aynası» dep atalǵan eki shıǵarması shaǵın syujetlerge qurılıp, adamlardıń jaqsı hám jaman páziyletleri arqalı olardıń insaniylıq kelbetin ashıp beriwge baǵdarlanǵan»-degen pikirler beriledi. Shınında da M.Jiyenbaev Ǵ.Allamuratov sıyaqlı qısqalıqqa umtılıwshı, qısqa waqıtlarǵa úlken mazmundı beriwge háreket etiwshi háwesker jazıwshı. Bul onıń prozaǵa birinshi qoyǵan qádemi bolıwına qaramastan, ádebiy-sınǵa túse alıwı, jas dóretiwshiniń dáslepki tabısı dewge boladı.

Bunnan tısqarı, ilimpazdıń barlıq jas dóretiwshilerge qarata:

«Jas jazıwshılar qaraqalpaq tiliniń qádelerin, oynaqı qatarların, folklordaǵı hám klassikalıq ádebiyatımızdaǵı qollanılǵan sulıw, shıraylı hám shireli sózlerdi onsha jaqsı bile bermeydi.Gazeta betlerinde usınday olqılıqlarǵa iye ayırım prozalıq shıǵarmalardıń orın alıp atırǵanlıǵına ınjılasań.»

Ǵárezsizlik teatr óneri aldına da sınaqlı reformalardı ámelge asırıwdı bas wazıypa etip qoydı. Sebebi, teatr repertuarları bolǵan dramalıq shıǵarmalardıń ayırımları tematikalıq jaqtan júda eskirgen edi, olar totalitar jámiyettiń húkimran siyasatın táriypleytuǵın tarıyxıy-revolyuciyalıq temalarǵa qurıldı, zamanagóy temalarda original piessalar kem dóretildi. Sol ushın da dramaturgler 90-jıllardıń baslarınan ótken ótmishimizdegi bay tariyxımızdı, xalqımız basıp ótken mashaqatlı jollardı, bul jollardaǵı xalıq batırlarınıń qaharmanlıq is-háreketlerin ulıǵlaytuǵın tragediyalıq tarıyxıy, sonday-aq, keshegi jaqın ótmishimizde jámiyette orın alǵan jat illetlerdi kritikalaytuǵın zamanagóy ruwxtaǵı satiralıq, komediyalıq piessalar dóretiwge kúshli bet burdı. Dramaturgiyada folklorlıq-xalıqlıq syujetke negizlenip piessalar jazıw baǵıtı payda bola basladı. Repressiya qurbanları teması da dramaturglerimizdiń názerinen shette qalmadı.

Orıstıń dana rejissyorı, teatr óneriniń teoriyashısı K.S.Stanislavskiy:

«Piessadaǵı «negizgi háreket ózek»,negizgi háreket ózekke qarsı kúsh»(контрслвозное действие) penen gúrese otırıp rawajlanadı, olar ekewi qosılıp dramalıq konflikttiń qosındıların dóretedi. »-degen pikirine muwapıq búgingi kúnde dramalıq shıǵarmalar baspasózde járiyalanıwdan góre saxna arqalı keń jámiyetshilikke tanılıp atır. Ayrıqsha jas dramaturg jazıwshılar haqqında aytatuǵın bolsaq, Ǵ.Allamuratov, Á.Ismaylov,D.Dárwishovalar házirgi kúnde kishigirim komediya ham piessaları menen tanılıp atırǵan jas talant iyeleri.

Ájiniyaz Ismaylov- jas talant iyesi dóretiwshilik jolın institutta oqıp júrgen dáwirinen baslaydı. Eń dáslepki sátli shıqqan piessası diplom aldı jumısı bolıp, A.Óteniyazova ilmiy basshılıǵında jaqlanadı. Bul piessa «Terbenbes júrekler» dep atalıp, jas dóretiwshiniń dóretiwshilik jolınıń baslanıwına sebepshi boladı. Á.Ismaylov oqıwın tabıslı tamamlap, haqıyqıy teatr jolına qádem qoyadı. 2012-jılı «Terbenbes júrekler» piessası Nókis mádeniyat kollejinde ekinshi ret saxnalastırıladı. 2016-jılı «Kofe» hám «Qaydasań baxtım » piessaları Jas tamashagóyler teatrında saxnaǵa qoyıladı. Jas talant iyesi Á.Ismaylov 2015-jılı Berdaq atındaǵı

Qaraqalpaq mámleketlik universitetiniń «Jayxun» studiyasında «Terbenbes júrekler» piessasın úshinshi márte jańalawlar menen saxnalastıradı. Bul piessaǵa jas talant iyesi N.Karamatdinova monolog jazǵan. Mine, bul haqıyqıy ádebiy processte poeziya hám dramanıń ádebiy baylanısqa túsiwiniń dáliyli desek boladı.

Sonday-aq, Ózbekstan kóleminde ótkerilip atırǵan «Ertangi kún bizniki, marra bizniki» degen jas talantlılar festivalında studentler teart studiyası «Terbenbes júrekler» piessası arqalı Ózbekstan kóleminde «Eń jaqsı spektakl» nominaciyası boyınsha 1-orındı iyeleydi. 2016-jılı bolsa, Á.Ismaylov basshılıǵında «Biz ullı jurt perzentlerimiz» festivalınıń 3-aylıq gastrol saparında boladı. Sonday-aq, 2016-jılı jańa «Bir qádem» piessası saxnalastırılıp, usı festivalda Ózbekstan kóleminde «Eń jaqsı dramaturgiya» nominaciyası menen 2-orındı iyeleydi. 2018-jılı jas talant iyesiniń «Ómirdiń tórt kúni» draması jazılıp, saxnalastırıladı. Bul piessa Tashkentte bolıp ótken festivalda 1-orındı iyelep, shet elge jollama menen birge 50 million swm grand utıp aladı. Mine, jas dramaturgtıń dóretiwshilik laboratoriyasınıń bolıwı onıń talantın rawajlandırıp, jańadan dóretiwshilik tabıslar alıp keliwine sebepshi bolǵan. Jas talant iyesi 2019-jılı «Kóktegi árman» piessasın jazadı hám jas tamashagóyler teatrında saxnaǵa qoyadı.

Dóretiwshi menen jeke sáwbetleskenimizde, onıń dóretiwshiliginiń rawajlanıwında ustazı J.Xojanovtıń ornı ayrıqsha ekenin hám teatr menen úzliksiz baylanısta bolıwı shıǵarmanıń tabısqa erisiwine járdem beretuǵının aytti.

Shınında da, drama saxna ushın jazıladı, onıń jetiskenshilik hám kemshilikleri saxnada belgili boladı.

Jas dramaturg-jazıwshılardıń biri A.Jaqsımuratova tek proza janrında emes drama tarawında da qálem terbetip atır. Onıń teatr ushın «Tawıqlardıń áńgimesi»,«Íримgúldiń muhabbatı» degen dramaları bar.

Jas dramaturg-jazıwshılardıń biri P. Óteniyazov , P.Aymuratovlar ózleriniń dramalıq dóretpeleri menen, piessaları menen xalıq kewlinen orın almaqta. Mısalı, P.Óteniyazovtıń «Perzentim-Jigerbentim», «Perzent táshwishi» piessaları Berdaq atındaǵı qaraqalpaq mámleketlik-muzikalı teatrında saxnalastırılǵan.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, baspasózde hám ilmiy-jurnallarda ádebiyattanıw ilimi kóz-qarasında jaslar dramaturgiyası arnawlı izertlew obyekti sıpatında alıp qaralmaǵanın, al onıń baslı sebebi dep -jas dóretiwshilerdiń dramalıq shıǵarmaları baspasózde járiyalanıwınıń tómen dárejede ekenligi hám búgingi ádebiy processimizde dramaturg-jazıwshı ustazlar izinen shákirt tayarlamay atırǵanı, drama boyınsha seminarlar shólkemlestirilmey atırǵanlıǵınan dep esapladıq. Degen menen, búgingi talantlı jaslar hám olardıń dóretiwshiligi áste-áste adımlap ádebiyattanıw ilimine de aralasıp atır, búgingi jas náwshelerdiń kórkem ádebiyatımızdıń erteńgi bayteregi bolıwına tileklespiz.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. Блок В.Система Станиславского и проблемы драматургии.Изд.«Искусство»1963г

2. Бекбергенова З.Проза µаіiында сөз еткенде…« Әмиґдәрья» журналы.2019-жыл№1

3. Пахратдинов Ә, Алламбергенов К, Бекбергенова М.XX әсир іараіалпаі әдебияты тарыйхы (сабаілыі).Нөкис.«Јараіалпаістан»баспасы.2011-жыл

4. Sagidullaeva J. Ǵárezsizlik dáwirindegi jaslar poeziyası.(oqıw-metodikalıq qollanba).-Nókis:QMU,2018-jıl

5. Саіидуллаева Ж. Жүрегимде сескенген ат дүбири. // «Јараіалпаі әдебияты» газетасы.2015-жыл.август №8

SAQLANING "SELFI"

Sayidmurodov Ahadjon
Qoraqalpoq davlat universiteti talabasi
Telefon: +998937748088
ahadjonrealmadrid@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-50

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy madaniyat namunasiga aylanib ulgurgan selfi odati haqida hayotiy misollar va ilmiy ma'lumotlar orqali fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: neologizm, selfi, ruhiy hastalik, avtoportret, elektromagnit nurlari, ideal surat, illat.

Bugungi kunimiz, keng ma'noda, yangiliklar oqimining eng yuksak ko'rinishi sifatida bo'y cho'zayotganligi hech birimizga sir emas. Yangi-yangi tushunchalar, fikrlar, odatlar, umuman, neologizmlar paydo bo'lishi kundalik odatiy holga aylanib qolmoqda. Yaqinda bir voqea e'tiborimni tortdi: Notanish qiz bir yigit bilan qandaydir mavzuda tortishayotgandi. Qizning nigohi shunchalik g'azabga to'la ediki, tasavvurimda judayam "Jahldor" bo'lsa kerak deb o'yladim. Xuddi shu vaqtda voqeaga yaqin turgan boshqa qiz esa, tanishi bo'lsa kerak, selfiga olayotganligini bildirib "Jahldor" qizga murojaat qildi. Shu payt, ishonasizmi, qizning ko'rinishi birdan tabassum ila mehribon tusga kirdiki, hayratdan toshdek qotib qoldim. "Selfi" shu qadar qudratga ega ekanki, yuqorida tilga olgan "tanishimiz" ga o'xshash sanoqsiz insonlarning tabiiy holatini bir lahzada o'zgartirib yubora olarkan. Bunga sabab nima? Nahotki, shu arzimagan narsa inson qadr-qimmatidan baland tursa? Selfi nima o'zi? Selfi (ing. Self o'z- o'zini so'zidan) - mobil telefon yoki kamerada o'z-o'zini suratga olish. Bir qarashda voqea ham, izoh ham judayam oddiy holatdek tasavvur uyg'otadi, ammo AQSH psixiatriya assotsiyatsiyasi "selfi"ni rasman ruhiy xastalik deb tan oldi.

Psixiatrlarning fikricha, o'zini suratga olish o'ziga ishonchi kamligi bilan bog'liq ekan. Quyida statistik ma'lumotlarga tayangan holda selfining salbiy ko'rinishlarini sanab o'tishga baqadriimkon urinib ko'ramiz:

1. Hindistonda selfi oqibatida 2014-yildan 2016-yilgacha 76 kishi halok bo'lgan ekan. 2014-yilda Maxarashtra shtatidagi ko'llarning birida qayiqda ketayotgan 10 nafar sayyoh juda chiroyli selfi qilamiz deb qayiqni ag'darib yuborishgan, natijada 7 kishi cho'kib o'lgan.
2. 2015-yil 18-sentabrda G'arb matbuotidagi so'nggi yirik shov-shuvda qayd etilishicha, shu kuni 66 yoshlik Yaponiyalik sayyoh do'sti bilan birga Tojmahalda suratga tushish vaqtida halok bo'lgandi.
3. 2015-yil 28-avgust kuni "RIA Nivosti" agentligi birgina Rossiyaning o'zida avtoportret olish bilan bog'liq 100 ga yaqin baxtsiz hodisa qayd etilgani, ularning bir necha o'ntasida odamlar halok bo'lgani haqida yozgandi.

Endi esa bu masalaga tibbiy tomondan yondashadigan bo'lsak, britaniyalik go'zallik bo'yicha ekspertlar selfidan noto'g'ri foydalanish og'ir oqibatlarga olib kelishi mumkinligidan ogohlantiradi, deya xabar beradi "Actual news.org" nashri.

Selfidan foydalanishning zarari tamaki mahsulotlarini iste'mol qilish va quyoshda kuyishdan kam emas ekan. Bunga smartfonlardan selfiga suratga tushilayotgan paytda chiqadigan elektromagnit nurlari sababchi. Selfi ishqibozlariga ma'lumki, ideal suratni qo'lga kiritish uchun kamida 50 tacha suratga tushish kerak. Demak, smartfonlardan tarqaladigan elektromagnit nurlari selfi tushayotgan kishining terisini 50 marta zararlaydi. Bu esa terining juda tez qarishiga olib keladi.

E'tibor bering, kundalik faoliyatimizda har qadamda uchrayotgan "kichik" holat qanday dahshatga boy xotimalarga olib borayotganiga. Nahotki bu "illat"ga osongina taslim bo'lsak yoxud loqaydlik kayfiyatini namoyish etsak? Uzluksiz ravishda "o'zimizga" berayotgan mehrimizni yaqinlardan, do'stlardan, umuman atrofimizdagi insonlardan ayasak? Qancha zamonlardan buyon, tilimizdan tushmay, ko'klarga ko'tarilayotgan tabiiylik tushunchasi o'z ahamiyat ko'lamini soxtalikka berib qo'yayotgandek. Boshqacharoq aytganda, jonli hayot tarzimiz jar yoqasiga kelib qolgandek tuyulmayaptimi? Kelinglar, shu savollarga javobni o'zimizdan izlab ko'raylik. So'ng paydo bo'lgan fikrlar bilan esa ko'p narsalarni o'zgartira olishimizga ishonaman. Zero, har qanday o'zgarish, eng avvalo, o'zimizdan boshlanishini unutmang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. "Actual news.org" nashri.
2. Wikipediya.org.

O'ZBEK TILIDA UNDOV SO'ZLAR BORASIDAGI NAZARIY QARASHLAR VA UNDOV SO'ZLARNING GURUHLANISH MASALASI

Tashmuxamedova (Azimova) Dildora Aziz qizi
Toshkent davlat sharqshunoslik instituti
Xitoy filologiyasi yo'nalishi, III bosqich talabasi
Dildora_Azimova_98@mail.ru +99891 1652272

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-51

Annotatsiya: maqolada turli o'zbek tilshunoslarining o'zbek tilida undov so'zlar va undov so'zlarning ma'no jihatiga ko'ra guruhlarga bo'linishi borasida bildirgan asosli fikrlari tahlil qilinib, farqlari yoritiladi. Muallif undov so'zlarning boshqa jihatlarga ko'ra guruhlanishini ham o'rganib chiqadi.

Tayanch so'zlar: leksema, xursandchilik undovlari, g'am-qayg'u undovlari, xo'rsinish undovlari, savol-javob undovlari, sof va vazifadosh undovlar.

Insonning hissiyotlarini o'zida aks ettiruvchi undov so'zlar bir qadar murakkab so'zlar sanalib, doimo tilshunoslarning e'tiborida bo'lib kelgan. Undov so'zlarning ma'no anglatishi, ularning turkumga xoslik masalasi va bir necha jihatlariga ko'ra turlarga bo'linishi ko'pgina olimlar tomonidan turlicha tavsiflangan. O'zbek tilshunosligida ham undov so'zlar borasidagi qarashlar turlicha bo'lib, quyida ularni ko'rib chiqamiz.

Undov so'zlar insonning vaziyat yoki holatga munosabatini o'zida aks ettirib, turli xil his-tuyg'ularni ifodalaydi. Qadimgi Rimda ilk bor undov so'zlarni so'z turkumlari qatoriga qo'shishgan bo'lsa-da, olimlar XVIII asrdan boshlab undov so'zlarga e'tiborni kuchaytirishdi. M. Lomonosov undov so'zlarni o'rgangan ilk tilshunoslardan bo'lib, u insonning his-tuyg'ularini aks ettiruvchi so'zlar, ya'ni undovlarni til birligi sifatida e'tirof etib, aynan undovlar boshqa bir turkum so'zlarda yo'q bo'lgan sifatga, ya'ni "ma'lumotni maksimal darajada qisqa yetkazish" sifatiga ega deb ta'riflagan.

O'zbek tilida undov so'zlar XIX asr boshlaridan o'rganila boshlangan va bir qancha olimlar tomonidan undov so'zlar leksikasi, sitilistikasi, semantikasi va morfologik xususiyatlariga doir ilmiy izlanishlar olib borilgan. O'zbek tilida his-hayajon, buyruq-xitob, haydash-chaqirish ma'nolarini ifodalaydigan so'z turkumi va shu turkumga oid so'zlar undov so'zlar deyiladi. Undov so'zlar qo'shimchalar olib turlanmaydi, yasalmaydi, biroq ular vazifadosh undov sifatida boshqa so'z turkumlaridan undov so'zga o'tishi mumkin.

Yana boshqa bir guruh olimlar esa his-hayajonni ifoda etuvchi so'zlarni so'z-gaplar qatoriga kiritishadi va ularni so'z-gapning bir tarkibiy qismi sifatida quyidagicha ta'riflashadi: kishilarning his-tuyg'usini, haydash, to'xtatish kabi xitob, buyruqni ifodalaydigan so'z-gap ko'rinishi - undov so'z-gapdir. Bu guruh olimlarning undov so'zlarni ta'riflab, ularni so'z-gap undovlari degan fikrlariga qo'shilmaymiz. Undovlar har doim ham yakka o'zi yoki boshqa so'zlar bilan kengayib kelib yagona gapni tashkil qilmaydi. Ular asosiy gapdan vergul bilan ajratilishi ham mumkin (ushbu holat ko'proq uchraydi).

Bu guruh olimlar his-tuyg'u va buyruq-xitob ma'nolaridangina tashkil topgan so'zlarni undovlar deb ataydilar va ikki turga ajratadilar. His-tuyg'u undovlariga eh, voy, oh, barakalla, rahmat, ofarin kabi so'zlarini, buyruq-xitob undovlariga esa pisht, beh-beh, pisht-pisht, chuh kabi xitob so'zlarini kiritadilar.

Undov so'zlar bir qancha xususiyatiga ko'ra o'z ichida turlarga ajraladi. Quyida o'zbek tilida undov so'zlarning turlarini ko'rib chiqamiz.

Undovlar ma'no jihatiga ko'ra 2 turga bo'linadi.

1. Emotsional. Bu tur undov so'zlar kishilarning his-tuyg'usi, ruhiy holatini, biror holarga psixologik jihatdan qanday yondoshayotganini ifodalaydi. Emotsional undovlarning o'zi ham 2 xil.

1) Ijobiy emotsional.

a) shafqat, mehribonlik - iye, oh, o;

b) sevinch, zavqlanish, havas - voy, ho, o'h-ho';

d) qoyil qolish, rohatlanish - hay-hay, voy, o;

e) mamnuniyat, faxrlanish, xayrixohlik - e-ha, ha, ehe, o'h-ho', ha-ya, o';

f) undash, ogohlantirish, tasdiq - hay-hay, ha.

2) Salbiy emotsional.

a) e'tiroz, norozilik, shikoyat, zorlanish - ha, ho, voyey, voy, oh, uh, obbo;

b) jirkanish, nafrat, g'azab, jahl - e, eh, voy, he, ha;

d) achinish, afsuslanish - he, eh, oh;

e) kinoya, kesatiq, piching, koyish - obbo, o'ha, o'h-ho', ho-o, hay-hay, hoy-hoy;

f) tanbeh, ogohlantirishm kutilmaganlik - e, hay-hay, iya;

g) g'am-g'ussa, qayg'u, o'kinch - eha, oh, eh, voy-yey;

h) cho'chish, vahima, dahshat - voyey, oh, o, voydod;

i) ajablanish, hayratlanish, ranjish - i, e-e, bay-bay-bay, he.

2. Buyruq-hitob. Bu tur undovlar kishilarga nisbatan ularning diqqatini tortish, ogohlantirish yoki jonivorlarni biror ishni bajarish yoki bajarmaslikka undash kabi ma'nolarni ifodalash uchun xizmat qiladi. Bu tur undovlar ham o'z ichida turlarga ajraladi.

1) Odamlarga qaratilgan undovlar

a) kishilar diqqatini so'zlovchiga qaratuvchi - hoy, hey, ey, allo;

b) ta'kid, buyurish ma'nolarini ifodalovchi - tss, jim, qani, tek.

2) Hayvon va jonivorlarga qaratilgan undovlar. Bu kabi undovlar hayvonlarni to'xtatish, chaqirish, haydash, tinchitish, undash maqsadida qo'llaniladi - tu-tu, kuch-kuch, mah-mah; dirr, xo'sh, taq, ish; pisht, kisht, xix, kish-kish.

Bundan tashqari, bir qancha olimlar tilda rasm-odatlar blan bog'liq bo'lgan so'zlarni ham undovlar tarkibiga kiritadilar. Salomlashish, xayrlashish, so'rashish, tashakkur, minnatdorlik kabi ma'nolarni bildiruvchi bu guruh so'zlar yetarlicha bo'lib, undov so'zlarning ma'noviy jihatdan 3-turi deb atalishga loyiq. Biz, shu o'rinda, undov so'zlarning 3-turini shaxsiy etiket undovlari deb nomlashni taklif qilamiz.

3. Shaxsiy etiket undovlari - assalomu aleykum, salom, xayr, esonmisiz, omonmisiz, hormang, bor bo'ling, rahmat, minnatdorman.

Bundan tashqari undov so'zlarni yasalganlik darajasiga ko'ra ham 2 turga ajratish mumkin. Biz yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, undov so'zlar yasalmaydi, biroq boshqa turkumdan gap mazmuniga ko'ra undov so'zga o'tish holatlari uchrab turadi. Quyida undov so'zlarni tuzilishiga ko'ra turlarini ko'ramiz.

1. Sof undovlar. Faqatgina undov so'z bo'lishga xoslangan, undovdan boshqa ma'no anglatmaydigan so'zlarni shu atama bilan atashni taklif qilamiz - ha, hoy, eh, oh, do'st, obbo, tu-tu-tu, kisht.

2. Vazifadosh undovlar. Bu turga aslida boshqa so'z turkumiga tegishli bo'lib, gap mazmunidan undov so'z ekanligi anglashilib turgan va gapdan vergul bilan ajratiladigan so'zlar kiritiladi.

1) ot so'z turkumi bilan vazifadosh undovlar (Xudoyim, qizig'ar, bachchag'ar, shoh, farzin (shaxmat o'yini vaqtida qo'llaniladigan undovlar)

1. Xudoyim, O'zing panoh ber

2. Xudoyim, nima qilsam ekan sen bolani!

Birinchi gapda Xudoyim so'zi undalma bo'lib, to'g'ridan-to'g'ri qaratilgan so'zni ifodalaydi, ikkinchi gapda esa Xudoga qaratilgan gap emas, balki, ranjish, hasrat ma'nolarini ifodalovchi undov so'z ma'nosida kelgan;

2) sifat so'z turkumi bilan vazifadosh undovlar (ahmoq, jinni)

1. Biroz ehtiyot bo'l, ahmoq insonlarga o'xshab qolma.

2. Ahmoq, qayerdanam keldim shu yerga!

Birinchi gapda ahmoq sifat so'z turkumiga oid bo'lib, ikkinchi gapda esa nafrat, g'azab ma'nolarini ifodalovchi undov so'z sifatida kelgan. Ikkinchi gapdagi ahmoq so'zini undalma bilan chalkashtirib yuborishdan ektiyot bo'lish kerak. Undalma to'g'ridan-to'g'ri kimgadir qaratiladi, bu gapda esa gap ehmoqqa qaratilmagan, faqatgina so'zlovchining hissiyoti va munosabatini ochib berishga xizmat qilgan;

3) fe'l so'z turkumi bilan vazifadosh (ol, o'l, bor, hormang, bor bo'ling)

1. Keling, xola, mana bu olmalardan oling.

2. - Bugun tongda qishlog'imizga Ahmad boyning o'zlari tashrif buyurar ekanlar.

- Ol-a, seni qara-yu, kim nima desa ishonib ketaverasanmi?

Yuqoridagi gaplarda fe'l so'z turkumiga mansub ol so'zi tuslangan va birinchi gapda oling sifatida asl ma'nosini, ikkinchi gapda esa hayrat, ishonmaslik ma'nosidagi (biror nimani olmoq ma'nosida emas) undov so'zni ifodalagan.

Yuqoridagi sof va vazifadosh undovlarni birlamchi (sof) undovlar va ikkilamchi (vazifadosh) undovlar deb atash ham mumkin.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, insonlarning biror vaziyat yoki holatga munosabatlarini aks ettirgan, ularning his-tuyg'ularini ochib bera oladigan so'zlar, bundan tashqari, odat tusiga aylanib, salomlashish, so'rashish va xayrlashish kabi ma'nolarni bildirgan so'zlar undov so'zlar deb ataladi. Undov so'zlar o'z ichida ham ma'no jihatiga ko'ra, tuzilishiga ko'ra bir necha turlarga bo'linadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. JAMOA. (A.Nurmonov, A.Sobirov va Sh.Yusupova) Hozirgi o'zbek adabiy tili. 1, 2, 3-kitoblar. (Akademik litsey va kasb-hunar kollejlarining I, II, III bosqich talabalari uchun darslik.) (2-nashr). - T.:"ILM ZIYO", 2015.

2. O'zbek tili grammatikasi, 2 jildli, 1-jild. - Toshkent: Fan, 1975.

3. Lomonosov M.V. Rus tili grammatikasi [Elektron manba]/ M.V. Lomonosov. - imwerden.de, 27 b.

4. Usmonov S., Undovlar; T., 1953.

5. Sodiqov A., Abduazizov A., Irisqulov M. Tilshunoslikka kirish. - Toshkent: O'qituvchi, 1981.

RUHIYATNI YARATISHDA LIRIK KECHINMA IFODASI

Qorqalpoq davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti
3-kurs talabasi To'libayeva Gulnura

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-52

Annototsiya. Ushbu maqolada Usmon Azim she'riyatining o'ziga xos xususiyatlari haqida so'z yuritilgan. Usmon Azim ijodining falsafiy-ramziy jihatlari ochib berilgan.
Kalit so'zlar.Usmon Azim,"Insonni tushunish", lirika, poeziya, realistik tasvir.

Usmon Azim o'zbek lirik poeziyasini faqat mavzu va g'oyaviy mazmun jihatidangina emas, balki badiiy jihatdan ham yangi taraqqiyot pog'onasiga ko'tardi. Shakl va mazmunning uzviy birligi uchun kurashdi va yangi-yangi obraz, xarakterlar, peyzaj va portretlar yaratdi, realistik tasvir tendensiyalarini rivojlantirdi. Usmon Azim "Insonni tushunish" nomli dastlabki to'plamida zamon, inson va sevgi murakkabliklarini o'ziga xos bo'yoqlar, ohanglarda ifodalashga intiladi. Shoir degan edi :

Qalbingizga daryo bo'lib kiraman bir kun ,
She'r yurtidan sado bo'lib kiraman bir kun .

Ijodkor 70-yillar adabiyotimizga o'zining dadil qadamlari bilan, yoniq qalbi bilan kirib kelgan bo'lsa, u o'zi aytganday qalblarda daryo misol to'lib-toshib oqayotir desak mubolag'a bo'lmaydi. Shoir ijodida zamon, hayot, haqiqat va adolat qalbi tug'yon urib turadi. Erk va o'zlik uchun kurash - shoir she'rlarining mag'zini tashkil etadi. Usmon Azim she'riyatiga tanqidchilar, adabiyotshunoslar va boshqa ijodkorlar tomonidan iliq munosabatlar bildirilib kelinmoqda. Jumladan, Mirzo Kenjabek shoirning "Uyg'onish azobi" nomli she'riy to'plamiga o'z fikr - mulohazalarini bildirar ekan quyidagicha fikrlarni ilgari suradi: "Usmon Azim, X. Davron, Sh.Rahmon va boshqa iste'dodlar yurak yalang'ochlab maydonga chiqdilar. Adabiyot dargohiga yo'nalgan har bir o'qimishli yosh shoir ushbu iztirobga duch kelishi muqarrar. Qafasdagi adabiyotning isyonkor kuychilaridan bo'lmish keyingi avlod chin so'zni rasm etdi. Xususan, U.Azim rost tuyg'ular kuychisi, to'g'riso'z shoir sifatida tanildi"[1,320]. Usmon Azim shiddatli tuyg'ulari bilan, keskin holatlar va aniq tasvirlari bilan o'zbek she'riyatiga yangicha ruh olib kirdi. Shoir shaxsi - vujud, she'ri - ruh bo'lib ko'z o'ngimizda namoyon bo'ladi.

Ruh - haqiqat maydoniga, Haq Arshiga, vujud esa ko'ngil mayliga berilib, farog'atga intilayotgandek tuyuladi. Usmon Azim bir she'rida :

Bu dunyo - ku manim ko'nglim yarim etdi,
Yarmi bilan kuylasam ham olam to'lar ! -

deb yozgan edi. Shoir xalqi muhabbat dardidan, el-yurt armonidan gohida erksizlik va qullikdan ko'ngli yarim kishilardir. Usmon Azimning "Jimlik" to'plamidan joy olgan she'rlar esa shoirning ilgari yozgan poetik asarlariga xos zich matnli, falsafiy ma'noli va turli -tuman shaklli qiyofadadir. To'plamdagi nasr ham turfa xil: hikoya, kinoqissa va dramalar inson ichki dunyosining rang-barang tovlanishlarini ifoda etadi. Ijodkorning

badiiy mahorati haqida gapirarkan Shuhrat shunday deydi: "Usmon Azim keyingi o'n yil mobaynida she'riyatimizga kirib kelgan yoshlarning ta'lantlilaridan biri. U bilimli, xushyor, izlanuvchan. Uning yaxshi shoirona ko'zi bor,olamni shoirona ko'z bilan kuzatib,shoirona dard bilan kuyib - yonib yozadi"[2,162]. Ijodkorning armiyada turib "Potpolkovnik Fateev" , "Askar o'ldi" , "Komandirman", "Doktor to'g'risini aytdi" , "Leytenant Baratov bilan suhbat" kabi o'ziga xos, hali tengdoshlari idrok etib olmagan yangi gapni aytdi. Bu gaplar chindan ham she'riyatimizda yangilik edi. Ana shu she'rlaridan boshlab uning ijodida o'sish boshlandi va ijodkor muntazam ijodiy salohiyatini oshirib bordi. Shoir Usmon Azim haqida fikr bildirgan har bir adabiyotshunos olim uning kechinmalari ifodasini nechog'lik baland pardalarda ifoda eta olishi haqida so'z ochadi. Usmon Azim she'riyati o'zbek xalqining milliy madaniyati, ruhiy olami, orzu - istaklari bilan uzviy bog'langan; binobarin, uning ijodi o'zbek adabiyotidagi, Cho'lpon yo Mirtemir she'riyatidek chinakam milliy va noyob hodisa.

Adabiyotlar

1.U.Azimov. Uyg'onish azobi. She'rlar va tarixiy dramatik qissa - T.: G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti 1991

2.Shuhrat Rizo. Qiynoq bo'lsin senga sharaf//Sharq yulduzi. - T.: 2010. 6-son

TILIMIZDIN TAZALIGINA ITIBARLI BOLIWIMIZ KEREK

Awezmuratova Nurjamal
Qaraqalpaq mamleketlik universiteti magistranti

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-53

Ilimnen nur shashqıń kelse elińe,
Áwel bastan itibar bergil tilińe.
(A.Yugnakiy)

Annotaciya: *Bul maqalada qaraqalpaq tiliné shetten kirip kelgen sózlerdiń aralasıwı hám olardıń til tazalıǵına tiygizip atırǵan zıyanı analizlenedi*

Gilt sózler: *ǵalabalıq mádentiyat, neologizm, ózlestirme sózler, zamanagóylik, globallasıw*

Hár bir xalıqtıń ana tili onıń ózliginen, mádeniyatınan, milliy dástúrlerinen, tariyxınan derek beretuǵın janlı miyras bolıp tabıladı. Sonıń ushın bizge qarsı kúshler elimizdi ózine boysındırmaqshı bolsa, eń áweli, onı óz tili hám dininen, tarıyxı hám mádeniyatınan ayırıwǵa urınıp kelgenine tariyx janlı gúwa. Al, házirgi globallasıw sharayatında bolsa adam sanasın iyelewge bolǵan gúreste tillik ózgesheliklerdi joq etiwge bolǵan talpınıwlar, onnan tısqarı sol arqalı óz mádeniyatın sińdiriwge qaratılǵan ǵalabalıq mádeniyat tásirleri biziń tilimizge de óziniń úlken tásirin tiygizip kelmekte.

Házirgi waqıtta, tilimizdiń keńnen rawajlanıwı, keń kólemli qollanılıwı, sonday-aq, mámleket hám jámiyet turmısındaǵı tásiri hám de abırayın jáne de arttırıwǵa tosıq bolıp kiyatırǵan bir qansha áhmiyetli mashqalalar bar. Olar:

- ǴXQ, internet, jeke kewilashar baslımlar, telekanal hám radioesittiriwler, bazı mámleketlik mekemeler hám shólkemlerde mámleketlik til qaǵıydalarına ámel qılmaw;
- Kóshelerdegi reklama, daǵaza, bándirgi hám avtobuslardaǵı jazıwlarda ushıraytuǵın kóplegen grammatikalıq qáteler;
- Kafe, toyxana, dúkanlar, túrli firmalar hám juwapkershiligi sheklengen jámiyetler, xizmet kórsetiw orınları, olar shet el invisticiyaları esabınan iske qosılmasa da, olardıń shet tillerde atalıwı;
- Tayar ónimler, tovarlar, buyımlar, úy-jaylar, qurılıs materialları aldı-sattı processi, avtomobillerge servis xizmetin kórsetiw orınları menen baylanıslı daǵazalardıń ózge tilde beriliwi;
- Telebaslawshılardıń dialektke tán sózlerdi qollanıwı, olardıń sóylew processindegi stillik qáteler, telekórsetiwler hám kúndelikli sáwbetlesiwde basqa tillerdi aralastırıp qollaw, kommerciyalıq telekanallardaǵı baslawshılardıń mádeniyatımızǵa jat bolǵan mazmun hám formaǵa iye bolıwǵa urınıwları;
- Fundamental izertlewler, zamanagóy xabar hám kommunikaciya texnologiyaları, sanaat, bank-finans sisteması, yurisprudenciya, diplomatiya, áskeriy taraw, medicina hám basqa tarawlarda mámleketlik tildıń tolıq qollanılmay atırǵanı menen baylanıslı máseleler;

Búgingi globallasıw dáwirinde hár bir xalıq óziniń milliy máplerin táminlew ushın bul salada eń áweli, óz mádeniyatın, qádiriyatların, ana tilin asırap-abaylaw hám rawajlandırıw máselesine itibar

qaratıwı kún tártibine qoyılıp kelinbekte. Sol mániste, Qaraqalpaqstan Respublikası Joqarı Keńesini Prezidumınıń 2019-jıl 16-oktyabrdegi «Mámleketlik til haqqındaǵı» Nızamnıń qabıl etilgeniniń otız jıllığın keń túrde belgilew haqqındaǵı qararı qabıl etildi. Qarar mazmunında elimizdiń barlıq orınlarında ana tilimizdiń áhmiyetin xalqımızǵa túsindirip beriw hám onı taza túrinde qollanılıwın bekkemlew maqsetinde, hár qıylı tańlawlar, ushırasıwlar, úgit-násiyat jumısları, konferenciyalar ótkeriliwi názerde tutılǵan. Bunday ilajlardıń ótkeriliwi jaqsı álbette. Degen menen, bunday qararlardıń qabıl etiliwi menen de ana tilimizdiń taza túrde qollanılıwın táminlewshi mexanizmlerdiń islep shıǵılmaǵanı, jáne de jaslar arasında shet elden «qarız alıw» formasında yamasa «jargon»ǵa aylanǵan sózlerdiń kóplep qollanılıwı kimdi bolsada oylandırıwı sózsiz. Nege degende, ana tilimizdi sap, taza halında keleshekke jetkerip beriw bul milletti saqlap qalıw máselesi menen birgelikte alıp qaralatuǵın áhmiyetli másele bolıp tabıladı.

Bul temada shet el ádebiyatları menen tanısqanımızda biz bunday «zamanagóy» sózlerge arnawlı túrde sózlikler dóretilgenine dus keldik. Bul til tarawında óz aldına úyreniwdi talap etiwshi baǵdar bolıwǵa talabanlıq etip te atır. Lingvokulturologiya tarawında bul máselege ayrıqsha itibar menen qaraladı. Onda tilimizdegi sózlerdiń milliy xarakterge iye ekenligi, mádeniyatımız tikkeley til menen, til mádeniyat penen baylanısta úyreniliwin hám rawajlanıwın kórsek boladı. [1]

Házirgi waqıtta jaslar arasında kóp ǵana tilimizdiń tazalıǵına keri tásir tiygizetuǵın sózler júdá kóbeyip barmaqta. Bunday halatlardıń júzege keliwine bir neshe faktorlardı keltirip ótsek boladı. Máselen, házirgi waqıtta shet tilin úyreniw zaman talabı bolǵanı menen shet tili sózlerin óz ornında hám orınlı qollamaw, sociallıq tarmaqlarda óz ara sóylesiw tiliniń jaratılıwı, shet ellerge jumıs islewge barǵan jaslardın óz ana tilin basqa tillerge biyimlestiriwi, onnan tısqarı tiykarǵı sebeplerden biri jaslarda sóylew mádeniyatınan bilim dárejesiniń tómen ekenligi menen kórsetsek boladı.

Biz usı máseleni úyreniw maqsetinde eki mektep oqıwshısınıń sóylesiwinen mısal keltirsek boladı.

« -Вобще то sen maǵan ne dep ottap tursın?

-A, так awız biziki. Вобще sen maǵan sóyleme. Sóyleytin главный emessiń, jarayma!» [2]

Joqarıda keltirilgen eki mektep oqıwshısınıń jánjellesip atırǵan processinen úzindi keltirdik. Biz olardıń sózliginde qaraqalpaq, rus, qazaq tilleriniń sózleriniń qopal túrinde qollanılıwın kórip óttik. Bul jerde biz tek tildegi qáte kemshiliklerdi emes, al olardıń bir-birine bolǵan qatnasındaǵı unamsız jaǵdaydı da de kórsek boladı. Bul baqlawımız arqalı olardıń ruwxıy dúnyasınıń bay emesligin, jaslardıń sóylew tiliniń jarlılığın, ana tiline bolǵan húrmettiń joq ekenliginiń guwası boldıq.

Bunnan tısqarı jası úlken menen jası kishi ortasındaǵı qatnaslarda da tillik ózgerisler júz berip atırǵanın kóp ushıratamız. Mısalı, jası úlken menen jası kishi bir-birin kórgen waqtında, biri «Assalawma aleykum» dese, ekinshisi «Wa áleykum assalam» dep juwap qaytarıwı kerek bolsa, al házirgi waqıtta «Salawmaleykim» hám «wálikim» formasına ózgerip atırǵanın kórsek boladı.

Ata-anamızǵa bolǵan qarım-qatnasta da biz kóplegen qáte-kemshiliklerge jol qoyıp kiyatırmız. Máselen, biz ákemizdi aǵa yamasa papa, anamızdı bolsa apa yamasa mama formasında isletiwimiz kerek. Bul jerdegi papa yamasa mama sózleri sap qaraqalpaq tiliniń sózleri bolmasa da xalqımız arasında keń qollanılıp, derlik leksikamızǵa qosılıp ketken. Al jaslar, tek jaslar emes orta jastaǵılar da óz ata-analarına «пахан, батя, махан»[3] túrinde qollanıp atırǵanın kóp kóremiz. Bul sózlerdiń leksikalıq mánisine de toqtalıp ótsek, bul sózler «пахан»-sózi bul unamlı mániste qollanılmay, jınayatshılardı saqlaw ornındaǵı eń baslı bolǵan er adamǵa qollanıladı, al «махан» sózi bolsa jınayatshılardı saqlaw ornındaǵı eń baslı bolǵan hayal adamǵa qollanıladı.[4] Sonda biz bul jerdegi «baslı» degen mánisti alıp, óz-ata-anamızǵa qollaymız ba? Ya ata-anamızǵa usınday dárejedegi pás teńew menen qatnas jasaymız ba?

Jaslar arasında shet tilinen kirip kelgen sózlerdi qollap sociallıq tarmaqlar arqalı bir-biri menen sáwbetlesiw úrdiske aylanıp barmaqta. Bul bir jaǵınan quwanarlı jaǵday sebebi xalqımızda «Til bilgen-el biledi» degen naqıl bar. Bunnan tısqarı shet tillerin úyreniw mámleketlik siyasat dárejesine kóterilgen. Degen menen shet el sózlerin buzıp qollaw bul hám ana tilimizge hám sol shet tiline degen húrmetsizlik bolmas pa eken? Bugingi kúnde jaslardıń sociallıq tarmaqlar arqalı óz ara sáwbetlesiwinen mısallar keltirsek, bul másele ele de ayqınıraq kózge taslanıwın kórsek boladı. Mısalı,

« -Privet ne qv?
-Privet kaz úyde jatırǵan.
-Ne janka?
-tt
-Ózińde ne janka?
-Tt» [5]

Bul bir sóylesiw processinen kórinis. Onnan tısqarı jaslarımız arasında «Ok, goodbye, mum, mummy»-inglis tilindegi, «poka, davay, sps, eshyo, koneshno, koroche, a tak, znachit, privet, tak, molodci, otlichno, semya, tochno, daje, garantiya, dannıy, timvoli, alo»- sıyaqlı russ tilindegi sózlerdi qollanamız. Durıs qollansaq meyli, al negizgi olardıń qaraqalpaqsha awdarmasın bilmey onday sóz qaraqalpaq tilinde joq degen pikir menen jurgen jaslar kopshilikti quraydı. Bul da adamlar arasında hám sawatsızlıqtıń hám tillik mádeniyattıń joq bolıp baratırǵanınan derek beredi.

Bunnan tısqarı, kúndelikli turmısımızda kópshilik er adamlar hám ayırım hayal-qızlarımız arasında sóylew processinde ózleri bilmegen halda, sanadaǵı avtomatlasıw jaǵday menen sógis sózlerdi qollanadı. Bul sózlerdiń kópshiligi adamnıń ar-namısına shek keltiretuǵın sózler bolıp tabıladı.

Juwmaqlap aytatuǵın bolsaq, sóylew processinde júz berip atırǵan bunday qopal buzılıwlar erteńgi kún iyelerinıń táǵdiri menen baylanıslı ekenligin umıtpawımız kerek. Sebebi, millettiń jasawı hám erteńgi keleshek awladtıń bugingi kúnge bolǵan kózqarasınıń jaqsi boliwinda ana tilimizdiń ornı úlken. Globallasıw processi hám ilim-texnikanıń jetiskenlikleri arqalı tilimizge kirip kelip atırǵan taza sózlerdi durıs qabıl etken halda, óz ana tilimizdiń sap halda keleshek áwladqa jetkerip beriw ushın juwmaq ornında tómendegi usınıslardı berip qalamız:

-Orta arnawlı bilimlendiriw orınları ham joqarı oqıw orınlarında sóylew mádeniyatına arnalǵan kurslar shólkemlestiriw;

- Jaslar arasında diktant jazıw boyınsha tańlawlar ótkeriw hám olardı marapatlaw;

-Mámleketlik mekemelerde durıs jazıw qaǵıydalarına baylanıslı qáte kemshikler bolsa jazalaw mexanizimin engiziw;

-ǴXQ tarawında sóylewde hám jazıwda qáte kemshilikler júz berse juwapker shaxslarǵa jazalaw mexanizimin engiziw.

-Qaraqalpaqstan Respublikası Ministrler Keńesinen mámleketlik tildi rawajlandırıw departamentin ashıw zárúr.

Bul usınıslarǵa belgili nemec filosofi F.Nitcenıń «Dáslep xalıqqa talap qoyıw kerek, talap ádetke aylanadı, al ádet bolsa ráhátleniwdi beredi»-degen sózi menen anıqlıq kiritsek boladı. Qaraqalpaq tilin sap taza halında saqlap, erteńgi keleshek áwladqa jetkerip beriw, hár bir qaraqalpaq perzentiniń millet aldındaǵı parzı bolıp esaplanadı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Baker, Mona. “Linguistics and cultural studies: complementary or competing paradigms in translation studies. 1996. Dorothy Kenny «Equivalence in the Routledge Encyclopaedia of Translation Studies», edited by Mona Baker, London and New York, — Routledge, 1998, pp.77
2. N.Áwezmuratova «Jeke baqlawlar» 15.10.2019
3. N.Áwezmuratova «Jeke baqlawlar» 20.10.2019
4. https://ru.wiktionary.org/wiki/%D0%BF%D0%B0%D1%85%D0%B0%D0%BD

АДАБ(АДАБИЁТ) СЎЗИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ТАРИХИ

Абдурахмон Бойдадаев
ЎзМУ магистранти
Телефон:+998(91)6790222
Мунаввархон Тиллабоева
Марғилон шаҳар 1-ИДУМ ўқитувчиси
Телефеон:+998(93)7310224

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-54

Аннотация: Мақолада "адаб"(адабиёт) сўзиниг келиб чиқиш тарихи илмий баён этилган. "Адаб"(адабиёт) сўзиниг турли маъноларига тўхталиб ўтилган. "Адаб"(адабиёт) сўзи билан боғлиқ бўлган шеърий байтлар, бунга алоқадар бўлган асалар номлари ҳамда олимранинг адабиёт қандай таърифланганлиги келтириб ўтилган.

Калит сўлар: адаб, адабиёт, жоҳилият, назм, наср, ахбор.

Ўзбек тилидаги кўпгина сўзлар олинма сўзлар ҳисобланади. Булардан араб ва форс тилидан олинган сўзлар кўпчиликни ташкил этади. Хусусан адаб(адабиёт) сўзи ҳам араб тилидан олинган. Адаб сўзининг тарихини билиш учун араблар жамиятига юзланиш мақсадга мувофиқ бўлади.

Жоҳилия даврида араб жамиятида шоирлар етакчи ўринни эгаллаганлар. Аммо уларнинг бирор шеърида адаб сўзи ўз маъносида қўлланилмаган. Жоҳилия шоирларидан Тарафа ибн ал-Абднинг қуйидаги байтида адаб сўзи қўлланилган:

Биз қишлов(қишлайдиган жой)да оммани чақирамиз,
Бизнинг орамизда бировни танлаётган зиёфатчини кўрмайсан.

Бу байтда "зиёфатчи" адиб деб номланган, демак адаб сўзи бу байтда таомга чақириш маъносини билдирган. Набавий ҳадисда қуйидагича келади: "Роббим мени тарбиялади ва тарбиямни яхшилади". Бу ҳадис орқали адаб сўзи тарбия маъносини билдирган.

Мухдарам(исломгача бўлган даврнинг охири ва исломнинг бошларида яшаган шоирлар шундай номланганлар) шоир Саҳл ибн Ҳанзала ал-Ғаравий адаб сўзини худди мана шу маънода қўллаган. У шундай дейди:

Одамлар нима хоҳласам менга уни ман қилмайдилар,
Улар хоҳлаганларини гўзал одоб(хулқ) билан бераман.

Мана шу байтда энди адаб сўзи одоб, хулқ, ахлоқ, тарбия маъноларини билдирди. Шундан сўнг адаб сўзи инсоннинг сурати(ташқи кўриниши) ва сийрати(ички, ботиний хилқати)га нисбатан қўлланилди ва адаб сўзи ахлоқ-характерига далолат қилди. Кейинчалик адаб сўзини одоб сўзининг бирлик шакли сифатида қабул қила бошладилар.

Умавийлар даврига келиб адаб сўзининг одоб-ахлоқдан бошқа маънолари келиб чиқди, бу таълим маъноси эди. Муаллимлар халифаларнинг фарзандларига араб

маданиятини билишда оталари хоҳлаган нарсаларни ўргатар эдилар; шеърлар, нутқ(риторика, нотиқлик), араб ахборлари, уларнинг жоҳилият ва исломдаги насаблари ва айём ал-араб (арабларнинг тарихий ривоятлари)дан таълим берардилар.

Кейинчалик адаб сўзи ҳозирги "илм" сўзига маънодош бўлиб қолди. Ўша даврда ҳам илм сўзи ишлатилган, лекин бу сўз фақат ислом шариатига ва у билан алоқадор фиқҳ, ҳадиси набавий ва Қуръони карим тафсирини ўрганишга нисбатан қўлланилган.

Аббосийлар даврида бу сўз бир-бирига қарама-қарши икки хил маънода қўлланилди. Булар одоб-ахлоқ ва таълим маънолари. Ибн ал-Мунфаъ ҳукмий ва ахлоқий-сиёсий маслаҳатлар тўпланган 2 рисоласини "Ал-адаб ас-соғир"(Кичкина адабиёт) ва "Ал-адаб ал-кабир" (Катта адабиёт) деб номлаган. Юртдошимиз Имом ал-Бухорийнинг "Ал-жомеъ ас-саҳиҳ" номи билан маълум бўлган асарида адаб "одоб" сифатида баён этилган. Алоҳида адабга бағишлаб Ибн ал-Муътазз "Китоб ал-адаб" асарини ёзган.

Шеърлар, воқеалар, ахборлар ҳақида ёзилган китоблар умумий номда адаб китоблари деб номланди. Масалан, кўзи кўр бўлган араб балоғати илми олими ал-Жоҳиз (вафоти ҳижрий 255) ўзининг "Ал-баён ва ат-табйиин" номли асарини мисол қилиб келтирсак бўлади. Бунга биз яна ал-Мубаррид(вафоти 85ҳ)нинг "Ал-комил фи ал-луға ва ал-адаб" асарини мисол қилиб келтирсак бўлади. Китоб муқаддимасида шундай дейилади: "Биз ёзган бу китобда насрий баён, тартибланган шеър, мақол, балоғатли мавъиза, шарафли нутқ ва муҳим рисолалардан танланмалар ўртасидаги адабиёт намуналаридан келтирамиз".

Ал-Ҳасан ибн Саҳл шундай деган: "Адаб(адабиёт) 10 та: 3 таси шаҳржоний; 3 таси анушервоний; 3 таси арабий ва 1 таси ун(арабий)га боғланган. Шаҳржоний уд чалиш, шатранж(шахмат) ўйнаш, нард ўйнаш. Анушервоний эса тиббиёт, геометрия ва чавандозликдир. Арабий шеър, насаб(насаб-қариндошлик шажарасини билиш) ва айём ан-нас(инсонларнинг унитилмас ривоятлари)дан иборат. Буларга боғланган биттаси эса муқаттаот ва гап-гаштак, одамлар мажлисларда ўзаро учрайдиган суҳбатдир". Тарихда адабиёт билан гуруҳ бўлиб шуғулланганлар ҳам бор. Шулардан бири ҳижрий IV асрда фаолият олиб борган "Ас-сафо биродарлари"дир. Бу гуруҳ аъзолари ўз рисолаларида адабни тил, баён, тарих илмлари, сеҳр, кимё, математика, савдо-тижорат илмларидан хабардор бўлиш деб ҳисоблаганалар.

Ҳижрий III асрдан кейин биз бу сўзни инсонларнинг махсус табақаси риоя қиладиган урф-одатларга нисбатан қўлланилганлигини кўрамиз ва бу маънода кўплаб китоблар битилган.

XIX асрнинг ўрталаридан бери адабиёт сўзи икки маънони англата бошлади. Биринчиси, умумий маъно, французча literature сўзи маъносида, француз тилида бу сўз нима ёзилса, унинг мавзуси ва услуби оз бўлса ҳам тилга яқин бўлса, шу литература(адабиёт) дейилган, у илм ҳам, фалсафа ҳам ёки холис адаб ҳам бўлиши мумкин. Ақл ва шуъур(ҳис) натижасидан юзага келадиган ҳамма нарса адабиёт деб номланган. Иккинчиси, махсус маъно, намуналар маъноларга қараб ажратилмайди, бу турга мақомот, қиссалар, театр, адабий наср ва шеър санъатлари кирган.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. А.Б.Куделин. "Арабская литература: поэтика, стилистика, типология, вз"имосвязи". "Studia philologica". 2003

2. Б.Я.Шидфар. "Образная система арабской классической литературы (VI-XII вв.)". Москва. 2011

ЯПОН ТИЛИДА МАНГА ТАРИХИ

А.И.Мусаева, М.Ибрагимова
Тошкент шахар, Тошкент давлат жахон тиллари университети, магистр
Тошкент шахар, Тошкент давлат жахон тиллари университети, катта ўқитувчи
Телефон:+998(97)3337483
aziza.kurbanova1992@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-55

Аннотация. Сўнгги йилларда Республикамизда ҳамда дунё миқёсида япон тилини ўрганишга бўлган талаб ортиб бормоқда ва бу тилни ўқитишда бир қатор янги методикалар ишлаб чиқилмоқда. Мақолада япон тилини манга орқали ўқитишда манганинг келиб чиқиши ҳақида сўз юритилади.

Калит сўзлар: япон тили, манга, комикс, чизма, тил методикаси.

Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёев томонларидан "Она тили - миллат маънавиятининг мустаҳкам пойдеворидир. Улуғ маърифатпарвар бобомиз Абдулла Авлоний таъкидлаганларидек, ҳар бир миллатнинг дунёда борлигини кўрсатадиган ойинаи ҳаёти - бу унинг миллий тили ва адабиётидир" деб айтган сўзларида жуда катта маъно яширин [1].

Шу маънода дунё ҳамжамиятидан муносиб ўрин эгаллашни мақсад қилиб қўйган ҳар қайси давлат аввало ўз халқининг миллий тили ва маданиятини асраб-авайлашга, ривожлантиришга интилади.

Япония давлати хам айни санаб ўтилган сифатларга тўлиқ жавоб бера олади. Сўнгги йилларда республикамизда япон тилини ўрганишга бўлган талаб ортиб бормоқда. Бу эса унинг тарихини билишдек назарий изланишларни олиб боришни тақазо этади. Япон тилини ўқитиш методикасида мангадан фойдаланиш катта аҳамиятга эга.

Манга сўзи иккита иероглифдан ташкил топган. 漫 иероглифи “қандайдир” 画 эса сурат маъноларини англатади. Бир сўз билан айтганда манга бу исталган суратдир [2]. Манга сўзи илк бор 1603-1868йилларда Эдо даврида ривожлана бошлади. Илк манга намуналари 1798-йилда чоп этилган 『四時交加（шижиноюкикаи）』мангаси бўлиб тарихга кирган. Бундан ҳам машхурроқ мисол, 1814-йилда чоп этилган Катсушика Ҳокусаининг『北斎漫画（ҳокусаиманга）』си бўлиб, иккиси ҳам бироз антиқа чизмаларни намойиш қилиш учун фойдаланганлиги туфайли бугунги мангалардан фарқ қиларди. Манганинг комикслар билан бир ҳил ишлатилиши Меижи даврида яъни 1868-1912-йилларда юзага келди. Бунга мисол эса 1891-йилда 『時事新報（жижишинпоу）』 газетасида чоп этилган Имаизуми Иппёнинг инглизча карикатура маъносини билдирувчи чизмалари ҳисобланган. Имаизумининг издоши бўлган Китазава Ракутеннинг мангани комиксларга яқин маънода ишлатиши манга тарихида энг муҳим босқич бўлган.

Шунингдек, манганинг ривожланиш тарихида тўрт мухим давр асосий рольни

ўйнаган. Биринчиси Ҳеян даврининг сўнгги йиллари бўлиб, унда ўралган қоғозга расм чизилиши ва у секин-аста очиб ўқиб борилиши билан ажралиб турган. Унда ҳошиялар бўлмаса ҳам динамик ҳаракатлар ҳикояни ифодалаш учун ҳизмат қилган. Нашриёт технологияларининг ривожланиши билан китобларни нашр қилишни осонлашиши, машхур санъат асарларини кўп миқдорда нашр этилиши ва оддий инсонларни хам улардан фойдалана олиши Эдо даврининг муҳим қисми ва манга ривожланишининг иккинчи даврига тўғри келди. Учинчи давр мейжи даври (1868-1912) бўлиб, унда чет эл билан алоқаларнинг ўрнатилиши ортидан замонавий манганинг ривожига катта таъсир кўрсатди. 1945-йилда бошланган уруш Япон тарихида ўтиш даврини бошлаб берди ва манга арзон китоб сифатида ижара дўконлари кенг тарқалди, бу эса манганинг ижара дўконлари туфайли кенг миқёсда ривожланишига катта ҳисса қўшган давр бўлди.

Ҳозирда япон мангалари маълумот етказишнинг универсал воситаси ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг "Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилганининг ўттиз йиллигига бағишланган" маросимдаги нутқи. Тошкент. 2019 йил 21 октабр.

2. Авдеева Е. С. Использование комиксов при обучении японскому языку студентов второго курса языкового вуза . Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук, М. 2009г.

ЛИНГВОКУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ "МАНГИ"

А.И.Мусаева, М.Ибрагимова
г.Ташкент, Узбекского государственного университета мировых языков, магистр
г.Ташкент, Узбекского государственного университета мировых языков, ст.предподаватель
Телефон:+998(97)3337483
aziza.kurbanova1992@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-

Аннотация. В статье рассматривается возросший интерес к изучению японского языка и отсутствие исследовательских работ по использованию манги в обучении иностранным языкам.

Ключевые слова: методика, японский язык, манга, лингвистика, обучения.

Современное общество, существующее в условиях интенсивных интеграционных процессов, как никогда ранее нуждается в подготовке специалистов, владеющих иностранным языком как средством своей профессиональной деятельности [1].

В настоящее время в методике обучения японскому языку возникла необходимость в поиске новых средств обучения с ориентацией на современные оригинальные материалы, учитывающие особенности коммуникации на японском языке и национально-культурную специфику японцев. Появляются и приобретают все большую актуальность такие науки, как этнолингвистика, лингвокультурология и т.д.

Становится очевидным, что изучение и преподавание каждого из иностранных языков имеет свои особенности, обусловленные не только структурой языка, но и его существованием в рамках определенного социума, его культуры, психологии, религии, философии, этики.

В качестве такого средства были выбраны манга (японские комиксы), которые занимают особое место в литературе и культуре Японии, располагают большими возможностями для обучения японскому языку. В последнее время в Японии появились новые средства обучения, среди них комиксы (манга), имеющие свою специфику. Технология обучения японскому языку на основе манга представляет собой целостную систему, включающую приемы работы с текстами манга, отобранными по разработанным критериям, организованную в соответствии с целями учебного процесса и обеспечивающую эффективность обучения.

В современной научной литературе феномен комикса выступает как объект междисциплинарного исследования и рассматривается в таких областях науки, как история, социология, психология, культурология, искусствоведение,

литературоведение, лингвистика, теория коммуникации и нейролингвистическое программирование, методическая наука.

В отечественной и зарубежной методической литературе отмечается, что аутентичные литературные произведения могут быть использованы в качестве оригинальных учебных материалов, способствующих обогащению социокультурного мировидения. В последнее время внимание американских и японских исследователей К.Асахира, К.Като, М.Окабэ, Х.Сасаки, W.P.Lammers и др. обращено к разработкам учебных пособий на основе манга для обучения иностранцев японскому языку[2].

Как показывает анализ исследований в зависимости от выбранного автором подхода возможно рассмотрение комикса как: вида искусства, жанра литературы, вида массовой культуры, элемента структуры манипулирования сознанием, вида текста, вида семиотической системы. В связи с этим, все определения манга зависят от области знаний, объектом которой оказывается комикс, и каждый исследователь стремится дать явлению свое толкование, исходя из разнохарактерных критериев, что не мешает, тем не менее, обнаружить некоторые наиболее часто встречающиеся в дефинициях понятия.

Список использованной литературы:

1. Грунина О. Н. Методика формирования переводческой компетенции у студентов специализированных вузов при обучении японскому языку. Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук, М. 2012г.

2. Авдеева Е. С. Использование комиксов при обучении японскому языку студентов второго курса языкового вуза . Автореферат диссертации на соискание ученой степени канд. пед. наук, М. 2009г.

НУТҚ МАДАНИЯТИГА "БЕГОНА" СЎЗЛАР

Шаҳноза Райимова
Қўқон давлат педагогика институти талабаси.
Телефон: +998 (91) 6642493
sadaf3313@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-56

Аннотация: Мақолада ўзбек филологиясининг долзарб муаммоларидан бўлган нутқ маданияти масаласи, уни тўғри шакллантириш тўғрисидаги фикрлар мисоллар билан атрофлича ифода этилган.

Калит сўзлар: филология, нутқ, нотиқ, тил, услуб, шева, сўз, адабий, жараён, мамлакат.

Бугунги ўзбек филологиясининг долзарб муаммоларидан бири нутқ маданияти масаласидир. Маълумки, нутқи равон кишини нотиқ деймиз. Нотиқлик - адабий тил меъёрларига хосланган, шевага хос сўзлардан йироқ, нутқнинг мукаммал шаклига амал қилиб айтиладиган сўз санъати. Нутқ - инсониятга берилган, уни бошқа мавжудотлардан ажратиб турадиган асосий мезон. Нутқ болаликдан пайдо бўлададиган ижтимоий воқелик. Нотиқлик инсон умри давомида шаклланадиган, маълум билим ва малакалар сабаб ривожланиб борувчи ҳодисадир. Демакки, у доимий ўзгаришда. Жаҳон халқлари тили билан таққослаганда, ўзбек тили нутқнинг теранлашув ва тадрижи учун беқиёс манба, бой тилдир. Нутқ услубларидан фойдаланишда ўзбек тили сўз бойлигининг имконияти кенг. Биргина Қуёш сўзининг шамс, сирож, анвар, хуршид, офтоб синонимлари ёки осмон сўзининг кўк, само, коинот, фалак каби муқобилларидан нутқ услубларига мос равишда фойдаланишимиз мумкин. Синонимлардан ўз ўрнида фойдаланиш эса нутқни аниқ, таъсирчан ва чиройли бўлишини таъминлайди.

Сир эмаски, ўзбек тили ўз ички имкониятлари, яъни сўзга қўшимча қўшиш (аффиксация) ҳамда сўзга сўз қўшиш (композиция) усулида, шунингдек, чет эл сўзлари (варвар) нинг кириб келиши натижасида тўхтовсиз бойиб бормоқда. Нутқни бойитиш жараёнида иштирок этаётган бирламчи восита - сўзловчи, яъни муайян шахслардир. Шахслар ўз яшаш ҳудудларидан келиб чиқиб, айрим адабий сўзларни ўз хоҳишларига кўра қисқартириб, ўзгартириб фойдаланишга ўтганлар. Лекин бу тилимизнинг янги сўз билан бойимоқда, дегани эмас. Маълумки, адабий тил мамлакатнинг барча аҳолиси учун бирдек тушунарли бўлган тилдир. Маълум ҳудудда яшовчи, сўзларни ўз ҳолича қўлланилишига амал қилмаслик натижасида ўзга сўзни пайдо қилган кишилар бисотидаги айрим сўзлар бошқаларга тушунарсиз бўлиши табиий. Масалан: "онг" (олинг), "кенг" (келинг), "куйинг (қуйинг), "суқори", (печенье), "жей", "жўй" (жой), "чей" (чой), "чўй" (чой), "тўхтаппайнг" (тўхтаб қўйинг), "бадринг" (бодринг), "кияпти" (келяпти), "бўзак", "бўзоқ" (бузоқ), "бақа"

(бу ёққа), "шақа" (шу ёққа), "чўйдиш" (қумғон), "чумалик" (чумоли), "тева" (тепа), "қумисқа" (қумурсқа), "закан" (зовур), "лўй" (лой), "тала" (дала), "пайшах" (паншаха), "дувол" (девор), мишиқ (мушук), "опке" (олиб кел), "шоғол" (шағал), "кесе" (кесак), "гаде" (гадой), "дувона" (девона), "опоқа" (опоқи, бобо), "ина" (эна), "йина" (игна), "опо" (опа), "аба" (она), "камзир" (камзул), "чач" (соч), "атта"

(у ерда), "батта" (бу ерда) кабилар янги сўзлар эмас, адабий тил сўзларининг бузилган ёки қисқартма шаклидир. Юқоридаги намуналарнинг айримлари эса сўз туркумлари бўйича ўз (асл) маъносига ҳам эга, яъни: онг (нима? от с.т.), кенг (қандай? сифат с.т), бақа (нима? от с.т), тева (бу ўринда туя: нима? от с.т), ва ҳ.к. Ассимиляция, диссимиляция, товуш тушиш, товуш алмашиш каби кутилмаган зарбаларга учраган "ярадор" сўзлар сони афсуски, бойигандан бойиб бормоқда. Асосан, қишлоқ жойлардаги аҳоли ўртасида тарқалган бу каби сўзлар суҳбат жараёнларида фаол қатнашиб, одатий тушунувдаги жумлаларга айланиб кетган. Тўғри, айрим сўзларнинг талаффузи аслига ўхшаш, бироқ онг, кенг, бақа каби ўз маъносига эга сўзларни нутқ жараёнида қўллаш нутқ маданиятига зид, жиддий хатодир.

"Ўйнасанг ҳам ўйлаб гапир" дейди доно халқимиз. "Опо, бақа кенг. Жўйга ўтинг. Чўй ичамиз. Бошқача бўп кетибсиз. Чачингиз ўсиб, камзирингиз яқасига тушипти" деб турган мезбоннинг сўзи меҳмоннинг энсасини қотиради, беихтиёр кулгу қўзғаса, ичдан ғашланади.

Адабий тил меъёрлари бузилган сўзлар асосан сўзлашув услубига хос, бошқача айтганда "кўча тили"дир. Кўча эса ҳамманики. Ана ўша ҳамма сўз айтишда деярли ҳамма сўзга бошқача "тўн кийдириш" га қодир. Шифокор қабулига келган бемор навбат кутаётганларни кўриб, хонага ишора қилади-да, шундай дейди: "Ҳамма бақами?" Кимдир ҳайрон, кимдир эса ўзининг "бақа"га айланганига бепарво жавоб қилади.

Нутқнинг оғзаки ва ёзма кўринишда бўлиб турган бугунги икки шаклидан ўз ўрнида фойдаланамиз. Хат, таклифнома, табрик, ариза каби меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар, алоқа хатлари ва ёзишмалар шулар жумласидан. Кейинги пайтларда сўзловчилар ўртасида оммалашган"ташриф буюрмоқ" сўзи "келмоқ" сўзининг навбатчи вариантига айланиб қолди. Аксарият ёшлар (афсуски, катталар ҳам) интервью ва суҳбатлардаги нутқида шу сўзни боз-боз такрорлаётир. Давлат раҳбарларининг бир мамлакатдан бошқа мамлакатга борди-келдисини англатувчи "ташриф", "ташриф буюрмоқ" феъли олий даражадаги учрашув учун зарур бўлган "шоҳона" жумладир. ОАВ да бериб бориладиган сиёсий хабар ва мақолаларда айнан шу жумлани учратиш мумкин: "Давлат раҳбари расмий ташриф билан Хитойга борди", "Хитой Халқ Республикаси Президенти мамлакатимизга ташриф буюрди", "Ташриф давомида меҳмон кенг доирадаги учрашувда иштирок этди", "Ташриф якунида келгуси режалар бўйича келишиб олинди". Ҳурматли меҳмоннинг иззати учун "ташриф" сўзи ҳамроҳ бўлиб турган ҳолатда, бир қишлоқдан бошқа қишлоққа келган, ёки бир шаҳардан, қўйингки, бир вилоятдан бошқа вилоятга турли мақсадларда борганларнинг "ташриф буюрдим" ёки "ташриф буюрдик" деб туриши улардаги нутқий маданиятнинг камлиги ёҳуд йўқлигидан далолат беради.

Нутқий маданиятдаги қусурларни тўғрилаш, турли ўзгариш ва эврилишларга учраган "хаста" сўзларни даволаш эса бугун-эрта бўладиган жараён эмас. Йиллар давомида пайдо бўлган сўзларни аслига қайтариш учун ҳам йиллар керакдир.

Нутқ маданиятига таъсир этувчи салбий омиллар лексик, грамматик ёҳуд

фонетик жиҳатдан бузилган сўзларгагина боғлиқ эмас. Бу ўринда нутқ маданиятига сезилар-сезилмас, бироқ жиддий нуқсон бўлиши мумкинликдаги товушларнинг борлиги ҳамдир. Гап "нг" товуши устида бормоқда Айб ҳарфда эмас, уни қўллаш билан боғлиқ хатога йўл қўйганларда. "Келин-келинг", кўйин-қўйинг", "олин-олинг", "борин-боринг", "айтин-айтинг", "сотин-сотинг". Бу ўринда санаб ўтилган сўзлардаги "нг" ҳарфининг талаффуздаги мавжудлигини таъминлаш "юк"и "и" ҳарфи (товуши) га юкланган: оли:н тарзида, яъни "и" товушини аниқроқ талаффуз этиш билан "нг" нинг борлигига ишора қилинади. Лекин "и" ва "нг" нинг ҳам ўз ўрнида бўлгани маъқул. Икки ҳарф - икки хил товуш, яъни ҳарфнинг ёнма-ён келган ҳолдаги бирининг йўқлиги Али бўлмаса, Вали дегани эмас. Буйруқ бериш, ҳайдаш, чақириш, даъват этиш каби вазиятларда айтиладиган бу каби сўзлар сўнггидаги "нг" товуши талаффузда деярли сезилмай бормоқда. "н"+"г">нг тарзида пайдо бўлган ҳарф бирикмасининг баъзи ўринларда бир-биридан "жудо бўлиши" одатий ҳолга айланиб қолгандек. Ахир "келин" (эга) билан "келинг" (кесим) нинг фарқи кундек равшан-ку?! Ёки "олин/олинг" ни кўрайлик. "Олин" даги "нг" товуши баъзан жаранглаб ҳам қолади, бироқ қош қўяман деб, кўз чиқарган бўламиз. "Олинг" сўзи бир айланиб, яна ўша "онг" га қайтади, бу эса шевага хос сўзловчилар топган қисқартма вариантнинг ҳали ҳам амалда эканидир.

Нотиқлик санъатига эга кишига нисбатан нутқий маданиятга эга экан, деймиз. Хўш, маданият ўзи нима? Унга изоҳ борми? Маданият ҳам энди шаклий, маиший маъноларини йўқотиб, эстетик-ахлоқий тушунчага айланиб бормоқда. Маданият деганда бугун биз кўпроқ ички маданиятни кўзда тутамиз, юксак фазилатлар мажмуини тушунамиз"1Демак, маданият, юксак фазилатлар мажмуи экан, бу мажмуанинг таркибига хулқ-атвор, тарбия билан бир қаторда нутқий саводхонлик, яъни нутқий маданият ҳам кириши тайин. Нутқий маданиятнинг такомиллашуви эса кишидаги сўз бойлиги, тафаккурининг кенглиги, теран фикрга эга бўлишига чамбарчас боғлиқ. Нутқий камчиликларни бартараф этиш бўйича мана шу боғлиқлик англанганда эса, нутқ маданиятига "бегона" сўзлардан ҳалос бўлишга эришамиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. 1Э.Воҳидов. Тўла асарлар тўплами. 4-жилд. Шеърлар, драма, адабий мақолалар. Т.: "Sharq", 2016. - 416 б. {276-бет}

"ГЎРЎҒЛИНИНГ ТУҒИЛИШИ" ДОСТОНИ ҚАҲҲОР РАҲИМОВ (ҚАҲҲОР БАХШИ) ИЖОДИДА

А.Навоий номидаги
ТошДЎТАУ Адабиётшунослик
(Олий адабиёт курси)
1-босқич магистранти
Қурбонов Содиқ.
Тел: 998 99 803 09 38.
sodiqqurbonov9@.gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-57

Аннотация: Халқ оғзаки ижоди, хусусан, достонлардаги янгиликлар, қиёсий таҳлиллар. Қаҳҳор бахши ижросидаги "Гўрўғлининг туғилиши" достони айнан бахши томонидан ижро қилинган ҳолати бўйича фанга (Фолклоршунослик) илк бор янгилик сифатида киритилмоқда.

Калит сўзлар: Гўрўғли, бахши, Така Ёвмит.

Маълумки, барча халқлар тарихи аввало, оғзаки ижод билан чамбарчас боғлиқ тарзда боғланган, шаклланган, ривожланган, тараққий этган. Буни бир неча тарихий манбалар, тадқиқотлар тасдиқлайди.

Мустақилликдан сўнг Ўзбекистонда барча соҳалар каби фолклоршунослик ҳам анча тараққий этиб, халқимизнинг бой тарихидан сўзловчи халқ оғзаки ижодида янги ўзгаришлар, изланишлар тез суръатларда ўса бошлади.

Совет даврининг тақиқлари ва тазйиқларидан сўнг халқ бахшилари ижодида туб бурилиш бўлди. Янги мактаблар вужудга келди. Оқинларнинг янги авлоди етишиб чиқди. Ана шундай бахшилардан бири таниқли Қодир бахшининг ўғли, Қашқадарё-Сурхондарё бахшичилик мактаби вакили, тарбияланувчиси - Қаҳҳор бахши (Қаҳҳор Раҳимов)дир . Бахшининг репертуарида бугунги кунга келиб 20га яқин достон ва термалар йиғилиган. Уларнинг орасидан "Гўрўғлининг туғилиши" достони энг кўп вариантли, турли версиялари мавжуд, туркумли достондир.

Баъзи тадқиқотчиларнинг илмий хулосаларига кўра "Гўрўғли" туркумига кирувчи барча достонлар бир даврда пайдо бўлмаган. Яъни, замон ва макон ўзгариши халқ оғзаки ижоди, хусусан, достонлар маъно-мазмуни, моҳиятининг ўзгариб, янгиланиб бориши кузатилади. Бахши, оқинлар ҳам ўз даври муҳитига қараб ушбу достоннинг баъзи сюжетлари, қаҳрамонлар характери, мотивлар, маконларни ўзгартиришга, янгилашга уринишган. Мисол тариқасида айтиш мумкинки, собиқ иттифоқ даври кишиси бўлган - Қаҳҳор бахшининг "Гўрўғлининг туғилиши" достони баъзи қисмларда (ўша давр таъсири, яъни рус тилига тобеълашган) ижодкорнинг русча сўзларни қўллагани сезилади.

Эҳтимол, бу бор диққат-эътибор қаратиш лозим бўлмаган хусусиятдир. Бироқ,

достон ижодкорни индивидуал ёндашишда жиддий ва эҳтиёткорликка чорлайди.

Достоннинг Қаҳҳор бахши ижросидаги ва бошқа бахшилар репертуаридагилардан фарқли томонлари ҳамда ўхшашликлари ҳам йўқ эмас. Масалан, Қаҳҳор бахшининг репертуаридан биринчи маротаба ёзиб олинган "Гўрўғлининг туғилши", достони бошқа оқинлар "Гўрўғли"сидан тубдан фарқ қилади. Пўлкан шоир томонидан ижро этилган ва ёзиб олинган "Гўрўғлининг туғилши" достони сўнгида Гўрўғли Райҳон Арабнинг- қизи Зайдинойни олиб қочиб келгач, уни тоғаси Аҳмад қарига хотин қилиб бергани ва Зайдиной бир неча вақт Аҳмадқарига рўйхўшлик кўрсатмай юргани ҳақида ҳикоя қилинади. Қаҳҳор бахши ижросида эса ушбу қисм лўнда қилиб тугалланган. Одатий эртак ҳикоя, ва бошқа бир неча жанрли асарлар хотимасига ўхшаш тарзда якун топади. Яъни қаҳрамон узоқ ва машаққатли йўлни босиб ўтади ва душманларни енгиб, ўз халқига омонлик-эсонлик келтиради. Шу орқали қаҳрамон ўз мурод-мақсадига эришади.

Достондаги яна бир фарқли жиҳатга эътибор қаратайлик. Илк бор Хунхор юртида ёш Гўрўғли "Шуйтиб ҳар куни кўчаларда болаларнинг ошиқларини ютиб, зўрлик қилиб олиб, уруш қилиб, ёқама-ёқа бўлган болаларнинг қулоғини ушлаб юлиб олди, бир хилини ушлаб босиб олиб пичоқ билан тилиб олди, белги қилди.

Шунда ҳалигилар яхши бўлди ўлдирмади", дейишиб қувониб қолди. Ёш болалар Гўрўғлидан қўрқиб, кўчага тирқ этиб чиқолмай қолди. Буни оталари эшитиб, амалдор-ҳокимлари ўз ўрталарида гап қилди. ("Ўзбек халқ ижоди" кўп томлик Айтувчи: Муҳаммадқул Жомрот ўғли Пўлкан. Бет-62)

Ушбу манба, яъни Пўлкан шоир ижросидаги қисмда Гўрўғли ёш болаларни тинч қўймай, уларни кўп қийнаганлиги баён этилган бўлса, Қаҳҳор бахшида эса ундан фарқли ўлароқ бош қаҳрамон ўзидан бир неча ёш катта, алпқомат полвоннинг қўлини юлиб олиб, шу қўли билан полвоннинг бошига ургани ҳикоя қилинган. Шу парчанинг ўзидаёқ иккала мактаб (Қашқадарё-Сурхондарё, Самарқанд)нинг икки хил қаҳрамонини ва икки хил жасоратни кўриш мумкун. Албатта, бу ерда бахшининг достонни куйлашдаги бадиҳагўйлик маҳорати, муболаға санъатига мурожаат этиши, достонга янгича талқин олиб кириш орқали асарнинг бадиий қийматини оширишга уриниш яққол сезилиб туради. Қолаверса, Қаҳҳор бахши полвонлар юрти - Қашқадарё фарзанди. Унинг ижросида алпларга хос жасорат, ўткирлик, кескирлик, сўзга чечанлиги (импрозивация) билан ажралиб туради.

Бир сўз билан айтганда, Қаҳҳор бахши томонидан ижро этилган "Гўрўғлининг туғилиши" достони илк бор фолклоршунослик фанига кириб келмоқда. Бу билан халқ оғзаки ижодининг яна бир оташнафас куйчиси ўзбек достончилигининг репертуарига улкан ҳисса қўшди, десак асло муболаға бўлмас.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Ўзбек халқ оғзаки бадиий ижоди. Ўқув услубий қўлланма. Бухоро, 2018 й.

2. Ўзбек халқ ижоди. "Гўрўғлининг туғилиши" достони. Кўп томлик. Айтувчи: Муҳаммадқул Жомрот ўғли Пўлкан. Тошкент, 1967 й.

3. "Гўрўғли" достонининг генезиси ва тадрижий босқичлари. Ф.ф.д Ш.Ғ.Турдимов. Филология фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тайёрланган диссертация иши. Тошкент, 2011 й. бет-80,81,82,83.

"ЮЛДУЗ БИЛАН ҚУНДУЗ" ДОСТОНИДА САЖЪ САНЪАТИНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

Тўраева Зарифа
Термиз давлат университети 2 курс магистранти
Телефон: +998978481589
Почта: esb-1515@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-58

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Эргаш Жуманбулбул ўғлининг "Қундуз билан Юлдуз" достонидаги сажъ санъатининг лингвопоэтик имкониятлари таҳлил этилган.

Калит сўзлар: Сажъ, атрибутив (изофали) бирикмалар, фольклор, эпик қаҳрамон, лингвопоэтик таҳлил, сифатлаш, ўхшатиш, метафора.

Бугунги кунда аждодларимизнинг кўп асрлар мобайнида яратган ғоят улкан, бебаҳо маънавий ва маданий меросини тиклаш, уларни кенг миқёсда оммалаштириш давлат сиёсати даражасидаги муҳим вазифалардан бири бўлиб, "...тенгсиз маънавий бойлигимиз бўлмиш мумтоз санъатни, халқ ижодининг нодир намуналарини асраб-авайлаш ва ривожлантириш, уни келгуси авлодларга безавол етказиш ... барча маданият аҳлининг эзгу бурчидир"[1]. Бугунги кунда халқ достонларининг лексик-стилистик табиатини таҳлил қилиш ва бундан дунё илм-фанини хабардор этиш долзарб ҳисобланади. Фольклоршунос олим Б.Саримсоқов халқ достонлари тилида қўлланилган сажъ санъатини текширишда уч йўл бўлишини таъкидлаган: а) муайян бир достоннинг турли даврларда бир бахшининг ёзиб олинган бир неча нусхалари асосида; б) маълум бир достоннинг кўпчилик бахшилардан ёзиб олинган вариантлари асосида; в) маълум бир бахшидан ёзиб олинган ҳамма достонлари ёки бир достондаги сажъ̆нинг ҳарактерини аниқлаш асосида [2, 108]. Эргаш Жуманбулбул ўғлининг сажъ санъатидан фойдаланишдаги индивидуал маҳоратини ёритиш ва услубини белгилашда биз учинчи йўлдан боришга ҳаракат қилдик.

Сўз санъаткорининг тадқиқ қилинаётган достонида баъзи бир эпик қаҳрамонларнинг ташқи қиёфаси, юз тузилиши, қадди-қомати, бўйи, гавдаси ва уларга хос сифат-белгилари икки усул орқали сажъланган. Биринчиси - тўппа-тўғри тасвирлаш усули орқали бўлса, иккинчиси -дек, -дай ўхшатиш қўшимчаларини қўллаш орқали. Айтилган фикрларни далиллаш ва тўлдириш учун ушбу достондан олинган матнларга эътибор қиламиз: Анда Гўрўғлибек буларнинг хаёлини англаб, ҳар кўзи оловдай бўлиб ёниб, аждардай бўлиб тўлғаниб [3, 222]; Гапиргин суйдугим, гул юзли ёрим; Гул юзидан суйгинг келар, канизлар [3, 315]. Келтирилган мисолларда ҳеч бир ўхшатиш қўшимчаларисиз ёки атрибутив (изофали) бирикмалар берилган бўлса, қуйидаги мисолларда -дай ўхшатиш қўшимчалари орқали у ёки бу қаҳрамонлар, хатти- ҳаракатларига даҳлдор эпик

тасвир ўз ифодасини топтан: ... Шунда Авазхон ўғлон шердай инграниб, оловдай ёниб, ўтдай туташиб "бизга нима гап бўлган экан, туновги қўшин бизга озмиди, бу қаёқдан келди, ё томимизда бир гап бормикан" [3, 383]; Ана Қундузойим хулқи мулойим, Юлдуз паридан бу аччиқ-чучук тошдан қаттиқ сўзларни эшитиб, қаҳри келиб, илондай заҳри келиб, аждардай тўлғаниб, ... кўзига ёш олиб. мурожаат қилиб, қошидаги Юлдуз дўстини мот қилиб бир сўз деди[3, 401] каби. Кўрамизки, бунда эпик қаҳрамонларнинг бирор хусусияти ва унга алоқадор белгини жуда ҳам орттириб тасвирлаш учун хизмат қилган бўлса-да, матндаги сажъланган сўзларнинг семантикаси бир-биридан фарқланган: биринчи жуфтликдаги мисолларда ижобий маъно нихоятда бўрттирилган бўлса, кейингиларида салбий маъно кучайтирилган.

Достондаги сажъланган сўзларни сўз туркумлари нисбатида ўрганиш шуни тасдиқлайдики, асосан, феъл сўз туркуми, хусусан, замон, майл категориялари, шунингдек, функционал формалар орқали ифодаланган. Буни қуйидаги ўрниларда кузатамиз:

1. Ўтган замон аниқ феълининг сажъланиши орқали: Шунда паризод учиб, Авазнинг кўзидан ғойиб бўлиб кетди[3, 235] Шу тоғда ҳам хат юзасидан отларни тугаллаб, хайдовчиларнинг кўзидан ўтди[3, 276]; каби.

Достонлар матнида ўтган замон аниқ феълининг бўлишсиз формаси ҳам сажъланиш хусусиятига эга бўла олганлиги кузатилди: Бу тўйлан дармон солмади Не асов ҳайвон қолмади. Лофини ҳам шунча дедик. Қойил эмас тан олмади [3, 346] каби.

2. Узоқ ўтган замон аниқ феълининг сажъланиши орқали: Менинг айшим вайрон бўлган эканди, Боласидан жудо бўлган эканди, Суҳбатларим заҳар бўлган эканди, Бол деганим заҳар солган эканди. [3, 418] каби.

3. Келаси замон аниқ феълининг сажъланиши орқали: Отга қамчи солади, Отнинг жонин олади, Шу туянинг кейнидан Нуралибек келади [3, 420] каби.

4. Истак майлидаги феълнинг сажъланиши орқали: Гапиргин, мард тўрам, кўнглинг олайин, Ҳар сўзингга жоним қурбон қилайин, Не сабабдан гапирмадинг, валламат? Сирингни билайин, амринг қилайин. [3, 313] каби.

5. Феълнинг функционал формаларининг сажъланиши орқали: Чўнтоқни олиб келиб эгарлаб, қирқта хуржун билан саксонта тўрвани ғишт тергандай қилиб Чўнтоқнинг устига уйиб олди, кулоҳи қайқайиб миниб олди. Чўнтоқнинг жиловини йиғиб олди [3, 264].

6. Ўтган замон сифатдоши (-ган) шаклидаги сўзларнинг сажъланиши орқали: Бу меҳнат кўзини ўйган ким эдинг? Тириклик жонига тийган ким эдинг, Дам-бадам худодан завол тилайсан, Бу ширин жониндан тўйган ким эдинг? [3, 266] каби.

Тадқиқот жараёнида достон тилида сажъланган сўзларнинг яна бир қисми от сўз туркумига мансублиги аниқланди. Кўпчилик ўринларда турдош отларнинг турланган формалари, атоқли отларнинг ўзи (масалан, эпик қаҳрамон ва ўрин-жой номлари) ҳам сажъланганлиги кузатилди: Достонидаги машҳур эпик макон - аркли шаҳар билан алоқадор бот тасвирни олайлик: Авазхон кўзини очиб қараса, қопқора дарахт, ғижиллаган одам, бир шаҳар: арки қўрғонли, дарвозасининг олдида катта майдон; ўн сипоҳи жимжит ётибди. Ёв деса, туп, милтиқ-ёв-яроғи йўқ; тўй дейин деса, кўпкариси йўқ; жимжит қимилламай ётибди. Авазхон буни кўриб кўзи чақчирайиб-олориб қолди [3, 265]. Мазкур матнда аркли шаҳар ва бот, умуман, ўрин-жойнинг тасвири эпик анъана доирасида сақланган.

Достон тилида сажъланиш эргаш гапли қўшма гапдаги уюшган бош гаплар таркибида ҳамда қўшма гапнинг кўчирма гап таркибидаги кесимларида кузатилди: Шунинг учун менинг ичимни куйдириб, қобоғимни уйдириб, зулфимни шовдиратиб,кўзимни жовдиратиб ўтирибсизми? [3, 117]. Бахши достони матнларидан олинган бундай гаплар бир неча эргаш гапли қўшма гаплар ҳисобланади. Улар таркибидаги эргаш гап бош гапга биргалик эргашиш йўли билан бириккан.

Хулоса қилиб айтиш мумкинки, "Қундуз билан Юлдуз" достонида қўлланилган сажълар икки хил: содда ва мураккаб. Улар вазифалари жиҳатидан фарқланмасаларда, бироқ қўлланиш ўринлари ва мавқеи жиҳатидан бир хил даражада эмас. Энг муҳими, бундай сажълар қуруқ риторик фигура бўлиб қолмайди, балки маълум бир бадиий ғояни очишга бўйсундирилган, муайян эстетик вазифани бажарувчи санъат вазифасини ўтайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Халқаро бахшичилик санъати фестивали очилишига бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. https://uza.uz/oz/politics/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-khal-06-04-2019
2. Саримсоқов Б. Ўзбек адабиётида сажъ. - Тошкент: Фан, 1978.
3. Ўзбек халқ ижоди. Кўп томлик. (Айтувчи Эргаш Жуманбулбул ўғли, нашрга тайёрловчи Ҳ. Зариф). Т.. Ғафур Ғулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1971. - 448 б.
4. Жуманазарова Г. "Фозил Йўлдош ўғли достонлари тилининг лингвопоэтикаси (лексик-семантик, лингвостилистик ва лингвостатистик таҳлил)?. Тошкент, 2012.

ABDULLA ORIPOV IJODIDA MUMTOZ ADABIYOT AN'ANALARI VA ALISHER NAVOIY TA'SIRI

Nozima Ikromova Husniddin qizi,
Toshkent shahar, Toshkent davlat O'zbek tili va adabiyoti universiteti "Adabiyotshunoslik" (Oliy adabiyot kursi) 1- bosqich magistranti.

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-59

Annotatsiya: Mumtoz adabiyoti an'analari, xususan Alisher Navoiyning ijodiy me'rosi Abdulla Oripov ijodiga sezilarli ta'sir etgan. Shoirning ijodida Navoiy shaxsiga bag'ishlangan she'rlar, g'azallari ta'sirida yozilgan g'azallar, Navoiy asarlari qahramonlariga ishoralar va g'azallarga bog'langan muxammaslar katta o'rin egallaydi.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy, Abdulla Oripov, mumtoz adabiyot an'analari, muxammas.

Har bir ijodkor qo'lida qalam bilan oq qog'oz oldida tanho qolar ekan, shu damda o'zini eng zo'r shoir deb, yozilajak yangi asarini eng yuksak asar bo'lishini orzu qilib, ilhom qanotida uchadi. Aks holda shoir ijod qila olmaydi. Tunlarni oqartirib, qog'oz qoralamaydi. Afsuski, har bir shoir zo'r bo'la olmaganligi kabi uning asari ham hamisha yuksak bo'lavermaydi.

Olloh qaysi shoirga yuksak talant, iste'dod bergan bo'lsa, u buyuk shoir bo'lib, badiiy barkamol asarlar yaratadi. Agar shoirga ana shunday talant nasib etmagan bo'lsa, u nechog'lik mehnatsevar bo'lmasin, hamisha izlanishda bo'lmasin, o'rtamiyona maqomidan nariga o'ta olmaydi.

O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov esa yuksak iste'dod sohibi bo'lib, badiiy barkamol, umrboqiy asarlar muallifi edi.

" Katta shoir hamisha o'z vaqtida maydonga keladi, u hamisha- tarixiy. Zotan, katta shoir o'z xalqining ovozi, uning orzu-umidlari va inson qalbi iztiroblarining ifodachisidir. Biroq, eng asosiysi, u o'z davrining hakami, kuychisi, u jarchi va faysaluf, u so'z sehrgari va uzlatga chekingan mutafakkir darvesh. Bularning bari unga qalb izhorini hammaga birday tushunarli, sevimli va shu bilan birga ko'tarinki, teran ma'nolar mohiyatini ifodalash uchun ato etilgan. Shu bois shoirning she'rlaridan shoirning zamondoshlari ham, kelgusi avlodlar ham faxrlanib yuradi. Abdulla Oripov menga XXI asrga qadam qo'ygan davrimlarizning buyuk madaniy ahamiyatga molik ana shunday shoiri bo'lib gavdalanadi

V. Beliniskiy shunday deydi: " Yerni nurafshon etgan quyosh yog'dusi unga o'z kuchini bermaydi, balki yerda mavjud bo'lgan kuchini uyg'otadi ".

Mumtoz adabiyot an'analari, xususan, hazrat Alisher Navoiy ijodiy me'rosi Abdulla Oripov ijodigaquyosh nuri kabi ta'sir etgan.AbdullaOripov mumtoz adabiyot vakillari ijodini puxta o'rgangan, ulardagi nuktadorlik, badiiyatdan zavq olgan. Shu sabab mumtoz adabiyot vakillari, ularning yuksak asarlari hamisha shoir diqqat markazida bo'ladi. Shoir ko'pgina asarlarida ularni esga oladi, ular vositasida mavzuga tarixiylik, badiiylik bag'ishlaydi.

O'zbek mumtoz adabiyoti Navoiy ijodi misolida eng yuksak cho'qqiga ko'tarildi. Shuning uchun shoir ijodiy an'analari AbdullaOripovgakuchli ta'sir ko'rsatgan.Navoiy shunday bashorat qilgan edi: " Umidim uldirki va xayolimga andoq kelurki, so'zum martabasi avjdin qo'yi enmagay va yozganlarimning shuhrat a'lo darajada o'zga yerni yoqtirmagay". A.Oripov Navoiy ijodi an'analaridan bahramandligini quyidagi ko'rinishlargaega.Shoir she'rlarida mavzuga bog'lab Navoiy asarlari qahramonlarini tilga oladi. Navoiyga atab she'rlar yaratadi. "Alisher" she'rida Navoiyning jahon daftariga o'zbek degan nomni yozib qo'yganini faxr bilan aytadi: Jabborov N. "Zamon, mezon, she'riyat" G'afur G'ulom nashriyoti, Toshkent. 20

Shu buyuk o'g'lingni ardoqlab dildan,
Xalqim, ta'zim etsang, arzigay tamom.
Uning nomi bilan birga bitilgan,
Dunyo daftariga o'zbek degan nom.

Shoir Navoiy g'azallari ta'sirida qator g'azallar yozgan. Masalan, Navoiyning "Kelmadi" radifli g'azali xalq o'rtasida mashhurdir. U qo'shiq qilib kuylanadi.

Lahza-lahza chiqdim-u chekdim yo'lida intizor,
Keldi jon og'zima-yu ul sho'xi badxo' kelmadi.

A.Oripov yozadi:

Subhidamda uchdi ohim kavkabistonga qadar,
Keldi-yu, tubsiz falaklardan sado, bir kelmadi.

A.Oripov Navoiy g'azallariga muxammaslar bog'lagan. Shunisi ahamiyatliki, shoir qo'shgan misralari vazn, g'oya, badiiyat jihatidan Navoiy satrlariga hamohang yozilgan.

Shoir o'z she'rlarida bag'riga tazmin usuli bilan Navoiy satrlarini aynan keltiradi:

Bir kun aytibdurki Navoiy bobo:
"Doim o'zga bo'lur suvrat ila ruh".

Shoir "Xamsa" ni o'rganganligini shunday qayd etadi:

Hamdam bo'lib sen bilan,
"Xamsa" dan saboq oldim.

A.Oripov Navoiy ijodini yaxshi biladi.Uning buyuk shoir ekanini qayta-qayta qayd etadi. Ma'lumki, Navoiy "Xamsa" si 1483-1485 - yillarda yozilgan. Shoirning o'zi "Xamsa" ni olti oyda yozdim, deb aytgan.

Yig'ishtirsa bo'lmas bari olti oy,
Ki bo'lding bu ra'noga suratnamoy.

A.Oripov Navoiygaanashunday shoir ekanini faxr bilan qayd etadi:

O'zbekning ushbu ishin
Eplay olgay qaysi yer.
Olti oyda "Xamsa"sini
Yozib qo'ygan Alisher.

A.Oripovning Navoiy ananalarigamunosabatining bir korinishi shoir qollagan So'z, so'z birikmasi mahorat bilan oz she'riga singdirishdir. Navoiyda shunday bayt bor:

Lahza-lahza chiqdim-u chekdim yolida intizor,
Keldi jon ogzimga-yu ul shoxi badxo kelmadi.

Bu bayt tasiridaA.Oripov shunday yozadi:

Soldi dilima qancha alam ul shohu badho',
Bilmamki, axir, qay biri qurbon yozajakman.

A.Oripov sherlaridaQur'on, hadislardaolg'asurilgan g'oyalar yaqqol sezilib turadi. Qur'onda insonlarni bir-biriga yaxshilik qilishga, dilozor bo'lmaslikka

da'vat qilingan. Qasos surasining 84-oyatida: " Kim bir yaxshilik keltirsa, unga undan ko'ra xayrliroq (mukofot) bor. Kim bir yomonlik keltirsa, yomonlik qilganlar faqat qilganlariga yarasha jazolanurlar", - deyilgan.

Bu g'oya asosida Navoiy shunday yozgan:

Kimki bir ko'ngli buzuqning xotirin shod aylagay,
Oncha borkim Kaba vayron bolsa obod aylagay.

A.Oripov anashu baytlargahamohang tarzdashunday yozadi:

Jannatga hech qachon tikma ko'zingni,
Agar bir mo'minga yetkizsang ozor.
Bobolar demishlar, hatto pashshaga,
Bu yorug' olamda bermagil ozor.

Zahiriddin Muhammad Bobur "Boburnoma" asarida: "Donishmandlar sharaf bilan eslanishini ikkinchi umr atashganlar", - deb yozgan edi.

Demak, AbdullaOripovning ikkinchi umri odamlar qalbida, ongidayashamoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. N. Jabborov "Zamon, mezon, she'riyat" G'afur G'ulom nashriyoti, Toshkent. 2015.200-bet
2. AbdullaOripov."Haj daftari. Hikmat sadolari" 1992
3. AbdullaOripov "Tanlangan asarlar" G'afur G'ulom nashriyoti, Toshkent.2001
4. R.Vohidov, H.Eshonqulov "O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi" O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, Toshkent. 2016

ABDULLA ORIPOV SHE'RIYATIDA TARIXIY SHAXSLAR OBRAZI

Mansurova Gulnora Muxriddinovna,
Toshkent Davlat Alisher Navoiy nomidagi
O'zbek tili va adabiyoti universitetining
"Adabiyotshunoslik" (Oliy Adabiyot Kursi) 1kurs Magistranti

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-60

Annotatsiya:Abdulla Oripov she'riyatida ko'plab tarixiy shaxslarga murojaat qilganini guvohi bo'lamiz. Shoir olis moziy voqeligiga, buyuk ajdododlarimiz hayoti va taqdiriga befarq bo'lmaslikni yoshlarga uqtirgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Abdulla Oripov iste'dodining go'yasi bu milliy birlikni yorqin obraz orqali inson qalbiga singdirishga harakat qilganligidir. Demak ko'rinadiki, xalqimiz o'tmishiga, buyuk ajdodlari hayoti va taqdiriga bag'ishlangan she'rlarida ham o'zlikni tanish, o'zlikni bilishga qaratilgan insonparvarlik, vatanparvarlik g'oyasini ilgari surgan shoir shaxsining ko'zgusidir.

Kalit so'zlar: Alisher Navoiy , Amir Temur, Bobur, Abu Ali ibn Sino

Har bir shoirning oz ijod yo'li mavjuddir.AbdullaOri pov ham o'zining ijod yo'li bilan kitobxonlar qalbidan keng joy olgan shoirdir. Uning ijodi millat va Vatan taqdiri, o'tmishi, buguni va kelajagi bilan bog'liqdir. O'zbek adabiyoti she'riyatiga o'z hissasini qo'shgan O'zbekiston qahramoni Abdulla Ori povdir. Shoir izlanishlarida xalqimizning olis o'tmish voqeligini, buyuk ajdodlarimiz hayoti va taqdirini o'rganish alohida o'rin egallagan.AbdullaOri povning tarixgamunosobatini ifodalagan she'rlari, dostonlari, drama va maqollarida hamisha zamon ruhi sezilib turadi. "Alisher" "Pahlavon Mahmud qabri qoshida" "Mo'min Mirzo" "Temur bog'lari" "Furqat nidosi" "Alisherning onasi" ,"Bobur" kabi she'rlarida, "Hakim va ajal" dostoni, "Sohibqiron"nomli besh pardali she'riy dramasida shoirning buyuk siymolarining taqdiri orqali bugunning ma'naviy axloqiy ijtimoiy-falsafiy masalalariga javob izlashga qaratilgan.

AbdullaOri pov lirikasidainson qadr-qimmatini baland ko'tarish, yuksak ma'naviy-axloqiy xislat-fazilatlarni ulug'lash,hurriyat eng oliy bashariy qadriyat ekanligi yaqqol ko'zga tashlanadi.

Islom Abdug'aniyevich Karimov "Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q" nomli maqolasida -"O'zlikni anglash tarixni bilishdan boshlanadi. Tarixiy xotirasi bor inson irodali inson" -deb aytgan edilar. Ko'plab shoirlarimiz ijodida tarixiy shaxslarga yozilgan romanlarni, she'rlarni, dostonlarni uchratamiz.Shu jumladan AbdullaOri pov ijodidaham ko'rishimiz mumkin.

Istiqlol yillarida shoir Amir Temur siymosini ham yaratdi.

1995-yilda yozilgan "Sohibqiron" dostoni adabiy hayotimizda muhim voqea bo'ldi. Amir Temur siymosining turli jihatlarini ochib beradigan "Temur bog'lari", "Temur toshi", "Oq saroy" kabi she'rlar ham yozdi. Asarda Amir Temur hayotining so'nggi yillarida kechgan voqealar tasviri orqali, tarqoq uluslarni birlashtirib buyuk davlat tuzgan, hamma joyda yaratuvchanlik, bunyodkorlik ishlarini amalga oshirgani, lashkarboshilikni

harbiy san'at darajasiga ko'targan buyuk siymo gavdalanadi."Hakim va ajal" liro-epik asarida Abdulla Oripov o'zbek xalining mutafakkir farzandi Abu Ali ibn Sino hayoti va taqdiri misolida olis moziy voqeligidan ezgulik, adolat g'oyalarini namunasini ko'rishimiz mumkin. Ibn Sinoning ilmiy faoliyati ezgulikka tayanganligi boisidan ham bizda ehtirom tuyg'ularini uyg'otadi.

Besh asrkim,nazmiy saroyini
Titratadi zanjirband bir sher.
Temur tig'i yetmagan joyni
Qalam bilan oldi Alisher.

Ushbu she'rda Alisher Navoiyning o'z qalami bilan butun jahonga dong'i ketgan daho ekanligini aytadi. Yana bir buyuk shaxs shoh va shoir "Bobur haqida kichikroq bir she'r yozganman", -deydi Abdulla Oripov.Boburning benazir shoir sifatida ko'ngillarni ma'rifatli qilishga, dillarga adolat, go'zallik urug'ini ekishga, yuraklarni birlashtirishga xizmat qilganligini aytadi.

Abdulla Oripovning tarixiy mavzudagi, buyuk ajdodlarimiz hayoti va taqdiriga bag'ishlangan she'rlari, dostoni va she'riy dramasida xalqimiz va Vatanimiz o'tmishiga oid maqolalari, suhbatlari katta mehr-muhabbat, ehtirom tuyg'ulari balqib turadi. Moziyga tayanib bugungi kunning ma'naviy masalalariga javob izlashda Abdulla Oripov Fitrat, Cho'lpon, Oybek, Maqsud Shayxzoda singari ustozlar an'anasini davom ettiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdulla Oripov.Tanlangan asarlar :4-jildlik.1-jild:she'rlar va dostonlar.-T:G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2000.
2. Abdulla Oripov.Adabiy qaydlar."O'zbekiston adabiyoti va san'ati", 1991,29 mart
3. Abdulla Oripov.Tanlangan asarlar : 4-jildlik.2-jild:she'rlar va dostonlar.-T:G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2001.
4. Islom Karimov.Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. "Milliy tiklanish",1998,18 avgust,2-bet

FEMINISTIC APPROACH TO "TESTAMENT OF YOUTH", VERA BRITTAIN'S WORK OF MEMORIAL IN AGE OF WAR

Durdona Uljaeva
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
Magistratura bo'limi
Telefon:+998(99)7963557
Sinchalak94@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-61

Abstract. In this thesis we examine Vera Brittain's novel that was written during the First World War. This research work identifies the novel through the lens of feministic approach as it provides a context from main heroine's life and historical period she lived. A feministic approach is regarded more fruitful one than other approaches in order to focus on female characters in this work of memorial.

Key words: feminism, characters, relation, struggle, war, internal and external conflicts, nursing.

Feminist Approach analyzes images of women and concepts of the feminine in myth and any literary works. Feminist approach is concerned with the ways in which literature reinforce or undermine the psychological, political and social oppression of women. Hence, this approach utilizes the psychological, archetypal and sociological approaches and often focuses on female characters who have been neglected in other approaches. By means of this approach the writer shows how women's lives are portrayed and how male and female characters relate to one another. In this case, it is important to consider the writer's gender and its influence on the form and content of the work. Moreover, by this approach it can be seen whether the work challenge or affirm traditional views of women. Likewise, this method defines how the images of women in the story reflect patriarchal social forces that have impeded women's efforts to achieve full equality with men and what marital and behavioral expectations are imposed on the characters.

We have got acquainted with this approach sufficiently and found that this method considerably effective to analyze "Testament of Youth", Vera Brittain's work of memorial in age of war. The reason why we chose this approach is that main character of this novel is woman who aspires to study, to achieve her goals and ties to have her position in society despite her gender. We know that this novel and its characters can be evaluated utilizing different methods, however, the most fruitful one is from the feministic side.

The main heroine in the novel and her life can be deeply analyzed by feministic point of view, for the description of this female character, her behavior and manners, her outlook and actions are conveyed so simply that every reader can see the initial bud of feministic wave.

The novel "Testament of Youth" tells the story of a woman who prefers to study rather than the boring life of ladies. It is considered a classic in feminist literature for its

description of awoman's pioneering struggle to forge an independent career in asociety only grudgingly tolerant of educated women.

The work describes Victorian Age's women and their common lives which are busy with music, parties, and rumors. Unlike other women, Vera, main character, feels bored from this life and has her own world to vanquish all inequality. She is always busy with studying literature in order to become a poet in spite of the society which does not accept high status of the female gender representatives.

The form and content of the work are united respectively and content of the novel is perceptibly influenced by the writer's gender, because the author could express all feelings, actions of a female with minor details and the work became out of forgery. If the author were male, the main character's description or action would be different, perhaps, he could not convey a female's thoughts in correspondence with her gender.

The author introduces and reveals the characters by allowing the war and their desires to exploit their characteristics and struggles to move forward with their lives. The first-person narrative form was chosen so that the author could narrate her life in the memoir.

When it comes to the characters, the main heroine of the work, Vera, is insecure and wants to a different life for herself. Her brother is patriotic and enjoys being soldier while her late fianc?, Roland, loves literature.

The author shows the relation between characters with dialogues and their inner speech.

"I wandered if he was looking up at that same moon, far away, and thinking of me as I was thinking of him".

From this monologue of Vera, we can see her love and hope to, her fianc?, Roland.

"Edward was always a good listener, since his own form of self-expression then consisted in making unearthly and to me quite meaningless sounds on his small violin".

The author also expresses relation between sister and brother with her description as above. Here she means that the brother is every time ready to support his sister.

Furthermore, the fragment below shares some expression about Vera's relation to her closest people: her brother and fianc?.

"There seemed to be nothing left in the world, for I felt that Roland had taken with him all my future and Edward all my past."

The work challenges traditional views of women and urges them to be educated, to gain some roles in society. It is an appeal to all the women which ensures better life, freedom, in particular, self-esteem.

Besides that, in the novel we can face up to some conflicts which are internal and external. These conflicts are basis of this work of literature and reveal author's intention to the reader. Internal conflict in the work is Vera & self. By this, narrator conveys the problems of a woman, moreover, she gives inspiration to all women to solve their problem by themselves giving the scene that Vera won over her grief, despair and fear about war and achieved all aims. What's more, we can give the examples of external conflicts which are conveyed as Vera & World War One and Vera & society which she lives in.

Not paying attention to marital and behavioral expectations which are imposed on Vera, she changes her lifestyle, and priorities quite often like from Oxford student to a WWI nurse to being an Oxford student again. Despite her gender, she becomes nurse so as to contribute to the war. The war wrecks her life, breaks her hope, nevertheless, she goes on living to help women to find their place in society. At the end of war, she is

support for the female and pacifist to show the aftermath of the war to human being. In short, as you read above, Feministic Approach becomes the most active one if we want to reach the core point of the novel and disclose the author's intention.

Reference:

1. Blain, V. & Clements, P. & Grundy, I. The feminist companion to literature in English: women writers from the Middle Ages to the present. New Haven: Yale University Press, 1990
2. Doran, Ch. M." Vera Brittain: The Work of Memorial in an Age of War", 2006
3. Gorham, Deborah: Vera Brittain. A feminist life, Oxford 1996
4. http://www.ppu.org.uk/vera/
5. http://www.ox.ac.uk/world-war-1/people/vera-brittain

SHARQ ADABIYOTIDA "YUSUF" QISSALARI VA "YUSUF VA ZULAYHO" DOSTONLARINING ILDIZLARI

Abdullayeva Maftuna,
Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 2-kurs talabasi
Ilmiy rahbar: Omanova Mubora,
Nizomiy nomidagi TDPU O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi
Tel: (90) 957-69-83 mobil
Email address: muboraomanova@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-62

"Yusuf va Zulayho"lar, ya'ni bu singari dostonlar, ular agar gullar nomi bilan atalganlarida, men ularni xazonsiz hamisha gulfom -doimo ochilib, turadigan gullar deb atagan bo'lar edim.
(Turob To'la)

Annotatsiya: Sharq adabiyotida "Yusuf" qissalari va "Yusuf va Zulayho" dostonlarining ildizlari Qur'oni karim, Tavrot, Injil va folklor namunalariga borib taqaladi.
Kalit so'zlar: Yusuf, Zulayho, sujet, qissa, doston, ilohiy kitob, Tavrot, Injil, folklor an'anasi

Biz qalamga olmoqchi bo'lgan "Yusuf va Zulayho" dostoni haqli ravishda dunyo adabiyotining "o'zgarmas sujet"i qatoridan joy olgan. Dastlab qissa sura sifatida Qur'oni karimda mavjud bo'lgan paytlardan boshlab Chahoryorlar, Sahobalar, Muhaddislar, qissaxon roviylar Tavrot, Injil va folklor namunalaridan foydalanib sujetni to'ldirishga, mukammallashtirishga harakat etishgan va bunda fantaziyaga ham keng o'rin berishgan. Ta'kidlash joizki, asrlar davomida payg'ambarlar sarguzashti faqat ilohiy kitoblar doirasida qolib ketgan emas. Qur'oni karimda qissalarning go'zali deb atalgan "Yusuf qissasi" juda qadimiy sujetlardan biridir. U dastlab Muso alayhissalomga nozil qilingan Tavrotning birinchi kitobiga, keyin Iso alayhissalom ta'limotini o'z ichiga olgan Injilga kiritilgan. Qadimgi turkiy adabiyotning masnaviylari orasida bu mavzuni o'z davrining ijtimoiy hayotiga mos keladigan tarzda izohlagan shoirlar juda ko'p. Yusufning quduqqa tashlanishi, Yoqub payg'ambarning sabr-toqati, Zulayhoning otashin muhabbati va Yusufning Allohga ishonchi qissaning asosiy mavzularidir. E'tiborli jihati shundaki, har uchala ilohiy kitobda Zulayho obrazi uchramaydi, asosiy urg'u esa Yusuf siymosi orqali insoniy axloq, sabr-bardosh va odob masalalarini yoritilishiga qaratiladi. Tavrotda va Injilda Fir'avnning saroy soqchilari boshlig'i

va Misr hokimi Po'tifarning xotini, Qur'oni Karimda Yusufni sotib olgan kishining, ya'ni Azizning xotini deb nomlangan ayollar Zulayho nomida birlashdi. Va bir qator mualliflar Zulayhoga ko'proq kinoya bilan qaradilar, uni o'z tuyg'ularini jilovlay olmagan ayol sifatida ko'rdilar, boshqalar unga hamdardlik bildirdilar.

Yana shuni aytib o'tish joizki, Qur'oni Karimda qissa sujeti Yusufning tush motivi bilan boshlanadi. Yusuf otasi Yoqubga o'z tushuni bayon qilganda, U: "Ey o'g'ilcham, tushingni akalaringga aytmagin. Yana ular senga biror hiyla qilmasinlar. Albatta, shayton insonga ochiq-oydin dushmandir"[1] - deya tushni ta'bir qilish davomida Yusufning kelajakda bobolari Ibrohim va Is'hoq alayhissalomlar kabi Payg'ambar bo'lishidan darak beradi. Injil va Tavrot kitoblariga e'tiborimizni qaratsak, u yerda Yusuf ikki bora tush ko'rishini va akalariga bu tush haqida xabar berishini kuzatishimiz mumkin. Shuningdek, Qur'oni karimda Yusufning akalari, ukasi va singlisi nomlari, Misr podshohi, Yusufning onasi, quli, o'gillari, Yusufni Misrga sotgan savdogar va uning qullari nomlari ham keltirilmagan. Tavrot va Injilda Yusufning hamma akalari, ukasi va singlisi nomlari keltirib o'tiladi. Shu bilan birga, Tavrot bilan Injilda akalari Yusufni quduq boshida savdogarlarga yigirma kumush tangaga, savdogarlar esa uni Misrga olib borib, shahar hokimi va Fir'avn saroyi soqchilari boshlig'i Po'tifarga sotadilar. U Yusufni xonadonining boshqaruvchisi qilib qo'yadi. Qur'oni karimda Yusufni akalari sotib yuborishmaydi. Yusuf quduqqa tashlangan chelakka osilib chiqadi va savdogarlar uni sotiladigan narsalari qatori yashirib qo'yadilar va Misr bozorida g'oyat arzon bahoda - bir necha tangaga sotib yuboradilar.

Agar Tavrotning tarixi uch ming yildan ziyodroq ekanligi hisobga olinsa, qissaning xalq og'zaki ijodi yoki tarixiy voqelik sifatida shakllangan vaqti undan ham qadimiyroq zamonlarga borib taqaladi. Har holda bu sujetning qadimgi yahudiylar va misrliklar orasida shakllanganligi aniq. Falastinda Yusufning onasi Rohil maqbarasi saqlanib qolganligi shundan guvohlik beradi.

Fors-tojik va o'zbek adabiyotida Qissaning Tavrot nusxasi ham katta ta'sir ko'rsatganligini aniq his etish uchun Qur'oni karim va Tavrot nusxalarini qiyoslash kerak bo'ladi. [2]

Ya'qub, Yusuf va Zulayho timsollari butun Sharq she'riyatida eng mashhur poetik obrazlarga aylandi. O'zbek adabiyotida ham bu obrazlardan foydalanmagan shoirlarni topish qiyin.

Jumladan, buyuk shoir Alisher Navoiy "Yusuf va Zulayho" dostonini yozishni niyat qilgan, ammo umri vafo qilmagan. Shoirning bu asari qanday talqinda bo'lishi mumkinligini uning "Tarixi anbiyo va hukamo" asarida keltirilgan sujetdan taxmin qilishimiz mumkin. Navoiy bu mavzuda qalam tebratganlardan Abul Qosim Firdavsiy, Xo'ja Mas'ud Iroqiy, Abdurahmon Jomiylarni alohida qayd etgan. Yusuf alayhissalom qissasi ko'pgina sharq shoirlari qatori turkiy adabiyot vakillarining diqqat-e'tiborini ham o'ziga doimo jalb etib kelgan. Durbekning "Yusuf va Zulayho" dostoni bu fikrning bir dalili bo'lsa, ikkinchi bir muhim omil, Alisher Navoiyning e'tirof so'zlaridir.[3]

Navoiy Yusuf alayhissalom zikrining muqaddimasida bu qissaning naqadar mashhur ekanligini ta'kidlab shunday yozadi: "Yusuf a.s. qissasi andin mashhurroqdurkim, ehtiyoj aning tafsilina bo'lg'ay, nevchunki g'arobat va shirinligi uchun akobir ham nazm va ham nasr aning sharhi asbobin tuzubdurlar va bayonida sehrlar ko'rguzubdurlar. Ul jumladin biri Firdavsiy Tusiy va yana biri hazrat maxdumi Mavlono Nuriddin Abdurahmon al-Jomiy navvarallohu marqadahukim, andoqkim Yusuf a. s.ning husni va jamoli ta'rifdin mustag'niydur. Alarning dog'i fazl va kamolig'a vasf hojat emas. Yana xoja Mas'ud Iroqiy ham nazm qilibdur va balog'atning dodin beribdur" [4].

Qissalarda Zulayho obrazi timsolida insonni istak va g'azabga tortadigan hislarning badiiy ifodasi berilgan. Zulayhoning Yusufga intilishi va unga otashin sevgisini izhor etishi

insondagi istak-xohish va hissiyotning ko'rinishidir. Yusufning xotindan o'zini olib qochishi va uning xohish - irodasiga ko'nmasligi aqlning o'z olamiga ustuvor turishi, hissiyot quli bo'lmasligining ramzidir. Qissa Yusufning vazirlik darajasiga yetishishi, oliy kamolotga erishishi va o'sha kamolotga aql, sabr - toqat sabab bo'lganligini aniq tasvirlaydi.

Har bir davr hamda ijodkorning o'z "Yusuf va Zulayho"si bor. "Yusuf va Zulayho"lar badiiy adabiyot uchun o'lmas mavzular xazinasidir. U haqida qancha mulohaza yuritilsa, mavzuning shuncha qirralari namoyon bo'laveradi.

Jumaladan, Jomiy qalamida qissa real insoniy sevgini tarannum etuvchi ajoyib ishqiy-sarguzasht asarga aylangan. Dostondagi butun-butun boblar Zulayhoning otashin muhabbati tasviriga bag'ishlangan. Shoir sevgan qahramonining ishq va sadoqatini haroratli baytlarda, hayajonli epizodlarda qalb qo'ri bilan tarannum etadi. Jomiy Zulayho xarakterini mukammal yaratish uchun uni ko'proq o'z tilidan gapirtiradi. Asosiy e'tiborini Zulayhoga qaratadi.

Durbekning o'ziga xos mahorati esa dostondagi ishq mavzusini ancha jo'shqin, keng va chuqur talqin qilishida namoyon bo'ladi. U o'zi murojaat qilgan mavzuni o'zi yashagan davr va zamon nafasi bilan sug'ora oldi va yangicha mazmun kasb etdi. Ya'ni Durbek o'z asarini zamon ruhi bilan to'yintiradi. Bu esa asarning ishonchli va jonli chiqishida katta rol o'ynagan. Har bir muallif uchun "Yusuf va Zulayho" hikoyasining yakuni bitta: qahramonlar sinovlardan o'tib, ruhiy kamolotga yetishadilar va baxtga erishadilar. Jahon adabiyotida muhabbat tarixi baxtli yakun bilan tugaydigan sevishganlar sujeti kam uchraydi. Shu o'rinda, Romeo va Julieta, Farhod va Shirin, Layli va Majnunni eslashimiz kifoya.

Inson va hayotga tegishli neki muhim bo'lsa, u "Yusuf" qissalarida o'z aksini topgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. http://quran.uz/tafsir/tafsirlar/tafsir-hilol/ Yusuf surasi.
2. Tohirov Q. Xalq qissasi "Yusuf va Zulayho"ning matni va tadqiqi. - Sam.: 2001. - 6-8 b.
3. Nodirxon Hasan. "Qissasi Rabg'uziy"da Yusuf payg'ambar obrazi talqini. // O'zbek tili va adabiyoti, 1996 yil, 4-son.
4. Alisher Navoiy. To'la asarlar to'plami. 10 jildlik. - Toshkent: G'.G'ulom nomidagi nashryot-matbaa ijodiy uyi, 2011-yil. 8-jild. - 554-bet.
5. Опубликовано в журнале "Мусульманка", № 1 (18), 2014 "Йусуф и Зулейха: вечный сюжето любви"

METAFORA VA UNDAGI MUAMMOLAR

Abdurahmonova Sarvinoz Bahodirovna
Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy universiteti
I bosqich magistranti
+998902259171

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-63

Annotatsiya: Ushbu tezis ma'no ko'chsh turlaridan bir metafora haqida bo'lib, undagi muammolar haqida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Ma'no ko'chish turlari, O'xshatish va metafora, lingvistik metafora, xususiy-muallif metaforalari;

Til bevosita ajdodlardan avlodlarga o'tib kelayotgan ma'naviy meros, bebaho boylik hisoblanadi. O'zbek va jahon tilshunosligida so'z va uning ma'nolari xususida ko'plab ilmiy-nazariy qarashlar mavjud bo'lib, unda so'z ma'nolaring o'ziga xosligi, mohiyati, turlari, xususan, so'z ma'nolarining ko'chishiga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar maydonga kelgan.

So'z ma'no ifodalash bilan birga, turli emotsiyalarni, his-tuyg'ularni ham ifodalaydi. So'z yakka holda bildirgan ma'nosidan tashqari, qo'llanishida, nutq ichida, ko'chgan ma'noda ishlatilishi, emotsional bo'yoqqa ega bo'lishi ham mumkin. Masalan, bolam so'zi o'rniga qo'zichog'im, toychog'im yoki bo'tam, bo'talog'im deyish; -jo'ja birday jon (bolasi ko'p); bu bola sher (qo'rqmas); zurriyod (farzand) kabi qo'llanishlar; otajon, bolaginam, jonim otam so'zlarining ma'nosi turli yo'llar bilan ifodalangan. Bundan ko'rinadiki, so'z ma'nosi butun bir sistema bo'lib, u qo'shimcha ma'nolarini ham, emotsional-stilistik ottenkalarni ham o'z ichiga oladi. Bu hodisa so'zning ma'no strukturasi deyiladi. So'zning semantik strukturasi shu so'z ifodalaydigan ma'nolarning yig'indisi, so'zning butun ma'no sistemasidir.

Nom ko'chishi asosida yangi ma'no hosil bo'lishi barcha mutaxassislar tomonidan e'tirof etilsa-da, lekin nom ko'chishiga olib keluvchi hodisalar, ularning turi masalasidagi qarashlar turlicha. Ba'zi ishlarda nom ko'chishiga olib keladigan hodisaning ikki turi ko'rsatilsa, ayrim ishlarda bunday hodisalarning undan ko'p turlari ko'rsatiladi. Lingvistik adabiyotlarning ko'pchiligida esa (ayniqsa, keyingi vaqtlarda nashr etilgan adabiyotlarda) nom ko'chishiga olib keluvchi hodisaning to'rt turi keltiradi:

1) metafora, 2) metonimiya, 3) sinekdoxa, 4) vazifadoshlik.

Ma'lumki, so'zlar asl-real ma'nosidan tashqari ko'chma ma'noni ham anglatadi. So'zlar ko'chma ma'noda qo'llanganda predmet-hodisalarni atabgina qolmay, o'sha predmet va hodisalarni tasvirlash vazifasini ham bajaradi. Ko'chma ma'no tildagi so'zlarning to'g'ri ma'nosi negizida vujudga keladi. Ko'chma ma'noli so'zlar ilmiy va rasmiy uslubdan tashqari barcha uslublarda qo'llaniladi. So'zlarning ko'chma ma'nosi faqat kontekstda reallashadi.

Insoniyatning olamni bilishida o'xshatishning o'rni beqiyosdir. Yangi kuzatilayotgan narsa va hodisa doimo oldin o'zlashtirgan narsa va hodisaga qiyoslanadi, ular o'rtasidagi o'xshashlik oldingi nomning yangi narsa va hodisa uchun ishlatilishiga sabab bo'ladi. Tilda ilgari mavjud bo'lgan nomning muayyan o'xshashlik asosida yangi ma'no uchun qo'llanishi oddiy nominatsiya vazifasinigina bajarmaydi, balki tinglovchiga ta'sir etish vazifasini ham bajaradi, hamda tilning ifoda imkoniyatlarini kengaytiradi. Ana shunday ko'chim - Metaforadir. Metafora bu nafaqat lisoniy bezak, balki ma'noni yanada kuchaytiruvchi vosita hamdir. Aristotelning "Poetika" asarida metafora tushunchasiga ta'rif berilgandan buyon bu hodisaga qiziqish ortsa ortdiki, sira susaygan emas. O'tgan davrlar mobaynida metaforaga ko'plab ta'riflar berilgan bo'lib, shu soha bilan shug'ullanganlarning hammasi Arastu ta'rifini yodga olib o'tadilar. Aristotelning o'zi ham bu haqda quyidagi fikrlarni e'tirof etgan:

"Ko'chma so'z (metafora) narsaga xos bo'lmagan, jinsdan turga, yoki turdan jinsga, yohud turdan turga ko'chirilgan yoinki o'xshatilgan so'zdir.

1. Jinsdan turga ko'chirilgan so'zlarga "Ana mening kemam turibdi" jumlasi misol bo'la oladi Bu yerda umuman "turibdi" so'zi "langarda turibdi" xususiy ma'nosini anglatadi.

2. Turdan jinsga ko'chirilgan so'zlar "Minglab shavkatli ishlarni qildi Odissey... jumlasidagi, minglab so'zi umuman "ko'plab"ning xususiy xolati bo'lgan uchun, bu o'rinda, ko'plab ma'nosini anglatadi.

3. Turdan turga ko'chirilgan so'zlar masalan, "Mis bilan jonni bo'shatib va suv zarrasini charchmas mis bilan kesib". Birinchi holda "bo'shatib"so'j "kesib" ma'nosida, ikkinchi holda "kesib " so'zi, "bo'shatib" ma'nosini anglatadi.

4. O'xshatilgan so'z bu yerda men ikkinchi so'z birinchisiga qanchalik aloqasi bo'lsa, to'rtinchi so'z uchinchisiga shunchalik aloqador bo'lgan holni nazarda tutaman. Shuning uchun (shoir) ikkinchi so'z o'rniga to'rtinchisini yoki to'rtinchi so'z o'rniga ikkinchisini aytish mumkin. Goho bunga almashtirilgan so'zga aloqador bo'lgan so'z ham qo'shiladi. Masalan, kosa Dionisga qanchalik aloqador bo'lsa, qalqon Aresga shunchalik aloqador. Shuning uchun kosani "Dionis qalqoni" qalqonni esa " Ares kosasi" deyish ham mumkin. Yoki oqshom paytini "kunning keksaligi" keksalikni esa "Quyoshni botishi" deb atagan." Buyuk faylasuf "metaforaga g'alati nomning yo jinsdan turga, yo turdan jinsga, yo turdan turga, yo o'xshashlik asosida ko'chirishdir" deb ta'rif beradi.

Metafora ko'chma ma'no hosil qilishning eng keng tarqalgan usullaridan biri bo'lib, mumtoz adabiyotshunosligimizda ?istiora deb yuritilgan. Metaforaning ikki turini farqlash lozim: lingvistik metafora va xususiy-muallif metaforalari.

Lingvistik metaforalar til taraqqiyoti bilan bog'liq hodisa hisoblanadi. Tilshunos olim Sh. Rahmatullayevning fikriga ko'ra, bunday metaforalar asosan, atash, nomlash vazifasini bajarganligi uchun ularda uslubiy bo'yoq, ekspressivlik, binobarin, ular ifodalagan nutq predmetiga nisbatan subyektiv munosabat aks etmaydi. Faqatgina ma'lum bir so'zning ma'no doirasi kengayadi hamda yangi tushunchalarni atash uchun xizmat qiladi. Masalan: ko'chaning boshi, odamning boshi, odamning ko'zi - uzukning ko'zi, ko'ylakning etagi-tog'ning etagi kabi.

Xususiy-muallif metaforalari esa yozuvchining estetik maqsadi, ya'ni borliqni subyektiv munosabatini qo'shib ifodalagan holda nomlashi asosida yuzaga keladi. Ular uslubiy jihatdan bo'yoqdorlikka va voqelikni obrazli tasvirlash xususiyatiga ega bo'ladi. Shuning uchun ham badiiy matnda qahramonning his-tuyg'ularini ta'sirchan, yorqin bo'yoqlarda, aniq va ixcham ifodalashga xizmat qiladi. Xususiy muallif metaforalarida hamisha konnotativ ma'no mavjud bo'ladi. "Metafora orqali ma'no ko'chishida konnotativ ma'no yorqinroq aks etadi. Masalan,ot, eshak, qo'y,it, bo'ri, tulki, yo'lbars, boyo'g'li, musicha, burgut, lochin,qaldirg'och, bulbul kabi hayvon va qushlarning nomlari bo'lgan

leksemalar mavjudki, bu so'zlar o'z ma'nosidan tashqari, ko'chma ma'noda juda keng qo'llanadi. Otning baquvvatligi, eshakning aqlsizligi, qo'yning yuvoshligi, itning vafodorligi, mushukning epchilligi, tulkining ayyorligi, burgutning changallashdagi kuchliligi, lochinning ko'zi o'tkirligi kabi tipik xususiyatlari boshqapredmetlarganisbatan metaforik usulda ko'chiriladi, natijada konnotativ ma'no yuzaga keladi hamda matnning ta'sirchanligi oshadi." Huddi shu kabi konnotativ ma'no atovchi hayvon nomlari bilan bog'liq metaforalarni nemis tilida ham uchratishimiz mumkin.

1. Stumm wie ein Fisch sein-Baliqdek gung
2. Ein dummes Huhn-tovuqmiya
3. Bullenschwein: Dysphemismus fuer Polizisten- yovvoyi cho'chqa; politsiya hodimlari uchun qo'llaniladi.
4. Heuschrecken: Dysphemismus fuer Investoren-chigirtka: sarmoyadorlar uchun qo'llaniladi.

Aus den "Heuschrecken" sind Unternehmensretter geworden, die Schieflagen korrigieren und das langfristige Florieren ihrer Beteiligungen sicherstellen.

"Chigirtkalar" tomonidan nomuvofiqliklarni bartaraf etib, invistitsiyalrni uzoq muddatli rivojlanishini ta'minlab, biznesni tiklashga kirishildi. Metafora bilan o'xshatish konstruktsiyaning o'zaro farqlari haqida tilshunoslarimiz o'zlarining fikrlarini aytib o'tishgan. Ularda asosan quyidagi farqlar sanab o'tiladi:

1. O'xshatishda so'zlar o'z ma'nosi bilan ishtirok etadi.
2. O'xshatishda ikki komponent - o'xshatiluvchi o'xshatiluvchi obyekt va o'xshovchi obraz qiyoslanadi. Metafora esa bir komponentli bo'ladi.
3. O'xshatishlarda kengayish imkoniyati ko'p, bir gap hatto abzas darajasida kengayishi mumkin. Metaforalar esa so'z yoki so'z birikmasidan iborat bo'ladi.
4. O'xshatishda maxsus ko'rsatkichlar bo'ladi: -dek, -day, -simon, -larcha, kabi, singari, ko'rsatkichlar bo'ladi. Buni quyidagi misoldan ham ko'rish mumkin: Nozim tulkiday ayyor odam. O'xshatish konstruktsiya, Bunda Nozim -o'xshatish subyekti, tulki- o'xshatish obyekti, ayyor - o'xshatish asosi, -day - o'xshatishning shakliy ko'rsatkichi. Bu to'liq o'xshatish. Nozim - tulki. Bu qisqargan o'xshatish, chunki gapda o'xshatish asosi (qaysi xususiyati o'xshashligi) va ko'rsatkichi ifodalanmagan. Voy, tulki-yey... (Nozimga nisbatan ishlatilmoqda) Bu Metafora hisoblanadi. Chunki, Nozimning ayyorligi obrazli tarzda ifodalanyapti, butunlay qayta nomlanyapti. "Otabek bu cho'ltoq supurgini tanidi va uning istehzolarini payqadi" (A. Qodiriy).

Polyak olimi Ya.Kasyan ham yuqoridagi fikrni rivojlantirishga harakat qiladi. Agar kelib chiqishini tekshiradigan bo'lsak, shaksiz, aniqlash mumkin bo'ladiki, u yoki bu metafora u yoki bu o'xshatishdan rivojlangan bo'ladi. Biroq shunday asosda xuddi qarama-qarshi xulosa ham chiqarish mumkin -ko'plab o'xshatishlar metaforadan kelib chiqqan.

Shuning uchun ayrim olimlar metafora va o'xshatish orasidagi farqqa alohida e'tibor berganlar. Masalan, Veselovskiy, Ch.Kukin, M. Shteynlar fikricha, o'xshatishda o'xshatilayotgan narsalar ajratib tasavvur qilinsa, metaforada ular bir butundek tushuniladi.

A.Vejbitskaya fikricha, metafora mohiyatan inkorni nazarda tutadi ko'zlar-olov, insonlar-vaxshiy sherlar deyilganda, hech kim haqiqatan ham ko'zni olov, odamni sher deb o'ylamaydi, bunday fikrni rad etadi, inkor qiladi. O'xshatishda esa o'xshashlik o'z mavqeini saqlab qoladi. Metafora va o'xshatish orasidagi munosabatga qarash ikki xil:

1. Metafora - qisqargan o'xshatish, ya'ni ular orasida farq tashqi shakllanishidadir.
2. Metafora va o'xshatish o'zaro mazmuniy (ichki) shakllanuv jihatidan farq qiladi.

Umuman, metaforaga berilgan ta'riflarda uni yondash hodisalar bilan qo'shib yuborilgan holatlar ko'p uchraydi.

Masalan, E. Kassirer metaforaga quyidagicha ta'rif beradi: "Metafora bir tasavvur nomini unga mutanosib qandaydir belgiga ega bo'lgan yoki u bilan qandaydir bilvosita "analogiya"larni nazarda tutuvchi boshqa sohaboshqa tasavvurga ko'chirish deb tasavvur qilish mumkin".

Ta'rifdan ma'lumki, Kassirer metafora asosida o'xshashliknigina ko'rmaydi, balki umuman har qanday "analogiya"larni nazarda tutadi. Natijada metafora metafora tushunchasi ostiga metonimiya va sinekdoxa ham kiritiladi. Chunki nomi ko'chayotgan va nomni qabul qilayotgan predmetlararo belgining tabiati izohlanmaydi: (o'xshashlikmi, bog'liqlikmi, butun qismlikmi...) shuning uchun nom ko'chishning bir necha xil belgiga asoslanganligi bilan farqlanuvchi turlari chatishib ketgan.

XX asrga kelib,ayniqsa, keyingi paytlarda kognitiv tilshunoslikning shakllanishi bilan metaforaga qarash butunlay o'zgardi, uning ko'lami kengaydi.Agar an'anaviy tushunishda "metafora" termini ostida bir so'zning boshqasi bilan almashtirilishi nazarda tutilgan bo'lsa, bugun aksariyat tadqiqotchilar metafora tom ma'noda fundamental bilish faolyatining namoyon bo'lishi ekanligini e'tirof etadilar.Ko'rinib turganiday, metafora ko'p qirrali va benohoya murakkab hodisa bo'lganligi uchun ham uning talqinlarida farqli jihatlar ancha - muncha.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Gerhard Kurz, Theoder Pelster Metapher-Theorie und Unterricht, Verlag Schwann D?sseldorf-1976
2. Eckard Rolf, Metaphertheorien, Berlin, New York-2005
3. Gennadij W.PAN: Die Zusammensetzung. In: Deutsche Stilistik, 2010.
4. Ўзбек тили грамматикаси. I том. Морфология. -Т., 1975..
5. Marita Roth: Die Kraft der Metapher im Proze? der Stereotypisierung. In Deutsche Sprache.-2005
6. Tursunov U., Muxtorov J, Rahmatullaev Sh. Hozirgi o'zbek adabiy tili. O'zbekiston. Toshkent.O'zMU. 1992.
7. Кассир Э. Сила метафоры.Теория метафоры. 1990.
8. Глюменс К.М. Образное употребление названий животных в сравнениях и метафорах.Труды СамГУ.Вып.214 ВФ.IV -Самарқанд, 1971
9. Вежбицкая А.Сравнение-градация-метафора.// Теория метафоры. М.1990

ALEKSANDR SERGEYEVICH PUSHKIN IJODIDA O'RTA OSIYO XALQLARI HAQIDAGI MA'LUMOTLAR

Avezova Madina
Guliston davlat universiteti Filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi
Telefon:+998(90)3120306

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-64

Anotatsiya mazkur maqolada rus shoiri A.S.Pushkinning ijidida sharq mamlaktlarining o'rni va tavsifi o'rganilgan.

Kalit so'zlar Milliy mahdudlik, sharq, poyeziya, Buxoro, Samarqand, Xiva, O'rta Osiyo, manaviyat, she'riyat, falsafiylik, tarixiy shaxslar, xalqlar tarixi.

Jahondagi hech bir xalq ma'naviyati va adabiyoti faqat o'z doirasida chegaralanib qolmaydi. Chegaralanib qoladigan bo'lsa, o'ziga yomon! Milliy mahdudlik hech kimga foyda keltirgan emas. Biz sharqmiz, ammo g'arb badiiy ruhiy olamini o'zlashtirgan, o'sha olamning shaffof suvlarini simirgan, shundan nafu safo topgan xalqmiz. Lekin badiiyat dahosi Aleksandr Sergeyevich Pushkinning qadri ayrichadir. U bizga bir qadar yaqin, bir qadar qadrdon. Pushkin she'riyati har jihatdan - shaklan, ruhan va ma'nan sharq she'riyatiga yaqin. Uning ayrim to'rtliklari teranligi, ma'nosining chuqurligi, falsafiyligi bilan bizning ruboiylarni eslatib turadi. Uning she'riyati sharq ruhi bilan chuqur sug'orilgan desak mubolag'a bo'lmaydi. Hassos shoirimiz Usmon Nosir ona tilimizga o'girgan "Bog'chasaroy fontani" dostoni mazmun-mohiyati bilan sharqdan olingan. Doston sahnida ikki kuch - sharqona voqelik va g'arbona lirik marom birga kelib, yaxlit bir butunlik hosil qilgan. "Qur'onga iqtibos" she'riy turkumi esa musulmon olamining muqaddas kitobidagi suralar mag'zidagi buyuk poeziyani ilg'ab olib, boshqa bir tilda ulug' she'riyatga aylantirish jihatidan diqqatga sazovordir. Pushkin bu turkumda bobolari ruhi bilan uchrashganini his qilgan, erkin nafas olgan. Shundan ikki yil keyin yozilgan mashhur "Payg'ambar" asari haqida hozirgacha kim to'g'risida gap borayotganligi ustida bahs ketadi, ba'zilar uni faqat Bibliyaga bog'lashsa, boshqa birovlar unda Qur'on va payg'ambarimiz Muhammad Alayhissalom haqida so'z yuritilgan, deyishadi. Bizningcha, ikkinchi fikr haqiqatga yaqin va shoir hamma payg'ambarlar, ayniqsa, bizning Muhammad Alayhissalomga tayanib, odamlarga ezgu xabar, yoniq so'z olib kelgan payg'ambarning yig'ma obrazini yaratgan, deyish mumkin. Pushkin Xiva, Buxoro va Samarqand haqida ham bir qancha ma'lumotlarga ega bo'lgan. Pushkin asaridan keltirilgan parchalar Xiva tarixining ayrim sahifalarini yoritadi. Lekin Pushkin Xiva to'g'risida o'z asarida keltirgan faktlardan ko'ra ko'proq ma'lumotlarni bilgan. Chunki Pushkinga P.Richkovning "Orenburg topografiyasi" asari yaxshi ma'lum edi. Pushkin bu asardan "Pugachyov tarixi"ni yozayotgan paytda foydalangan va birgalikda nashr ettirgan "Orenburg topografiyasi"da "Xiva xivaliklar haqida" degan maxsus bob bor. Bu bobda P.Richkov Xivaning geografik, etnografik va tarixiy tasvirini beradi. Mazkur asarning Pushkin shaxsiy kutubxonasida saqlanayotgan nusxasidagi 73-

78-sahifalar shoir tomonidan belgilab qo'yilganligini ko'ramiz. Bu sahifalarda esa Nechay va Shamayning Xiva yurishlari hikoya qilinadi. Pushkin bu hikoyani "Pugachyov tarixi" uchun yozgan sharhlarida to'liq keltiradi.

Pushkin Buxoro va Samarqand bilan savdo aloqalarini rivojlantirish to'g'risidagi rejalarini ham aniq qayd qilgan. Pyotr Buxoro, Samarqand, Hindiston bilan aloqalarni mustahkamlash uchun Astrobodda pristan qurishni o'ylagan. Pushkin Pyotrning mana shu tadbirlarini alohida ta'kidlab o'tadi.

Pyotr davrida Buxoro va Samarqand Rossiyada ma'lum va mashhur bo'lgan. Bu shaharlar bilan diplomatik munosabatlar o'rnatilgan, savdo aloqalari rivojlangan.XIX asrgakelib Buxoro va Samarqand Rossiyadagi shuhrati yana ham oshgan. Pushkinning zamondoshi N.M.Karamzin o'z asarida bu shaharlarni taraqqiy qilgan, madaniyat o'chog'i sifatida ta'riflaydi. A.S.Pushkin O'rta Osiyo tarixi haqida O'rta Osiyoga mansub tarixiy shaxslar va yozuvchilar (Amir Temur, Bobur, Sharafiddin Ali Yazdiy, Abulg'ozi Bahodirxon) haqida ma'lumot beruvchi N.M.Karamzinning "Rossiya davlati tarixi" asarini 1818 yil fevralida o'qigan. Demak, Pushkin 19 yoshidayoq O'rta Osiyo to'g'risida ma'lum tasavvurga ega bo'lgan, bu diyorga qiziqish bilan qaragan. Uning sharq mavzusidagi dostonlari bu qiziqishni aniq ko'rsatadi.

Yuqoridagi fikrlar asosida biz Pushkinning O'rta Osiyoga qiziqishi, uni tanishi va o'rganishi evolyutsiyasini kuzatishimiz mumkin.

Uning sharq mavzusidagi dostonlari bu qiziqishni aniq ko'rsatadi. U 1820-1821 yillar mobaynida yozgan "Kavkaz asiri" dostoni:

Xayol do'sti - muza tinmayin
Osiyoga otardi quloch,
Kavkazning yovvoyi chechagin
Uzar edi etgali gultoj, -
deb yozadi.

30-yillarning boshida "Pugachyov tarixi" asarini yaratish munosabati bilan P.Richkovning O'rta Osiyo haqida mukammal ma'lumot beruvchi "Orenburg topografiyasi" asarini o'rgandi. Bu asar O'rta Osiyo xalqlarining tarixi, geografiyasi, etnografiyasiga oid qimmatli ma'lumotlarga boy edi. Pushkin bu ma'lumotlarni chuqur ilmiy o'zlashtirganligi tarixiy asarlarida o'z ifodasini topdi.

Umumiy olganda Pushkinning qonida ham sharqliklar qoni oqayotgan edi. O'zi g'arbda tug'ilib, voyaga yetgan bo'lsada, kuzatishlarimiz natijasi shuni ko'rsatadiki, uning ijodida sharqona quyosh porlaydi. Ijodini dastlabki davrlaridanoq u O'rta Osiya mamlakatlariga qiziqqan va asarlarida qalamga olgan.

Aminmizki, Pushkin ijodini o'rganar ekanmiz, uning asarlaridagi sharq bilan hamohanglik tobora kashf qilinaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.A.S.Pushkin. Kavkaz Asiri. 1820.
2.A.S.Pushkin. Pugachyov tarixi. 1830
3.Sh.S.Kamoliddin. Markaziy Osiyo tarixi. Toshkent. 2017.

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI FRAZEOLOGIK BIRLIKLARNING LINGVOKULTUROLOGIK TALQINI

Bekiyeva Malika Jamoldin qizi
mustaqil tadqiqotchi,
Andijon davlat tibbiyot instituti
Telefon: +99891 4955893
Malika-bekiyeva@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-65

Annotatsiya. Ushbu maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi frazeologik birliklarning lingvokulturologik talqini, semantik guruhlar tadqiq qilingan.

Kalit so'zlar. Frazeologik birlik, lingvokulturologiya, semantika, konsept.

Mazkur maqolaning oldiga qo'yilgan asosiy maqsadi ingliz va o'zbek tillaridagi turg'un birikmalarning lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish deb belgilangan. Bas, shunday ekan, har qanday qiyosiy tahlil uchun tizimli qiyoslash mezonlarini ishlab chiqish zarur bo'ladi. Shuni inobatga olgan holda biz ingliz va o'zbek tillaridagi madaniy komponent, ayniqsa yaqqol ko'rinib turadigan, sezilib turadigan frazeologik birliklarni (FB) lug'atlardan va badiiy asarlardan yig'ib olib, ularning semantik kategorizatsiyasini amalga oshirdik. Bunda eng ko'p uchraydigan semantik guruhlarni tanlab olindi va ularni FBlarni guruhlash uchun mezon qilib belgilandi. Bular anchayin keng ma'noli guruhlar bo'lib chiqdi-ki, bu narsa tadqiqotning asosiy vazifasini bajaradi.

Shunday qilib, ingliz va o'zbek tillaridagi FBlarni lingvokulturologik jihatdan tahlil qilish uchun quyidagi semantik guruhlar parametr bo'lib xizmat qildi.

1.Muhabbat ma'nosini bildiruvchi yoki "muhabbat" konseptini voqelantiruvchi FBlar.
2.Baxt va baxtsizlik.
3.Yordam.
4.Donolik.
5.Sabr-toqat.
6.Mehnatsevarlik.

Bu guruhlarni shakllantirish uchun ularga kirgan FBlarni ma'nosiga ko'ra tadqiq qilganimizda bir necha xil guruhlar borligi pragmalingvistik nuqtai nazardan yaqqol ko'rindi. Ular quyidagilardir:

1. Ijobiy ma'noni bildiruvchi FBlar
2. Salbiy ma'noni bildiruvchi FBlar
3. Neytral ma'noni bildiruvchi FBlar

Bu yerda ijobiy yoki salbiy ma'nolar insonlar va ular tushib qolgan vaziyatlarga berilgan baho nuqtai nazaridan ilgari surilgan. Shu jihatdan FBlarni quyidagi mayda guruhchalarga bo'lishimiz mumkin.

1.Insonlarning hissiyotlarini bildiruvchi FBlar
2.Insonlarning sifat xarakteristikasini bildiruvchi FBlar

3.Insonlar orasidagi munosabatlarni bildiruvchi FBlar

Insonlarning ijobiy hissiyoti, tuyg'ularini ifodalash jihatdan baholovchi FBlarga, yuqorida sanab o'tilgan - sevgi, tavba, hamdardlik, baxt- saodat va yupanch ma'nolarini bildiruvchi FBlarni kiritish mumkin.

Insonlarning ijobiy sifat xarakteristikasini ifodalovchi FBlarga quyidagi semantik guruhlarni kiritishimiz mumkin: e'tibor, yaxshilik qiluvchi, qurbon bo'lishga hozir, donolik, tinchliksevarlik, yordam, kechirimlilik, sabr-toqatlilik, mehnatsevarlik, adolat, haqgo'ylik.

Insonlar orasidagi ijobiy musabatlarni bildiruvchi FBlar quyidagi semantik guruhlarga kategorizatsiyalanadi: do'stlik; tilak-hohish; ko'zi ochilmoq (haqiqatni anglash); e'tiroz; ota-onalar va bolalar; saqlanmoq; yaxshilanish.

Insonlar orasidagi salbiy munosabatlarni bildiruvchi FBlar quyidagi guruhlarga kategorizatsiyalanadi: manmanlik; ochko'zlik; hasad; nafrat; najotsizlik; hazar qilish; tushkunlik.

Insonlarning salbiy belgilarini bildiruvchi FBlar quyidagi guruhlarga kategorizatsiyalanadi: axloqsizlik, mas'uliyatsizlik, hissizlik, befoydalik, shafqatsizlik, yuzsizlik, kamchilikka ega bo'lish, nodonlik, ishonchsizlik, o'zgaruvchanlik, buzuqilik, manmanlik, kuchsizlik.

Insonlar orasidagi salbiy munosabatlar va holatlarni bildiruvchi FBlarni quyidagi kichik guruhlarga kategorizatsiyalash mumkin bo'ladi: illat, ayblash, kambag'allik, sinov va mashaqqatlarga duchor bo'lish va h.k.

Biz bu guruhlarni misolsiz keltirishimizga sabab shuki, mazkur maqolada ingliz va o'zbek tillaridagi FBlarni semantik, pragmatik va lingvokulturologik jihatdan kategorizatsiyalashni maqsad qilgan ekanmiz birinchi navbatda mana shu belgilarni ajratib berishga, ko'rsatib bera olishga qodir bo'lgan parametr va mezonlarni ishlab chiqishimiz kerak edi va biz bu vazifani bajardik.

Keyingi qadamda bu har ikki tildagi, aniqrog'i ingliz va o'zbek tillaridagi FBlarni yuqoridagi parametrlardan foydalangan holda alohida-alohida tadqiq qilamiz.

Frazeologik birliklar xalq mentalitetini va uning madaniyatini saqlash va boyitishga xizmat qiladi. Shu yo'sinda frazeologik birliklar stereotip bilan chambarchas bog'liq-ki bu stereotip mazkur frazeologik birgalikda ifodalangan muayyan tasavvur yoki obraz bilan aloqador bo'ladi.Kognitiv tilshunoslik va etnolingvistika da stereotip atamasi tilning mazmun tomoni va madaniyatga aloqador tushuncha deb qaraladi. Bu esa uni dunyo lisoniy tasviriga bog'liq bo'lgan mental stereotip sifatida qabul qilinishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание.- М.: Русские словари. 1997.380 с.
2. Воробьёв В.В. Лингвокультурология: монография. М.: РУДН
3. Карасик В.И.; Красовский В.А. Слышкин Г.Г. Лингвокультурная концептология. - Волгоград. Парадигма, 2009, 350 с.
4. Костомаров .В.Г. Язык и культура, М., 1973
5. Маслова В.А. Лингвокультурология. - М.: Academia, 2004.- 204 с.
6.Степанов Ю.С.Константы. Словарь Русской культуры. Опыт исследования. - М.: Языки русской культуры. М. 1997.
7.Телия В.Н. Русская фразеология: семантический, прагматический и лингвокультурологические аспекты. - М., 1996. - 168 с.
8. Shanahan D. Culture, culture and "culture" in Foreign Language teaching. F.L. Annals, 31.№ 3, 451-457 б.

ADABIYOT DARSLIKLARIDA MUQIMIY HAYOTI VA IJODINING O'RGANILISHI

Hayitboyeva Iroda Saydulla qizi
SamDU O'zbek filologiasi fakulteti, 3-kurs talabasi
+998933353752 hayitboyevairoda@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-66

Annotatsiya

Ushbu maqolada 5-6-sinf adabiyot darsliklarida Muqimiy hayoti va ijodining berilishidagi muammolar va murakkab tomonlari haqida fikr va mulohazalar bildirilgan. Muqimiy hayoti va ijodining o'rganilishi bo'yicha taklif va tavsiyalar keltirilgan. Bu orqali o'quvchilarga mumtoz adabiyotimizning yorqin vakillari, jumladan Muqimiy asarlarini chuqur o'rgatishga erishish maqsad qilingan.

Kalit so'zlar: Darslik, zamonaviy kadrlar tayyorlash, vatanparvarlik, mumtoz adabiyoti, Muqimiy hayoti va ijodi, nazariy atamalar, hajviy asar, tasviriy vositalar, dars, maktab.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev prezidentlik faoliyatining dastlabki kunlaridan boshlab yurtimizda innovatsion va kreativ fikrlaydigan, zamonaviy kadrlar tayyorlash, yoshlarni vatanparvarlik ruhida, yuksak ma'naviyat egalari etib tarbiyalash, shu maqsadda ta'lim tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratib kelmoqda.

Prezidentimiz 2019-yil 23-avgustdagi xalq ta'lim tizimini rivojlantirish, pedagoglarning malakasi va jamiyatdagi nufuzini oshirish, yosh avlod ma'naviyatini yuksaltirish masalalariga bag'ishlangan videoselektorida maktab ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar, bu borada oldimizda turgan dolzarb vazifalar haqida to'xtalib o'tgan edilar. " Maktablar tizimini rivojlantirish uchun bundan buyon ham mablag'ni ham imkoniyatni aslo ayamaymiz" ,- deya ta'kidladi. Yig'ilishda ta'lim-tarbiya sohasida zamonaviy va oqilona tizim yaratish, o'qitish metodlari, ta'lim standartlari, darslik va o'quv qo'llanmalarini yangilash zarurligi, bilim berishda chet el innovatsion g'oyalardan foydalanish kerakligi haqida to'xtalib o'tdi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev "Miliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari" degan tamoyiliga asoslangan holda, milliy g'oya va uning mafkuraviy negizlarini puxta ishlab chiqish, yosh avlodni bolalikdan milliy g'urur va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash dolzarb ahamiyatga ega ekanini ta'kidladilar.

Yoshlarni ma'nan yetuk, aqlan barkamol qilib tarbiyalashda adabiyotning o'rni beqiyosdir. Zero, millatni dunyoga tanituvchi, millat bayrog'ini ko'klarga ko'taruvchi yuksak ma'naviyatli, aqlan va jismonan barkamol farzandlarni komil shaxs sifatida tarbiyalash biz adabiyot o'qituvchilarining pirovard maqsadimizdir. Shunday ekan, bugungi kunda adabiyot darslarini samarali tashkil etish, o'quvchilarning 1 soatlik darsdan ma'naviy ozuqa olib chiqishi o'tiladigan dars, o'tiladigan mavzu, o'tilayotgan darslikning qay darajada tog'ri tartibda berilishiga bevosita bog'liqdir. Negaki, hozirda adabiyot darsliklari o'quvchilarning aqliy salohiyati va bilim darajasiga qarab to'g'ri taqsimlanganicha yo'q. Jumladan, 5- va 6-sinf adabiyot darsligida M.A.Muqimiy hayoti va ijodining berilishi dolzarb masaladir. Negaki, 5-sinf o'quvchisining mumtoz adabiyotimizning yorqin vakilini

3 soatlik dars mobaynida tushinib, anglab yetishi juda murakkab masaladir.

5-sinf darsligida M.A.Muqimiy hayoti va ijodining berilishiga e'tibor qaratamiz:

"Bu davrga kelib Muqimiy o'zining jo'shqin lirikasi va davrning hukmron ijtimoiy guruhlarini achchiq tanqid ostiga oluvchi hajviy asarlari, yumorlari bilan shuhrat qozonadi. O'z davri adabiy harakatining yetakchilaridan biriga aylanadi. Muqimiy Qo'qonda Furqat, Zavqiy, Nisbat, Muhayyir, G'aribiy, Nasimiy, Mavlaviy va boshqa shoirlardan tashkil topgan adabiy guruhga boshchilik qiladi"[4.116-bet].

Muqimiy tarjimayi holiga oid ma'lumotlar ichida aynan mana shu jumla ortiqchalikni yuzga keltirgan. Negaki, 5-sinf o'quvchisi hali "tanqid", "hajviy asar", "yumor" kabi nazariy atamalar haqida tushunchaga ega emas. Yirik adabiy guruhga boshchilik qilishi, adabiy guruh tarkibidagi mumtoz nomoyondalar o'quvchi yodida qolishi ancha qiyin.

Yoki: "Muqimiy lirikaning g'azal, muxammas, murabba, masnaviy, ruboiy, tuyuq, fard kabi janrlarida barakali ijod qildi"[4.116-bet].

Ushbu jumlaning berilishi ham maqsadga muvofiq emas. Chunki, 5-sinf o'quvchisi bunday adabiy janrlar haqida hali ma'lumotga ega emas. Ular bu adabiy janrlar haqida tushunchaga ega bo'lmasdan turib, bu kabi ma'lumotlarga e'tibor ham qaratmay ketishi turgan gap.

5-sinf darsligida adib ijodidan namuna sifatida "Sayohatnoma" asari berilgan. "Sayohatnoma" ravon qofiyali, to'rtlik shaklda yozilgan mukammal badiiy asar hisoblanadi. Ammo 5- sinf o'quvchisining bu asarni tushunib, anglab yetishi oson kechmaydi. Masalan, asarda Muqimiy sayohati davomida borgan hududlar nomini, o'sha hududlardagi kishilar ismini o'quvchilar yodida saqlanib qolishi qiyin. Vaholangki, yaqin yillarda abituriyentlar uchun tuzilgan savollar tarkibida o'sha hududlar nomi savol tariqasida tuzilganlari bor edi. Bundan tashqari asarda murakkab fors-tojikcha so'zlar ko'p uchraydi. Garchi bu so'zlar uchun izohlar keltirilgan bo'lsa-da, o'quvchilar uchun murakkablik tug'diradi. Asar tarkibida murakkab so'zlarning ko'p uchrashining o'zi asarning murakkab ekanligidan dalolat beradi.

6-sinf darsligida Muqimiy hayoti va ijodining berilishiga e'tibor qaratadigan bo'lsak, Muqimiy hayoti va ijodi 5-sinf o'quvchisi uchun murakkablik qilganidek, 6-sinf o'quvchisi uchun ham o'rganilishi, o'zlashtirishi qiyin bo'lgan adib hisoblanadi.

Muqimiyning hayoti haqida 6-sinf darsligida ham 5-sinf darsligidagi ma'lumotlar takroran berilgan. Ammo hayoti haqidagi ma'lumotlardan avval ilmiy merosi, vafotidan keyingi qilingan ilmiy asarlari haqida birmuncha murakkab bo'lgan ma'lumotlar ham keltirib o'tilgan. Bu kabi murakkab ma'lumotlar yuqori sinf darsliklari uchun xosdir. 6-sinfda adib ijodidan "Tanobchilar" hajviy asari berilgan. "Tanobchilar" satirik hikoyasi satirik asarning yuksak namunalaridan biri hisoblanadi. Ammo 6-sinf o'quvchisi hali satira nima?, yumor nima? hajviy asar qanday bo'ladi? bular haqida ma'lum bir tushunchaga ega emas. Nazariy ma'lumot qismida hajviy asar haqida ma'lumot keltirilgan xolos, ammo yumor, satira haqida hech qanday ma'lumot yo'q. Vaholangki, satira va yumor haqida 6-sinf adabiyot darsligining 2-qismida Said Ahmadning "Qoplon" hamda "Sobiq" hikoyalaridan so'ng keltirilgan. Tanobchilar asari hajviy yo'nalishda yozilganligi, hajviy asar qanday bo'lishini o'quvchiga anglatish uchun hajviy asar haqidagi nazariy ma'lumotni "Tanobchilar" asaridan avval berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Nazariy ma'lumot qismida ham murakkablik bor, yodda qolishi qiyin bo'lgan hajviy asar nomlari berilgan, hamda ularning janrlari alohida alohida guruhlarga ajratib, murakkablashtirilgan holatda berilgan.

Jumladan, "Hajviy asarlarda jamiyatdagi illatlarni, yomon xulqli kimsalarning kirdikorlarini yaqqol fosh etish uchun voqealar bo'rttirib ko'rsatiladi, mubolag'a, fantaziya, sifatlash, qarshilantirish kabi badiiy tasvir vositalaridan keng foydalaniladi"[

5.106-bet].

O'quvchilar yuqoridagi sifatlash, o'xshatish, qarshilantirish, mubolag'a kabi badiiy tasviriy vositalarni tushunishlari uchun oldindan bular haqida nazariy ma'lumotga ega bo'lishlari kerak. Negaki ular bu atamalar mazmun mohiyatini bilmay turib, asar ichidan misollar topishlari qiyin kechadi. Sifatlash va o'xshatishni aynan bir narsa deb tushinishlari turgan gap.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, o'quvchilarga mumtoz adabiyotimizning yorqin nomoyondalari hayoti va ijodini o'qitish, jumladan, Muqimiy asarlarini ular ruhiyatiga chuqur singdirish uchun Muqimiy hayoti va ijodini yuqori sinf ya'ni 9-10- sinf darsliklariga kiritish maqsadga muvofiq bo'ladi. Negaki 5- sinf o'quvchisining 3 soatlik dars davomida bu ijodkorni o'zlashtirishi qiyin kechadi. Ammo 9 yoki 10-sinf o'quvchisi tushunishi uchun 2 soat kifoya qiladi. Chunki ularning aqliy salohiyati, bilim darajasi, dunyoqarashi ancha kengaygan bo'ladi.

Yuqori sinf darsliklarida Muqimiy hayoti xususida kengroq batafsil to'xtalib o'tish lozim. Binobarin, yirik metodist olim S.Dolimov ta'kidlaganlaridek, "Yozuvchining hayoti va ijodiy faoliyatini o'rganish uning dunyoqarashini aniqlashga yordam beradi. Bu esa asarlariga to'g'ri baho berishga zamin hozirlaydi"[2]. Darhaqiqat, yozuvchi tarjimayi holi uning asarlarini o'rganishda muhim ahamiyatga ega. Yuqori sinf adabiyot darsliklarida Muqimiy hayotiga doir ma'lumotlarni kengaytirish lozim. Jumladan,"Xatmi madrasa qilgan Muqimiy avvaliga Qo'qon yer o'lchash mahkamasida mirzalik qilarkan o'z vazifasiga ko'ra, Qo'qon va uning atrofidagi qishloqlarga tez-tez chiqib, dehqonlarning turmush sharoitlari, qishloqlarning ayanchli ahvoli bilan yaqindan tanishish imkoniga ega bo'ldi. Lekin u yer mahkamasida uzoq ishlay olmadi. Ammo bu muddatning o'zi ham shoir hayoti va dunyoqarashida sezilarli iz qoldirdi. Mavjud mustamlaka tuzumga, joriy tartib-qoidalarga keskin salbiy munoabat va tanqidiy bahoning shakllanishiga jiddiy turtki bo'ldi. Sirdaryo yoqasidagi Oqjardagi paromda pattachi bo'lib ishlagan. Bu yangi vazifa ham shoirga mehnatkash omma vakillari, qishloq dehqonlarining sharoitlari bilan bevosita tanishish imkonini berdi. Qattiqqo'l, muttaham parom xo'jayinlari bilan kelisha olmagan Muqimiy 80- yillarning boshlarida Qo'qonga qaytadi. Shoirning ilg'or dunyoqarashi, farovon hayot va ozod jamiyat, insof va adolat, barkamol inson va insoniylik, iymon-e'iqod va erk haqidagi orzu-intililishlari bilan mustamlaka sharoiti, mavjud adolatsiz tuzum, zo'ravonlik hukmron bo'lgan zamon o'rtasidagi jiddiy ziddiyat, bir so'z bilan aytganda yuksak ideal bilan razil borliq o'rtasidagi nomutanosiblik Muqimiy ijodida voqelikka nisbatan keskin tanqidiy munosabatlarning uzil-kesil shakllanishiga olib keldi. O'tgan asrning 90- yillariga kelib davr adabiyotidagi kuchli tanqidiy-satirik yo'nalishning yetakchisiga aylandi"[6.338-339-bet]. Ijodkor hayotiga doir aynan mana shunday ma'lumotlarni keltirish, uning asarlarini tushunishga ko'p jihatdan yordam beradi. Shu jumladan, uning "Tanobchilar" hajviy hikoyasini tushunishda muhim ahamiyatga ega. Vaholangki, bunday ma'lumotlar 6-sinf darsligida kiritilmagan, shuning uchun ham o'quvchilar uchun "Tanobchilar" hajviy hikoyasi tushunishi qiyin bo'lgan asar bo'lib qolmoqda. O'quvchilar Muqimiy hayoti va ijodi uchun ajratilgan 3 soatlik dars davomida faqatgina uning hayotini o'rganish bilan cheklanib qolmoqdalar. Bizning oldimizdagi dolzarb masala shundan iboratki, biz Muqimiy hayotini o'quvchilarga chuqur o'rgatishimiz va shu orqali uning asarlarini o'quvchilar ruhiyatiga singdirishimiz kerak. Buning uchun esa Muqimiy hayoti va ijodini yuqori sinf adabiyot darsliklarga o'tkazishimiz maqsadga muvofiq bo'ladi. 9- yoki 10- sinf darsligiga Muqimiy hayotiga doir ma'lumotlarni ko'proq kiritish va shu bilan birgalikda ijodiy namunalaridan eng saralarini kiritishimiz kerak. Jumladan, hajviy namunalaridan faqatgina "Tanobchilar" asari bilan cheklanib qolmasdan

"To'y" hajviysini kiritishni tavsiya etgan bo'lar edim. Bu asarda Muqimiy o'zida bo'lmagan sifatlar bilan maqtanadigan, chiranchiq odamlar ustidan kuladi. O'zbek uchun to'y qilish - o'talishi lozim bo'lgan burch, lekin uni ayrimlar soxta obro' orttirish vositasiga aylantiradi. Ma'lumki, o'zbekning to'yiga hamma aytiladi. Gumashtaning o'zi ham ko'pchilikning to'yiga borgan, lekin o'z to'yiga yetti kishinigina chorlaydi. To'yxonadagi holatni ajoyib tasvirlaydi:

O'choq ustida gar yo'talsa birov,
Yer edi yelkasiga yetti kosov.

Biri qattiq chiqarsa ovozin,
Bilmasin qo'shni deb tutin og'zin [3.30-bet].

Muqimiy Gumashta obrazini yuksak mahorat bilan chizgan, satirada keltirilgan epizodlar g'oyat xarakterli va o'rinli. Oyoq uchida yurib ish bitirish, yeng ichida to'yga odam aytish, ovoz chiqarmay osh damlash, o'choq boshida yo'talgan odamning yelkasiga kesov tushirish, dasturxon yozish va osh tortish bularning hammasi bir maqsad uchun - Gumashta obrazini yaqqol ko'rsatish uchun xizmat qilgan. Chunonchi, to'yga, yozilgan dasturxon va tortilgan osh ta'rifi shunday bayon etiladi:

Soldi alqissa eski dasturxon,
Qo'ydi soyil kabi necha xil non.

Suzdi osh bir likavda uch kishidin,
Ketti oshni ko'rib hamma hushidin.

Osh misoli tabaqda ko'z yoshi,
Kurmaki ko'p guruchidin toshi [3.31-bet].

Muqimiy satira oxirida to'y o'tgandan so'ng hisob-kitob qilinganini, jami harajat 33 tanga bo'lganini aytib, qo'qonlik Gumashtaga el-yurt nomidan "uyatsiz" degan baho berib satirani o'ziga xos uslubda tugatadi. Aynan mana shunday hajviy asarlarning adabiyot darsliklariga kiritilishi o'quvchilarning yuksak ma'anviyatli hamda komil inson sifatida tarbiyalanishida muhim ahamiyatga ega. Yuksak badiiy qimmatga ega bo'lgan bunday hajviy asarlar o'quvchilarning Gumashtadek ziqna odamlar haqida to'g'ri xulosa chiqarishlarida katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarga mumtoz adabiyotimizning yorqin nomoyondalari hayoti va ijodini chuqur o'rgatish ularda ota-ona va ona Vatanga bo'lgan sadoqat, mehr-muhabbat kabi tuyg'ularning shakllanishiga katta hissa qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. www.pv.uz
2. Dolimov S. 5-sinf "Vatan adabiyoti" xrestomatiyasi uchun metodik qo'llanma. -T.: O'qituvchi,1974.
3. Muqimiy Saylanma; O'z.SSR davlat badiiy adabiyot nashriyoti -T.:1960.
4. 5-sinf adabiyot darsligi, 2-qismi, uchinchi nashr. T.: Sharq, 2015.
5. 6-sinf adabiyot darsligi, 1-qismi, qayta ishlangan 4-nashri; -T.: Ma'naviyat, 2017.
6. Ma'naviyat yulduzlari. Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti.-T.: 1999.

DRAMADA INSON VA HAYOT.

Ibrogimova Dildora Usmonjon qizi
Oliy adabiyot kursi magistranti, 2-bosqich
dildora usmonovna@mail.ru,+99897 410 03 19

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-67

Annotatsiya

Maqola drama janri xususida. Asar qahramonlari va ular yashayotgan hayot talqinining drmada aks ettirilishi haqida. Bunda dramatik asarlarni mazmun va ifodalilik tomonidan tahlil etish haqida so'z boradi. Dramatik asarlar tahlilida nimalarga e'tibor qaratish kerakligi tushuntiriladi. Sahna asarlarining o'ziga xos tomonlari ko'rsatib beriladi.

Tayanch iboralar: drama, obraz, monolog, dialog, xarakter, tahlil, talqin,

Drama adabiyotning davr muammolariga va ijtimoiy hayotga eng tezkor ko'zgu tutadigan janr. Dramaturgiya, xususan, drama jamiyat va shaxs munosabatlariga eng jadal javob qaytaruvchi tur. Nasrning asosida voqea, lirik asarlarning asosini his-tuyg'u tashkil qiladi. Drama esa har ikkisini ham o'zida mujassam etishi kerakki, o'quvchi bir vaqtning o'zida ham his etsin, ham fikrlasin, ham voqealarga guvoh bo'lsin. Drama ana shunday jonli bo'lishi lozim. Zero, bu ko'proq ta'sirlantira oladigan, yorqin tasavvur uyg'ota oladigan , ta'sir va tasavvur doirasi keng bo'lgan janrdir. Dramaning bahosini dramaturgning mahorati belgilaydi. Chunki boshqa tur va janrdagi asarlar mualliflarga qaraganda mukammal va yaxshi drama yozish uchun dramaturg ijodkor ancha ziyrak, sinchkov, kuchli ifoda mahoratiga ega bo'lishi lozim. Chunki drama sahna uchun mo'ljallangan Unda syujet qisqa va izchil, kompozitsiya esa mukammal bo'lishi kerak. Zamon va makon bilan chegaralangan bo'lgani sababli, o'rtaga tashlangan mavzu va g'oyani yuzaga chiqarish muallifdan alohida puxta tayyorgarlik talab qiladi.

Har qaysi zamonda ham dramatik asarlar hayot, jamiyat va unda yashayotgan inson hayoti orzu-umidlarini namoyon etib kelgan. Bugungi zamonaviy dramaturgiyaning ham chin ma'nodagi vazifasi va maqsadi ham aslida mana shundan iborat. Lekin bugungi zamon dramaturgiyasi o'z oldiga qo'ygan mana shu maqsadni qay darajada uddalayapti? Yashovchan dramatik asarni, o'quvchining ko'z o'ngida, qalbi va shuurida unutilmas iz qoldiradigan ijod mahsullari yaratilmoqdami, degn savollar; bugungi adabiy jarayonda yaratilayotgan vao'qilayotgan sahna asarlarida mavzu va g'oya, tafakkur va mahorat, obraz va talqin kabi tushunchalar qanchalik munosib bo'y ko'rsatgani haqidagi o'y va adabiy mulohazalar bu xususida alohida o'rganish va izlanishni taqozo etadi.

bo'lamiz,menimcha.

Erkin a'zamovning "Tanho qayiq" deb nomlangan dramasini misol qilib keltirish mumkin. Davrimizning og'riqli muammolaridan biri bo'lmish Orol mavzusi asar markaziga olingan. Hajman kichik, ikki qismli, jami to'qqizta obraz qatnashgan ushbu sahna asarida nafaqat davrimiz ekologik muammosi, balki katta bir ma'naviyatga dahldor masalalar qalamga olingan. Bir vaqtlar qayiq va kemalarga bag'rini bergan orolning qurib bitishi,

butun hayoti va borlig'ini orol bilan bog'lagan qayiqsoz usta Orol boboning iztirob va armonlari, cholning butun umrlik armonini lahzalik bo'lsa-da, ushalishini xohlab tadbir o'ylab topgan shogirdlari-yu, qalbi pok keksa qayiqsozni telbaga chiqargan, insoniylikdan ancha yiroqlab ketgan farzandlarining tuban qilmishlari aks ettirilgan ushbu dramada yana boshqa bir ramziy ma'no borki, Bosh qahramon Orol bobo umrining oxirgi daqiqalarigacha orolga suv qachondir qaytishiga, qachondir dengiz yana to'lib kelishiga va u yasagan qayiqlar butun orol bo'ylab yana suzib yurishiga ishonib yashaydi. Qayiqlar yasashdan, bu ishni ovulning uch-to'rtta bo'z bolalari bo'lmish shogirdlariga o'rgatishdan charchamaydi. Boshqalar, hatto farzandlari ham telbaga chiqargan bu sodda va halol,tanti va beg'ubor chol, uning intiq orzusi bo'lmish orol obrazi bugungi kunda yo'qolib borayotgan va odamlar orasida ancha tanqisga aylanayotgan insoniylik fazilatlari,odamgarchilik sifatlari ramzi hamdir. Cholning orzularini xomhayol, hatti- harakatlarini telbanamo vasvasa deb baholagan farzandalari va atrofidagi tashqaridan tuppa-tuzuk odam bo'lsa-da, ichi bo'm-bo'sh va zanglagan tog'ora kabi kimsalar,masalan, shogirdlaridan Ametning otasi O'tagan maxsum(Orol bobo tili bilan aytganda,har yili hajga borib yana gunoh qilaveradigan) xarakteri va bosh qahramon o'rtasidagi konflikt, bu orqali esa jamiyatdagi nuqsonlar qahramonlar o'rtasidagi dialoglar orqali ochib berilgan.

Butun umrini orol bian bog'lagan, uning qachonlardir yana to'lib va mavjlanib oqishiga umid qilgan keksa qayiqsoz Orol bobo hayotining so'ngi damlaridagi og'riqli kunlari, armonli o'ylari o'quvchini ham ta'sirlantiradi, og'ir xayollaga toldiradi. Ayniqsa, mana shu mas'um va nuroniy,sodda va tanti cholning qalbidagi kechinmalari-yu, orzu-armonlari bilan bog'liq xayollarini telbalikka yo'ygan, uni ruhiy xastaga chiqargan, aslida, o'zida ulkan ma'naviy nuqson bo'lgan,o'z otalariga farzandlik burchi uchun emas,faqat o'z obro'sini saqlab qolish uchungina, xo'jako'rsin uchun g'amxo'rlik qilmoqchi bo'lgan bolalari: Gulxadicha va Qalimbet obrazlari bilan ham jamiyatdagi ba'zi kishilarga ko'zgu tutgan yozuvchi.

Asarda Orol va Orol bobo hamda uning nabira shogirdlari bo'lmish beg'ubor o'smirlar ramziy ma'no ham tashimoqda, bizningcha. Orol bu insonlar orasida yo'qolib borayotgan ezgulik,azaliy insoniy qadriyatlar timsoli. Orol bobo unga intilib yashagan ,kelajak avloddan uni kutgan inson obrazidir.

" Tanho qayiq" dramasida muallif deyarli birorta obrazga tavsif bermaydi. Qahramonlar xarakteri va fe'l-atvori ularning o'zaro dialoglari hamda monologlar orqali ochib boriladi. Ayniqsa orol bobo farzandlarining otasi ziyoratiga kelishi va buning sabablari ularning insoniy qiyofasini o'quvchi yoxud tomoshabin ko'z oldida yaqqol namoyish etadi. Buni bir nechta misollarda ko'rish mumkin.otasini odamlarning gap-so'zlari va mansabiga dog' tushmasligi uchun shaharga olib ketgani kelganda ota-bola o'rtasidagi suhbatda qahramonimizning yuragidagi dard-u hasratlari to'kiladi:

"…. Orol bobo (hasratomuz). Cho'l-u yobon deysan…Onang mana shu yerda yotibdi, bobo-momolaring shu yerda… Ularni tashlab men qayoqqa boraman, o'g'lim, o'ylab gapiryapsanmi? Onangni mozorini ziyorat qilmagan kunim dunyo ko'zimga qorong'u… Bu yoqda qayiqlarim. Orol…

Qalimbet . Eski ashula! Orol,orol! O'zingiz bilasizku, ota, u endi hech qachon o'zaniga qaytmaydi, to'lmaydi… qayiqlaringiz ham birovga keraksiz...

Orol bobo (shasht bilan bosh ko'tarrib, jo'shib) Nima?! Qaytmaydi, to'lmaydi… Siz qayoqdan bilibsiz, Xudomisiz?! Ha,to'lmaydi. To'ldirolmaysan uni. Hech biring! Oliming-u ulamong ham boshqang ham! Baring foydani ko'zlaysan! Orol g'irrom emas, senlar g'irrom, ha! Xudo senlarga insof bergan kuni u o'z-o'zida suvga to'lad! Xudoyim to'ldiradi uni,bilib qo'y!(og'ir xo'rsinib) O'sha kunni ko'rib o'lsam, armonim qolmasdi…

Mana shu dialogda qahramonimiz beozor va bag'rikeng Orol boboning hasrat va armoni, insoniylikni unutganlarga bo'lgan isyonli tuyg'ulari aks etadi.

Aslida dramatik asarda muallif mahorati shunda namoyon bo'ladiki, dialoglar va voqealar shunday izchil va mantiq ipida tizilgan bo'lishi kerakki, asarning asl mohiyati va mazmuni qahramonning nutqida va kechinmalarida ko'rinishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Adabiyot nazariyasi. Ikki jildlik. I jild. T., Fan, 1978.
2. Jalilov B. O'zbek dramaturgiyasi poetikasi masalalari. T., Fan,1984.
3. Mualliflar jamoasi. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. T., O'qituvchi,1995.To'xliyev B, Karimov B, Usmonova K. Adabiyot 11-sinf. T., "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi",2018.

MAKTABLARDA ADABIYOT DARSLARINI MULTIMEDIA ORQALI TASHKIL ETISHNING AFZALLIKLARI

Islamova Dilnoza Shavkat qizi
Alisher Navoiy nomidagi Toshkent davlat o'zbek tili va adabiyoti universiteti
3-bosqich talabasi
Telefon: +99891 9574018
dilnoza082@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-68

Anotatsiya: Ushbu maqolada adabiyot o'qitishning zamonaviy va noodatiy, multimedia orqali o'qitish nazarda tutilgan maktablarda o'qitish yaxshi va unumli samara berishi ko'zda tutilgan.

Kalit so'zlar: an'anaviy usul, multimedia, eshitib tushunish, ko'rib tushunish, ven diagrammasi, klaster usuli, xarita usuli, oddiydan murakkablik.

Darhaqiqat bugungi kunda ta'lim tizimida olib borilayotgan islohatlar o'z natijasini bermoqda. Keyingi davrlarda ko'plab rivojlangan davlatlarda o'qitish usuli ta'lim sohasida tatbiq qilinmoqda. Statistika ma'lumotlarga qaraydigan bo'lsak, AQSh, Kanada, Britaniyada bunday darslar natija berib kelmoqda. Amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, multimedia vositalari asosida o'quvchilarni o'qitish samarasi a'nanaviy usulga nisbatan ikki barobar unumli va vaqtni yutish mumkin va 30%gacha vaqtni tejash mumkin bo'lib, olingan bilimlar esa xotirada uzoq muddat saqlanib qoladi. Agar o'quvchilar berilayotgan materiallarni ko'rish asosida qabul qilsa, axborotni xotirada saqlash 25 - 30 % gacha oshadi. Bunga qo'shimcha tarzida o'quv materiallarini audio, video va grafika ko'rinishda mujassamlashgan holda berilsa, materiallarni xotirada saqlash 75% gacha ortadi. Mana shunday natijalarga erishayotgan davlatlarning yutuqlarini biz ham ta'lim tizimimizga olib kirsak, maqsadga muofiq bo'ladi deb o'ylayman bunday natijalarga bosqichma bosqich o'tiladi. Masalan, maktab 5 sinfdan 11 sinfgacha bo'lgan, ya'ni 12 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan o'smirlarni qamrab olgan(yuqori sinf vakillari nazarda tutilyapti) shu sababli bu yoshdagi o'quvchilarga bemalol mutimedialardan foydalanish samarali natija beradi. Bitta darslikni oladigan bo'lsak, darsliklar 43 ta mavzudan iborat bo'ladi, bu mavzular uchun choraklarga bo'linadi har bir chorakda o'rtacha 20 soatdan deb oladigan bo'lsak, 4 ta chorakka 80 soat dars o'tiladi nazorat ishlarini chiqarib tashlasak, 60 soat qoladi mana shu soat 43 ta dars uchun ajratiladi. O'quvchilarning o'zlashtirishi qiyin bo'lgan mavzular 2 soatdan tashkil qilinsa, soatlar soni 1 barobarga ko'payadi bu esa o'z navbatida vaqt va ko'p energiya talab qiladi. Agarda a'nanaviy usullardan voz kechib multimedia orqali darslar tashkil qilinsa, vaqt ham energiya ham biroz kamayadi. Masalan: Adabiyotni o'qitish uchun berilgan 45 daqiqa a'nanaviy usulga ko'ra taqsimlasak, 2 daqiqa yuqlama uchun, 3 daqiqa uyga vazifalarni so'rash uchun (nisbatan olindi o'quvchi soni ko'p bo'lsa ko'p vaqt talab qiladi) o'tgan mavzuni so'rash uchun 15 daqiqa sarflasa, yangi mavzuni tushuntirish uchun 15 daqiqa sarflansa , yangi mavzuni qanday o'zlashtirilganligini bilish uchun vaqt qolmaydi, bu

a'nanaviy usulda shunday, o'quvchining mustaqil fikri, yoki o'quvchilarning fikr almashinishi uchun sharoit bo'lmasligi mumkin. Agarda mutimedialardan foydalangan holda tashkil etilsa, 45 daqiqada o'quvchilarning o'zlari fikr almashinishadi va ko'proq ma'lumotlargaegabo'ladi.Psixolgikjihatdan ham o'quvchilar har xil tipdabo'ladi qaysidir o'quvchi eshitib tushunsa, boshqa o'quvchi ko'rib tushunishi qulay bo'ladi shuning uchun bunday o'qitish samaraliroq hisoblanadi. Bunday usullarda dars o'tilsa, o'zlashtirish ko'rastgichi ko'tariladi deb o'ylayman. Adabiyot darslarida mutimedialardan foydalanish juda yaxshi samara beradi ayniqsa, hozirgi paytda tashkil qilinayotgan online darslarda samaraliroq bo'ladi. Masalan, keling adabiyotdagi bir mavzuni mana shunday ko'rinishda tashkil qilamiz. Yozuvchining hayoti va ijodi va yozgan asarlari haqida audio, video, grafiya, taqdimotlar shaklidagi multimedialardan foydalanish o'quvchilarning eshtib tushunish, ko'rib tushunish kabi aksintlari ancha yuqori bo'ladi. Bir asar miqiyosida oladigan bo'lsam, 8 sinf adabiyotida berilgan "Ufq" romanidan parcha berilgan mana shu parchani o'qitishda samarali usullardan foydalangan holda o'qitish yaxshi samara beradi. Bu asarni ven diagrammasi, klaster usuli, oddiydan murakkablikka qarab metodi va xarita usuli orqali asrdagi qahramonlarning tasvirlash va tavsiflash bevosita integratsiyani tashkil etadi.Bu integratsiya geografiya fani bilan integratsiyani tashkil etadi.

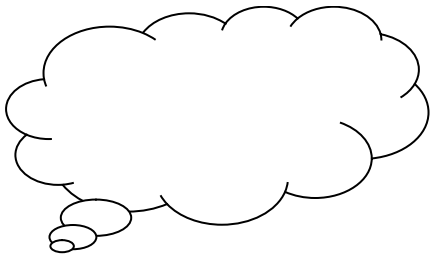

O'quvchilarga xarita chizish va bu xaritni kengaytirish o'quchilarga vazifa qilib beriladi o'quvchilar o'z xaritalarida asar qahramonlarining qanchalik bilishini va qahramonlar haqidagi fikrlarini dadillik bilan aytishlariga yordam beradi. Ven diagrammasi metodidan foydalaniladigan bo'lsak, bu usul ko'proq asardagi qahramonlarning hayotiga, faoliyatiga, o'zini tututishi, fikrlari haqida yanada yaxshiroq bilib olishimizga yordam beradi bu metoddan nafaqat adabiyot darslarida, balki, ona tili darsalarida ham foydalansa maqsadga muofiq bo'ladi.

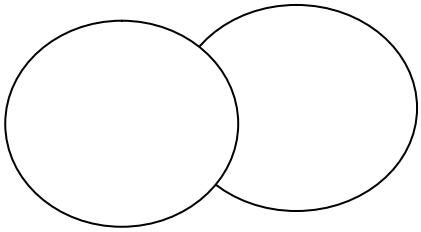

Ven diagrammasi qahramonlarning salbiy va ijobiy xarakterini tasniflash va ummimiylik orqali qarahomlarning xarakterini umumiylashtirish asar qahramonlaridagi holatlar yoki xarakter hayotda ham mavjud yoki yonimizda yashayotgan kabi ummimiylik orqali amalga oshiriladi. Ven diagrammasi metodi uchun o'quvchilarning har biri bilan ishlanadi. Birorta ham o'quvchi bee'tibor qolib ketmaydi.

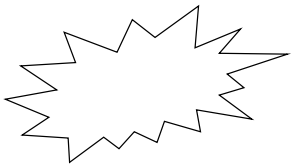

Eng samarali va mahsuldor usullardan biri klaster (tarmoq) usuli bu usul o'quvchiga faqat parcha bilan cheklanib qolmay butun boshli asarning qahramonlarni, asardagi joylar tasviri, tabiat hodisalari haqida bir so'z bilan aytadigan bo'lsak, parcha bilan cheklanib qolmay butun boshli asar haqida ma'lumot berishga harakat qiladi. Oddiydan murakkablikka usuli bu yoshdagi o'quvchilar uchun juda mos usul, chunki asarni g'oyasi o'qituvchi tomonidan qisman tushuntiriladi oddiy, ya'ni asarni o'qigandan keyin murakkablikka o'tiladi asardagi voqealar, ishtirok etgan qahramonlar ularning fikrlari asardagi tashuvchi g'oya haqida oddiydan murakkablikka qadar metodidan foydalanib tushuntirish maqsadga muofiq bo'ladi. Xulosa qilib aytadigan bo'lsam, yosh avlodga bilim berishning samarali va tezkor usullari orqali ta'lim berilsa, natijaga erishiladi deb o'ylayman.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Boqijon To'xliyev. Adabiyotni o'qitish metodikasi .Toshkent.: 2010
2. O.Roziqov, M.Mahmudov, B.Adizov, A. Hamroyev O'zbek tilini o'qitish metodikasi Toshkent.: yangi asar avlodi.2005
3. Saida Beknazarova. Islombek Abdullayev ATK dan foydalnish O'MK T.: 2012
4. www.ziyo.net

ESSENTIAL FEATURES OF THE CATEGORY OF MODALITY IN LINGUISTICS

Najmiddinov Muhammadjon
Master of Kokand State Pedagogical Institute
Phone number: +998990605041
m_najmiddinov@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-69

Annotation: This article devoted to explain the role and importance of the modal category in linguistics. In addition, the category of modality has been shown to be one of the problematic issues in today's linguistics, and its specific features have been highlighted.

Key words: Modality, cognitive linguistic, epistemic attitudes, valuative attitudes, semantics, evidentiality.

Much of the research on modality within a cognitive linguistic framework has indeed focused on modals, more specifically, on the English modals, and this language bias has undoubtedly shaped the typical understanding of modality as the cognitive semantic category roughly corresponding to the meanings expressed by modal verbs. Cognitive linguistic studies of other modal expression types-moods, modal adjectives and adverbs, mental state predicates, evidential markers, lexical verbs acquiring epistemic meanings which venture into languages other than English do exist, but often lack a common core: they are like scattered pieces of a highly complex puzzle. The main focus in this chapter on modality within Cognitive Linguistics will therefore also lie on modals; at the same time, however, I will try to capture some of the basic insights that have arisen from research on other modal expression types in languages other than English, and try to sketch possible future lines of research.

A traditional extensional characterization is provided in Bybee, Perkins, and Pagliuca, in which a distinction is made between "grams with uses that are traditionally associated with modality-for instance, those indicating obligation, probability, and possibility-and those traditionally associated with mood-imperative, optative, conditional, and subordinate verb forms1. More schematically, modality can be taken to signal "the speaker's attitude toward the proposition", whereby attitude subsumes both epistemic (relating to issues of truth, belief, certainty, evidence, and the like) and valuative (dealing with desirability, preference, intent, ability, obligation, and manipulation) attitudes.

Givon's distinction between valuative and epistemic attitudes is reflected in the well-known polysemy of the modal verbs, which carry (at least) two kinds of related meanings: a basic root meaning and an epistemic meaning-both of which are taken, within Cognitive Linguistics, to involve some element of force. The link between root and epistemic modality is usually regarded as metaphorical, whereby the real-world, sociophysical force associated with root modality is mapped onto the epistemic domain of reasoning2.

From a diachronic perspective, the evolution of the English modals has been to have acquired the status of (highly grammaticalized) grounding predications, which, together with tense and person inflections, relate the complement to the speech situation (the ground). This process of subjectification can also be witnessed in other modal expressions (as in the French, Spanish, and German modal verbs, or in the lexical verbs threaten and promise and their German, Spanish, and Dutch equivalents), without them acquiring the status of grounding predications, however. In languages such as French and German, which still have a highly functional mood paradigm, it is the highly grammaticalized moods which are normally attributed the function of grounding a finite clause.

In their epistemic use, the English modals are mainly concerned with the degree of likelihood, or the degree of personal commitment of the speaker toward the truth of the proposition. Evidential qualifications, pertaining to the (type of) information source through which the speaker has accessed the proposition, do not seem to play an important role in the system of English modality-although the inferential meaning carried by verbs like must and should has been considered as evidential rather than genuinely epistemic by a number of scholars. More generally, there does not seem to be aconsensus regarding the relationshi p between epistemic modality (in terms of speaker commitment) and evidentiality (information source). Are they to be seen as separate qualificational categories. The fact that there appears to be a strong cross-linguistic connection between speaker commitment and information source to the extent that direct evidence generally evokes strong commitment, whereas indirect evidence (reported or inferred) pairs with weaker degrees of commitment (would support the latter position. In view of the relatively small amount of cognitive linguistic studies of evidential categories, we will not elaborate this issue any further.

One of the main merits of a cognitive linguistic analysis of modality is its focus on semantics, which has resulted in a considerable number of fine-grained semantic (network) analyses of modal markers, both from a diachronic and a synchronic point of view. Moreover, Talmy's force dynamics has provided a schematic conceptual background, against which a number of different, but related, models of modal meaning have been developed3.

It is generally agreed upon to treat the semantic ambiguity in modals as a case of polysemy, the modals are taken to code a variety of interrelated meanings. However, there is less agreement when it comes to the exact number and the theoretical status of these various senses4.Goossens, for instance, provides asemantic analysis of the multi ple meanings of English can in terms of a radial category organized around a number of prototypical cores. These cores correspond to a number of salient uses, established on the basis of frequency, centrality in the network of uses, and onomasiological contrasts with other modals. These prototypical usages have acquired some degree of entrenchment, they are-to some extent-conventionalized Sweetser. On the other hand, allows for a greater indeterminacy by proposing only three different meanings or senses, which correspond with conventionalized metaphorical mappings of the modals to three domains of human experience: to the sociophysical world. Whereas this threefold ambiguity belongs to the conventionalized semantics of the modals, any other specification is a matter of pragmatics and should therefore not be included in a modal's semantics

References:

1. Yoqubov J.A. Modallik kategoriyasining mantiq va tilda ifodalanishining semantik xususiyatlari. - Toshkent: Fan, 2005. - 223 b.

2. Zvegentsev V.A . Semasiologiya. M: MGU, 1957. 104 c
3. Агазаде Н.Г. К вопросу о категории наклонения и модальности в современном азербайджанском языке. Баку, 1965. 142 с
4. Адмони В. Г. Введение в синтаксис современного немецкого языка. М., 1955. 125с

ADABIYOT TA'LIMIDA KOGNITIV KOMPETENSIYA

Sarvinoz Olimjonova
Adu filologiya 3-bosqich
Telefon:+998943899097
olimjonova@mail.ru
3.Olimjonova.docx

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-70

Annotatsiya:Ushbu maqolada adabiyot darslarini o'qitishda kognitiv kompetensiya haqida fikr yuritiladi. Bu kompetensiyaning xususiyatlariga to'xtalib o'tiladi.

Kalit so'zlar: kompetensiyaviylik,kognitiv bilish, bilim, ko'nikma,metod, motivatsiya.

Ayni paytda mamlakatimizda "o'z fikrini og'zaki va yozma tarzda to'g'ri va ravon bayon qiladigan, kitobxonlik madaniyati shakllangan, mustaqil va ijodiy fikrlay oladigan, o'zgalar fikrini anglaydigan, muloqot va nutq madaniyati rivojlangan shaxsni kamol toptirish eng asosiy vazifaga aylangan.

Bundan ko'rinadiki, yoshlarning bilim saviyasini, dunyoqarashini kuchaytirishda adabiyotni bosh vosita qilish eng to'g'ri va samarali yo'l hisoblanadi.

Adabiyot o'qitishda berilgan badiiy asarni o'quvchiga qanday yetkazib berish juda muhimdir. Bu pedagogdan mahorat talab etadi. Pedagogning biror-bir asarni tushuntirishi va o'quvchining xotirasida uzoq saqlanishi uchun kognitiv kompetensiya yordam bera oladi. Kognitiv kompetensiya o'quvchining bilish jarayoni bilan bog'liq ravishda amalga oshiriladi.

Mutaxassislarning ta'kidlashicha, insonda ikki xil- qisqa va uzoq muddatli xotira mavjud. Inson kunduzi olgan ma'lumotlari, bilimlarini kechasi uxlaganda miyasidagi markazlar filtrlab, saralab, keraklilarini uzoq muddatli xotira qutisiga joylab qo'yar ekan; muhim emas deb hisoblanganlari esa filtr- g'alvirdan tushib qolib, unutilib ketar ekan.

Badiiy asarni o'qitishda ham shunday. Pedagog asarni tushuntirishda o'quvchining hayotiy, yoki o'tmish xotiralariga tayansa, va o'quvchida qiziqish uyg'otsa, bilish funksiyasi ortadi. Pedagog asar mazmunini yaxshi anglagan holda o'quvchining yoshi, jinsi, dunyoqarashini, bilim darajasini hisobga olib ish ko'rishi o'quvchining mavzuni to'liqroq anglashiga yordam beradi.

Pedagog asar muhokamasini 20-25 soniyadan kam davom ettirmasligi kerak, aks holda o'quvchi miyasida bu keraksiz ma'lumot sifatida saqlanadi va tezda unutiladi. Xotirada mustahkam qolishi uchun o'quvchining diqqatini bir joyga jamlash, bu mavzu "mening hayotim uchun juda muhim" degan axborotni singdirish juda muhimdir. Shundagina o'quvchi mavzuni esdan chiqarmaydi. Mavzuni mustaqil muhokama qila oladi.

O'qituvchi asarni tahlil qilishda asar mazmuniga mos tarzda biror so'zni tanlashi kerak. Masalan, "O'g'ri" hikoyasi uchun "Andisha" so'zini mavzu qilib olish asar mazmunini

ochishga yordam beradi. O'qituvchi qisqacha asar mazmunini so'zlab bergan holda o'quvchilarga hikoya haqida tushuncha berishi lozim. O'qituvchi hikoya bilan tanishtirgandan so'ng, o'quvchilarga nega bunday mavzu tanlagani so'rashi kerak. Shunda o'quvchilarda savol tug'ila boshlaydi. Dars qizg'in bahs-munozaralarga to'ladi. Hikoyaning bosh qahramoni Qobil bobo atrofidagi barcha insonlar o'quvchining ko'z oldiga keltiriladi. O'quvchilarga barcha yaxshi xislatlat, barcha yomon illatlarni guruhlarga bo'lib sanab chiqiladi. O'quvchilarning har biriga o'sha amaldorlarda bor xislatlar va illatlar sanab o'tiladi.

Dars yakunida yaxlit xulosa chiqarilib, Qobil bobo murojaat qilgan amaldorlarning birortasida andisha bo'lganida o'z mansabini, obro'sini pullamagan bo'lardi, degan xulosaga kelinadi. O'quvchilarga vazifa sifatida "Andisha" mavzusida kichik matn tuzish beriladi. Darsdagi bu usul o'quvchi dunyoqarashini kengayishiga ham juda katta yordam beradi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, o'quvchi o'rganilgan mavzu to'g'risida ko'proq fikr-mulohaza yuritsa, bilgan bilimlarini kimgadir aytib bersa uning xotira maydoni kengayadi.

Adabiyot darslarini muhokama va bahslarga boy tarzda o'tkazish bugungi kun yoshlarining aqliy rivojlanishiga yordam beradi. Zero, inson miyasi fikrlagan sari o'sish xususiyatiga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Azizov A "Xorijiy til ta'limida kognitiv kompetensiya" "Til va adabiyot ta'limi" jurnali.

2."Umumiy o'rta va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash to'g'risida"gi Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori.

3.Yaxshiyeva G. O'zbek tilida fonografik uslubiy vositalar.

ЁШЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ САВОДХОНЛИГИНИ ОШИРИШДА УМУМИНСОНИЙ ВА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ

Уразалиева Гулхайя
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети магистранти
Телефон: 99893 4856855
orazaloeva@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-71

Аннотация: Ушбу мақолада асосан бугунги кун ёшларини тарбиялашда умуминсоний ва миллий қадриятларнинг тутган ўрни ва ушбу тушунчалар ёшлар тарбиясида асосий йўналиш эканлиги айтилган. Бундан ташқари. Бундан ташқари, миллий қадриятларга қандай тушунчалари кириши ҳақида ҳам мулоҳазалар олиб борилган.

Калит сўзлар: Умуминсоний қадриятлар, миллий қадриятлар, маънавият, ОАВ, урф-одатлар.

Ҳақиқатдан ҳам бугунги куни ҳар бир инсон ўз умри давомида ўз ҳуқуқининг паймол қилиниши билан боғлиқ ҳолатларга т?шади. Шундай ҳолатни олдини олиш учун ҳуқуқий саводли бўлиш аҳамиятли ҳисобланади.

Айниқса ёшлар ва ўсмирларнинг ҳуқуқий жиҳатдан саводли бўлиши катта аҳамият касб этади. Сабаби ёшларнинг ҳуқуқий саводли бўлиши орқали уларнинг жамиятда ўз ўрнини топишига имкон яратилади.

Ҳуқуқий таълимни мактаб таълимининг дастлабки кунларидан бошлаб бериб бориш керак. Болаларнинг эркин ташлаган биринчи қадамидан бошлаб жамиятда юриш, туриши ва атрофдагилар билан муносабати бари-бари тушунтирилиб, ўргатилиб борилиши лозим.

Бугунги куни ёш ўсмирларнинг жинояти масаласи ота-оналарни, ўқитувчи ва жамиятчиликни ўйлантириб келмоқда. Шунинг учун ҳам жиноятчиликнинг олдини олиш масаласи ўқув масканларида юқори босқичка кўтарилиши лозим.

Ёшларнинг ҳуқуқий саводхонлигини шакллантиришда ҳуқуқий маданият масаласига алоҳида эътибор қаратиш керак. Профилактик ишларни олиб боришдан олдин ёшлар жинояти сабаби ўрганилиши лозим бўлади. Айниқса ёшларнинг ҳуқуқий саводхонлигини ошириш ва уларнинг жамият учун фидоий инсонлар бўлиши етилиши учун тарбия бериш жараёнида миллий ва умуминсоний қадриятларнинг негизи ва уларнинг инсон ривожидаги аҳамиятига эътибор қаратишимиз лозим.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримовнинг "Юксак маънавият - енгилмас куч" асарида халқимизнинг маънавий равнақи учун муҳим бўлган "миллий қадрият" тушунчаси атрофлича ёритиб берилди: "Албатта, биз тарих синовларидан ўтган, миллий манфаатларимиз, бугунги ва эртанги орзу-интилишларимизга, тараққиёт талабларига тўла жавоб берадиган,

йиллар ўтгани сари қадри ортиб борадиган ғоя ва тушунчаларни қадрият деб биламиз. Ҳар қандай ижтимоий ҳодиса сингари миллий қадриятларнинг ҳам ўзига ҳос ривожланиш қонунияти бор. Бу ҳақиқатни унутиш, миллий қадриятларни бир ёқлама, сунъий равишда улуғлаш ва идеаллаштиришга уруниш, улардан сиёсий мақсадларда фойдаланиш салбий оқибатларга олиб келиши ҳаётда кўп бора ўз исботини топган"1.

Шу ўринда таъкидлаш жоиз, миллий қадриятлар нафақат халқ орасидаги тасаввурлар мажмуаси, балки жамиятда бўлаётган эврилишларда ҳам намоён бўлади. Ўзбекистон Республикаси ўз мустақиллигига эришганидан кейин маънавият ва маърифат истиқболнинг етакчи мезони даражасига кўтарилди. Яъни, умуминсоний ва миллий қадриятлар уйғунлиги ўзига хос миллий мафкурани шакллантирди. Унинг негизини аждодлар бой меросларига ҳурмат ҳиссида тарбияланган, ўз ватанини севадиган, унинг келажагини ўз тақдири билан боғлайдиган комил инсон ташкил этади. Негаки, комилликка интилган одам ҳар қандай шароитда ҳам ўз юрти келажаги учун қайғуради, унинг гуллаб-яшнаши учун ўз ҳиссасини қўшади.

Тўғри умуминсоний ва миллий қадриятлар миллатнинг ўзаги ва маънавият, тарбияси ва келажаги билан чамбарчас боғлик. Шу ўринда қўйидагини таъкидлаб кетиш жоизки комил инсон концепцияси биринчи навбатда юксак таълимга эга, ўз ҳуқуқ ва мажбуриятларини тўлиқ англаган ёш авлоднинг етилишиб чиқиши билан чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

Сабаби, бугунги глобал жараёнлар кеча ётган бир пайтда ёшларимизни онгли ва ҳуқуқий саводли қилиб тарбиялаб боришимиз ҳаво билан сувдек зарур бўлиб қолди.

Бунинг асли сабаби, ғарб мамлакатларида бўлаётган жараёнлар яъни миллат ёшларининг онгини оғдириш орқали ушбу миллатнинг келажагига болта ўриш, давлатдаги минг йиллик жараёнларни издан чиқариш ҳисобланади.

Оддий мисол келтиришимиз мумкин, кейинги бир неча ойлар мобайнида Россияда ишланган Telegram ижтимоий тармоғининг Россия махсус хизмати томонидан ёпилиши тўғрисидаги хабарлар. Расмий хабарларга қараганда, ушбу ижтимоий тармоқ орқали ўзаро алоқа олиб борган террорчилар Россия худудининг кўпгина жойларида террорчилик ҳаракатларини амалга оширганлигини таъкидлаб ўтган эди.

Шунинг билан бирга Миср пойтахтида бўлиб ўтган тунтаришларда ҳам ижтимоий тармоқларнинг ўрни катта бўлганлигини яхши биламиз. Бундан ташқари, жангарилар Сурияга ёшларни алдаш йўли билан олиб чиқиб кетишда ҳам ижтимоий тармоқлар фойдаланаётганлигини таъкидлаб ўтишимиз керак.

Ёшларни миллий ва умуминсоний қадриятлар руҳида тарбиялашнинг асосий йўналишлари қўйидагилар бўлиши лозим:

- Ёшлар онгига миллий урф-одатлар ва қадриятларни ОАВ даги чиқишлар орқали сингдириб бориш;
- Оилада ва ўқув масканларида ота-она, ўқитувчи ва бола ўртасида ишончли суҳбатдош тушунчасини шакллантириш;
- Ёшларнинг ижтимоий тармоқлардаги ҳаракатларини назорат қилиб бориш;
- Ёшларнинг бўш вақтларини мазмунли ташкил этиш орқали уларнинг қизиқишларини билиб бориш.

Шуни алоҳида таъкидлашимиз керакки, оилада ҳар бир ота-онанинг ўз фарзандларига бўлган вақтини яна ҳам кўпроқ ажратиб, улар билан тенгдек

муносабатда бўлиш ҳам катта натижа бериши аниқ.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Каримов И. А. Юксак маънавият - енгилмас куч. - Т.: Маънавият, 2008. - Б. 82.

YOSHLAR ONGGIDA TARIXIY XOTIRANI SHAKLLANTIRISH

Xaydarova Nasiba
Jizzax viloyati Zomin tumani 60-umumta'lim maktabi
Ona tili va adabiyot o'qituvchisi
Qaxxorova Fotima
Jizzax viloyati Zomin tumani 60-umumta'lim maktabi
10-sinf o'quvchisi
Telefon: +99893 2943362
fotimaqaxxorova2002@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-72

Annotatsiya: O'tganlar xotirasi muqaddas. Bugungi nurafshon kunlarni orzu qilgan, shu yo'lda o'z hayotini ham ayamagan qatag'on qurbonlarining xotirasini yod etar ekanmiz ezgulik atalmish qudratli kuchning abadiyligiga, adolat tantanasiga yana bir bor amin bo'lamiz. Shahid ketgan vatandoshlarimizni eslar ekanmiz, ular orzu qilgan, ular uchun bir umrlik armon bo'lib qolgan, bugungi avlodlarga nasib etgan erkin, obod va farovon hayotning mohiyati va ahamiyatini yanada chuqurroq anglaymiz.

Kalit so'zlar: tarixiy xotira, inson, qadrlash, yoshlar, mardlik, g'alaba, milliy qadriyatlarimiz, qurbon, farovon hayot, ajdodlar

Inson, xalq, millat tarixiy xotira bilan tirik, barhayot. Ayniqsa, o'tganlarning xayrli ishlarini yodga olmoq, qadrlamoq biz uchun ham farz, ham qarzdir. Shu ma'noda, Ikkinchi jahon urushida halok bo'lgan minglab yurtdoshlarimiz xotirasini yod etish va e'zozlash, og'ir jangu jadallarni boshdan kechirgan, yarador bo'lib qaytgan keksalarimizni, front ortida mashaqqatli mehnati bilan g'alabaga hissa qo'shgan insonlar, ayniqsa, onalarimizning hurmat-ehtiromini joyiga qo'yish va munosib taqdirlash milliy qadriyatlarimiz qatoridan keng o'rin olgani quvonchli. Eng muhimi, yoshlarimiz ongu shuurida o'tganlarni xotirlash, tiriklarni qadrlashdek insoniy fazilatlar tobora mustahkam muhrlanmoqda. Kechagi kun saboqlarini, xalqimiz kelajagi yo'lida jonini fido qilgan insonlarni xotirlash bugungi va ertangi kunimizni qadrlashga o'rgatadi. Xotira bo'lmas ekan, Qadrlash ham yo'q. Ushbu tushunchalar mustaqillik davri avlodi uchun o'ziga xos ma'naviy qadriyatga aylandi. Buyuk g'alabani buyuk jasoratli insonlar ta'minlagan va biz, minnatdor avlodlar bu fidoyi yurtdoshlarimizni doimo ulug'laymiz, ularning beqiyos matonati va xotirasi oldida hurmat bilan bosh egamiz.J anggohlarda halok bo'lgan birgina odam ham - Inson. Uning hayoti bemahal yakun topdi, orzu-umidlari ro'yobiga chiqmay xazon bo'ldi. Bu yo'qotishning ortida yana qanchadan-qancha qayg'u, g'am-alam, hasratlar yotibdi. Beva-bechorayu yetim-yesirlar, farzandi yo'liga ko'z tikkan onaizorning umidu nadomatlari mujassam shu birgina achchiq yo'qotishning zamirida...

Tarixini bilmagan, o'zligini anglamagan xalqning kelajagi yo'q. Shu bois

mustaqilligimizni ko'z qorachig'iday asrash, mustahkamlash, Vatanga sadoqat singari muqaddas tushunchalarini yoshlarimiz ongiga chuqur singdirish darkor. Ular oqni qoradan, haqni nohaqdan ajrata olsin. Zero, vatanparvarlik g'oyasi ongiga chuqur muhrlangan, dunyoqarashi keng, har jihatdan bilimli, zukko, hamisha ogoh avlodni hech kim yengolmaydi. Elim deb, yurtim deb yonib yashayotgan bunday navqiron avlodga chetdan hech kim o'z ta'sirini o'tkaza olmaydi

Avvalo, yoshlarimiz tarixni chuqur o'rganishlari lozim, - deb ta'kidlagan birinchi Prezidentimiz. - Negaki, o'z tarixini bilmagan jamiyat istiqbolga eltuvchi yo'lni topa olmaydi. Tarixga bepisand xalqning kelajagi yo'q. Ko'p asrlik tarixi mobaynida O'zbekiston qancha bosqinlarni ko'rmadi, Markaziy Osiyo mintaqasi qanday bo'ronlar ichida qolmadi, kimlar bizni tobe va qaram qilishga intilmadi. Ana shu tarixdan saboq chiqarmasak, ertaga kechagi kun ko'rguliklari qaytadan boshimizga tushib qolishi hech gap emas. Boshqacha aytganda, kechagi kunidan to'g'ri xulosa chiqarib ish tutgan jamiyat kelajakka ishonch bilan qadam qo'yadi.

Ayni chog'da, yoshlar nafaqat tarixni puxta o'rganishi, balki shu buyuk o'tmishimiz bilan g'ururlanib yashashi kerak. Chunki, bu bizning tariximiz. Amir Temur kabi buyuk ajdodlarimizning, ulug' alloma va mutafakkir bobolarimizning shonli hayoti lavhalaridir. Dilni xira qiladigan bunday voqealar bizdan uzoqda, deb unga loqayd qarash xomxayollikdir. Nega deganda, bunday balo bir mamlakat yoki mintaqa doirasida chegaralanib qolmaydi, vaqtida bartaraf etilmasa, tobora kuchayib, boshqa mamlakat va mintaqalarga ham yoyilishi mumkin. Shuning uchun dunyoda bo'layotgan voqea va hodisalardan hamisha ogoh bo'lish, ona Vatanimizdagi tinch, osoyishta va farovon hayotning qadriga yetish, shu farovon, osuda hayotni yanada mustahkamlash uchun har bir inson o'z hissasini qo'shmog'i, el-yurt taqdiri, kelajagi uchun daxldorlik tuyg'usini diliga jo qilmog'i darkor.

9-may sanasini Xotira va qadrlash kuni sifatida keng nishonlay boshlaganimizga yetti yil bo'ldi, dedi Prezidentimiz pirovardida. O'tgan davrda bu ayyomni keng bayram qilish yurtimizda istiqomat qiladigan barcha millat va elatlar vakillari uchun odat tusiga kirdi. Shu ma'noda, o'tganlarning xotirasi oldida ta'zim bajo keltirish, insonni tiriklik chog'ida qadrlashdek ana shu hayotiy qarashlar el-yurtimizning qon-qoniga singib borayotgani va bugungi kunda har bir yurtdoshimiz umrining uzviy qismiga, barchamiz uchun muqaddas qadriyatga aylangani katta voqeadir.

Mustaqillik yillarida xalqimiz erishgan ulkan marralar, el-yurtimizning tinchligi va farovonligi to'g'risida aynan mana shu yerda, Vatanimiz ozodligi, xalqimiz erkinligini orzu qilgan va shu yo'lda o'z hayotini qurbon qilgan ulug' ajdodlarimizning xotirasi sharafiga barpo etilgan ushbu majmuada yuksak g'urur va iftixor bilan gapirayotganimiz chuqur ramziy ma'noga ega. Bu bilan buyuk ajdodlarimizga minnatdor avlodlar sifatida, sizlarning eng oliy, eng ezgu orzu-niyatlaringiz amalga oshdi, mustaqil Vatanimiz tobora yuksalib, rivojlanib bormoqda, avlodlaringiz o'z yurtining haqiqiy egasi bo'lib, baxtli va farovon hayot kechirmoqda, deymiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. 1. I.A.Karimov. Tarixiy Xotirasiz kelajak yo'q. T.:Sharq ", 1998 yil.
2. Karimov I. A. O'zbekistonning o'z istiqlol va taraqqiyot yo'li. T., "O'zbekiston". 1992.
3. www. literature.uz. Adabiyot fani yuzasidan ma'lumotlar olish bazasi.

O'ZBEK VA TOJIK XALQ OG'ZAKI IJODI LIRIK JANRIGA OID TERMINLARNING QIYOSI

Qodirov Abdullojon Akbar o'g'li
Samarqand davlat universiteti 2-bosqich magistranti,
Telefon:+998(91)5424165
abdullo.kodirov@mail.ru
akodirov3@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-73

Annotatsiya: Xalq og'zaki ijodi namunalarida insoniyat o'tmishi, madaniy boyligi, milliy qadriyatlari aks ettirilgan. Maktab adabiyot darslarida reja asosida o'quvchiga tanishtiriladigan xalq og'zaki ijodi namunalarining bir-biriga o'xshash va farqli tomonlarini o'rganish, ularni qiyosiy sharhlash bilan bir qatorda folklor xazinalarida saqlanayotgan atamalarni bir-biriga qiyoslash, o'zbek va tojik millati an'ana va madaniyatining tipologik xususiyatlarini yaqindan o'rganilishiga zamin yaratadi. Shu jihatdan o'zbek va tojik maktab adabiyot darsilklarida berilgan xalq og'zaki ijodiga oid terminlarni qiyosiy o'rganish va ularni nazariy, metodologik jihatdan qo'llanilish o'rnini tadqiq qilish maqolaning asosini belgilaydi.

Kalit so'zlar: folklor, termin, lirika, janr, xalq qo'shiqlari

O'zbek xalqi o'zining chegaradosh qo'shni xalqlari bilan ko'pgina o'zaro tarixiy, madaniy, iqtisodiy va ilmiy sohalarda mushtarak munosabatlari mavjud. Jumladan, tojik va o'zbek xalqlari xalq og'zaki ijodi namunalarining bir-biriga hamohangligi seziladi. Folklor janrlari orasida qo'shiq, maqol, topishmoq, afsona, rivoyat, lof, ertak, doston, askiya, og'zaki drama, latifa, zarbulmasal va boshqa turdagi namunalar mazkur ikki qardosh millat xalq og'zaki ijodida mazmun, sujet, obraz jihatlaridan bir umumiy jihatlarni namoyon qiladi.

Lirika badiiy adabiyotning har ikkala formasi-og'zaki va yozma ijodga xos adabiy turidir. Biroq ular o'rtasida umumiyliklar bilan birga jiddiy farqlar ham mavjud. "Lirik asarda, -deydi I.Sulton, -dunyo ijodining ichki dunyosi orqaligina o'z ifodasini topadi"[6.255]

Xalq lirikasi dastlab folklorga xos og'zakilik, jamoaviylik, an'anaviylik, variantlilik qonuniyatlari bilan adabiy lirik turdan jiddiy farqlanadi. Shunday ekan, maqolamizni izlanish yo'lidagi dastlabki kuzatishni lirika, qo'shiq, ashula atamalariga munosabat bildirish bilan boshlaymiz.

Ashula atamasini V.V. Radlov kuy-melodiya deb izohlagan. Musiqa folklori mutaxassislari fikricha, ashula qo'shiqning biror cholg'u asbobi bilan ijrosini anglatadi.[4.26] Demak, ashula ham qo'shiq anglatgan ma'no doirasiga kiradi.

"Ismiga qaraganda,-deb yozadi Dj.Frezer,- semitlar shohi Kinar nomi semitcha lira so'zidan kelib chiqqan. Kinar ismi yunoncha -cinyra- ya'ni lira so'zi bilan bog'liq bo'lib,

u o'z navbatida semitcha kinnor- lira so'zidan kelib chiqqan". Dj.Frezer lira yo arfa chalish oddiy ko'ngilxushlik bo'lmay, Dovudning Saul huzurida chalgan asbobi lira diniy marosimning tarkibiy elementi bo'lganini aytadi.

Xalq qo'shiqlarining yetuk bilimdoni, olima M.Alaviya: "...qo'shiq terminining sof o'ziga xosligi va ko'p asrlar muqaddam turkiy tilda paydo bo'lganligini, hozirda xalq poeziyasi ma'nosini anglatishini aytib, atama genezesini aniqlashga juda yaqin kelgan. Mahmud Koshg'ariyning "Devonu lug'otit turk" asarida qo'shiq so'zining arabcha she'r, qasida, rajaz ma'nolari qayd etiladi. Biroq, qo'shiq atamasi turkiy xalqlar folklorida arab bosqinchiliga qadar ham mavjud bo'lgan. Masalan, turkiy xalqlar orasida, xususan, turkmanlar o'z qo'shiqlarini -aydim, turk va ozorlar - goshma, qoraqalpoqlar -qo'shoq deb yuritadilar. [4.27-28]. Bu atamalarga diqqat qilsak, ularning ko'pchiligi asosida qo'sh o'zagi turganligini ko'ramiz. O'zbek qo'shiqlarida qo'sh so'zining sinonimlari bo'lgan juft, ikki, jo'ra, egiz so'zlari faqat miqdoriy ma'no anglatmay, ko'pincha magik ahamiyat kasb etadi va albatta biror jihati bilan sevgi, oila, farzand g'oyalari bilan bog'lanadi.

O'zbek tilining etimologik lug'atida qo'shiq atamasi "ashula", qadimgi turkiy tilda "birlashtir"- ma'nosini anglatuvchi qosh fe'lidan -(u)g' qo'shimchasidan yasalganligi ta'kidlanib, bu ot asli "she'r", "qasida" ma'nosini anglatgan. Ma'no taraqqiyoti natijasida "ashula qilib aytiladigan she'r, umuman ashula ma'nosi yuzaga kelgan; eski o'zbek tilida bu so'z oxiridagi g' undoshi q undoshiga almashgan; keyinchalik ikkinchi bo'g'inidagi u unlisi i unlisiga almashgan: qosh +ug'=qoshug'>qoshuq>qoshiq. [5.591]

Maktab darsliklarida xalq qo'shiqlari haqida nazariy ma'lumot berilar ekan 5-sinf tojik tili adabiyot darsligida qoshiq haqida quyidagicha to'xtalib o'tiladi:

"Qo'shiqlar shakl va mazmun jihatidan bir xil bo'lmaydi. "рубои", "дубайти", muxammas va qit'alar she'riy shakl, vazn va qofiya jihatidan xoslik kasb etmaydi. Ammo har bir mazkur lirik janr qo'shiq bo'lishi mumkin. Shundan kelib chiqib xalq nazmining bir qismini qo'shiqlar tashkil qiladi. Masalan, badeha, alla, marosim qo'shiqlari (наврўзи, бойчечак, хирманкўби, тўй, мотам) va hokazo.[2.7]

Xalq qo'shiqlari o'zbek adabiyot darsliklarining 6-sinfida tanishtiriladi va qo'shiqlarning quyidagi ko'rinishlariga izoh beriladi: Tariximizda xalq qo'shiqlarining ko'plab turlari mavjud bo'lgan: ov qo'shiqlari, mavsum qo'shiqlari, to'y qo'shiqlari ("Yor-yor"), aza qo'shiqlari (marsiya)kabi. Bundan tashqari, bolalarga mo'ljallangan alla, ovunchoq qo'shiqlar, o'yin qo'shiqlari ("Boychechak","Oq terakmi, ko'k terak") ham keng tarqalgan.[1.23]

O'zbek va tojik tili izohli lug'atida qo'shiq va ashula terminini quyidagicha qiyoslash mumkin:

T.r	O'zbek tilining izohli lug'ati	Фарханги тафсирии забони точики
1	**Qo'shiq** 1. Keng ma'noda she'riy musiqiy janr; ashula. 2. Lapar, terma	**Суруд** دورسد 1. Одам ёки паррандалар оҳанги, тарона; қўшиқ айтмоқ (куйламоқ), ҳофизлик қилмоқ. 2. Куйлаш учун махсус айтиладиган шеър: (суруди озодї) мустақиллик қўшиғи.
2	**Ashula 1.**Yakka xonanda, guruh yoki xor ijro etadigan, kuy bastalangan (kuyga solingan) asar va uning ijrosi: qo'shiq. **2.**Eski ashula Eski gap, ko'p aytilgan gap	**Ашўла** туркий. شوله қўшиқ, тарона муҳаббат қўшиғи, қўшиқ куйламоқ (айтмоқ).

Lirik tur janrlariga alla, bolalar folklori tizimidagi lirik qo'shiqlarni ham kiritsak, o'zbek xalq lirikasining quyidagi ma'lum bir janriy tasnifiga ega bo'lamiz: a)marosim lirikasi: to'y va motam qo'shiqlari; b) nomarosim lirikasi: mehnat qo'shiqlari, allalar, termalar, ishqiy maishiy qo'shiqlar; d) bolalar folkloridagi lirik qo'shiqlar.

Tojik folklorida esa qo'shiqlarning asosiy to'rt guruhi farqlanadi: сурудҳойи шодӣ (to'y, ziyofat va gap-gashtaklarda sho'x ohangda ijro etiladigan qo'shiqalar), сурудҳойи ҳачвий (hajviy qo'shilar bo'lib, davralarda hazil tariqasida xalq badehalari masxarabozlar tomonidan ijro etilgan), сурудҳойи ғамангез (g'amgin qo'shiqlar bo'lib, maqsadiga yetolmagan oshiqlar oh-u nolasi, boshiga kulfat tushgan, sitam ko'rganlar ahvoli tasvirlanadi), сурудҳої тарихї (tarixiy qo'shiqlar matni epik va lirik shakllardan iborat bo'lib, doston janridan keskin farqlanadi. Unda ijtimoiy masalalar qalamga olinib, unga xalqning nuqtayi nazari real, konkret tarzda ifodlanib beriladi. [3.107-118]

Bu qiyosiy o'rganishdan shuni ko'rish mumkinki, o'zbek va tojik xalq og'zaki ijodining lirik janri ijod mahsulidagi an'anaviyligi, lirik "men"ning xarakteri, musiqa bilan munosabati va tarixiy asoslariga ko'ra umumiylikka ega. O'zbek va tojik maktab adabiyot darsliklarida folklorning lirik janr atamalari, ularning xususiyatlari haqida turli ko'lamda ma'lumot berilgan. Masalan, 5-7-sinf tojik adabiyot darsliklarida lirik atamalar va ularning izohiga kengroq to'xtalib o'tilgan bo'lsa, 6-sinf o'zbek adabiyot darsligida esa xalq qo'shiqlari namunalariga ko'proq e'tibor berilgan. Shu jihatdan hozirgi sharoitda o'quvchining so'z boyligi, kompitentligini oshirishda nazariy ma'lumotlar zamirida amaliy ko'nikma hosil qilish ko'proq ustuvorlik kasb etadi.

Foydalanilgan dabiyotlar ro'yxati:

1. Ahmedov S, Qo'chqorov R, Rizayev Sh. Adabiyot. 6-sinf uchun darslik-majmua. Q.1. - Toshkent: "Ma'naviyat", 2017. 160 b.
2. Азимов Ю., Эшонқулов Ж. Китоби дарсї барои донишомўзони синфҳои 5-уми мактабҳои таълими миёнаи умумї. -Т.: "O'zbekiston", 2015. 240 с.
3. Асрори В., Амонов Р. Эчодиёти даҳанакии халқи точик. - Душанбе, Маориф, 1980. 304 саҳ.
4. Мусақулов А. Ўзбек халқ лирикаси. ?Т.: "Фан" нашриёти, 2010. ? 308 б.
5. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг этимологик луғати. I қисм - Т.: "Университет" нашриёти, 2000. 600 б.
6. Султон И Адабиёт назарияси.?Т.:Ўқитувчи, 1980. ? 392 б.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" Давлат илмий нашриёти, 2006. 1-5 жилдлар.
8. Фарҳанги тафсирии забони точики. Иборат аз 2 чилд, Чилди 1, 2. Пажўҳишгоҳи забон ва адабиёти ба номи Рўдаки, -Душанбе, 2008.

QONUNLAR TILIDAGI AYRIM YASAMA TERMINLAR

Rajabova Sadoqat Rasul qizi
ToshDO'TAU II bosqich magistranti
sadoqatrajabova@mail.ru (97 395 98 82)

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-74

Annotatsiya

Ushbu maqolada yuridik til rivoji va uning terminalogik xususiyatlari yoritib berilgan bo'lib, maqolada asosan yasama yuridik terminlar to'g'risida so'z boradi. Yasama yuridik terminlar yasovchi qo'shimchalar to'g'risida fikrlar, faol qo'llanuvchi affiksoidlardan biri - noma affiksoidi yasagan terminlar izohi keltirib o'tilgan…

Kalit so'zlar: qonun, qaror, dalolatnoma, ma'lumotnoma, ruxsatnoma, vasiyatnoma, ishonchnoma, topshiriqnoma…

Til rivojlanib borar ekan bunday rivojlanish, dastavval, tilning leksikasida, terminologik sistemalarida o'z aks topadi va topmoqda. Ayniqsa, demokratik davlat va huquqiy jamiyat qurish jarayonlari bilan bog'liq holda yuridik til, yuridik terminologiyaning rivojlanishi va o'zbek yuridik terminlari tizimining kun sayin o'sishi, normativ-huquqiy terminlarni qo'llashdagi bir qancha muammolar shu sohada ilmiy tadqiqot ishlari olib borishni taqozo etmoqda. Yuridik terminlarning shakllanish tarixi, terminlararo ma'noviy munosabatlar, yuridik terminlarning yasalishi kabilar ana shunday muammolardandir. Davr talabi bilan yuridik terminlarning yasalish masalalari yanada chuqurroq va atroflicha o'rganish zarur.

O'zbek tilida deyarli to'rt yuzta so'z yoki shakl yasovchi qo'shimchalar mavjud bo'lib, ularning barchasi ham terminlar yasalishida qatnasha olmaydi. Bundan tashqari, har bir sohaning o'ziga xos termin hosil qilish usuli bor. Yuridik terminologiya ham shular jumlasidandir, M. Qosimovaning ishlarida terminlar yasalishi haqida gap ketgan qismida yuridik terminlarning yasalishida ishtirok etuvchi terminlar sifatida faqat uchta - chi, - lik, - i(sh) affikslari hamda ikkita - noma, - xona kabi affiksoidlar bilan hosil qilingan terminlardan namunalar keltirilgan. Ishda tub yuridik terminlar haqida deyarli so'z yuritilmagan. G'ulomova G.ning "O'zbek yuridik terminalogiyasining istiqlol davri taraqqiyoti" nomli nomzodlik ishida esa tub va yasama yuridik terminlar haqida quydagi fikrlar keltirilgan: " Yuridik terminalogiyada elliktaga yaqin tub terminlar bo'lib, ularning bir qismi asli o'zbekcha (umumturkiy)dir: ajrim, kengash, burch, bo'nak, yorluq, soliq, tuzuk("Temur tuzuklari")tovar, ish, ulush, ont, yosh, badarg'a va b ". G. G'ulomovaning ta'kidlashicha yuridik terminlarning bir qismi genitik jihatdan o'zlashma qatlamga mansub hisoblanadi va arz, ariza, jazo, jarima, meros, oila va boshqalarini misol tariqasida keltirib o'tadi . G. G'ulomova yasama yuridik terminlarni hosil qiluvchi affiklar sifatida - lik, - i(sh), - chi, - dor, - m (-im, -um), xo'r, -boz, affiksoidlarga esa -noma, - xona kabilarni ko'rsatib, har bir qo'shimchani alohida izohlab ularga mos ravishda misollar keltirib o'tadi . Yurispurdinsiyada ham barcha ishlar muayyan hujjatlar asosida olib

boriladiki , ular - noma affiksoidi ishtirokida yasalgan : aybnoma, dalolatnoma, ahdnoma, arznoma, hukmnoma, shahodatnoma… -noma qo'shimchasi ot hosil qiluvchi qo'shimcha bo'lib, bu qo'shimcha qo'shilgandan hosil bo'lgan yangi so'zdan anglashilgan ma'no fikrni yozma tartibda bayon qilinganligini bildiradi.

Shu tartibda endi qonunlar terminalogiyasida uchrovchi -noma qo'shimchasi bilan hosil qilingan qonunchilik terminalogiyasiga oid so'zlarni izohlab o'tamiz. Bunday terminlarimizdan biri shartnoma "… Agar O'zbekiston Respublikasi xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasi qoidalari qo'llaniladi… " . Shartnoma so'zi "O'zbek tilining izohli lug'ati"da quyidagicha izohlanadi: "Shartnoma ? [shart +noma] tomonlar (ikki yoki bir necha shaxs) o'rtasida tuzilgan, ularning huquq va majburuyatlari qayd etilgan bitim ". Izohda ko'rinib turibdiki shartnoma tomonlarning huquq va majburiyatlari qayd etilgan bitim ya'ni yozma tartibdagi hujjat hisoblanadi.

Bunday terminlar qatoriga: dalolatnoma, ma'lumotnoma, ruxsatnoma, vasiyatnoma, ishonchnoma, topshiriqnoma, xabarnoma, buyruqnoma, bildirishnoma, yo'riqnoma, axborotnoma, bayonnoma, murojaatnoma, taqdimnoma, guvohnoma…

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, qonunlar til terminalogiyasida tub yuridik terminlar yasama terminlarning hosil bo'lishida faol ishtirok etadi. - noma affiksoidi mana shunday yasama yuridik terminlarning yasalishida ishtirok etuvchi qo'shimchalardan biridir. Bu affiksoid hosil qilgan terminlar asosdan anglashilgan ma'noning yozma ko'rinishda ifodalanganligini namoyon qiladi. Shuning uchun ham ushbu qo'shimcha bilan hosil qilingan terminlar ma'lum bir hujjat ko'rinishida va yozma ko'rinishda bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Қиличев Э. Ҳозирги ўзбек адабий тили: ўзбек филологияси бакалаври ихтисослиги учун қўлланма. Бухоро, 1999. Б. 228

2. Fуломова Г. Ўзбек юридик терминалогиясининг истиқлол даври тараққиёти.Афтореф.дис...филол.фан.ном.- Т. 2005. - Б. 26

3. Ш Кўчимов. Ҳуқуқий нормаларни ўзбек тилида ифодалашнинг илмий-назарий муаммолари. Афтореф.дис...филол.фан.докю - Т.2004. - Б.46.

4. Ўзбек тилининг изоҳли луғати: 1-2-3-4-5 жилд - Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2006-2007.

5. Халқ сўзи. № 218. 2019-йил 22-октябрь. (Xalq so'zi. № 218. 2019-yil 22-oktabr.)

6. Халқ сўзи № 4 . 2020-йил 7 январь. (Xalq so'zi № 4 . 2020-yil 7 yanvar.)

7. Халқ сўзи № 19. 2020-йил 25-январь. (Xalq so'zi № 19. 2020-yil 25-yanvar.

TILNING IJTIMOIYLASHUVI

Teshaboyeva Bibiroziya Iqboljon qizi
Andijon davlat universiteti Chet tillar fakulteti talabasi
+998975802751
Bibiroziya.teshaboeva@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-75

Annotatsiya: ushbu maqolada til va uning xususiyatlari, uning vazifasi va uning ijtimoiylashuvi haqida fikrlar berilgan. Tilning jamiyat hayotidagi o'rni, uning ijtimoiy hodisa ekanligi sifatida paydo bo'lishi haqida qarashlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: til, jamiyat, nutq, tilshunoslik, ijtimoiy hodisa.

Tilshunoslik haqida fikr yuritar ekanmiz, bevosita til uning asosiy mezoni ekanligini bilib turamiz. Uning paydo bo'lishini esa, jamiyatning paydo bo'lishi bilan belgilaymiz. Tilga ta'rif berilar ekan, shu vaqtgacha ham uning yagona ta'rifi yo'qligini, unga bo'lgan turli ta'riflarni bilishimiz mumkin. Ushbu tushuncha hali hanuz bahs -munozaralarga sabab bo'lmoqda.

Shuningdek, tilshunoslikdagi har bir nazariya, avvalo, til bilan bog'liqdir. Tilning mohiyati, uning tuzilishi, til va jamiyat, til va tafakkur, tilning ijtimoiyligi uni har taraflama o'rganishga asos bo'ladi.

Tilning o'ziga xos xususiyatlarini, uning qonuniyatlarini belgilash, uning ijtimoiy tabiatiga har tomonlama to'liq ta'rif berish kerakligini o'zida mujassam etadi.

Tilning fikr almashish vositasi, yagona aloqa manbayi, voqelikni avloddan- avlodga yetkazib beruvchi va his- tuyg'ularni ifodalovchi vositadir. Shuning uchun ham, tilga bo'lgan turli yondashuvlar, nazariyalar mavjud. Ko'plab insonlar o'z fikrlarini bera oladi. Ammo, hamma ham uni asoslab, dalillab bera olmaydi. Ushbu jihatdan ham turli fikrlar ko'payib ketmoqda.

Til jamiyat taraqqiyoti davomida ijtimoiy hodisa bo'lib shakllanadi. Oddiy qilib aytganda, chaqaloq misolida, u "dunyoga keladi", "voyaga yetadi" va " o'sadi". Shuni ta'kidlab o'tish lozimki, bir jamiyat paydo bo'lsa, til ham paydo bo'ladi, u o'ssa o'sadi, rivojlansa rivojlanadi. Agarda jamiyat yo'qalsa, til ham o'z navbatida iste'moldan chiqib ketadi. Va bu jarayonda til o'lik tilga aylanib qoladi. Lotin tili shunga misol bo'la oladi.

Shuni tushunib yetishimiz lozimki, tilning o'lik tilga aylanishi, biologik hodisa emas ekan. Balki ushbu jarayon jamiyat bilan bog'liqligini tushunishimizga asos bo'ladi, ya'ni bu jarayon tilning ijtimoiylashuvini yaqqol namoyon eta oladi. Shuning uchun ham, til bir butun bo'lgan tizimni tashkil etishi asoslanib o'tilgan.

Bundan tashqari, olimlarning en yutuqqa erishgan jihati shundan iborat, tilning jamiyat bilan bir butunligidir. Yuqoridagi fikrlardan kelib chiqqan holda tilning ijtimoiylashuvini, uning jamiyat bilan birga o'sib, rivojlanishi ekanligini tushunib yetishimiz darkor.

Til fikrlash, aloqa vositasi bo'lib, o'zaro so'zlashish muhitida bo'lishi shart. Chunki, til xuddi, ushbu jarayonda vujudga keladi va kishilik jamiyatida fikr almashinish, vazifasida xizmat qiladi. Oddiy qilib aytganda, til o'z- o'zidan paydo bo'lib qolmaydi. Misol uchun,

yolg'iz inson bo'lsa, bir umr yashasa u fikr almasha olmaydi. U bilan suhbat qurib bo'lmaydi. Ushbu jarayonda xech qanday til mavjud bo'lmaydi. Shu boisdan ham til jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisadir.

Jamiyat bor joyda til yashaydi. Shuning uchun ham, til jamiyatning barcha sohalari uchun teng xizmat qiladi. Shu boisdan ham, u jamiyatning barcha a'zolari uchun teng xizmat qiladigan, eng muhim aloqa shaklidir.

Bundan tashqari, til tilshunoslik fanining o'rganish obyekti, uning predmeti, o'zining murakkab ichki tuzilishiga ega bo'lgan murakkab tizim hisoblanadi. Ya'ni, u belgilar-ishoralar tizimidir.

Xuddi shu ta'rifni, tilshunoslik fanining asoschisi F. de Sossyur ta'riflashga intildi. Uning qarashlari tilshunoslik fanining rivojlanishi uchun asos vazifasini o'tadi. F. de Sossyur tilni kishilik jamiyatida bajaradigan vazifasiga ko'ra aloqa quroli, ya'ni fikr ifodalash uchun vositadi deydi. Ijtimoiy tabiati tarafidan esa, til madaniy- tarixiy va ijtimoiy hodisa, ichki tuzilishiga ko'ra sof belgi- ishoralar tizimidir.

Bundan tashqari, bir qator olimlar xam o'z fikrlarini qoldirgan. Chunki, ular til qanday paydo bo'lgan, uning rivojlanishi borasidagi masalalar qadimdan olimlarning diqqatini tortgan. Avvalo, tilning paydo bo'lishi bu- murakkab jarayon hisoblanadi. Ushbu masala faqatgina tilshunoslikka tegishli emas, balki tarix, psixologiya kabi fanlarning ham o'rganilish obyektidir.

Shunday masalaga to'xtalish joizgi, til o'zgaruvchandir. Chunki, biz o'tmishga nazar soladigan bo'lsak buni yaqqol ko'rishimiz mumkin. Ya'ni, bir til yo'qalib, yoki o'zgarib ketganligini ko'ramiz. Til taraqqiyoti mobaynida, jamiyat paydo bo'lar ekan, til xam paydo bo'ladi. Agar jamiyat yo'q bolsa, u ham mavjud bo'lmaydi. Ammo, shu masala olimlarning diqqatini tortadiki, tilning qanday paydo bo'lganligi haqida hech qanday dalillar mavjud emas.

V. fon Gumboldtning fikriga ko'ra, til har doim o'zgarib turadi, ko'p vazifali hodisa hisoblanadi. Uni fikrini mulohaza qilganda, til juda murakkab hodisa va u rivojlanib turadi va u bir qancha o'zaro qarama- qarshiliklardan iboratdir.

Tabiat va jamiyatda tildek serqirra va murakkab hodisa bo'lmasa kerak. Zero, til insonlarning hissiyotlarini, uning tuyg'ularini, dunyoni bilish va u bilan birga aloqa qilish uchun xizmat qiladigan hodisa ekanligini tushunib yetishimiz lozim.

Til va tafakkur o'zaro chambarchas bog'liqlik hisoblanadi. Ya'ni tilsiz fikrni ifodalab bo'lmaydi. Xayolimizga kelgan fikrlarni til orqali ifodalab beramiz. Haqiqatdan ham, til ijtimoiy hodisa bo'lganligi uchun ham ichki tuzilishiga qarab ishoralar tizimidan iborat ekanligini ko'rishimiz mumkin. Yana shuni ta'kidlab o'tishimiz kerakki, til tabiiy, u xech qanday bilogik hodisa emas, uning paydo bo'lishi xech qanday me'yorlaga bo'ysunmaydi, shuning uchun ham u davrlar mobaynida insoniyat uchun va uning manfaatlariga xizmat qilib kelmoqda.

Tilning asosiy vazifasi kishilar o'rtasidagi fikr almashinuvini amalga oshirish bo'lib, ushbu tarafdan bu so'zlar tilning ijtimoiy hodisa ekanligini inkor etadi. Ammo, til bor ekan jamiyat mavjudligini tushunib yetishimiz darkor. Demak, ushbu ta'rif ham tilga bo'lgan ta'rifni to'g'ri yoritishga ojizlik qilar ekan.

Xulosa qilib aytganimizda, til insonlar bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy hodisadir. U jamiyat taraqqiyoti davomida fikr almashish vazifasini bajaradi. Ya'ni u insoniyatning butun hayoti bilan bog'liq bo'lib, uning yordamida odamlar o'zaro muloqat qilish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Yuqoridagilardan kelin chiqqan holda, u kishilik jamiyati tomonidan yaratilgan va unga xizmat qiladigan ijtimoiy hodisadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shari pova O', Yo'ldashev I. Tilshunoslik asoslari. Toshkent- 2006.
2. Abduazizov A. A. Tilshunoslikka kirish.- Toshkent. 1999
3. Azizov O. Tilshunoslikka kirish. T., 1996

K.RAXMANOVTIN PROZALIQ SHIGARMALARINDA TENLES EKI KOMPONENTLI FRAZEOLOGIZMLER

ULBOSIN JANABAEVA
Qaraqalpaq mamleketlik universiteti magistranti

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-76

Annotaciya: *Maqalada K.Raxmanovtıń prozalıq shıǵarmalarında qollanılǵan teńles eki komponentli frazeologizmler haqqında syz etilgen. Frazeologizmlerdiń mбnileri jazıwshı dyretpelerinen alınǵan mısallar tiykarında analizlengen.*
Gilt syzler: *frazalar, eki komponentli frazeologizm, teńles eki komponentli frazeologizm, frazema*

Qaraqalpaq tiliniń frazeologiyalıq materialların analizlep qaraǵanımızda, onda quramalı qurılısqa iye frazeologizmler ushırasadı. Bunday dъzilistegi frazeologizmlerdi G.Aynazarova yz miynetinde teńles eki komponentli frazeologizmlerge kirgizedi [1.18]. Bunday frazeologizmler folklorda, kyrkem shıǵarmalarda, awızeki syylewde jiyi qollanıladı. Olar qospa gбp formasında bolǵanı menen, bir leksika-grammatikalıq pъtinlikti qurap keledi. Avtor qaraqalpaq tilindegi bay frazeologiyalıq syz dizbeklerin strukturalıq jaqtan bir bylekten hбm teńdey eki bylekten turatuǵın tъrlerge ajıratıp ъyrenedi. Qaraqalpaq tiliniń bay frazeologiyalıq materialların qarastırǵanımızda olardıń hбr qıylı dъzilmeler sıpatında kyzge taslanatuǵınlığın kyriwimizge boladı. Mбselen, dъzilisi jaǵınan bir bylekten turatuǵın frazeologizmler: qası-qabaǵına qaraw, awzı-awzına tiymew, kyzdiń qarashıǵınday saqlaw, betine kelmew, awzı jeńil, iyt ylgen jer, jъrek jutqan, eki syzli, h.t.b. Frazeologizmlerdiń ishinde quramalı dъziliske iye bolǵan teńdey eki bylekten turatuǵın dъzilmeler de kyplep ushırasadı. Teńles eki komponentli frazeologizmler, kybinese teńdey baylanısqan eki komponentten turadı. Bul komponentler simmetriyalı dъzilmeden quralǵan. Simmetriyalı dъzilme hбr komponenttiń sбykes aǵzalarınıń bir-biri menen fonetikalıq, grammatikalıq, semantikalıq jaqtan sбykes keliwi arqalı dyreledi. Teńles eki komponentli frazeologizmlerdiń tбbiyatına tбn usınday yzgeshelikler olardıń komponentleriniń tutaslığı, uyqasın tбmiyinleydi: *Aǵam barda, arqam tamda; aytqanı aytqan, degeni degen bolıw; asarın asap, jasarın jasaw; attan tъsse de, erden tъspew; barmaǵan tesigi, kirmegen esigi qalmaw; bas qattı ma, tas qattı ma; bir tapqanı, bir tapqanına jetpew; boları bolıp, boyawı sińiw; quda da jay, qudaǵay da jay; esikten tyrge, tyrden esikke; hбm urı, hбm ъstem; usharın jel, qonarın say biliw* hбm t.b.

K.Raxmanovtıń prozalıq shıǵarmalarında kъshli ekspressiyaǵa iye teńles eki komponentli frazeologizmlerdi ushıratamız. Avtor olardı shıǵarma qaharmanlarına sıpatlama beriwde, olardıń hбr qıylı psixologiyalıq halatların sъwretlewde, hбreket hбm qubılıslardı ashıp kyrsetiwde jumsaydı. Mısalı:

Aytqanı-aytqan, degeni degen bolıp, tilin salaqlatıp ъyrenip qalǵan Ulperige jańaǵı eki adamnıń da isin pitkermegeni ъlken soqqı bolıp tiydi [3.17].

Jol boyınsha yz oyları menen bбnt hayal tis jarmadı, qasındaǵı adam awzın

ashpasa Sherniyaz da “**kelse bes, kelmese on bes**” degendey etip annan-mınnan gбp taba bermeydi [3.43].

Endi Sherniyazdı payda sherik etken menen ilaj joq, **bolar is bolıp, boyawı sińip** ketken [3.135].

Aǵam barda, arqam tamda dep isenip jъrip edim, qбpelimde ala pasırqı bola qaldı,-dedi Sherniyaz [3.140].

Asarımdı asap, jasarımdı jasasam eken-aw, ele! [3.142].

Tıńlaytuǵın aqıl, tigistiń бdibin qaytarǵanday бste-aqırın, jatıq shıqqanı maqul, ol ushın **jeti ylshep, bir kesiw** kerek [3.155].

Bilmeydi. **Aqılı hayran, kykiregi wayran** [3.156].

Bul mısallardaǵı *aytqanı-aytqan, degeni degen bolıw*—“syzin maqullata alıw”, *kelse bes, kelmese on bes*—“qalay bolsa, solay, parıqsız”, *bolar is bolıp, boyawı sińiw*—“endi kesh, yzgertiwge bolmaydı”, *aǵam barda, arqam tamda*—“ǵamxorlıq etetuǵın adamı bolıw”, *asarın asap, jasarın jasaw*—uzaq ymir sъrdi, qartaydı”, *jeti ylshep, bir kesiw*—“puqta, yz isine pısıq bolıw”, *aqılı hayran, kykiregi wayran* — “hayran bolıw, albırap qalıw” degen mбnilerdi bildirip kelgen.

El bar, xalıq bar, hъkimettiń zańı bar [3.182].

Siz **aq deseńiz aq, qara deseńiz qara** bolayın dep tur, Ayparsha apa! [3.182].

Olar **hбm urı, hбm ъstem** bolǵısı kelgen shıǵar [3.210].

Tek, soǵan bek bolsa boldı, basqa qanday бńgime bolsa da **aytıwǵa awzı, tıńlawǵa qulaǵı** tayın [3.249].

Meniń de, **bir ayaǵım tyrde, bir ayaǵım gyrde** [3.287].

Al, basqa arzan lбzzet, kewildiń **hб dese, mб dep** bas iyiwi, bir ushırasqannan bir-birine jabısıp qalıw bul muhabbat emes, pбniy dъnyanıń baxıtsızlıǵı bul! [3.343].

“**Men ne deymen, qobızım ne deydi**”,-dep kekesinli kъldi vrach [3.361].

Bul mısallardaǵı *el bar, xalıq bar*—“hбmme bar, xalıq bar”, *aq degeni aq, qara degeni qara*—“aytqanı bolıw, maqullaw”, *hбm urı, hбm ъstem*—“urısıw, jбnjellesiw”, *aytıwǵa awzı, tıńlawǵa qulaǵı tayın*—“syzdi hбmme waqıt tıńlaytuǵın adam”, bir *ayaǵı tyrde, bir ayaǵı gyrde*—“бbden qartayǵan adam”, hб dese, mб dew—“qarsı syylew, urısıw, baqırıw”, *men ne deymen, qobızım ne deydi*—“tъsinbedi, uqpadı, bilmedi” degen mбnilerdi bildirip keledi.

Kim ǵamxorlıq etedi, kimniń shalǵayına asılıp, kimniń **otı menen kirip, kъli menen shıǵadı**? [3.389].

Mal soyǵalı jaman emes ǵoy, **qazan da may, tabaqta may** degendey [4.3].

“Iyt semirse iyesin qabadı”, qaptı ǵoy, tislewge qaradı ǵoy, neshshe jıldan berli ъndemey tislep kiyatırǵan eken, bunı Japaq **etinen ytip, sъyegine taqalǵanda** bilip otır-aw [4.94].

Бwel **ańǵısın ańlap, tıńǵısın tıńlap,** yyer-bъyerin qasıp degendey... [4.95].

Sen syylespeyseń, sen ushın kim syylesedi?-dep ashıwlandı Rбmetulla. Ya televizordan ayttıramız ba? **Awızdan aq iyt te kirip, qara iyt te shıǵadı**-ǵoy [4.87].

Bul mısallarda *otı menen kirip, kъli menen shıǵıw*—“xızmet etiw”, *qazan da may, tabaqta may*—“molshılıq, hбmme nбrse jeterli bolıw”, *etinen ytip, sъyegine taqalǵanda*—“shıdamı tawsılıw”, *ańǵısın ańlap, tıńǵısın tıńlap*-“ oyın bildi, sezdi”, *awızınan aq iyt te kirip, qara iyt te shıǵadı*—“jynsiz syyleydi, urısadı” degen mбnilerde qollanıladı.

Sonsha jıl **sırtım pъtin, ishim tъtin** bolıp shıdap kiyatır edim [4.84].

Vladimir **jerden jeti qoyan, aspannan altı qırǵawıl tapqanday** kabinetten pбlpellewi menen shıqtı [4.109].Neshshe jıllardan berli klientlerge xızmet etiwge sheber bolıp qalǵan oficiantkalar **qolına-qolı, ayaǵına-ayaǵı tiymey** zır juwırıp jъr [4.138].

Qoy, olar bilimi, aqılı artıq adamlar, jъrer jolın erteden tanıǵan, jol kyp, solardıń eń abzalın tańlaǵan, sol jolı usınday sarayǵa jetkergen, astına mashina mingizgen, basına dбwlet qusın qondırǵan, **ishkeni aldında, ishpegeni artında** turǵan [4.152].

Sırtı jıltıraq, ishi qaltıraq degendey... sup-sulıw kysheniń kimge keregi bar? [4.166].

Bul mısallarda *sırtım pъtin, ishim tъtin*-"qapa, ymirden tъńilgen", *jerden jeti qoyan, aspannan altı qırǵawıl tapqanday*-"qattı quwanıw", *qolına-qolı, ayaǵına-ayaǵı tiymey*-"bбnt boldı", *ishkeni aldında, ishpegeni artında*-"hбmme nбrsesi jetkilikli", sırtı jıltıraq, ishi qaltıraq-"jaramsız nбrse" degen mбnilerdi bildiredi.

Bul teńles eki komponentli frazeologizmler mбnilik jaqtan da, dъzilislik jaǵınan da hбr qıylı bolıp, shıǵarmanıń tilin bayıtıwǵa, syzsiz, yz tбsirin tiygizip tur.

Juwmaqlap aytqanda, frazemalar kyrkem shıǵarmadaǵı obraz hбm kyrinislerdi oqıwshı oyında jarqın sбwlelendiriw ushın xızmet qıladı. K.Raxmanovtıń prozalıq shıǵarmalarında waqıya hбm hбdiyselerdi tбsirli hбm yadta qalatuǵın qılıp sъwretlewde frazemalardan keń tъrde paydalanǵan. Jazıwshı da ulıwma xalıqlıq tilde bar bolǵan frazemalardan ynimli paydalanıp qoymastan, olardı belgili yzgerisler tiykarında jańalap, mбnilik yzgesheliklerin ashqan hбm jańadan frazemalar jaratıp, qaraqalpaq бdebiy tilin bayıtıwǵa yz ъlesin qosqan.

Paydalanılǵan бdebiyatlar

1. Айназарова Г. Jараіалпаі тилинде теңлес еки компонентли фразеологизмлер. Нөкис, «Jараіалпаістан», 2005.
2. Пахратдинов J., Бекниязов J. Jараіалпаі тилиниң фразеологизмлер сөзлиги. Нөкис, «Jараіалпаістан», 2018.
3. Рахманов К. Аіыбет. Нөкис , «Jараіалпаістан», 1993.
4. Рахманов К. ПайIамбар жасындаIы күйеґ. Нөкис, «Билим», 2010

O'ZBEK YOZUVI: YANGI ALIFBODAN NIMA KUTYAPMIZ?

Umaraliyev Humoyun
CHDPI tarix va tillar fakulteti
998916660193

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-77

Annotatsiya: O'zbek tilining bugungi holati: bugungi kunda davlat tilimizga katta e'tibor berilayotganiga qaramay hanuzgacha tilimizning ahvoli achinarli holatda. Buni ko'chalardagi afisha yozuvlarida ham ko'rishimiz mumkin. O'zbek tiliga davlat tili maqomining berilganligiga 30 yil to'lgan bo'lsada, davlat organlarida va korxona-tashkilotlarida ishlar ko'pincha rus tilida amalga oshirilmoqda. Toshkent shahri milliy tilni targ'ib qilish markazi bo'lishiga qaramay bu yerdagi va ayrim viloyat markazlaridagi bannerlar rus va ingliz tillarida yozilmoqda. Qachon o'zbek tili xalqimizning asosiy iste'mol tiliga aylanadi?

O'zbek tili yangi alifboga muhtojmi? Bu boradagi savollar tadqiqotchilardan turli mulohazalarni talab etmoqda. Ayrim tadqiqotlarda o'zbek alifbosidagi ayrim harflarni va belgilarni o'zgartirish kerakligini aytishmoqda. Bunday o'zgartirishlar xalqimiz orasida savodsizlikni yuzaga keltirmaydimi?

Kalit so'zlar: til, o'zbek tili, yozuv, alifbo, Unicode, yangi alifbo, yozma nutq.

Bu yil o'zbek tiliga Davlat tili maqomi berilganiga 30 yil to'ldi. Davlat tilimiz tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashi tomonidan 1989-yil 21-oktabrda o'zbek tiliga davlat tili maqomi berilgan. Bu tarixiy voqea Xalqimizning mustaqillik sari qo'ygan qadamlaridan biri bo'ldi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi 4-moddasi hamda "Davlat tili haqida"gi qonunning 1-moddasida: "O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir",-deb belgilab qo'yilgan. Mazkur qonunlarda o'zbek tilining ahamiyati darajasi o'z aksini topgan.

Mustaqillikdan keyingi davrda ham davlat tili haqidagi qonun bir necha marta isloh qilindi. Islohatlar yakunida alifboda ham o'zgarishlar kuzatilaverdi. 1995-yil davlat tili haqidagi bosh hujjat yangilandi. Qonunning matni ham, moddalar soni ham qisqartirildi. Rus tilining millatlararo muomala maqomini qisman bo'lsa ham pasaytirishga erishildi. 1995-yil 6-maydagi Oliy Majlis qaroriga ko'ra, yangi alifboga o'tish bosqichma-bosqich amalga oshiriladigan bo'ldi. Masalan, qonunning davlat organlarida ish hamda korxona-tashkilotlarda hisob-kitob, statistika hujjatlarini o'zbek tilida yuritish kerakligi haqidagi talablari, 1995-yildan emas, balki 10 yildan keyin (1996-yil 1-sentabrdan 2005-yil 1-sentabrga qadar) kuchga kirishi Oliy Majlis tomonidan tasdiqlab qo'yildi. Oradan yigirma yildan ortiq vaqt o?tishiga qaramasdan, qonunning bu talablari haligacha to'liq bajarilmadi. Hukumat qarorlari ham avval rus tilida, keyin esa o'zbek tiliga tarjima qilinib chiqarilmoqda. Davlat tashkilotlarining ish yuritish tartibi hali ham rus tilida. Ko'chalardagi reklama va bannerlarning ahvoli achinarli holatda.

2019-yilda tilshunos Dilya Hasanova O'zbekiston Respublikasi hududlari kesimida ko'chalar, yozuvlar, reklamalar va belgilar tili borasida tadqiqot o'tkazdi. Unga ko'ra, o'zbek tilining ayni kundagi ahvoli juda achinarli. Bor yo'g'i 11% Ko'cha yozuvlari o'zbek tilida bo'lib, 49% esa rus tilida aks etgan. Izlanishlar natijasida, ikkita yirik shahar - Buxoro va Toshkentdan to'plangan ma'lumotlar tahlil qilinib quyidagi natijalar aniqlangan:

Hududlar	Boshqa tillar	O'zbekcha	Ruscha	Inglizcha
Toshkent	13%	11%	49%	26%
Buxoro		26%	28%	45%
Umumiy ko'rsatkich	13%	37%	77%	71%

Facebook ijtimoiy tarmog'i sahifasidagi fikrlarga muallif quyidagicha izoh qoldirgan: "Toshkentdagi 49 foiz ko'cha belgilari va e'lonlarning rus tilida paydo bo'lganiga hayron bo'laman. Poytaxt sifatida Toshkent milliy tilning jonli mavjudligini namoyish etadigan shahar bo'lishi kerak. Bundan tashqari, mening ma'lumotlarimdan ko'rinib turibdiki, ingliz tili mamlakatimizning lingvistik landshaftida keng tarqalgan, ayniqsa uning hukmronligi Buxoroda yaqqol ko'rinib turibdi ".

Mamlakatimizda ona tilimizga berilayotgan e?tiborni aniq faktlar bilan ko'rsatib, og'riqli nuqtalarimizni yaqqol ko'rsatib bergan. Huquqshunos bloger Xushnudbek Xudayberdiyev ta?kidlaganidek "O'zbek tilini Toshkentda yashayotgan, lekin doimiy ro'yxatdan o'tmagan viloyatliklarga o'xshataman". Darhaqiqat, o'zbek tili qachon o'z uyiga ro'yhatdan o'tadi?" 2019-yil 21-oktabrdan Prezidentimizning "O'zbek tilining davlat tili sifatidagi nufuzi va mavqeini tubdan oshirish to'g'risida" gi farmoni ona tilimiz fidoyilari va butun xalqimiz tomonidan katta xursandchilik bilan qarshi olindi. Farmonga ko'ra, Vazirlar Mahkamasi qoshida "Davlat tilini rivojlantirish departamenti" tashkil etildi. Departament zimmasiga bir qator, jiddiy vazifalar yuklatildi. Bu vazifalar orasida " O'zbek tilining yozma nutqi, me?yor va qoidalarini ishlab chiqish bo'yicha hamda lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini to'liq joriy etish" borasidagi ishlarni jadallashtirish masalasi ham bor.

Har bir davlat yuksak marralarga erishishda o'z ona tiliga suyanadi. Shunday ekan tili va yozuviga e'tibor bermagan davlat ma'naviy, siyosiy, hattoki iqtisodiy tomondan ham o'z qobig'iga o'ralib qoladi . Bugungi kunda ko'pchilikni qiynayotgan yangi alifbo haqidagi fikrlardan ozmi-ko'pmi xabardormiz.Tanganing ikki tomoni bo'lganidek, bu borada ayrim mulohazalarni keltirish zarurati bor. Malumki, o'tgan yili Alisher Navoiy nomidagi O'zbek tili va adabiyoti universitetida O'zbek lotin yozuvini isloh qilishga bag'ishlangan konferensiya bo'lib o'tgan edi. Konferensiya qatnashchilari tomonidan ko'plab takliflar o'rtaga tashlangan, asosiy masala amaldagi lotin yozuviga asoslangan alifbodagi 4 harfni o'zgartirish taklifi bo'lgan.

O' o'–Ō ō

G' g'–Ğ ğ

Sh sh–Ş ş

Ch ch–З з

Hozirgi globallashuv jarayonida davlat boshqaruv tizimi ham elektron tizimga o'tmoqda. Kompyuter lingvistikasiga talab va e'tibor kuchaymoqda. IT mutaxassislari hozirgi alifbomizni noqulay hisoblab, boshqa alifbodan foydalanishmoqda. O'zgartirish kiritilmasa, yaqin kelajakdagi kompyuter lingvistikasi, dasturlash tili, matn dizayni kabi sohalardan istiqbol kutib bo'lmasdek tuyilyapti odamga.

Masalaning ikkinchi tomonini oladigan bo'lsak, O' o'—Ō ō, G' g'—Ǧ ǧ ,Sh sh—Ş ş, Ch ch—З з, harflari qulayligini faqat IT sohasiga bog'lab qo'ymasligimiz lozim. Bog'lab qo'ydik ham deylik, lekin birgina O' o'—Ō ō harfini olganimizda ham, hal qilinmagan muammolar yetarlicha. Taklif qilib kiritilayotgan O' o'—Ō ō harfining o'zi hech qaysi klaviaturada uchramaydi. O' o'—Ō ō harfini dasturlash tilida yozish uchun harfni ***unicode*** (*Unicode - bu dunyoning aksariyat yozuv tizimlarida ifodalangan matnni izchil kodlash , taqdim etish va ishlov berish uchun hisoblash sanoatining standartidir*)ga kiritish kerak. Agar kiritilmasa, ikki klavishli kombinatsiyada "ya'ni ˇ+O" ishlatishga to'g'ri keladi. O' o'—Ō ō harfini mana shu variantdagi Ц harfiga almashtirsak muammo hal etiladi. Dunyo alifbolariga nazar tashlasak, birortasida tinish belgisi ishtirok etmaydi. Kiritilayotgan takliflarni birgina harf misolida ko'radigan bo'lsak, ancha sayoz o'ylanganligi kundek ravshan bo'ladi. Ng harfini alifbodan olib tashlash yoki portlovchi J harfini- C harfiga almashtirish masalalariga to'xtalmayman .

Bugun O'zbekistonda 34 milliondan ortiq aholi istiqomat qiladi. Agar yangi alifboni joriy qiladigan bo'lsak, aholini qachon o'qitib bo'lamiz. Ta'lim tizimimizning o'zida amaldagi qancha darslik qo'llanmalar bor. Agar yangi alifbo joriy qilinsa, ularni o'zgartirishga juda katta mablag' ketadi. Nafaqat mablag' balki, o'n yildan ortiq vaqt ketadi. Demak, biz umrimizni alifbo yodlab o'tkazamizmi degan savol tug'iladi. Takomillashtirish yaxshi, lekin bu yangilik va o'zgarishlar jabrini yigirma besh yilda ta'lim olgan biz ka'bi avlod ko'radi. Alifbodagi o'zgarish, qisqartirish yoki qo'shimcha qo'shish savodsizlikni ko'paytirsa ko'paytiradiki, aslo kamaytirmaydi.

Hurmatli filologlar yana bir avlodni savodsizlantirishga yo'l ochilmayaptimi?!

Foydalanilgan adabiyotlar

1.Nurmonov A. Lingvistik ta'limotlar tarixi.-T.; 2012.
2.Rahmatullayev SH. Til qurilishining asosiy birliklari.-T.; 2002.
3.https://m.facebook.com/groups/
403090113814100?view=permalink&id=545034402953003 (Ingliz tilidan Umaraliyev H. tarjimasi)

CONDUCTING A "SPELL BEE" COMPETITION DURING AN ENGLISH LESSON

Umarova Zulfizar
Teacher of English language, school №41, Baliqchi district, Andijan region
Phone number: +998(91)6099876
azizbekand@gmail.com
Meliboyev Ozodbek
Form "10" class, school № 41, Baliqchi district, Andijan region

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-78

Annotation: At a time when there is a high need to learn a foreign language, the effective use of modern information technologies, innovative educational technologies in the educational process makes this process more effective. The effectiveness of innovative educational technologies lies in their correct and effective use in the educational process.

Key words: innovation, information technology, spelling errors, course process, engaging students, competition, spelling match, spelling fight, modern teaching methods.

In today's fast-paced world, science and technology are growing rapidly. Development in every field is moving forward. In particular, great changes are taking place in science. Delivering each subject to students using new innovative pedagogical technologies is one of the main requirements of today's education.The use of advanced pedagogical technologies, interactive, innovative methods, communicative media is required in the teaching of foreign language lessons.

There are several types of innovative educational technologies available today. When they are used extensively and in a variety of ways to cover a topic in the classroom, the effectiveness of the lesson is high and the interest of the students in the lesson is increased. It is intended to increase the effectiveness of education through the introduction and implementation of innovations in the educational process. The use of a variety of role-playing, action-packed games in foreign language teaching increases both interest in the lesson and language learning. By working in pairs or small groups, it helps students to communicate with others.

What is a Spelling Bee? A Spelling Bee is a competition in which children, usually elementary school students, are asked to spell words in front of an audience. The idea of the Spelling Bee comes from the United States where they have been extremely popular for a number of years. Nowadays, Spelling Bee competitions are also held in the United Kingdom, Australia, New Zealand, Canada, and Indonesia. They have become more popular globally in recent years, too, and are now held in schools all over the world.

Why hold a Spelling Bee? Spelling Bee competitions help children improve their spelling, increase their vocabulary, and develop correct English usage. They also help build children's selfconfidence and, more importantly, they are a lot of fun!

Spelling bee, also called spelling match, or spelldown, contest or game in which players attempt to spell correctly and aloud words assigned them by an impartial judge. Competition may be individual, with players eliminated when they misspell a word and the last remaining player being the winner, or between teams, the winner being the team with the most players remaining at the close of the contest.

Why on earth is aspelling competition known as Spelling Bees? What do striped, honey-creating insects have to do with the written word?

Well, that's not the case actually! In fact, spelling bees aren't named after the insect, but rather the term refers to a gathering of people who come together for a common purpose, often helping one another to achieve a task.Originating from the Middle English word "bene," people have gathered over the centuries to participate in sewing bees, cleaning bees and now even spelling bees.

A spelling bee is a competition in which contestants are asked to spell a broad selection of words, usually with a varying degree of difficulty. To compete, contestants must memorize the spellings of words as written in dictionaries, and recite them accordingly.

What is the purpose of a spelling bee?

Our purpose is to help students improve their spelling, increase their vocabularies, learn concepts and develop correct English usage that will help them all their lives.

Why do we call it Spelling? The word "spell" comes from the Proto-Germanic "spellan", meaning "to tell", which in turn gave rise to the Old English "spellian" and then "spell". The first recorded instance of spell, being used to indicate writing or reciting the individual letters of a word, was in the early 15th century.

Previous names for spelling bees have criticized the competitive elements of the event. For example, people called it a "spelling match," "spelling fight" and even "spelling combat" before settling on the more communal "spelling bee" which sounds much more like a celebration of spelling in the community.

There is no more ultimate celebration of spelling than the spelling bee. Each year, it engages thousands of children across the world in reading and writing.

In an age when formal spelling instruction is less and less a part of formal schooling, the spelling bee is more popular than ever. Perhaps, the informal and modern teaching methods are making it clear that there is still an important place for spelling in the modern world.

A spelling bee can spark a love of language and learn in children that will serve them well throughout their entire lives. The literacy, cognitive and life skills that they develop through study and competing have benefits far beyond the scope of mere spelling ability, reaching into every aspect of life and communication.Participating in aspelling bee may be hard work. But it can also be a lot of fun, with many unexpected rewards for all facets of life.

References:

1. There are plenty of extra-curricular activities to get involved with: debating, speech competitions, 11 pages, published by stewarttagg, 2015
2. Practice Book : Spell Bee International - International Level - January 2017
3. Arikan, A. Effectiveness of using games in teaching grammar to young learners. Ilkogretim Online, p. 219-229.2011

ARAB TILIDAGI "HARF" SO'Z TURKUMINI O'ZBEK TILI BILAN CHOG'ISHTIRMASI

Aygul Umurzakova
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti talabasi
Telefon: +998(90)3265116
umurzakova050883@mail.ru
Abdulaziz Rustamov
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti o'qituvchisi
Telefon: +998(90)9956667
rustamovabdulaziz161@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-79

Annotatsiya. *Olib borilgan tadqiqot natijasida, arab tilidagi "harf" so'z turkumi ko'pgina rus va o'zbek arabshunos olimlari tomonidan kam o'rganib chiqilgani ma'lum bo'ldi. Mazkur tadqiqot ishida "harf" so'z turkumini asl arab manbalariga suyangan holda, uning turlari va o'ziga xos xususiyatlari o'rganib chiqildi. O'rganilgan mavzu o'zbek tili bilan chog'ishtirilib, o'xshash va farqli tomonlari ko'rsatib berildi.*

Kalit so'zlar: *harf(الحَرْفُ), e'roblash-turlash(الإِعْرَبُ), turlanmaydigan(مَبْنِيٌّ), turlanadigan(مُعْرَبٌ), bosh kelishik(الرَّفْعُ), tushum kelishigi(النَّصْبُ), qaratqich kelishigi(الجَرُّ) va predloglar(حُرُوفُ الجَرّ).*

O'zbek tilidan farqli ravishda, arab tilida so'z turkumi uch qismga ya'ni, ism(الإِسْمُ), fe'l(الفِعْلُ) va harf(الحَرْفُ)ga bo'linadi. Ism(الإِسْمُ) va fe'l(الفِعْلُ) so'z turkumi rus va o'zbek arabshunoslari tomonidan to'liqroq o'rganib chiqilgan. Ma'lumki, ushbu ikki so'z turkumi bo'yicha rus va o'zbek tilidagi "arab tili darsliklari"da yetarlicha ma'lumotlar berilib, tahlil qilingan. Ammo uchunchi so'z turkumi harf(الحَرْفُ)ga kelsak, kam o'rganilgan mavzu ekanligiga duch keldik. Izlanishlarimiz natijasida, harf(الحَرْفُ) so'z turkumiga alohida so'z turkumi sifatida to'xtalib o'tilmagani, uning turlari va o'ziga xos xususiyatlari yoritib o'tilmaganiga guvoh bo'ldik.

Ushbu tadqiqotimizning maqsadi shulardan iboratki, harf(الحَرْفُ) so'z turkumiga alohida so'z turkumi sifatida to'xtalib o'tib, uning barcha turlari va o'ziga xos xususiyatlariga qisqacha ma'lumotlar berish; arab tilidagi harf(الحَرْفُ) so'z turkumini o'zbek tili bilan chog'ishtirma metodi(usuli) orqali mavjud bo'lgan o'xshashlik va farqlarini yoritib o'tishdir. Nima uchun qiyosiy metodda o'rganilmaganining sababi shundaki, qiyosiy metodda ikki va undan ortiq qiyoslanayotgan tillar bir til oilasiga mansub bo'lganida ya'ni, qardosh tillarlarning umumiyligi va farqli jihatlari taqqoslanadi. Chog'ishtirma metodida esa ikki solishtirilayotgan tilning har xil til oilasiga tegishliligiga ko'ra ya'ni, qarindoshlik darajasi turlicha bo'lgan ikki tilni bir-biri bilan o'xshashlik va farqlari solishtirib o'rganiladi. Arab tili som-xom tillar oilasining semit(som) tillari guruhiga oid bo'lsa, o'zbek tili esa turkiy tillar oilasining qipchoq guruhiga mansubdir. Shuning uchun ham o'z tadqiqotimizda chog'ishtirma metodidan foydalandik.

Arab nahvshunos olimi as-Sayyid ibn Husan ad-Dib harf(الحَرْفُ) so'z turkumiga mana bunday ta'rif berib o'tgan:

"Harf(الحَرْفُ) so'z turkumi bu, mustaqil ravishda mukammal ma'noga dalolat bermaydigan, faqatgina boshqa so'z turkumi bilan kelgandagina o'z ma'nosini ko'rsata oladigan so'zlar majmuasidir".

Mazkur so'z turkumi mavzusiga, ko'pgina arab nahvshunos olimlarining "Nahv"(arab tili grammatikasi)ga oid asarlarida, umumiy ma'lumot berib o'tilgani ko'rib chiqildi. Ammo ba'zi arab olimlarining aynan harf(الحَرْفُ) so'z turkumini batafsil yoritish maqsadida, uning o'ziga xos turlari va xususiyatlariga urg'u berib, sharhlab, alohida kitob shakliga keltirib o'rganlari aniqlandi.

Ushbu olib borilgan tadqiqotimiz natijasida quyidagilar ma'lum bo'ldi:

- rus va o'zbek tilidagi arab tili darsliklarida harf(الحَرْفُ) so'z turkumiga alohida so'z turkumi sifatida to'xtalib o'tilishi zarurligi;
- harf(الحَرْفُ) so'z turkumining qaysi so'z turkumi bilan kelishiga ko'ra uch qismga ya'ni, faqat ism(الإِسْمُ) so'z turkumiga xos, faqat fe'l(الفِعْلُ) so'z turkumiga xos va ham ism(الإِسْمُ), ham fe'l(الفِعْلُ) so'z turkumiga xosligiga ko'ra bo'linishi;
- umumiy harf(الحَرْفُ) so'z turkumining o'ttizdan ortiq turi ko'rib chiqilib, ularning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega ekanligi;
- e'roblash-turlash(الإِعْرَابُ)da harf(الحَرْفُ) so'z turkumidagi so'zlar turlanmaydigan(مَبْنِيٌّ)ligi, faqatgina ular o'zlari bilan birga kelgan so'zlarga o'z ta'sirini ko'rsatmasligi yoki ko'rsatishligiga ko'ra, harf(الحَرْفُ)ga bilan birga kelgan so'zning turlanishi(مُعْرَبٌ)dagi talablari, bosh kelishik(الرَّفْعُ) yoki tushum kelishigi(النَّصْبُ) yoki qaratqich kelishigi(الجَرُّ)ida kelish shartlari;
- hozirgacha rus va o'zbek tilidagi "arab tili darsliklari"da harf(الحَرْفُ) so'z turkumining bir turiga ya'ni, predloglar(حُرُوفُ الجَرّ)ga qisqacha to'xtalib o'tilganligi;
- arab tilidagi harf(الحَرْفُ) so'z turkumining o'zbek tilidagi yordamchi so'z turkumlari bo'lmish, ko'makchi, bog'lovchi va yuklamalarga mos kelishi;
- o'zbek tilidagi aksariyat undov so'zlar va ba'zi modal so'zlarning arab tilidagi harf(الحَرْفُ) so'z turkumiga o'xshashligi va farqlari.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlashimiz mumkinki, arab tilidagi harf(الحَرْفُ) so'z turkumi va uni o'zbek tilidagi muqobili mustaqil holda o'z ma'nosini ifodalay olmasada, mustaqil so'zlar va gaplarni bir-biriga bog'lash uchun hamda so'z va gaplarga qo'shimcha ma'no berish uchun xizmat qiladi. Arab tili o'rganuvchilariga, ushbu so'z turkumi haqida yanada batafsil ma'lumotlar berib, har bir turini o'ziga xos xususiyatlariga alohida to'xtalib, chuqurroq yoritib berish zarurati borliginidan, kelgusi tadqiqot ishlarimizda mazkur mavzuni davom ettirishni oldimizga maqsad qilib qo'ydik. Qolaversa, o'rganilayotgan til grammatikasini asl manbalardan, yanada chuqur o'rganish, tilni zabt etishda yuqori natijalarni ko'rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Amin Abdulg'oniy. An-nahv al-vodih. Qohira, 2010.
2. As- Sayyid ibn Husan ad-Dib. Al-hivar fi sharh al-ajrumiyya. Iskandariya, 2015.
3. Hifni Nosif, Muhammad Diyab. Ad-durus al-nahviyya. Qohira, 2009.
4. Shayh Mustafo al-G'alayiniy. Jami' ad-durus al-arabiyya. Qohira, 2007.

THE COMPARATIVE APPROACH TO THE FAIRYTALES OF DIFFERENT NATIONS

Khidirova Mukhlisa Alisher qizi, Uzbekistan State World Languages University, the 1st year student of Master's Department
+99894 6429299, muhlisahidirova@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-80

Annotation

The article deals with the comparison and analysis of three nations from certain perspectives. The origin and spread of fairytales in the literary world have gained significant importance in the literary world.

Key words: fairytales, origin of fairytales, children's literature, national fairytales

It is an undeniable fact that the background of fairytales traces back almost thousand years ago. A fairytale sometimes may be regarded as a wonder tale, magic tale or Marchen, and it is a unified subgenre of folklore which is similar to a short story. The fairytales can be found both in oral and literary form, the term "fairytale" firstly, originated in French literature, the term has connected with French Name Madame d'Aulnoy in the end of the 17th century, mostly related to children's literature. On the other hand, the origin of oral fairytales is inevitably difficult to clarify as the only literary forms have survived on the basis of the exact evaluation of the genre.

The fairytale is a type of folktale, which contains a make-believe story that takes place in a fantasy world and a fictitious imagination. Apparently, they have some magic or supernatural feelings which far from realistic situations. Usually fairytales start with the phrases such as "once upon a time", "one day", "a long long time ago" and end with "happily ever after" events.

Elements of the fairy tales typically features the followings:

Magic or spells, animals with human characteristics, talking objects, evil villains or witches, at least one very kind character, princes and princesses, kings and queens, castles and forests, enchanted kingdoms, dragons and knights, fairies, mythical creatures, heroes, certain problems to solve, concentration on the numbers 3 or 7.

Accordingly, the plot of the fairytales consists of almost the same happenings, such as, a poor girl meets her prince, a witch casts a spell, characters obtain a valuable lesson, characters get a warning, a character plays a trick, animals befriend a human being, characters sing or talk in riddles, someone with a sad life gets a better one, the reader knows the secret and of course everyone lives happily ever after.

It is commonly observed phenomena that fairytales are the cultural tools as their principal aim is not only to entertain the readers but also to influence on the adults, help them to understand the truly admiration of being alive. Particularly speaking, the conflict between good and evil, the common determination towards life is always found as a ritual in the well-deliverances of fairytales. Therefore, the fairytales with very similar plots, characters and motifs are conventional almost in many different cultures.

As mentioned above, oral form of fairytales traces back almost thousand years ago, the tales were handed down from generation to generation, for instance the Collection of Arabian nights, Zumrad and Qimmat, etc. One of the remarkable examples of folklores was the collections of fairytales by the Brothers Grimm, which is still famously well-known in literary fairytales. Turning to the fairytales which should be compared according to some characteristics are below:

1. Русская народная сказка "МОРОЗКО"
2. Fairy Tales by the Grimm Brothers Mother Holle
3. Zumrad va Qimmat

From the titles it is apparent that they indicate the nations, evidently, the first one is the famous Russian fairytale "Father Frost", second is Mother Holle by the Brothers Grimm and the last is Zumrad and Qimmat by Uzbek oral folktale. Recognizably, two of them belong to oral treasures of literary fairytales, whereas one depicts in written form of the genre.

Considerably, the titles in these fairytales do not reveal the hidden meaning, only after reading or hearing them, the reader may have an idea about the morality or informative comprehension. Although, the titles are totally varied from each other, the elements, the setting, motif are the same, more precisely, three nations' fairytales demonstrate the same problems or lifestyle under different titles.

In a brief way it may be presented that the plot is quite ordinary even in nowadays. Stepmother and her beloved daughter want to get rid of the stepdaughter, they adore torturing her physically, make her live under harsh circumstances, instead of paying attention ongoing difficulties, the kind-hearted girl obeys them patiently, and gets rewarded with eternal ecstasy in the end.

The magical personages in the fairytales are Father frost in Russian, Mother Holle in German and an old woman in Uzbek fairytale, they are the central figures so as to change turning point of the stories positively and contribute to the endless happiness of the poor girl. However, they punish the stepmother and stepdaughter owing to their laziness and bad-behavior (in Zumrad and Qimmat, both stepmother and stepdaughter are eaten by the giant dragon, in "МОРОЗКО" stepmother's lazy daughter died).

Specifically, certain similar characteristics of fairytales are illustrated:

- The elements are the same - the cruel and unkind stepmother, stepdaughter, kind and industrious girl, helpless father, lazy and stubborn stepsister;
- Plot of the fairytales is rather similar;
- Motif - the triumph of goodness against bad, the readiness to give a hand to people is rewarded in life, the cruelty and rudeness are always lead to misfortune;
- Setting;

Approaching differently, the national specific features are quite differentiated in the fairytales, which is vividly obvious in the sentences, dialogues of characters. The opening part in the first fairytale maintains, according to Russian folktales, for instance Жили-были дед и баба, and then the events tie down connectively. Mother Holle also begins with national specific features as from the first lines the theme is rather noticeable, Once upon a time there was a widow who had two daughters; one of them was beautiful and industrious, the other ugly and lazy. Next, the Uzbek national fairytale is the another beautifully-thought sample of oral folktale, as it begins with Bir bor ekan, bir yo'q ekan, bir chol bor ekan. It is clearly pointed out that due to the national specific features of fairytales, in Uzbek culture the beginning "bir bor ekan, bir yo'q ekan" is a densely-spread phrase.

Even though the three versions of fairytales have rather different events and names, the main plot and moral of the story remain intact. The kind daughter never lashes out at her spiteful stepfamily, in return, she has a very happy ending. Three fairytales are centered on to entertain and amuse children, as well as to teach a valuable lesson that even times get rough, push through it and person will find happiness with his obedience to older people, hard-working feelings, sincerity and honesty.

Personally speaking, I came up with the fairytales that they have inspirational morality that each person may get some useful knowledge and apply it in their life. Furthermore, they obtain many helpful peculiarities such as strong-willingness, honesty, faithfulness, friendship and many other essential feelings of humankind.As an eminent scientist Albert Einstein proclaims reading more fairytales to the children, helps them to be more intelligent, broad-minded, have wide horizon about life and actions. It is proven that, the child who was brought up hearing fairytales will have very prosperous future and perseverance to be more productive in their job career, as well.

In a nutshell, taking into consideration above-mentioned notions, three fairytales have much in common, as they deliver very resourceful information about sample things. Moreover, didactic approach of these fairytales is never rejected, that is why they are still favorite stories of both children and adults, handing from generation to generation willingly.

References:

1. Zumrad va Qimmat. 2017,Tashkent. Art -Flex
2. Wikipedia
3. www.storyberries.com

THE SHAPE OF FLASH FICTION IN LYDIA DAVIS'S SHORT STORIES.

Mirmuhsin Yuldashev Munavvarjon o'gli
A second-year student of Master's department
Phone number: +998(94)5520623
mirmuxsin.93@list.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-81

Annotation: The author of this thesis reviews the genre of flash fiction in Lydia Davis's works. The thesis covers a wide determination of the term flash fiction and gives an explanation Lydia Davis's flash fiction style in her short stories with textual examples, taken from short stories of Lydia Davis. She has 5 books of collections of stories. Her stories are extremely short even some of her stories consist of several words. This paper also tries to place Lydia Davis as a great example of flash fiction within Modern American short story genre. Totally, this thesis studies short stories of Lydia Davis on the characteristics of selected stories from her books which depict the categorization of her stories.

Key words: Flash fiction, sudden fiction, pieces, letter of complaints, stories from Flaubert.

Short stories date back to ancient times. Most short stories we knowstart from with the phrase: "Once upon a time" and has standard structure and elements. Throughout time short stories didn't lose actuality in literature. Modern short stories become even shorter because of innovation, discovery of new styles, development of society and technologies. These very short stories are called also pieces. Today the form of writing modern short stories can be categorized into 6 categories: flash fiction (maximum word limit 2000), sudden fiction (maximum 750 words), drabble (maximum 100 words), dribble (50 words), twitterature (maximum 280 and six-word stories). Lydia Davis as the author of prolific number of modern short stories has already been recognized as an innovator of flash fiction. The first examples of flash fiction date back to Grimm's Fairy tales and Aesop's Fables. These masterpieces of world literature made flash fiction popular. This form "flash" may not focus on a plot, characters or structure, but it must emphasize on movement. Each sentence must reveal new layer of information about characters, actions, movement and appearance that wasn't visible at previous sentences. Besides having several features, flash fiction often offers a "play" of words. Every short story can be written directly from author's real-life experience and style.

Lydia Davis had great influence from translating Gustave Flaubert, Marcel Proust's works, and reading Samuel Becket's works and other representatives of French literature. It took a few years from her to try a traditional way of writing short stories. When she first started, she worked very hard, copying sentences out of favourite writers and trying to use them on her stories. These were years of struggling how to set the theme, and start the dialogue, how to introduce characters, how to make time pass and all these things

she found as burden. It is natural to go straight from first sentence to the end for Lydia Davis. Eventually, finding her own peculiar form led to long-lasting pleasure for writing short stories.

Lydia Davis's most short stories are extremely short. Even some of her short stories are shorter than their title. For example: Lydia Davis's story Example of the Continuing Past Tense in a Hotel Room' consists of 5 words: Your housekeeper has been Shelly. She has 6 books of short stories: Break it Down (1986), Amost No Memory (1997), Samuel Johnson Is Indignant (2001), Varieties of Disturbance (2007), Can't and Won't (2015) and a novel called The End of the Story (1995).

There are a lot of creativities in her writing style. In addition to distinctive structure, her stories are so specific, that we can put them into several categories: In her biggest book Can't and Won't 27 stories out of 137 are "dream" stories -stories from night dreams and also dream-like experiences. She calls them "dream pieces", they were written in the midst of her literary career. They are storiesthat shaped from either her dreams and life-dreams and friend's dreams or strange parts from possible dream. Bringing dream-related issues into short stories is utterly innovative way. For example, in The Piano Lesson: "I am with my friend Christine. I have not seen her for a long time, perhaps seventeen years. We talk about music and we agree that when we meet again she will give me a piano lesson. In preparation for the lesson, she says, I must select, and then study, one Baroque piece, one Classical, one Romantic, and one Modern. I am impressed by her seriousness and by the difficulty of the assignment. I am ready to do it. We will have the lesson in one year, she says. She will come to my house. But then, later, she tells me she's not sure she will be returning to this country. Maybe, instead, we will have the lesson in Italy. Or if not Italy, then, of course, Casablanca"the author shares with her personal dream experience. In the beginning of the story tells about her friend Christine, whom she has not seen for seventeen years. They talkabout music, and they agree that when they meet again she will give lesson to her. She gets an assignment to select and study one Classical and one Modern piece. Impressed by friend's seriousness, she is ready to do it. They should have the lesson in one year whether in Italy or Casablanca, which is situated in Morocco. In the end the author surprises the reader, as Casablanca is mentioned here. Lydia Davis spent some school years in Europe where she met friend from Morocco.

In her Can't and Won't, fourteen stories called Stories from Flaubert is the fruit of her translating career. When she was translating Madame Bovary she read Flaubert's letters from the time she was working on the novel in order to learn and to get to know him better and to ease the translation process. So, as she read the letters she started finding stories that he was telling. Lydia Davis regarded worthy to find stories of Flaubert and she decided to publish them. And Stories from Flaubert were shaped out of anecdotes that Flaubert utilized in his letters. As Lydia Davis said they are nice stories, so she extracted them, she didn't add fictional elements or another literary material to Flaubert's language, but she could change sense. If we take some examples of these stories: The Execution, The Visit to the Dentist or Washerwomen, we can see historical background, compassion, philosophical value of the time. In the Execution the author pulls our attention to the execution of a young man, who murdered a banker and his wife, and raped the servant girl and drank all the wine in the cellar. He was tied and found guilty. There was such interest in seeing this fellow die on guillotine that ten thousand came night before. And because the inns were full, people spent the night outside to see this man die, they slept in the snow. As we see there, some phrases were remarked to

emphasize the extract of the story. Reader can be surprised to face the word "guillotine" in modern short story Here, translation resources are signed with her name and contain her authorial intervention linking them to the main part of the text that she has signed as an author. There were some texts, she translatedthat have no apparent connection to her work, to her stories, but she managed to get an extract or the meaning of them and published some parts of Flaubert's letters under her authorship with the category "stories from Flaubert"

There is also another type of her stories. There are 6 short stories "letters of complaints" in her story collection Can't and Won't. They are Letter to a Frozen Peas Manufacturer, Letter to a Marketing Manager, Letter to a Peppermint Company, The Letter to the Foundation, Letter to A Hotel Manager and Letter to the President of the American Biographical Institute, Inc. They are intellectual stories with abrupt ending. If we analyze Letter to a Peppermint Candy Company we can see a relatively long story about purchasing a can of the peppermint candies. It is slightly ironical and politely expressed complaint with the play of words. The author emphasizes her ideas shortly with some phrases after seeing this bright red canister of candies: "When I went to pay, though, I was shocked at the price, which was $15 for the canister of peppermints, net weight 13 ounces (369grams). After a moment of hesitation, I bought it anyway, partly out of embarrassment in front of the impatient and unsmiling young woman at the cash register and partly because I did not want to give up those peppermints." Lydia Davis shows a detail of her purchase with these words. But the main aim of writing of the letter, addressing the manufacturer was shown in next some sentences:"When I got home, I read your tongue-in-cheek warning on the can about letting the peppermint soften in one's mouth before biting down. You said: "Your teeth will thank you!" Well, it is quite true that the peppermints appear soft but then have an iron grip when one bites down." The author continues in detailing the purchase, making it up story from it. She also prepared readers to read the main idea of the letter, which is a flash point of the short story: "Frankly, I did not think there were 74 pieces of candy inside. After I pointed this out to my family, we decided to place bets on how many candies there were and then count them. My bet was 64 pieces. My husband, being more trusting of your claims, bet that there were 70. My son, being a teenager and more daring, bet that there were only 50 pieces. Well, I counted them out there on the dining table and who do you think won the bet? I'm sorry to say it was my son. There were only 51 pieces in the can (or tin)!" Lydia Davis somehow approaches to the complaint literally by giving detailed information. She also describes the package that is filled to the top. You will continue reading without expecting the ending of the story. Even if you have some expectation after reading till the mid of this story, like many of her "letters of complaint" your expectation will be defeated. The defeated expectation we will try to show in the next example:"I cannot verify this estimate by weighing the candies because by now we have eaten them all. They were delicious, but we are feeling shortchanged, or should I say □ cheated? Can you please explain this discrepancy?

Yours sincerely.

If we take her "letters of complaint", we can see there: intellectual approach, ironical elementsexpressing ideas through optimistic vision. This makes reader get aesthetic pleasure after reading her stories.

The last category stories are the creativities after a long period of observation. For example, Lydia Davis spent three years to complete The Cows. This story is the fruit of a long-time observation. Lydia Davis wrote the story in a funny way. As this story is quite

long, she started giving the description of cows: as if nobody doesn't know about cows or just as afunny description."Their bodies are entirely black, but they have white on their faces. On the faces of two of them, there are large patches of white, like a mask".The next sentences, taken from this story makes people smile or just get an aesthetic pleasure: "They are motionless until they move again, one foot and then another - fore, hind, fore, hind - and stop in another place, motionless again.

So often they are standing completely still. Yet when I look up again a few minutes later, they are in another place, again standing completely still".The story is written in descriptive way with some ironical elements: "Just because they are so still, their attitude seems philosophical." This given phrase from cows shows us how the story was written in a funny and positive way. Lydia Davis also enriched the story with different stylistic devices and contradictions: "She moos towards the wooded hills behind her, and the sound comes back. She moos again in a high falsetto. It is a very small sound to come from such a large, dark animal".

So Lydia Davis's short stories are so distinctive among modern American short stories. Her short stories are funny, very shortand sometimes full of the play of words. Even though she writes her short stories in the form of poem, they are the reflection of her translation career, family life, her influencing parents and bright education.

The list of used literature:

1. Davis, Lydia. The Collected Stories of Lydia Davis. London: PENGUIN, 2010.
2. Davis, Lydia. 2009. Collected Stories (New York: Farrar Strauss Giroux)
3. Jonathan Evans, "Translation in Lydia Davis's work, Portsmouth University Press, Portsmouth, 2011
4. http://zorosko.blogspot.com/2014/03/lydia-davis-body-of-work-probably.html
5. https://medium.com/@joannasmith008/everything-you-need-to-know-about-flash-fiction-29e2513b4f4a

О НЕКОТОРЫХ ФАКТОРАХ РАЗВИТИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Ешимбетова Гузеля,
студентка 2 курса факультета Иностранных языков
Каракалпакского Государственного Университета имени Бердаха
Телефон: +998(91)3063455
eshimbetova guzel@gmail.com
Тлеубаева Гуляим,
студентка 1 курса факультета Иностранных языков
Каракалпакского Государственного Университета имени Бердаха
Телефон: +998(93)8468085

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-82

Аннотация: Данная статья посвящена проблемам развития коммуникативных навыков учащихся и методам открытого общения в группе.

Ключевые слова: тематические дискуссии, развитие коммуникативных навыков, группа студентов, обсуждение, говорящие студенты, пассивные слушатели

В последние годы в связи с растущим вниманием к коммуникативным навыкам, становится все труднее заставить студентов излагать свои мысли на иностранном языке. Но основная идея того, чтобы поощрять учащихся к беглости в разговоре так же стара, как само обучение языку. Одним из традиционных способов развить этот навык является урок в виде беседы, где группа студентов садится с учителем - носителем языка, если им повезет, - и разговаривает с ним на разные темы.

Такой урок часто вырождается в более или менее биографическую сессию вопросов и ответов, в рамках которой вопросы "где ты живешь, чем занимаешься", монополизировано меньшинством беглых ораторов. Причиной этого является, прежде всего, отсутствие определенной и интересной темы.

Поэтому первое, что нужно сделать - это привнести интересные темы для обсуждения в класс. Учителя все чаще используют тематические дискуссии или дебаты в качестве основы для разговорной практики, и было опубликовано много книг, чтобы помочь им подумать о подходящих темах. Такие упражнения часто бывают успешными; во всяком случае, они значительно улучшают урок неструктурированных разговоров.

Тема до сих пор рассматривается большинством учителей как центральный предмет обсуждения в классе. Обсуждение, которое не имеет цели, кроме того, как обсуждать определенную тему, может быть и часто бывает успешным, если ученики относятся к тому типу, который любит спорить и может мыслить

абстрактно. Но часто, участие постепенно спадает, пока вы не услышите знакомый крик отчаяния: "Я не могу придумать, что сказать!". То, что на самом деле говорят ученики, это то, что у них нет причин что-либо говорить.

Предложить студентам говорить о последнем политическом скандале, или о чем-то подобном, почти так же бессмысленно, как сказать им просто говорить по-английски. Почему они должны? За пределами классной комнаты они никогда не будут хотеть придумывать предложения просто ради разговора. Такая речь только имитирует реальную беседу, на самом деле она такая же искусственная, как и большинство других упражнений в классе, поскольку в ней отсутствует цель подлинной беседы; и из этого отсутствия цели вытекает отсутствие интереса и мотивации, которые слишком часто приводят к феномену "отторжения".

Иными словами, студентам нужна причина, чтобы говорить больше, чем им нужно; однако, когда у них есть такая причина, тот факт, что тема стимулирует, сделает обсуждение более интересным.

Более того, сами темы часто довольно ограничены. Большинство учителей и авторы материалов ошибочно трактуют понятие "интересный", ассоциируя его с понятиями "спор" и "дискуссия", так же как и "аргумент". Большая часть нашего обычного разговора связана с темами, которые более или менее интересны для нас, но немногие из них на самом деле противоречивы, и очень мало наших разговоров является дискуссионным. Если мы хотим, чтобы наша дискуссия давала студентам возможность практиковать различные языковые функции, мы должны значительно расширить наше представление о том, что делает предмет интересным для обсуждения. В обсуждении обычно доминируют несколько бегло говорящих студентов, а остальные либо слушают, либо, будучи скучными из-за пассивных наблюдателей, полностью теряют интерес и переключают свое внимание к какому-то другому занятию.

В этой статье представлены методы открытого общения в классе и то, как они могут улучшить разговорные навыки учащихся.

Как вы знаете, уровень сложности выбранной темы должен соответствовать языковым способностям учащихся. Еще одна вещь, о которой мы должны знать, это то, как много они знают об обсуждаемой теме, так как это очень важно для реальной, свободной беседы. Поэтому, во-первых, не давайте своим студентам сложные темы по таким масштабным вопросам, как глобальные проблемы, государственная экономическая политика или религия. В противном случае студентам может стать скучно или, что еще хуже, они почувствуют страх и потеряют уверенность. Вы можете побудить их задуматься над своими темами и заставить их работать в группах, чтобы создавать вопросы для обсуждения другими группами.

Учащимся, чей словарный запас довольно скудный, часто трудно говорить спонтанно, поэтому лучше дать время на обдумывание, в течение которого учащиеся могут подготовиться к речи, планируя, что они собираются сказать и, спрашивая учителя или используя словарь, чтобы найти незнакомое слово.

Следующие действия являются относительно краткими и требуют минимального времени подготовки материалов для учителя. Они используются в качестве разогрева или дополнения в середине или в конце урока.

Создание интеллектуальных карт в классе может послужить подсказкой для продолжения дискуссии и помочь студентам расширить тему и упорядочить свои идеи. Если студенты изо всех сил пытаются организовать свои идеи, попробуйте разделить учебную доску на четыре части. Поместите центральную тему по кругу

в середине доски, а затем разделите доску на четыре части. Затем каждый квартал может представлять разные точки вопроса и его причины [1] .

Другой, не менее эффективный метод развития разговорных навыков - это сравнение картинок, процесс которых может породить много дискуссий и возникающих языков (т. е. языка, который студенты используют во время разговора). Занятие довольно простое и не требует знания сложных слов или грамматики. Что вам нужно сделать, так это взять два связанных изображения и поместить их рядом. Работа с картинками идеальна для изучения языка сравнения, но она может отклониться и на другие темы. Например, разговор, сравнивающий город и деревню, может легко перерасти в дискуссию об окружающей среде или качестве жизни [1].

Список определений является хорошим средством для активизации существующего словарного запаса или для повторения слов, изученных на предыдущих уроках. Выберите определенную тему (она может включать в себя слова, которые вы недавно изучали или это новая тема, которую вы хотите ввести). Попросите студентов написать список из десяти слов, которые они связывают с этой темой. Чтобы сделать упражнение короче, уменьшите количество слов. После этого попросите студентов посмотреть их список и дать им несколько минут, чтобы подумать, какие определения они могут дать этим словам [2].

Следующее занятие особенно подходит для сильных студентов со средним уровнем и выше. Было показано, что предложения с пропусками нужной информации и задачи с головоломками являются полезными типами заданий с точки зрения поощрения обязательного, в отличие от необязательного, обмена информацией и как способ содействия совместному диалогу в классе. В этом упражнении учащиеся работают в парах. Картинки распределяются между ними поровну. Студенты должны работать совместно, чтобы составить историю, поставив картинки в правильном порядке. Основная задача - описать всю картинку, используя как можно больше новых слов и фраз. Но сначала вам нужно заранее дать студентам новые слова, а также фразы для разговора об изображениях и последовательности, например: В моей картине есть ... Я вижу ... Я думаю, что это первая / вторая / последняя картинка ... Затем ... После этого ... [2]

Занятия беглым ходом идеальны для укрепления уверенности и поощрения студентов говорить больше в классе. Предоставьте студентам темы, которые их заинтересуют или которые актуальны для их возраста, тем самым сделав урок не только познавательным, но и интересным и живым, что даже и у пассивных участников группы возникнет желание поучаствовать.

Использованная литература:

Веб-сайты:

1. A few discussion activities for English language students (https://www.britishcouncil.org/voices-magazine)

2. Motivating speaking activities for lower levels, Anna Blackmore (https://www.teachingenglish.org.uk)

ХОТИРЖАМЛИК ЯРИМ СОҒЛИҚДИР

Айсултан Қутыбаева
Бердақ номидаги Қорақалпоқ давлат университети магистранти
Aysultan_09@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-83

Аннотация: Ушбу мақолада бутун дунёни қамраб олган COVID-19 падемиясининг инсонларнинг ҳаёий тарзини издан чиқириш ва унга қарши давлат кўраётган чоралар ҳақида айтилади. Бундан ташқари, эпидемия пайтида энг биринчи навбатда инсоннинг ҳотиржамлиги асосий масала эканлиги бўйича фикрлар келтирилген.

Калт сўзлар: коронавирус, пандемия, қонун-қоидалар.

Дунё миқёсида юз бераётган коронавирус пандемияси манаман деган давлатларни ҳам довдиратиб қўймоқда. Ҳатто қудратли Европада айримлар вазиятдан қандай чиқиб кетишни билмай эсанкираганларига гувоҳ бўлдик. Кузатиб турибмиз, солиштиряпмиз. Хулоса шуки, қайси давлатда раҳнамо кучли, иродали, фидокор, халқи ҳамжиҳат, аҳил, тартиб-интизомга риоя қилса эпидемия нисбатан тез чекинмоқда. Хитой ва Жанубий Корея бунга жонли мисол. Демак, бор ҳақиқатдан кўз юммаслигимиз керак.

Ҳар бир касалланган бемор, карантинга олинган оилалар қатъий назоратда. Уйда қолаётган аҳоли учун етарли шароитлар, янги имкониятлар муҳайё этилмоқда. Бунга барча бир ёқадан бош чиқармоқда. Ҳиммати, меҳр муруватли инсонлар озиқ-овқат маҳсулотлари, бошқалар эса тарғибот ишларида фаоллик кўрсатмоқда.

Бутун дунёни ташвишга солаётган пандемия иқтисоди бақувват давлатларни ҳам саросимага солиб қўйди. Бу касаллик миллатидан тилидан, динидан қаътий назар, барча давлатларга очиқдан -очиқ уруш эълон қилди. Бу балони қудратли давлатлар эмас, ҳамжиҳатлик, сабр билан иш кўрган, тартиб қоидаларга амал қилган халқларгина тезроқ енгиши мумкин. Касаллик сони баъзи давлатларда кундан кунга ортиб, аҳолида воҳима туғдираётгани рост. Боиси, уларда касалликка қарши курашиш, аҳолини ижтимоий ҳимоялаш чораларига эътибор берилмаяпти.

Тарихга бир назар ташлаб кўрсак. Джек Уэзерфорд XIV асрдаги глобал вабонинг сабабини бурга ва каламушларга боғлиқ бўлган, дейди. Бу зараркунандалар, хашоратлар эса савдо карвонлари орқали жанубдан шимолга борган. Катта талофатлардан сўнг буни аниқлаган давлатлар савдо ва барча алоқаларни тўхтатиб қўядилар.

"Буюк деприссия"- XIV аср вабо эпидемиясидан икки аср ўтиб, Америка қитъасида ҳам бу юқумли ўлат юз беради. Вабо қутирган йилларда Африка аҳолиси 80 миллиондан 68 миллионга тушиб қолади. Осиёда эса 238 миллион жон сонидан 37 миллиони ҳаётдан кўз юмади. Америка қитъаси ҳам 450 миллионлик кўрсаткичдан 350-375 миллион даражасига тушиб қолади. Европа 75 миллион

нуфусдан 52 миллионга камаяди.

500-700 йиллар аввалги бу рақамлар кишини бугун ҳам қайғуга солади. Джек Уэзерфорднинг фикрларини араб сайёҳи ва олими Ибн Баттутанинг "Саёҳатнома" (2012 й) асари ҳам тасдиқ этади. Ибн Баттута китобида "Дамашқдаги буюк вабо ҳикояси" деган лавҳасида шундай ёзади: "Етти юз қирқ тўққизинчи (милодий 1348) йилнинг раби ус-соний ойи охирларида Дамашқда буюк вабо тарқалган пайтда... Султоннинг ноиби малик ул-умаро Арғун шоҳ жарчига Дамашқ аҳлига: "одамлар уч кун рўза тутсинлар, ҳеч ким бозорда кундузи ейиладиган нарса пиширмасин" - деб жар солишни буюради...

Демак, биз тарих тажрибаларни амалда қулланган ҳолда уйда қолиб, рўзғоримизни сарамжон-саришта тутиб, китоб ўқиб, билимимизни бойитишимиз зарур. Бугунги вазиятда аҳоли ўртасида барчанинг, шу жумладан ёшларнинг оммавий ахборот воситалари орқали холис ва ҳаққоний, кенг тушунтириш ишлари олиб борилаётгани нур устига аъло нур бўлмоқда. Коронавирус пандемиясини ортиқча хавотир ва саросималарсиз енгиб ўтишга ақлимиз ҳам, қурбимиз ҳам етади. Ушбу синовли дамларда халқимиз сабр ва ўзининг бардошли эканлиигини намоён қилмоқда.

Ҳозирги ҳолатнинг нечоғлик жиддий ва ташвишли эканлигини чин дилдан ҳис қилган кўплаб тенгдошларимиз имкониятларидан келиб чиқиб, халқимизга руҳан мадад бериш ва қўллаб-қувватлаш мақсадида турли ҳимоя ва гигиеник воситалари, озиқ-овқат маҳсулотларини беминнат тарқатаётгани таҳсинга лойиқдир.

Муҳтарам Юртбошимиз халқимизнинг бир неча маротаба мурожаат қилди. Мурожаатда халқимиздан биргина нарсани сўраяпти: коронавирус тарқаб кетмаслиги учун давлат барча чораларни кўради. Аммо шу синовли дамларда ҳар бир ўзбекистонлик, ҳар бир идора, жамоатчилик вакиллари бир мушт бўлиб ҳаракат қилишимиз керак. Касалликни маҳалламизга, уйимизга, оиламизга олиб кирмаслик учун, энг аввало, ўзимиз масъулмиз". Бундай даъватларга халқимиз жавоб тарихасида ўрнатилган қонун-қоидаларга бўйсуниб, хавфли вирусга қарши виждонан курашсак, биз албатта, енгамиз.

Буюк алломаларимиздан Абу Али Ҳусайн ибн Абдуллоҳ ибн Синонинг сўзларига амал қилишимиз даркор. "Ваҳиманинг ўзи ярим касалликдир. Хотиржамлик ярим соғлиқдир. Сабр эса шифмонинг бошланишидир".

Хотиржам бўлинг сиз кутган осойишшта кунларга оз қолди. Саломатлигингизни асрашга ўзингиз масъул эканлигингизни унутманг!

Фойдаланилган адабиётлар

1. https://xabar.uz/39v

АРАБ, ЎЗБЕК ВА РУС ТИЛЛАРИДА КЎПЛИК СОНДАГИ ОТЛАР СИНОНИМИЯСИ.

Дилафруз Отахонова
Тошкент давлат шарқшунослик университети талабаси
Телефон: +998(90)9710599
otaxonovadilafroz@gmail.com

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-84

Аннотатция: Ушбу тезисда араб тилида кўплик сондаги отлар синонимияси ва унинг ўзбек ва рус тилларидаги қиёсий таҳлили ёритилган.

Калит сўзлар: синоним,синонимия,флексия,аффиксация,синонимик қатор.

Бошқа тиллардан фарқли равишда араб тили ўзининг чуқур мазмунли ва гўзал нутқи билан ажралиб туради. Араб тилининг бетакрор ва сермаҳсул нутқ сири эса араб тилида турли-туман синонимлар қўллаш усулидадир.

Ушбу тадқиқотимизнинг мақсади араб, ўзбек,рус тилидаги отларнинг бирлик ва кўплик шаклидаги отлар синонимияси ҳодисасини ўрганишдир

Синоним ва уларнинг қўлланиши борасида Фаҳруддин ар - Рази, Жалолиддин ас-Суюти, Абу Ҳилол ал - Аскари каби кўплаб арабшунос олимлар ва Джон Уилкинс каби Европа олимлари ўз қаралашларини асарларида келтириб ўтишган. Хусусан, Фаҳруддин ар - Рази айтади: "Синоним - бу бир нуқтаи назардан бир ҳил маънога ишора қилувчи сўзлардир ." Ушбу тадқиқотимизда олиб борилган изланишлар натижасида қуйидаги фикрлар баён этилади:

- Араб тилининг бошқа тиллардан фарқли жиҳатларидан бири шуки, араб тилида отлар маълум бир вазнлар асосида ясалади ва ўзаро синоним бўла олади. Масалан فَعْلٌ، فَعَلٌ، فِعْلٌ، فُعْلٌ، فِعْلَالٌ каби қолипларида ясалган отлар асосан ўзаро синонимлик хусусиятларига эгалиги кузатилади.

- Араб тилида синиқ кўпликдаги отлар ҳам синонимлик хусусиятларга эгадир. Негаки ўзаро синоним сўзларнинг кўплиги асосан синиқ кўплик шаклида ҳосил бўлади. Масалан, سَفَائِنُ، سُفُنٌ، مَوَا خِرُ، نَقَائِرُ (кемалар).

- Ўзбек ва араб тилидаги синоним отларнинг фарқи, араб тилида отларнинг кўплиги флексия ва аффиксация усулида, ўзбек тилида эса фақат аффиксация усулида ясалишидир.

- Ўзбек ва араб тилларида синонимлар бир сўз туркуми доирасида синонимик қатор ҳосил қила олади. Масалан, ораз, чеҳра, рухсор, узор сўзлари ижобий, афт, башара, турқ сўзлари салбий маънода ишлатилади[1].

-Араб тилида ҳам бирор ҳайвон ёки предметнинг катта кичиклиги ёки яхши ёмонлигига кўра синонимик қатор 2 гуруҳга бўлинади. Масалан, ثُعْبَانٌ، أَيْمٌ، حَنَسٌ، حُوَّيَةٌ، синонимик қаторида ثُعْبَانٌ ва أَيْمٌ сўзлари илонларнинг каттароқ турига ишора қилса, حُوَّيَةٌ сўзи илонларнинг кичикроқ турига ишора қилади.

- Рус тилининг араб тили билан ўхшаш жиҳатларидан бири бу рус тилидаги синоним отларнинг кўплиги ҳам флексия(араб тилидаги синиқ кўплик шакли

каби) усулида, ҳам аффиксация(араб тилидаги тўғри кўплик шакли каби) усулида ясалишидир. Масалан, друзья (флексия усулида) товарищи (аффиксация усулида) ясалган.

Хулоса қилиб айтганда, араб тилидаги отларнинг нафақат бирлик шакли балки кўплик шакллари ҳам синонимик хусусиятга эгадир. Айниқса араб тилида асосан флексия усулида сўз ясалиш ҳодисаси деярли бошқа тилларда учрамайди ва ўзбек тили билан шу жиҳатидан фарқ қилади. Фақат рус тилида бир нечта сўзлар борки, уларнинг кўплиги араб тилидаги синиқ кўплик шакллари каби ясалади (друзья,братья) ва ўз навбатида араб тилидаги отлар каби(سَفَائِنُ، مَوَا خِرُ، نَقَائِرُ) синонимия ҳодисасини ҳосил қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйҳати:

1. Абу Адам ан-Наруиджи "Ақида ас-Санусия"-Махачкала, 2012.
2. А. Нурмонов "Ҳозирги Ўзбек адабий тили" -Тошкент, 2013
3. О.Носиров "Ан - Наим" луғати Тошкент - 2003 йил

АБДУЛҒАНИ ЖАВДАТ МАЪРИФАТПАРВАР ШОИР

Қучқоров Ҳошимжон Ҳасанзода
Самарқанд давлат университети
Филология факултети 2-курс магистранти.
Телефон: +998915283945
hoshimjonq@bk.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-85

Аннотатсия

Мазкур мақолада миллий уйғониш даври адабиётининг намояндаларидан бири Абдулғани Жавдатнинг маърифатпарварлик фаъолияти хусусида сўз юритилган. Хусусан шоирнинг янги усул мактабларини ташкил этиш ва таълимни ислоҳ этиш йўлидаги хизматларига алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, мазкур давр ижтимоий ва адабий ҳаёти ҳақидаги айрим маълумотлар ҳам келтирилган.

Калит сўзлар: адабий муҳит, мушоира, янги усул мактаблари, маърифатпарварлик, таълим.

Самарқандда инқилобий воқеалардан кейин вужудга келган вазъият инсонлар кўнглида умид учқунини уйғотарди. Замон кечинмалари моҳиятига тушунадиган кишилар ўзларини янги шароитга мувофиқлаштириб, халқ ва миллат маънавиятини яхшилаш мақсадида янги замон имкониятларидан самарали фойдаланишга ҳаракат қилардилар. Жамият тизимидаги ўзгаришлар зиёлилиарни жунбушга келтирди. Буларнинг барчаси уларни ҳушёрликка даъват этиб, улардан ҳар бир қадам, ҳар бир сўзни ақл тарозисида синаб айтишни тақоза қиларди.

Абдулғани Жавдат ҳам бошқа зиёлилар каби ўз замонаси воқеаларининг моҳиятини яхши ҳис этарди. У англаган эдики, янги жамият илгаригисига нисбатан тез суратлар билан ривожланарди. Булардан келиб чиқиб, ўзининг жамоадошлари ва дўстлари - Абдулқаюм Қурбий, Масеҳо Тамҳид, Наберахожа Хилъат, Абдулқодир Жомеъ, Аҳмад Равнақ ва бошқалар билан янги усул мактабларни ташкил этиш пайига тушди. 1918 йилда Самарқанд вилоят халқ таълими бўлими ташкиллаштирилиб, вилоят депутатлари кенгаши азоси Абдулғани Жавдатни мактаблар бўлими мудири тайинлайдилар. У кейинчалик ўқитувчилар малакасини ошириш курси ва янги усул мактаблари ташкил этишда қатнашган. Унинг ташаббус ва сай ҳаракатлари билан Қўшҳовуз гузарида янги мактаб очилади ва унинг биринчи мудири шоирнинг ўзи эди. Бу мактабга Садриддин Айнийни бир муддат ўқитувчи сифатида ишга қабул қилганини ўз хотираларида эслайди.

Янги усул мактаблари очилиб, мадрасаларнинг фаол ва саводли инсонлари жалб этиларди. Зиёлилар олдида жиддий ва масъулиятли вазифалар турарди. Жавдат ўз хотираларини қўйидагича ёдга олади:

"Ёдимда: 1918 йилнинг бошлари "Совет иттифоқи" раиси Э.Миржамолов мени ҳузурига чақириб, бир-икки таниқли домлалар билан мадрасага бориб, муллабачаларни ҳукумат ишига жалб этишимни буюрди. Мен мулла Ҳамид,

домулла Гулханий билан маслиҳатлашиб, Улуғбек мадрасасига бордик. Бизнинг даъватимиз билан муллабачалар мадраса ҳовлисида жам бўлдилар. Домулла Гулханий уларга мурожаат қилиб, инқилобнинг ғалаба қилгани, унинг моҳияти ва янги турмуш тарзи бошланганлигини тушунтирди. Муллабачалар янги ҳукуматга, ўз халқига хизмат қилишга бел боғлашга тайёр эканликларини айтдилар." (Ориф Гулханий. Ширу шакар: Шеърҳо.- Самарқанд: Зарафшон, 1991, 94-бет).

Такидлаш жойизки, Самарқанд ХХ аср бошларидан яна ?рта Осиёнинг маданий-марифий марказига айланди. Мушоира кечалари жонланди ва давом этарди. Зуллисонайн адиб Саид Аҳмад Васлий бошчилигида Самарқанд шаҳрининг Қўшҳовуз гузарида ташкил этилган адабий кечаларда марифатпарвар адиблар Ҳожи Муин Шукруллозода, Иброҳим Журъат, Абдулкарим Сипандий, Назриддин Ҳодий, Фахриддин Рожий, Мирзо Акрам Фикрий, Қори Масеҳо Тамҳид, Наберахожа Хилъат, Абдулғани Жавдат, Абдулқодир Жоме жам бўлиб, ўзларининг янги асарларини муҳокама этардилар ва адабий мушоиралар уюштирардилар. Бу адабий кечаларда, шунингдек Тошкент шаҳридан Тавалло, Қўқанддан Муқимий, Хўжанддан Асирий, Зарафшондан Туғрал ва бошқалар иштирок этардилар. Бу эса Самарқанд адабий муҳитининг нуфузи ва обрусидан гувоҳлик беради. Жавдат бу мушоираларда фаол қатнашарди ва шу йиллар шоир Нақибхон Туғрал билан танишиб, бир умр унинг мухлисига айланган. Абдулғани Жавдат Боғибаланд гузарида, ўзининг ҳовлисида бир неча бор Садриддин Айний, Жоме, Тамҳид ва бошқа шоирлар билан мушоира кечалари ташкиллаштирилган. Бундан келиб чиқадики, шоир шеърият шайдоси бўлиб, бўш вақтларини кўпинча адабий кечаларда ўтказган.

Жавдат ўз шеърларида жаннатмакон Самарқанд ва унинг таниқли инсонларини маҳорат билан мадҳ этган. Боғибаланд анжири, Самарқанд олмаси, Оби Раҳмат каби шеърлари шулар жумласидан бўлиб, шоирнинг ўз юртига бўлган муҳаббат ва самимиятидан далолатдир.

Бир сўз билан айтганда, Жадат ижодиётида ватанпарварлик, ахлоқ, маърифатпарварлик ғоялари ўз аксини топган бўлиб, уни ўрганиш ҳар бир инсон учун фойдадан холи эмас. Шоир шеърларида илгари сурган ғоялар ҳама давр ва замонларда ўз қийматини йўқотмайди ва олам аҳли учун баробар хизмат қилади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1.Қамарзода А. Мадҳи Самарқанд. - Тошкент: Муҳаррир. 2013.
2.Самадов А. Армуғони Жавдат. - Тошкент, 2012.
3.Самадов А. Ҳаёт ва эжодиёти Жавдат. - Самарқанд, 2002.
4.Саъдиев С. Маркази адабии Самарқанд дар шоҳроҳи таърих. - Тошкент. 2012.

"ҚАРИЛИК" НОМЛИ ШЕРВУД АНДЕРСОН ҲИКОЯСИНИНГ ИНСОН ОНГГИДАГИ АЛМАШИНУВЛАРГА ТАЪСИРИ

Мамарасулова Муқаддас
Жиззах Давлат Педагогика Институти талабаси
Телефон:+998(93)3044101
muqaddas-mamarasulova@mail.ru

http://dx.doi.org/10.26739/conf_04/05/2020-86

Аннотация: Шервуд Андерсоннинг "Қарилик" ҳикояси мисолида Америка насрининг мўжизасини кўрамиз. Ушбу асарда реализм (ҳолатларнинг ҳақиқатга тўғрилиги, психологик жараённинг аниқ ва равшан очиб берилиши) ва модернизмнинг (ички овозларнинг нидосини ташқи дунёга чиқариш) юксак наъмунасига гувоҳ бўламиз. Ушбу мақолада ҳикояни Шервуд Андерсоннинг "Қарилик" ҳикояси таҳлил қилинади ва структураси ўрганилади.

Калит сўзлар: Онггдаги алмашинув, Реализм, Модернизм, "Қарилик", нотаниш.

1941 йилда Шервуд Андерсон Жанубий Америка бўйлаб узоқ сафарга отланади, "Reader's Digest" журнали учун лотинамерика давлатларининг ҳаёти, анъана ва маъданиятлари тўғрисида мақола тайёрлаш учун, бу буйича Давлат Департаментининг топшириғи бор эди. Яқинлашиб келаётган "Олтин аср"ни излаш Андерсонни Қўшма Штатларга бошлайди, бу ерда кенг тарқалган коррупция ибтидоий жаннатнинг сўнгги ороллaрини йўқ қилади. Архаик миф ва футуристик утопия, Америка воқелигини эсга олиш ва эҳтиёткорлик билан қараш, кўп қирралилик ва "уйда ўстирилган маққажўхори мистикаси" - бутун парадокслар тўплами Шервуд Андерсоннинг модернистик мураккаб ибтидоий феноменини шакллантиради.

Шервуд Андерсоннинг "Қарилик" ҳикояси Кентукки шаҳарчасидаги икки одамнинг суҳбати билан бошланади. Улар бир-биридан буткул фарқ қиларди: юришда, ташқи кўринишда, ёшларида, кийинишда, ва энг асосийси фикрлашда. Ҳикоя бир текисда ўқилади, жуда ҳам сокин ва тушиниш, кўз олдимизга келитиршимиз учун осон: "His smile was like the smile of a very young child. His face was all sunken and wrinkled and he had a huge nose."

Парчани қуйидагича таржима қилдик: "Унинг табассуми ёш боланикига ўхшарди. Чолнинг бурни катта, юзи киртайган ва ажин босганди."

Шервуд Андерсон ижодининг асосини оддийлик ташкил этади. У содир бўлиши қийин бўлган мўжизалар ҳақида ёзмайди, лекин у шу оддийлик билан ўзгача мўжиза яратади.

Асар муаммоси ёлғизликка ва кўнгил иссиқлиги ҳақида боради. Ҳикоянинг энг аҳамиятли жойи асарнинг тугаш қисмида бўлиб, ўқувчиларга асли ҳақиқатни очиб беради. Яъниким, ҳикояда чол қари эмас, балки уни ёш боладек кўрадиган хотини бошчилигидаги ёш одамлар "қария"дир. Уларнинг онгги фикр юритишдан

тўхтаган куниёқ бу содир бўлган, гарчи уларнинг юзларида дахшатли ажинлар қоплаб олмаган бўлса ҳам. Онгги ишламагни учун эскирган ва шунинг учун чол ҳақидаги асл ақиқатлардан хабари йўқ. Озгина ўйлаб кўрган инсон ҳам чолнинг ички дунёси навқирон ёшдалигини ва англаб, фикр юритишга кучи етишни тушуниши мумкин.

Ҳикоя композицияси аънанавий усулда тузилган булиб, инсон онггини тинчлантиришга қодир сокин тасвир билан бошланади. Пейзажда Кентукки шаҳарчаси одамларнинг образи пайдо бўлади.

Ташқи кўринишидан касал кўринган қария асарнинг бош қаҳрамони. Ўтиришидан дарвеш қиёфасидаги бу одам тимсолида ёзувчи ёш болакайнинг ички дунёсига муаллиф бизни бевосита гувоҳ қилади. Портретда кейинги пейзаж, реал муносабатда давом эттирилади: бурни катталиги ва озғинлигидан кўзлари олдинга чиқиб, юзи ичига ботиб ҳамда ажин босган бўлади. Ўқувчи тушинадики, бу инсон ўйлаганимиздан анчагина қари.

Пейзаж ва портрет - бу асарда фақат метафора вазифасини бажаради. Ҳикоя тугуни эса нотаниш кимсанинг келишидан боланади. Лекин ҳикояни сир-синоатга бойитадиган восита нотанишнинг саволи ёки чолнинг жавоби эмас, балки муаллифнинг нуқтаи назаридир. Нотаниш бир қарашда унинг ёлғиз эканлиги ва пулсиз, касал деган ҳаёлга боради. Лекин бироз олдида бўлиб, бутун ҳаётини билгач чолни фақат бахтсиз деган хулосага келади: "Have you any coughs, colds, consumption or bleeding sickness?" he asked. In his voice there was a pleading quality.

The stranger shook his head. The old man arose."

Парчани қуйидагича таржима қилдик:

"Сизда йўтал, шамоллаш, сил ёки қон кетиш касаллиги борми?" бегона сўради. Унинг овозида ёлвориш оҳанги бор эди.

Нотаниш бошини чайқади. Қария ўрнидан турди."

Чол ёш ҳамроҳининг диққатини буларнинг ҳаммаси ўткинчилигига, яъни осон асоратсиз даволаш мумкинлигига қаратишга ҳаракат қилади: "He put his hand on the stranger's arm and laughed.

- Bully, pretty - he exclaimed. - I cure them all: coughs, colds consumption and the sickness that bleeds. I take warts from the hand, I cannot explain how I do it. It is a mystery. I charge nothing. My name is Tom. Do you like me?"

Таржимаси қуйидагича: "У қўлини нотанишнинг қўлига қўйди ва кулди.

- Қадрли безори - ҳайқирди у. - Мен уларнинг ҳаммасини даволайман: йўтал, шамоллаш, сил ва қон кетишини ҳам. Қўлдаги сўгалларни оламан - мен буни қандай бажаришимни тушинтириб бера олмайман - бу сир, мен бунинг учун ҳеч нима олмайман, менинг исмим Том - мен сизга йоқдимми?"

Бу ерда муаллиф сўгалларни териш орқалиб инсоннинг мавжуд танасидаги кўзга кўриниб турган касаллик ва нуқсонларни қон кеткизмасдан, яъни талофатларсиз ҳалос қилишига ишора қилади. Қўшимчасига ҳаммаси текинлиги, бир томонлама чолнинг бағри кенглигидан далолат берса, яна бир томонлама бу иш осон ва катта эътибор талаб қилмайди дейилмоқда.

Отаси ҳақида гап бошлаганида унинг ўзига ўхшашини айтади. Ўхшашликлари иккаласининг ҳам касби темирчилигида, муаллиф "темирчи" деганида касбга таалуқли бўлмаган бошқа нарсаларни ҳам назарда тутаяпти. Мисол учун, темирдай метин феъли, яъни қаттиққўллиги, бир фикрни маҳкам ушлаб олиб уни темирчидай бир ҳолатга келтирмагунча тиним билишмайди ва ҳеч нимадан тап тортмайди.

Акасини тилга олганда муаллиф табиат орқали ҳам у инсоннинг ички дунёсини

очиб беради: "The old manlooked at the sky. It was evening and the sun had set. The sky was all mottled with grey clouds."

Таржимаси қуйидагича:

"Қария осмонга тикилди. Кеч тушиб, қуёш ботди. Осмонни кулранг булутлар қоплади."

Чол яна сўгаллар мавзусига қайтганида улардан қўрқиш ҳамда жирканиш буткул хатолигига ишора қилади. Дунёда булардан ҳам хунук нарсалар кўп ва соғлом инсон ҳатто чиройли кўриниб турган бўлса ҳам, унинг биргина феъл-атвори буларни чаппасига ўгириб қўйиши мумкин.

Энг қизиғи қария отасини ҳам, акасини ҳам ёқимтой деб таърифлайди ҳикояда. Уларнинг ҳақиқатда қанчалик чиройли эканлигини атрофдаги одамлар воситасида маълум қилади. Акаси нафратланиб одамларни ўлдиришидан англашимиз мумкин. Муҳаббати уни тарк этгач, қалбида бешавқатликдан бошқа нарса қолмайди.

Чол қариликдан нафратланади. Муаллиф ўқувчи диққат эътибор марказига Томни қариялигини аниқроғи ташқи кўринишни назарда тутмаяпти қарилик деганда, балки ўз фикрларига эга бўлмаган, бунга эринадиган ва шунинг учун онгглари занглаб эскириб кетган эринчоқларни кўрсатаяпти.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Sherwood Anderson: Collected Stories (LOA #235). Library of Congress Control Number: 2012935174 ISBN 978-1-59853-204-3.

2. The Triumph of the Egg: A Book of Impressions from American Life in Tales and Poems.

3. ISBN O-299-21530-x Anderson, Sherwood, 1876-1941. 2. Futhors, American - 20th century - Bioghraphy. I. Title. PS3501.N4Z773. Sherwood Anderson: A Writer in America, Volume 1.

TADQIQOT.UZ
ТОМОНИДАН ТАШКИЛ ЭТИЛГАН

"ЎЗБЕКИСТОННИНГ УМИДЛИ ЁШЛАРИ" МАВЗУСИДАГИ 1-СОН РЕСПУБЛИКА ИЛМИЙ ТАЛАБА ВА МАГИСТРАНТЛАР ОНЛАЙН КОНФЕРЕНЦИЯСИНИНГ МАТЕРИАЛЛАРИ ТЎПЛАМИ

1-қисм | Часть-1 | Part-1

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: http://www.tadqiqot.uz/; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000